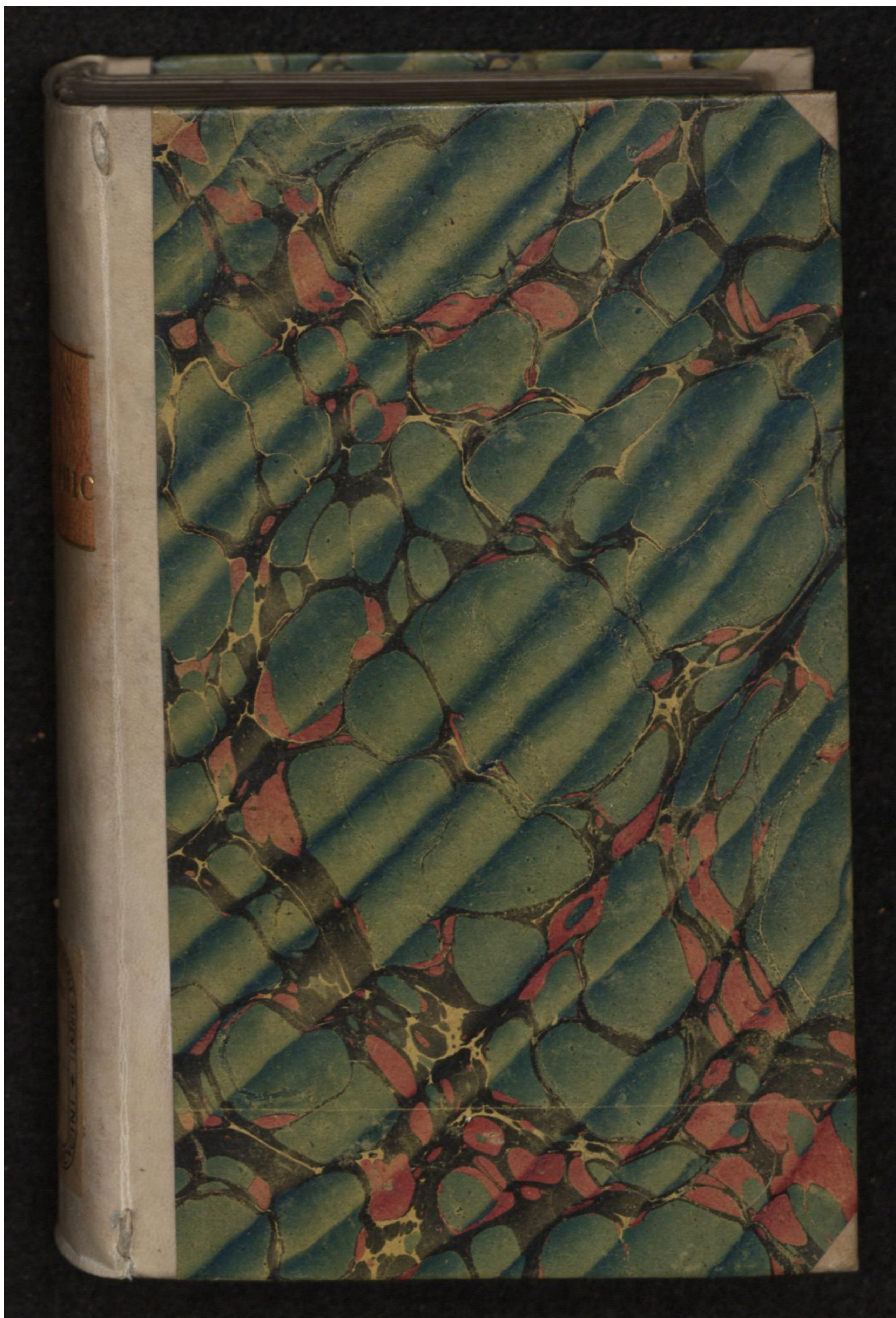

CICERONIS
OPERA
PHILOSOPHIC
I
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
I
3
9

Ex Libris Ioannis Nencini
1874.

Avv.to Pietro Gini

M. TVLLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA, PRIMA PARS, IDEST,

Academicarum quæstionum editionis primæ liber secundus, editionis secundæ liber primus,

De finibus bonorum & malorum *libri* V.
Tusculanarum quæstionum *libri* V.

Quibus in libris, quæ in alijs editionibus deprauata legebantur, multa sunt restituta.

PAVLVS MANVTIVS ALDI F.

M. D. XLI.

DIEGO HVRTADO DE MENDOZA, CAROLI CAESARIS A' CONSILIO, ET EIVSDEM APVD VENETAM REMP. ORATORI, PAVLVS MANVTIVS ALDI FILIVS S. D.

S Vperioribus diebus, cum domum tuam uenissem, ut Benedictum Accoltum, qui apud te diuersabatur, honoris causa uiserem, quem ego hominem, non tam quia Cardinalis est, quàm quia Cardinalatu dignissimus, uehementer obseruo: casu accidit, cum ego adessem, ut inter uos sermo oriretur ijs de rebus, quæ ab antiquis ignoratæ, nostra patrumq; memoria non solum inuentæ sunt, sed ad summam etiam elegantiam perpolitæ. cuius generis cum Accoltus ita multa commemorasset, ut mihi quidem, credo item alijs qui aderant, facile probaret ueterum solertiæ nostrorum hominum industriam antecellere: suggessisti tu, ne de philosophia quidem, in qua tantopere antiquitatem admiraremur, tibi uideri esse dubitandum, quin ea posset etiamnum expoliri, atque ornari, si modo quam quisque linguam à parentibus, atque à nutricibus traditam cum lacte simul hausisset, in ea uellet scribere: nunc usu euenire, ut externo sermone addiscendo totam ætatem consuma-

mus : quòd si nos à pueritia disciplinarum cognitioni totos dederemus ; non esse desperandum , quin & Platones, & Aristoteles aliquando possent existere : non enim & cœlum hoc , unde spiritum ducimus , idem est quod olim fuit , & hominum ingenia non eadem esse possunt . praua consuetudo naturam peruertit . quæ tanquam ager si colitur, fructus edit uberrimos : si negligitur, exarescit . annos triginta ponimus in uerbis percipiendis : quantulum spatij restat, ut res ipsas consideremus ? licet ad antiquitatem animum referre : num aut Græci illi philosophi, quorum nomen celeberrimum est , ea , quæ ab Aegyptijs acceperant, Aegyptio potius, quàm patrio sermone scripta reliquerunt ; aut nostri aliena lingua , non domestica sunt usi , cum ea , quæ uel de Græcis sumpserant, uel ipsi pepererant, in usum posteritatis explicarent ? constat , apud omnes gentes , qui suas cogitationes literis mandare uoluerunt, eos ferè ijs esse uerbis usos , quorum significationem matris in gremio cognouissent . quod item nostra ætate si fieret, facile contingeret quod tu opinaris Hurtade clarissime , ut in philosophia ueterum inuentis non nihil , uel etiam non parum addi posset : neque enim eos, qui fuerunt , usque eò cogitatione ingenioq; processisse existimandum est , ut ijs , qui futuri sunt , quod præterea cognoscerent , nihil reliquerint . multa latent adhuc , retrusa , atque abdita in immensitate naturæ : quæ eliciet , & euocabit in lucem siquis inuestigandis rationibus , & perscrutandis rerum causis ab ineunte ætate suum studium dederit . quod ab ijs fieri commode non

potest, uel potius nullo modo potest, quibus non ea lingua, in qua alti & educati sunt, sed ea, qua ueteres utebantur, scribere consilium est. quorum tu si probares institutum, quotusquisque tecum esset in eo laudis genere conferendus? tenes enim perfecte Latinam linguam, tenes Græcam, Arabicam, alias præterea: scribis tamen ut in patria tua loquuntur. in quo uideo quid spectes. quod pater tuus egit, ut optime de Hispania mereretur; id tu alia quadam ratione consequi uis. ille enim, cum annum ageret uix dum quintum & decimum, qua ætate milites in exercitu pauci solent esse, omnium approbatione, qui exercitus regeret, electus, Bethicæ Regem bis acie fusum regno exuit, &, quæcunque in eius ditione fuerant, Catholici Regis imperio potestatiq; subiecit. aliam tu ornandæ, atq; amplificandæ patriæ tuæ rationem inisti: profers enim, quantum in te est, Hispanicæ linguæ terminos; et, ut ea non solum uerbis, & nominibus, sed etiam rebus & scientijs per te locupletata ab exteris nationibus appetatur, ingenio doctrináq; consequeris. quod nescio an omnibus patris tui uictorijs, atque triumphis sit anteponendum. nam etsi populos bello superare, & imperium augere præclarum est: tamen mihi cum animo meo consideranti multo melior uidetur esse conditio literarum, quàm regnorum. hæc enim in unius hominis fortuna posita sunt, & unius sæpe culpa extinguuntur: illæ uiuunt, & uigent quotidie magis, neque ulla temporis circunscriptione terminantur. itaque magni & eccellentes uiri, qui bellicæ laudis gloria florerent, cum earum re-

rum, quas gessissent, memoriam non satis fore diuturnam sperarent, nisi ab hominibus ingenio præditis celebrarentur; eos, qui id præstare possent, summo semper in honore habuerunt. quo mihi illorum laus uidetur esse illustrior, qui & res præclaras manu gerere, &, quæ gesserunt, literis custodire ipsi possunt. quo in numero fuit soror illa tua præstantissima fœmina: cuius militaria facinora cum audimus, cuiuis eam nostræ ætatis uiro animi magnitudine comparamus: cum autem ea, quæ scripsit, legimus, uel antiquis scriptoribus ingenij præstantia simillimam iudicamus. huiusmodi cum in tua familia mulieres existant, de uiris quæ sunt speranda? quanquam fratres omnes tui, tuq; in primis, ea, quæ sperabantur, iam præstitistis. itaque Carolus Imperator augustissimus uestra potissimum uirtute, uestraq; fide nititur: nam fratrem tuum, Marchionem de Mondesar, qui cæteros ætate anteit, cum alijs in rebus, tum in uictoria Tunetana, equitibus leuis armaturæ & classi maximæ præpositum, magno suis rebus sensit esse adiumento: alterum autem episcopatu Iaenensi ornatum summe propter eruditionem, & prudentiam diligit: tertium Indicis prouincijs pro Rege, quartum Hispanicis triremibus præfecit: te primum sibi uoluit esse in consilio, deinde cum difficultatem quandam temporum penè fatalem impendere, & ea, quæ cogitabat, sine summa prudentia non esse tractanda intelligeret, unum è maximo numero delegit, qui apud Venetam Remp. id muneris orator sustineres. quo in munere clarior in dies

ſignificatio tuæ uirtutis elucet : nam ad uſum rerum, quo uales plurimum, addis doctrinæ cognitionem: quam à libris petitam, grauiore in cauſa conſilium capere ſi uis, explicas, ut propoſito præteritarum rerum exitu cautior præſentium ſit deliberatio. quod quoniam maxime præſtant hiſtoria & philoſophia : tu quidem uehementer utriuſque ſtudio teneris : ſed neſcio quo pacto magis te philoſophia delectat, credo quòd pluris apud te eſt excogitare quæ nemo uiderit, quàm imitari quæ alij fecerint. quo in genere cum nullius ope uidearis indigere, quippe qui ita abundes ingenio, ut, quocunque te applicueris, excellas : tamen uide, quid egerim : excogitaui rationem, ut iuuare te poſſem: nam hos Ciceronis de philoſophia libros cum uetuſtis exemplaribus contuli, & emendatos ad te miſi, ut tibi quaſi facilior & expeditior legendi curſus eſſet : ſæpe enim te audiui, cum diceres, antiquorum in ſcriptis ita multa eſſe corrupta, ut in eorum, qui legerent, animos permixte falſa cum ueris influerent : cui malo ſi quis mederetur, eum te exiſtimare à ſtudioſis omnibus, ſed à te ipſo certe maximam eſſe gratiam initurum. quæ me uox non cohortata eſt, ſed impulit, ut id facerem, quod feciſſe me uides. ac fieri tamen poteſt, ut meo te ſtudio & diligentia nihil iuuerim, & ea, quæ ego nunc in his libris reſtituta, in tuo nomine emitto, iam pridem ipſe habeas omnia, domi tuæ nata, & à te ipſo quæſita : ſed ego ita ſum ratiocinatus, cum tu à philoſophis didiceris, non in Reges ſolum & principes, qui ſummam iuuandi facultatem

habeant, ſed in tenuiores etiam liberalitatis nomen poſſe cadere, quòd bene mereri, etiamſi non poſſunt, tamen & cupiant, & præclarum exiſtiment; eadem ratione fore, ut, quòd ego te iuuare uoluerim, pro eo id accipias, quaſi maxime iuuerim. Vale.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM EDITIONIS PRIMAE LIBER II. QVI INSCRIBITVR LVCVLLVS.

MAgnum ingenium L. Luculli, magnumq́; optimarum artium studiū, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis: ut enim admodum adolescens cum fratre pari pietate, & industria prædito paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus; in Asiam Quæstor profectus, ibi per multos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit: deinde absens factus Aedilis, continuo Prætor (licebat enim celerius legis præmio) post in Africam, inde ad Consulatum: quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium cognoscerent. post ad Mithridaticum bellum missus à senatu, non modo opinionem uicit omnium, quæ de uirtute eius erat, sed etiam gloriam superiorum. idq́; eo fuit mirabilius, ꝙ ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, Quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumpserat. sed incredibilis quædam ingenij magnitudo non desiderauit indocilem usus disciplinam. itaq; cum totum iter & nauigationem consumpsisset partim

in percontando à peritis, partim rebus gestis legendis, in Asiam factus imperator uenit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. habuit enim diuinam quandam memoriam rerum, uerborum maiorem Hortensius. sed quo plus in negocijs gerendis res, quàm uerba, prosunt, hoc erat memoria illa præstantior. quam fuisse in Themistocle, quem facile Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, obliuisci se malle discere, credo quòd hærebant in memoria quæcunq; audierat, aut uiderat. tali ingenio præditus Lucullus adiunxerat & illam, quam Themistocles spreuerat, disciplinam. itaq; ut literis cõsignamus, quæ monumentis mandare uolumus: sic ille in animo res insculptas habebat. tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, prælijs, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiusq; belli instrumentis, & apparatu, ut ille Rex post Alexandrum maximus hũc à se maiorem ducem cognitum, quàm quẽquam eorum, quos legisset, fateretur. in eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandisq; ciuitatibus, tanta æquitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis seruandis, & quasi uestigijs persequendis. sed etsi magna cum utilitate Reip. tamen diutius, quàm uellem, tanta uis uirtutis, atq; ingenij peregrinata abfuit ab oculis & fori, et curiæ. quin etiã, cum uictor à Mithridatico bello reuertisset, inimicorum calumnia triennio tardius, quàm debuerat, triumphauit: nõs enim Consules introduximus penè in urbem currum clarissimi uiri. cuius mihi consilium, & auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi

de me ipso dicendum esset: quod hoc tempore nō est necesse: itaq; priuabo illum potius debito testimonio, quā id cum mea laude communicem. sed quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea ferè sunt & Græcis literis, & Latinis celebrata. nos autem illa exteriora cum multis, hæc interiora cum paucis ex ipso sæpe cognouimus: maiore enim studio Lucullus cum omni literarum generi, tum philosophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur: nec uero ineunte ætate solum, sed & pro Quæstore aliquot annos, & in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut nō multum imperatori sub ipsis pellibus ocij relinquatur. cum autem è philosophis ingenio, sciētiáq; putaretur Antiochus Philonis auditor excellere, eum secum & Quæstor habuit, & post aliquot annos imperator. cumq; esset ea memoria, quam ante dixi; ea sæpe audiendo facile cognouit, quæ uel semel audita meminisse potuisset. delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat. Ac uereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare uelim, imminuam etiam gloriam. sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas; plures, qui philosophiam; reliqui, qui etiam si hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent. ego autem, cum Græcas literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim, P. autem Africani historiæ loquantur in legatione illa nobili, quam ante Censuram obijt, Panætium unum omnino comitem fuisse: nec literarum Græcarum, nec philosophiæ iam ullum auctorem requiro. Restat, ut ijs respondeam, qui sermonibus

eiuſmodi nolint perſonas tam graues illigari. quaſi uero clarorum uirorum aut tacitos congreſſus eſſe oporteat, aut ludicros ſermones, aut rerum colloquia leuiorum. etenim, ſi quodam in libro uere eſt à nobis philoſophia laudata, profecto eius tractatio optimo atq; ampliſſimo quoque digniſſima eſt: nec quicquam aliud uidendum eſt nobis, quos populus R. hoc in gradu collocauit, niſi ne quid priuatis ſtudijs de opera publica detrahamus. quòd ſi, cum fungi munere debeamus, non modo operam noſtram nunquam à populari cœtu remouemus, ſed ne literam quidem ullam facimus niſi forenſem: quis reprehendet noſtrum ocium? qui in eo non modo noſmet ipſos hebeſcere, & languere nolumus, ſed etiam, ut plurimis proſimus, enitimur. gloriam uero non modo non minui, ſed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares, illuſtresq; laudes, has etiam minus notas, minusq; peruulgatas adiungimus. Sunt etiam, qui negent in ijs, qui in noſtris libris diſputent, fuiſſe earum rerum, de quibus diſputatur, ſcientiam. qui mihi uidentur non ſolum uiuis, ſed etiam mortuis inuidere. Reſtat unum genus reprehenſorum: quibus Academiæ ratio non probatur. quod grauius ferremus, ſi quiſquam ullam diſciplinam philoſophiæ probaret, præter eam, quam ipſe ſequeretur. nos autem, quoniam contra omnes dicere, qui ſcire ſibi uidentur, ſolemus, non poſſumus, quin alij à nobis diſſentiant, recuſare. quanquam noſtra quidem cauſa facilior eſt, qui uerum inuenire ſine ulla contentione uolumus, idq; ſumma cura ſtudioq; conquirimus. etſi enim omnis cognitio multis eſt obſtructa difficultatibus, eaq; eſt & in

ipsis rebus obscuritas, & in iudicijs nostris infirmitas, ut non sine causa & doctissimi, & antiquissimi inuenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt, neq; nos studium exquirendi defatigati relinquemus, neq; nostræ disputationes quicquam aliud agunt, nisi ut in utranq; partem dicendo, & audiendo eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut uerum sit, aut ad id quamproxime accedat. neque inter nos, & eos, qui se scire arbitrantur, quicquam interest, nisi quòd illi non dubitant, quin ea uera sint, quæ defendunt; nos probabilia multa habemus, quæ sequi facile, affirmare uix possumus. hoc autem liberiores, & solutiores sumus, quòd integra nobis est iudicandi potestas, neq;, ut omnia, quæ præscripta, & quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur. nam cæteri primum ante tenentur astricti, quàm, quid esset optimum, iudicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quamcunq; sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhærescunt. nam quod dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti iudicare potuissent. statuere enim quid sit sapiens, uel maxime uidetur esse sapientis. sed ut potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententijs, iudicauerunt: aut re semel audita ad unius se auctoritatem contulerunt. sed nescio quo modo pleriq; errare malunt, eamq; sententiã, quam adamauerunt, pugnacissime defendere, quàm sine pertinacia, quid cõstantissime dicatur, exquirere. qui-

bus de rebus & aliàs sæpe nobis multa quæsita, & dispu tata sunt, et quondam in Hortensij uilla, quæ est ad Bau los, cum eò Catulus, et Lucullus, nósq; ipsi postridie uenissemus, quàm apud Catulum fuissemus. quo quidem etiã maturius uenimus, quòd erat constitutum, si uentus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauiga re. cum igitur pauca in xysto locuti essemus, tum eodem in spatio cõsedimus. hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebatur, penè explicatum est, ut tota ferè quæstio tra ctata uideatur, tamen expecto ea, quæ te pollicitus es Lu culle ab Antiocho audita dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus quàm uellem: totam enim rem Lu cullo integram seruari oportuit: & tamen fortasse seruata est: à me enim, quæ in promptu erant, dicta sunt: à Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, non sanè, inquit, Hortensi conturbat me expectatio tua: etsi nihil est ijs, qui placere uolunt, tam aduersariũ: sed quia non laboro quàm ualde ea, quæ dico, probaturus sim, eo minus conturbor. dicam enim nec mea, nec ea, in quibus, si nõ fuerint, nõ uinci me malim, quàm uincere. sed mehercule, ut quidem se nunc causa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen uidetur esse uerissima. agam igitur sicut Antiochus agebat: nota enim mihi res est: nam & uacuo animo illum audiebam, et magno stu dio, eadem de re etiam sæpius: ut etiã maiorem expectationem mei faciam, q̃ modo fecit Hortensius. Cũ ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cum Alexandriæ pro Quæstore, inquit, essem, fuit Antiochus mecum, et erat iam antea Alexandriæ familiaris Antio chi Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachum multos an=

nos, et Philonem audierat, homo ſanè in iſta philoſophia, quæ nunc propè dimiſſa reuocatur, probatus, & nobilis: cum quo et Antiochum ſæpe diſputantem audiebam, ſed utrunq; leuiter. & quidem iſti libri duo Philonis, de quibus heri dictum à Catulo eſt, tum erant allati Alexandriam, tumq; primum in Antiochi manus uenerãt, et homo natura leniſſimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) ſtomachari tamen cœpit. mirabar: neq; enim unq̃ antea uiderã. at ille Heracliti memoriã implorans, quærere ex eo, uiderentur ne illa Philonis, aut ea num uel è Philone, uel ex ullo Academico audiuiſſet aliquãdo? negabat: Philonis tamen ſcriptum agnoſcebat: nec id quidẽ dubitari poterat: nã aderant mei familiares, et docti homines, P. et C. Selij, et Tetrilius Rogus, qui ſe illa audiſſe Romæ de Philone, et ab eo ipſo illos duos libros dicerent deſcripſiſſe. tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus cõmemorauit à patre ſuo dicta Philoni; et alia plura: nec ſe tenuit, quin contra ſuum doctorem librum etiam ederet, qui Soſus inſcribitur. tum igitur et cum Heraclitum ſtudioſe audirem cõtra Antiochum diſſerentem, et item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut cauſam ex eo totam cognoſcerem. itaq; complures dies, adhibito Heraclito, doctisq; compluribus, & in his Antiochi fratre Ariſto, & prætereà Ariſtone, & Dione, quibus ille ſecundum fratrem plurimum tribuebat: multum temporis in iſta una diſputatione conſumpſimus. ſed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda eſt: minus enim acer eſt aduerſarius is, qui iſta, quæ ſunt heri defenſa, negat Academicos omnino dicere: etſi enim mentitur, tamen eſt aduerſarius lenior.

ad Arcesilam, Carneademq; ueniamus. Quae cum dixisset, sic rursus exorsus est. Primum mihi uidemini (me autem nomine appellabat) cum ueteres physicos nominatis, facere idem quod seditiosi ciues solent, cum aliquos ex antiquis claros uiros proferunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse uideátur. repetunt iam P. Valerium, qui exactis Regibus primo anno Consul fuit: cōmemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cum Consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum Tribunus pl. tulerit inuito senatu, & postea bis Consul factus sit; L. Cassiū, Q. Pompeium. illi quidem etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. duos uero sapientissimos, & clarissimos fratres, P. Crassum, & P. Scaeuolam, aiūt Ti. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut uidemus, palàm, alterum, ut suspicamur, obscurius. addunt etiam C. Marium. & de hoc quidem nihil mentiuntur. horum nominibus tot uirorum, atq; tantorum expositis, eorum se institutum sequi dicunt. similiter uos cum perturbare, ut illi Remp. sic uos philosophiam bene iam constitutam uelitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam & Socratem profertis. sed neq; Saturninus (ut nostrum inimicum potissimum nominem) simile quicquam habuit ueterum illorum, nec Arcesilae calumnia cōferenda est cum Democriti uerecundia. & tamen isti physici raro admodum, cum haerent aliquo loco, exclamant quasi mente incitati, Empedocles quidem, ut interdū mihi furere uideatur; abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere

nihil omnino quale ſit poſſe reperire . maiorẽ autem par
tem mihi quidem omnes iſti uidentur nimis etiam quædã
affirmare, plusq́; profiteri ſe ſcire, quàm ſciant. quòd ſi il
li tum in nouis rebus quaſi modo naſcentes hæſitauerunt,
nihil ne tot ſeculis, ſummis ingenijs, maximis ſtudijs expli
catum putamus ? non ne, cum iam philoſophorum diſci=
plinæ grauiſſimæ conſtitiſſent, tum exortus eſt, ut in opti
ma Rep. Ti. Gracchus, qui ocium perturbaret, ſic Arceſi
las, qui conſtitutam philoſophiam euerteret, & in eorum
auctoritate deliteſceret, qui negaſſent quicquam ſciri, aut
percipi poſſe ? quorum è numero tollendus eſt Plato, &
Socrates ; alter, quia reliquit perfectiſſimam diſciplinã
Peripateticos, & Academicos nominibus differentes, re
congruentes, à quibus Stoici ipſi uerbis magis, quàm ſen-
tentijs diſſenſerunt : Socrates autem de ſe ipſe detrahens
in diſputatione, plus tribuebat ijs, quos uolebat refellere.
ita cum aliud diceret, atque ſentiret, libẽter uti ſolitus eſt
ea diſſimulatione, quam Græci εἰρωνείαν uocant : quam
ait etiã in Africano fuiſſe Fannius: idq́; propterea uitio=
ſum in illo non putandum, quòd idem fuerit in Socrate.
ſed fuerint illa uetera, ſi uultis, incognita. nihil ne eſt er
go actum, quod inueſtigata ſunt, poſtea quàm Arceſilas
Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil noui reperienti, ſed
emẽdanti ſuperiores, immutatione uerborum, dum huius
definitiones labefactare uult, conatus eſt clariſſimis re=
bus tenebras obducere ? cuius primo non admodum pro
bata ratio, quanquam floruit tum acumine ingenij, tum
admirabili quodam lepore dicendi, proxime à Lacyde ſo
lo retenta eſt, poſt autẽ confecta à Carneade, qui eſt quar
tus ab Arceſila: audiuit enim Egeſimum, qui Euandrum

audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilæ Lacydes fuisset. sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta uixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt. è quibus industriæ plurimum in Clitomacho fuit. declarat multitudo librorum ingenij non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melonthio Rhodio suauitatis. bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. iam Clitomacho Philo uester operam multos annos dedit. Philone autem uiuo patrocinium Academiæ non defuit. Sed quod nos facere nunc ingredimur, ut cōtra Academicos disseramus; id quidā è philosophis, & ij quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant; nec uero esse ullam rationem disputare cum ijs, qui nihil probarent: Antipatrumq; Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si uerbum è uerbo uolumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi uocant: eosq; qui persuadere uellent esse aliquid quod comprehendi & percipi posset, inscienter facere dicebant, propterea quòd nihil esset clarius ἐνάργεία ut Græci, perspicuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nominemus, fabricemurq; si opus erit, uerba, ne hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere soli putet. sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa euidentia reperiri posse, nec ea, quæ tam clara essent, difinienda censebāt. Alij autem negabant se pro hac euidētia quicquam priores fuisse dicturos: sed ab ea, quæ contra dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. pleriq; tamen & definitiones ipsarum etiam euidentium rerum nō improbant: & rem idoneam, de qua quæratur, & homines di-

gnos, quibuscum disseratur, putant. Philo autem dum noua quædam cōmouet, quòd ea sustinere uix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & aperte mentitur, ut est reprehensus à patre Catulo, &, ut docuit Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat. cum enim ita negaret quicquam esse, quod comprehendi posset (id enim uolumus esse ἀκατάληπτον) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale uisum (iam enim hoc pro φαντασία uerbum satis hesterno sermone triuimus) uisum igitur impressum, effictumq́; ex eo unde esset, quale esse non posset, ut ex eo unde non esset, id nos à Zenone definitum rectissime dicimus: qui enim potest quicquam comprehendi, ut planè confidas id perceptum cognitumq́; esse, quod est tale, quale uel falsum esse possit? hoc cum infirmat, tollitq́; Philo, iudicium tollit incogniti, & cogniti: ex quo efficitur, nihil posse comprehendi: ita imprudens eò, quò minime uult, reuoluitur. quare omnis oratio contra Academiam suscipitur à nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo uoluit euertere. quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus. Ordiamur igitur à sensibus. quorum ita clara iudicia & certa sunt, ut, si optio naturæ nostræ detur, & ab ea deus aliquis requirat, contenta ne sit suis integris, incorruptisq́; sensibus, an postulet melius aliquid, non uideam quid quærat amplius. neque uero hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam: non enim is sum, qui, quicquid uidetur, tale dicam esse, quale uideatur. Epicurus hoc uiderit, & multa alia. meo autem iudicio ita est maxima in sensibus ueritas, si & sani sunt, & ualentes, & omnia remouētur, quæ obstant, & impediūt. itaq;

& lumen mutari sæpe uolumus: & situs earum rerum, quas intuemur, & interualla aut contrahimus, aut diducimus, multaque facimus, usque eò, dum aspectus ipse fidem faciat sui iudicij. quod idem fit in uocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, qui nõ in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius. adhibita uero exercitatione, & arte, ut oculi pictura teneantur, & aures cantibus; quis est, quin cernat, quanta uis sit in sensibus? quàm multa uident pictores in umbris, & in eminentia, quæ nos non uidemus? quàm multa, quæ nos fugiunt in cantu, exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Andromacham, cum id nos ne suspicemur quidem. nihil necesse est de gustatu, & odoratu loqui. in quibus intelligentia, etsi uiciosa, est quædam tamen. quid de tactu, & eo quidem, quem philosophi interiorem uocant, aut doloris, aut uoluptatis? in quo Cyrenaici solo putant ueri esse iudiciũ, quia sentiatur. potest ne igitur quisquam dicere, inter eum, qui doleat, & inter eum, qui in uoluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissime insaniat? atqui qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus: talia sequuntur ea, quæ non sensibus ipsis pertipi dicuntur, sed quodam modo sensibus: ut hæc: illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperũ. animo iam hæc tenemus cõprehensa, non sensibus. ille deinceps equus est, ille canis. cætera series deinde sequitur maiora nectẽs, ut hæc, quæ quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur: si homo est, animal est, mortale, rationis particeps. quo è genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: sine quibus neque intelligi quicquam, neq; quæri, aut dis=

putari potest. quòd si essent falsæ notitiæ (ἐννοίας enim notitias appellare tu uidebare) si igitur essent hæ falsæ, aut eiusmodi uisis impressæ, qualia uisa à falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur? quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, uideremus? memoriæ quidem certe, quæ non modo philosophiã, sed omnis uitæ usum, omnesq; artes una maxime continet, nihil omnino loci relinquitur. quæ potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit, quod nõ animo comprehendit, & tenet? ars uero quæ potest esse, nisi quæ non ex una, aut ex duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? quam si subtraxeris, qui distingues artificem ab inscio? non enim fortuito hunc artificem dicemus esse, illum negabimus, sed cum alterum percepta, & comprehensa tenere uidemus, alterum non item. cumq; artium aliud eiusmodi genus sit, ut tantum modo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid, & faciat: quo modo aut geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci à falsis non possunt; aut is, qui fidibus utitur, explere numeros & conficere uersus? quod idem in similibus quoque artibus continget: quarum omne opus est in faciendo, atque agendo. quid enim est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? maxime uero uirtutum cognitio confirmat percipi, & comprehendi multa posse. in quibus solis inesse etiam scientiam dicimus, quam nos non comprehensionem modo rerum, sed etiam stabilem, atq; immutabilem esse censemus: itemq; sapientiã artem uiuendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam. ea autẽ constantia si nihil habeat percepti, & cogniti, quæro unde nata sit, aut

quo modo? quæro etiam, ille uir bonus, qui ſtatuit omnẽ
cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari potius,
quàm aut officium prodat, aut fidem, cur has ſibi tã gra
ues leges impoſuerit, cum, quamobrem ita oporteret, nihil
haberet comprehenſi, percepti, cogniti, cõſtituti? nullo igi
tur modo fieri poteſt, ut quiſquam tanti æſtimet æquita=
tem, & fidem, ut eius conſeruandæ cauſa nullum ſuppli=
cium recuſet, niſi ijs rebus aſſenſus ſit, quæ falſæ eſſe non
poſſunt. ipſa uero ſapientia, ſi ſe ignorabit ſapientia ſit,
nec ne, quo modo primum obtinebit nomen ſapientiæ, de=
inde quo modo ſuſcipere aliquam rem, aut agere fidẽter
audebit, cum certi nihil erit quod ſequatur? cum uero du
bitabit quid ſit extremum, & ultimum bonorum, igno=
rans quò omnia referãtur, qui poterit eſſe ſapientia? at=
que etiam illud perſpicuum eſt, cõſtitui neceſſe eſſe initiũ,
quod ſapientia, cum quid agere incipiat, ſequatur: idq;
initium eſſe naturæ accommodatum: nam aliter appeti=
tio (eam enim eſſe uolumus ὁρμὴν) qua ad agendum im
pellimur, & id appetimus, quod eſt uiſum, moueri nõ po
teſt. illud autem, quod mouet, prius oportet uideri, eiq;
credi, quod fieri non poteſt, ſi id, quod uiſum erit, diſcerni
non poterit à falſo. quo modo autem moueri animus ad
appetendum poteſt, ſi id, quod uidetur, nõ percipitur ac=
commodatum ne naturæ ſit, an alienum? itemq;, ſi, quid
officij ſui ſit, non occurrit animo, nihil unquam omnino
aget, ad nullam rem unquam impelletur, nunquam mo
uebitur. quòd ſi aliquid aliquando acturus eſt, neceſſe
eſt id ei uerum, quod occurrit, uideri. quid, quod, ſi iſta
uera ſunt, ratio omnis tollitur, quaſi quædam lux, lu=
menq; uitæ: tamen ne in iſta prauitate perſtabitis? nam

quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit uirtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quærendo. quæstio autē est appetitio cognitionis, quæstionisq; finis inuētio. at nemo inuenit falsa: nec ea, quæ incerta permanent, inuenta esse possunt: sed cum ea, quæ quasi inuoluta fuerunt, aperta sunt, tum inuenta dicuntur: sic & initium quærendi, & exitus percipiendi, & comprehendendi tenet: itaque argumenti conclusio, quæ est græce ἀπόδειξις, ita definitur, ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit. quòd si omnia uisa eiusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea uel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut inuenisse diceremus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? ipsa autem philosophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? sapientiæ uero quid futurum est? quæ neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quæ philosophi uocant δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit: cum enim decretum proditur, lex ueri, rectiq; proditur. quo è uitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent. non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse, sapientiq; satis sit non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat, quod mouere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque uideri possunt eorum ratione, qui illa uisa, è quibus omnia decreta sunt nata, negant quicquam à falsis interesse. ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltē perceptum à sapiente diceretis, nihil posse percipi. sed Antipatro hoc idem postulanti, cum diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse unū

tamen illud dicere percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat: nam tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esset, ut maxime etiam repugnaret: qui enim negaret quicquam esse, quod perciperetur, eũ nihil excipere: ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi, & percipi ullo modo posse. Antiochus ad istum locum pressius uidebatur accedere: quoniam enim id haberent Academici decretum (sentitis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in cæteris rebus, fluctuare, præsertim cum in eo summa consisteret: hanc enim esse regulam totius philosophiæ, constitutionem ueri, falsi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniam susciperent, docereq; uellent quæ à quouis accipi oporteret, & quæ repudiari, certe hoc ipsum, ex quo omne ueri falsiq; iudicium esset, percipere eos debuisse: etenim duo esse hæc maxima in philosophia, iudicium ueri, & finem bonorum; neque sapientem posse esse, qui aut cognoscendi esse initium ignoret, aut extremum expetendi, ut, aut unde proficiscatur, aut quò perueniendum sit, nesciat: hæc autem habere dubia, neque his ita confidere ut moueri non possint, abhorrere à sapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptũ esse dicerent. sed de inconstantia totius illorum sententiæ, si ulla sententia cuiusquam esse potest nihil approbantis, sit, ut opinor, dictum satis. Sequitur disputatio copiosa illa quidem, sed paulo abstrusior: habet enim aliquantum à physicis: ut uerear, ne maiorem largiar ei, qui contra dicturus est, libertatem, & licentiam. nam quid

eum

eum factурum putem de abditis rebus, & obſcuris, qui lucem eripere conetur: ſed diſputari poterat ſubtiliter, quanto quaſi artificio natura fabricata eſſet primũ animal omne, deinde hominem maxime: quæ uis eſſet in ſenſibus: quẽadmodum prima uiſa nos pellerent, deinde appetitio ab his pulſa ſequeretur: tum ut ſenſus ad res percipiẽdas intenderemus: mens enim ipſa, quæ ſenſuum fons eſt, atq; etiam ipſa ſenſus eſt, naturalem uim habet, quam intendit ad ea, quibus mouetur: itaq; alia uiſa ſic arripit, ut his ſtatim utatur; aliqua ſic recondit, è quibus memoria oritur. cætera autem ſimilitudinibus conſtituit: ex quibus efficiuntur notitiæ rerum: quas Græci tum ἐννοίας, tum προλήψεις uocant. eò cum acceſſit ratio, argumẽtiq; concluſio, rerumq; innumerabilium multitudo, tum & perceptio eorum omnium apparet, & eadem ratio profecta his gradibus ad ſapientiam peruenit. ad rerum igitur ſcientiam, uitæq; conſtantiam aptiſſima cum ſit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem, & κατάληψιν, quam, ut dixi, uerbum è uerbo exprimentes, comprehenſionem dicemus; cum ipſam per ſe amat (nihil eſt enim ei ueritatis luce dulcius) tum etiam propter uſum. quocirca etiam ſenſibus utitur: et artes efficit quaſi ſenſus alteros: et uſq; eò philoſophiam ipſam corroborat, ut uirtutem efficiat, ex qua re una uita omnis apta ſit. ergo hi, qui negant quicquam poſſe comprehendi, hæc ipſa eripiunt uel inſtrumenta, uel ornamenta uitæ, uel potius etiam totam uitam euertunt funditus, ipſumq; animal orbant animo: ut difficile ſit de temeritate eorum, perinde ut cauſa poſtulat, dicere. nec uero ſatis cõſtituere poſſum, quod ſit eorũ conſilium,

aut quid uelint. interdum enim cum adhibemus ad eos orationem huiusmodi; si ea, quæ disputentur, uera non sint, tum omnia fore incerta: respōdēt, quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quæ in profundo ueritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. alij autem elegantius: qui etiā queruntur, quòd eos insimulemus omnia incerta dicere: quātumq; intersit inter incertum, & id quod percipi non possit, docere conantur, eaq; distinguere. cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus par, an impar, nesciatur, quasi desperatos aliquos relinquamus: uolunt enim, et hoc quidem uel maxime animaduertebam uos moueri; probabile aliquid esse, & quasi uerisimile; eáq; uti regula & in agenda uita, & in quærendo, ac disserendo. quæ ista regula est ueri & falsi, si notionem ueri & falsi, propterea quòd ea non possunt internosci, nullam habemus? nam si habemus, interesse oportet, ut inter rectum, & prauum, sic inter uerum, & falsum. si nihil interest, nulla regula est, nec potest is, cui est uisio ueri falsiq; cōmunis, ullum habere iudicium, aut ullam omnino ueritatis notam. nam cum dicunt hoc se unum tollere, ut quicquā possit ita uideri, ut non eodem modo falsum etiam possit ita uideri; cætera autem cōcedere: faciunt pueriliter: quo enim omnia iudicantur sublato, reliqua se negant tollere. ut si quis quē oculis priuauerit, dicat ea, quæ cerni possent, nō se ei ademisse. ut enim illa oculis modo cognoscuntur, sic reliqua uisis; sed propria ueri, nō cōmuni ueri, & falsi nota. quamobrē siue tu probabilē uisionē, siue improbabilem, & quæ non impediatur, ut Car=

neades uolebat; siue aliud quid proferes, quod sequare: ad uisum illud, de quo agimus, tibi erit reuertendũ. in eo autem, si erit cõmunitas cum falso, nullum erit iudiciũ, quia proprium in communi signo notari non potest. sin autem commune nihil erit: habeo, quod uolo: id enim quæro, quod ita mihi uideatur uerum, ut non possit idẽ falsum uideri. simili in errore uersantur, cum conuicti, ac iudicio ueritatis coacti perspicua à perceptis uolunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui; uerum illud quidem impressum in animo, atq; in mente; neq; id tamen percipi ac cõprehendi posse: quo enim modo perspicue dixeris album esse aliquid, cũ possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse uideatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter; cum sit incertum, uere, inaniter ne moueatur? ita neq; color, neq; corpus, neq; ueritas, neq; argumentũ, neq; sensus, neq; perspicuum ullum relinquitur. ex hoc illud his usu uenire solet, ut, quicquid dixerint, à quibusdam interrogentur; ergo istuc quidem percipis? sed qui ita interrogant, ab his irridentur: non enim urgent, ut coarguant neminem ulla de re posse contendere, neq; asseuerare sine aliqua eius rei, quam sibi quisq; placere dicit, certa & propria nota. quod est igitur istuc uestrum probabile? nam si quod cuiq; occurrit, & primo quasi aspectu probabile uidetur, id confirmatur: quid eo leuius? sin ex circunspectione aliqua, & accurata consideratione, quod uisum sit, id se dicent sequi: tamen exitum nõ habebunt: primum quia his uisis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides. deinde cum dicant posse accidere sapienti, ut, cum

omnia fecerit, diligentiſſimeq; circunſpexerit, exiſtat ali
quid, quod & ueriſimile uideatur, & abſit longiſſime à
uero: quo modo, ſi magna parte quidem, ut ſolent dice=
re, ad uerum ipſum, aut q̃ proxime accedant, confidere
ſibi poterunt? ut enim confidant, notum his eſſe debebit
inſigne ueri. quo obſcuro, & oppreſſo, quod tandem ue
rum ſibi uidebuntur attingere? quid autem tam obſcu
rum dici poteſt, q̃ cum ita loquuntur? eſt hoc quidem rei
illius ſignum, aut argumentum; & ea re id ſequor: ſed
fieri poteſt, ut id, quod ſignificatur, aut falſum ſit, aut ni
hil ſit omnino. ſed de perceptione hactenus: ſi quis enim
ea, quæ dicta ſunt, labefactare uolet, facile etiam abſen
tibus nobis ueritas ſe ipſa defendet. His ſatis cognitis,
quæ iam explicata ſunt; nunc de aſſenſione, atq; appro=
batione, quàm Græci συγκατάθεσιν uocant, pauca dice=
mus: non quo non latus locus ſit: ſed paulo ante iacta
ſunt fundamenta. nam cum uim, quæ eſſet in ſenſibus,
explicabamus, ſimul illud aperiebatur, comprehendi mul
ta & percipi ſenſibus: quod fieri ſine aſſenſione non po=
teſt. deinde cum inter inanimum et animal hoc maxime
interſit, ꝙ inanimum nihil agit, animal agit aliquid: ni=
hil enim agens ne cogitari quidem poteſt quale ſit: aut
ei ſenſus adimendus eſt: aut ea, quæ eſt in noſtra ſita po
teſtate, reddenda aſſenſio. at uero animus quodam modo
eripitur his, quos neq; ſentire, neq; aſſentiri uolũt: etenim
neceſſe eſt, ut lancem in libra ponderibus impoſitis depri
mi, ſic animum perſpicuis cedere: nam quo modo non po
teſt animal ullum nõ appetere id, quod accommodatum
ad naturam appareat (Græci id οἰκεῖον appellant) ſic nõ
poteſt obiectam rem perſpicuam non approbare. q̃q̃ ſi

illa, de quibus disputatum est, uera sunt: nihil attinet de assensione omnino loqui: qui enim quid percipit, assentitur statim. sed hæc etiam sequuntur, nec memoriam sine assensione posse constare, neq; notitias rerum, nec artes: idq;, quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. ubi igitur uirtus, si nihil situm est in ipsis nobis. maxime autem absurdum, uitia in ipsorum esse potestate, neq; peccare quenquam nisi assensione; hoc idem in uirtute non esse. cuius omnis constantia & firmitas ex his rebus constat, quibus assensa est, et quas approbauit: omninoq; ante uideri aliquid, q̃ agamus, necesse est, eiq;, quod uisum sit, assentiatur. quare qui aut uisum aut assensum tollit, is omnem actionem tollit è uita. Nunc ea uideamus, quæ contra ab his disputari solent. sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primum artem quandam de his, quæ uisa dicimus: eorumq; & uim, & genera definiunt: in his quale sit id, quod percipi, et comprehendi possit, totidem uerbis, quot Stoici. deinde illa exponunt duo, quæ quasi contineant omnem hanc quæstionem: quæ ita uideantur, ut etiam alia multa eodem modo uideri possint: neq; in his quicquam intersit, non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modo si ex omni parte eiusdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his causa cõprehenditur. cõposita autem ea cõclusio sic est. Eorum, quæ uidentur, alia uera sunt, alia falsa: et quod falsum est, id percipi nõ potest: quod autẽ uerũ uisum est, id omne tale est, ut eiusdẽ modi falsum etiã possit uideri.

& quæ uisa sunt eiusmodi, ut in ijs nihil intersit: non potest accidere, ut eorum aliqua percipi possint, alia non possint. nullum igitur est uisum, quod percipi possit. Quæ autem sumunt, ut concludant id quod uolunt: ex his duo sibi putant cõcedi: neq; enim quisquã repugnat. ea sunt hæc, quæ uisa falsa sint, percipi ea non posse: & alterum, inter quæ uisa nihil intersit, ex his nõ posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint. reliqua uero multa & uaria oratione defendunt. quæ sunt itẽ duo: unum, eorum, quæ uideantur, aliud uerum esse, aliud falsum: alterum, omne uisum, quod sit à uero, tale esse, quale etiam à falso possit esse. hæc duo proposita non præteruolant, sed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant & diligentiam: diuidunt enim in partes, & eas quidem magnas: primum in sensus: deinde in ea, quæ ducuntur à sensibus, & ab omni consuetudine, quã obscurari uolunt. tum perueniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & coniectura ulla res percipi possit. hæc autem uniuersa concidunt etiam minutius. ut enim de sensibus hesterno sermone uidistis, item faciunt de reliquis: in singulisq; rebus, quas in minima dispartiunt, uolunt efficere, his omnibus, quæ uisa sint, ueris adiuncta esse falsa, quæ à ueris nihil differant: ea cum talia sint, nihil posse comprehendi. Hanc ego subtilitatem philosophia quidem dignissimam iudico, sed ab eorum causa, qui ita disserunt, remotissimam: definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum similitudines, dissimilitudinesq;, & earũ tenuis et acuta distinctio, fidentium est hominum illa uera, & firma, & certa esse, quæ tutentur; nõ eorũ, qui clament ni-

hilo magis uera illa esse, q̃ falsa. quid enim agant, si, cum
aliquid definierint, roget eos quispiam, num illa definitio
possit in aliã rem transferri quamlibet? si posse dixerint:
quid enim dicere habeant? cur illa uera definitio sit? si
negauerint: fatendum sit, quoniam uel illa uera defi=
nitio transferri non possit in falsum, quod ea definitio=
ne explicetur, id percipi posse. quod minime illi uolunt.
eadem dici poterunt in omnibus partibus. si enim dicent,
ea, de quibus disserent, se dilucide perspicere, nec ulla cõ=
munione uisorum impediri: comprehendere ea se posse
fatebuntur. sin autẽ negabunt uera uisa à falsis posse
distingui: qui poterunt longius progredi? occurretur
enim, sicut occursum est. nam concludi argumentũ non
potest, nisi his, quæ ad concludendum sumpta erunt, ita
probatis, ut falsa eiusdem modi nulla possint esse. ergo
si rebus comprehensis, & perceptis, nisa, & progressa ra
tio hæc efficiet, nihil posse comprehendi: quid potest repe=
riri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumq; ipsa natu=
ra accuratæ orationis hoc profiteatur, se aliquid pate=
facturam, quod non appareat, &, quo id facilius asse=
quatur, adhibituram et sensus, & ea quæ perspicua sint:
qualis est istorũ oratio, qui omnia non tam esse, q̃ uideri
uolunt? maxime autem conuincuntur, cum hæc duo pro
congruentibus sumunt tam uehementer repugnantia:
primũ esse quædam falsa uisa; quod cum uolunt, decla
rant quædã esse uera: deinde ibidem, inter falsa uisa, et
uera nihil interesse. at primum sumpseras, tanquã inte=
resset. ita priori posterius, posteriori superius non iungi
tur. sed progrediamur lõgius; & ita agamus, ut nihil no
bis assentati esse uideamur; quæq; ab his dicũtur, sic per

sequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primum igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis magnam habet uim, ut ipsa per sese ea, quæ sint, nobis, ita ut sint, indicet. sed tamen ut maneamus in perspicuis firmius, et constantius, maiore quadam opus est uel arte, uel diligẽtia; ne ab ijs, quæ clara sint ipsa per sese, quasi præstigijs quibusdam, et captionibus depellamur. nam qui uoluit subuenire erroribus Epicurus ijs, qui uidentur conturbare ueri cognitionem; dixitq́; sapientis esse, opinionem à perspicuitate seiungere: nihil fecit: ipsius enim opinionis errorem nullo modo sustulit. quamobrem cum duæ causæ perspicuis, & euidentibus rebus aduersentur: auxilia totidem sunt contra comparanda: aduersatur enim primum, quòd parum defigunt animos, & intendunt in ea, quæ perspicua sunt, ut, quanta luce ea circunfusa sunt, possint agnoscere: alterum est, quòd fallacibus, & captiosis interrogationibus circunscripti, atq; decepti quidam, cum eas dissoluere non possunt, desciscunt à ueritate. oportet igitur & ea, quæ pro perspicuitate responderi possunt, in prõptu habere, de quibus iam diximus; et esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum, captionesq́; discutere. quod deinceps facere constitui. Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipsi etiam illa solent non confuse loqui. Primum conantur ostendere multa posse uideri esse, quæ omnino nulla sunt, cum animi inaniter moueãtur eodem modo rebus ijs, quæ nullæ sint; ut ijs, quæ sint. nam cum dicatis, inquiunt, uisa quædam mitti à deo, uelut ea, quæ in somnijs uideantur, quæq; oraculis, auspicijs, extis declarantur (hæc enim aiunt probari à Stoicis, quos

contra disputant) quærunt, quonam modo, falsa uisa quæ sint, ea deus efficere possit probabilia; quæ autem planè proxime ad uerum accedũt, efficere non possit? aut si ea quoq; possit, cur illa non possit, quæ perdifficiliter, internoscantur tamen? & si hæc, cur nõ inter quæ nihil sit omnino? deinde cum mens moueatur ipsa per sese, ut et ea declarant, quæ cogitatione depingimus; et ea, quæ uel furiosis, uel dormientibus uidentur: nõ ne, inquiunt, uerisimile sit, sic etiam mentem moueri, ut non modo internoscat, uisa uera illa sint, an ne falsa, sed ut in his nihil inter sit omnino? ut, si qui tremerent, & exalbescerent uel ipsi per se motu mentis aliquo, uel obiecta terribili re extrinsecus, nihil interesset, qui distingueretur tremor ille et pallor, neq;, ut quicquam interesset inter intestinum, & oblatũ. postremo si nulla uisa sint probabilia, quæ falsa sint: alia ratio est. sin autem sunt: cur non etiam quæ nõ facile internoscantur? cur no ut planè nihil intersit? præsertim cum dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu, quia nulla in uisis distinctio appareat. ad has omnes uisiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac una re unius diei disputatio. mihi autem non idem faciundum puto: sed ipsa capita dicenda: & primum quidem hoc reprehẽdendum, quòd captiosissimo genere interrogationis utũtur: quod genus minime in philosophia probari solet, cum aliquid minutatim & gradatim additur, aut demitur. Soritas hos uocant, qui aceruum efficiunt uno addito grano. uitiosum sanè, & captiosum genus. sic enim ascenditis: si tale uisum obiectum est à deo dormiẽti, ut probabile sit; cur non etiam ut ualde uerisimile? cur deinde, non ut

difficiliter à uero internoſcatur? deinde, ut ne internoſcatur quidem? poſtremo ut nihil inter hoc & illud interſit? huc ſi perueneris, me tibi primum quidq; concedente: meum uitium fuerit. ſin ipſe tua ſponte proceſſeris: tuũ. quis enim tibi dederit, aut omnia deum poſſe; aut ita facturum eſſe, ſi poſſit? quo modo autem ſumis, ut, ſi quid cui ſimile eſſe poſſit, ſequatur, ut etiam internoſci difficiliter poſſit? deinde, ut ne uix internoſci quidem: poſtremo, ut idem ſit? ut ſi lupi canibus ſimiles: eoſdem dices ad extremũ. & quidem honeſtis ſimilia ſunt quædam non honeſta, & bonis non bona, & artificioſis minime artificioſa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc intereſſe? ne repugnãtia quidem uidemus? nihil eſt enim, quod de ſuo genere in aliud genus transferri poſſit. at ſi efficeretur, ut inter uiſa differentium generum nihil intereſſet: reperirentur quæ & in ſuo genere eſſent, & in alieno. quod fieri qui poteſt? omnium deinde inanium uiſorum una depulſio eſt, ſiue illa cogitatione informantur, quod fieri ſolere concedimus; ſiue in quiete, ſiue per uinum, ſiue per inſaniam: nam ab omnibus eiuſdem modi uiſis perſpicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abeſſe dicemus: quis enim cum ſibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, ſimulac ſe ipſe cõmouit, atq; ad ſe reuocauit, ſentit, ꝗd interſit inter perſpicua, et inania? eadẽ ratio eſt ſomniorũ. num cẽſes Enniũ, cũ in hortis cum Ser. Galba uicino ſuo ambulaſſet, dixiſſe; uiſus ſum mihi cum Galba ambulare? at cum ſomniauit, ita narrauit;

» Viſus Homerus adeſſe poeta:

idemq; in Epicharmo;

» Nam uidebar ſomniare me & ego eſſe mortuum.

itaq;,ſimul experrecti ſumus,uiſa illa contemnimus, neque ita habemus,ut ea,quæ in foro geſſimus. at enim,dũ uidentur,eadem eſt in ſomnijs ſpecies eorum,quæ uigilantes uidemus. plurimum intereſt. ſed id omittamus: illud enim dicimus,nõ eandem eſſe uim, neq; integritatem dormientium,& uigilantium,nec mente, nec ſenſu. ne uinolenti quidem quæ faciunt,eadem approbatione faciunt,qua ſobrij: dubitant,hæſitant,reuocant ſe interdum, ijſq;,quæ uidentur,imbecillius aſſentiuntur; cumq; edormiuerunt,illa uiſa quàm leuia fuerint,intelligunt. quod idem contingit inſanis; ut & incipientes furere ſentiant; & dicant,aliquid,quod non ſit,id uideri ſibi; et cum relaxentur, ſentiant,atque illa dicant Alcmeonis.

» Sed mihi neutiquam cor conſentit cum oculorum aſpectu.

at enim ipſe ſapiẽs ſuſtinet ſe in furore,ne approbet falſa pro ueris; & aliàs quidem ſæpe, ſi aut in ſenſibus ipſius eſt aliqua forte grauitas, aut tarditas, aut obſcuriora ſunt, quæ uidentur,aut à perſpiciendo temporis breuitate excluditur. quanquam totum hoc, ſapientem aliquando ſuſtinere aſſenſionem, contra uos eſt: ſi enim inter uiſa nihil intereſſet, aut ſemper ſuſtineret, aut nunquam. ſed ex hoc genere toto perſpici poteſt leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. quærimus grauitatis,conſtantiæ,firmitatis, ſapientiæ iudicium: utimur exemplis ſomniãtium,furioſorum,ebrioſorum: illud attendamus, in hoc omni genere quàm inconſtanter loquamur: non enim proferremus uino, aut ſomno oppreſſos,aut mente captos,tam abſurde, ut tum diceremus intereſſe inter uigilãtium uiſa,& ſobriorum, & ſanorum, & eorum qui eſſent aliter affecti; tũ nihil

intereſſe. ne hoc quidem cernunt, omnia ſe reddere incerta, quod nolunt: ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. ſi enim res ſe ita habeant, ut nihil interſit, utrum ita cui uideatur, ut inſano, an ſano: cui poſſit exploratum eſſe de ſua ſanitate? quod uelle efficere, nõ mediocris inſania eſt. Similitudines uero aut geminorum, aut ſignorum annulis impreſſorum pueriliter conſectantur. quis enim noſtrum ſimilitudines negat eſſe, cum eæ plurimis in rebus appareant? ſed ſi ſatis eſt ad tollendam cognitionem, ſimilia eſſe multa multorum: cur eo non eſtis cõtenti, præſertim concedentibus nobis? & cur potius id contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non ſuo quicque genere ſit tale, quale eſt? nec ſit in duobus aut pluribus nulla re differẽs ulla communitas? ut ſibi ſint & oua ouorum, & apes apum ſimillimæ. quid pugnas igitur? aut quid tibi uis in geminis? conceditur enim ſimiles eſſe: quo contentus eſſe potueras. tu autem uis eoſdem eſſe planè, non ſimiles. quod fieri nullo modo poteſt. deinde cõfugis ad phyſicos, eos, qui maxime in Academia irridentur: à quibus ne tu quidem iam te abſtinebis: & ais Democritum dicere, innumerabiles eſſe mundos, & quidem ſic quoſdam inter ſeſe non ſolum ſimiles, ſed undique, perfecte, & abſolute ita pares, ut inter eos nihil prorſus interſit, & eo quidem innumerabiles: itemq; homines. deinde poſtulas, ut, ſi mundus ita ſit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem interſit, concedatur tibi, ut in hoc quoque noſtro mundo aliquid alicui ſic par ſit, ut nihil differat, nihil interſit: cur enim, inquies, cum ex illis indiuiduis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumera-

bilibus, innumerabiles Q. Lutatij Catuli non modo possint esse, sed etiam sint; in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? primum quidem me ad Democritũ uocas. cui non assentior: potiusq; refellam, propter id, quod dilucide docetur à politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim antiquos illos Seruilios, qui gemini fuerunt, tã similes quàm dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris; at domi: non ab alienis; at à suis. an non uidemus hoc usu uenire, ut quos nunquam putassemus à nobis internosci posse, eos consuetudine adhibita tam facile internosceremus, uti ne minimum quidem similes esse uiderentur? hic, pugnes licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipsum sapiẽtem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum assensum, nec ulli uiso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. sed ad cæteras res habet quandam artem, qua uera à falsis possit distinguere: & ad similitudines istas usus adhibendus est. ut mater geminos internoscit cõsuetudine oculorum: sic tu internosces, si assueueris. uides ne, ut in prouerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures saluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quæstus causa solerent. hi cum ouum inspexerant; quæ id gallina peperisset, dicere solebant. neq; id est contra nos: nam nobis satis est, oua illa internoscere: nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse, quàm si inter illa omnino nihil interesset: habeo enim regulam, ut talia uisa uera iudicem, qualia falsa esse non possint. ab hac mihi non licet transuersum, ut aiunt, digitum discedere,

ne confundam omnia : ueri enim & falſi non modo co=
gnitio, ſed & natura tolletur, ſi nihil erit quod interſit :
ut etiam illud abſurdum ſit, quod interdum ſoletis dice=
re ; cum uiſa in animos imprimantur, non uos id dicere
inter ipſas impreſſiones nihil intereſſe, ſed inter ſpecies,et
quaſdam formas eorum . quaſi uero non ſpecie uiſa iu=
dicentur,quæ fidem nullã habebunt ſublata ueri,& fal=
ſi nota . Illud uero perabſurdum,quòd dicitis probabilia
uos ſequi, ſi re nulla impediamini . primum qui poteſtis
non impediri,cum à ueris falſa non diſtent? deinde quod
iudicium eſt ueri,cum ſit commune falſi ? ex his illa ne=
ceſſario nata eſt ἐποχὴ, id eſt aſſenſionis retentio: in qua
melius ſibi conſtitit Arceſilas,ſi uera ſunt quæ de Carnea
de non nulli exiſtimant. ſi enim percipi nihil poteſt,quod
utrique uiſum eſt : tollendus aſſenſus eſt : quid enim eſt
tam futile,quàm quicquam approbare non cognitum ?
Carneadem autem etiam heri audiebamus ſolitum eſſe
delabi interdum ut diceret,opinaturum,id eſt peccaturũ
eſſe ſapientem . mihi porrò non tam certum eſt, eſſe ali=
quid quod comprehendi poſſit, de quo iam etiam nimiũ
diu diſputo ; quàm ſapientem nihil opinari, id eſt nun=
quam aſſentiri rei uel falſæ,uel incognitæ.Reſtat illud,ꝙ
dicunt ueri inueniendi cauſa cõtra omnia dici oportere,
& pro omnibus . uolo igitur uidere , quid inuenerint .
non ſolemus,inquit,oſtendere . quæ ſunt tandem iſta my
ſteria ? aut cur celatis quaſi turpe aliquid ſententiam ue
ſtram ? ut qui audient,inquit,ratione potius,q̃ auctori=
tate ducantur . quid ſi utrunq; ? num peius eſt ? unum
tamen illud non celant ; nihil eſſe,quod percipi poſſit.an
in eo auctoritas nihil obeſt? mihi quidem uidetur uel plu

rimum : quis enim iſta tam aperte perſpicueq; & perverſa, & falſa ſecutus eſſet, niſi tanta in Arceſila, multo etiam maior in Carneade & copia rerum, & dicēdi uis fuiſſet ? Hæc Antiochus ferè & Alexandriæ tū, & multis annis poſt, multo etiam aſſeuerantius in Syria, cum eſſet mecum, paulo ante quàm eſſet mortuus. Sed iam etiā confirmata cauſa, te hominem amiciſſimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere. tu ne cum tantis laudibus philoſophiam extuleris, Hortenſiumq́; noſtrum diſſentiētem commoueris; eam philoſophiam ſequere, quæ confundit uera cum falſis, ſpoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat ſenſibus ? & Cimmerijs quidem, quibus aſpectum ſolis ſiue deus aliquis, ſiue natura ademerat, ſiue eius loci, quem incolebant, ſitus, ignes tamen aderant, quo tum illis uti lumine licebat. iſti autem, quos tu probas, tātis offuſis tenebris, ne ſcintillam quidem ullam nobis ad aſpiciendum reliquerūt. quos ſi ſequamur, ijs uinculis ſimus aſtricti, ut nos commouere nequeamus: ſublata enim aſſenſione, omnem & motum animorum, & actionem rerum ſuſtulerunt. quod non modo recte fieri, ſed omnino fieri non poteſt. prouide etiam, ne uni tibi iſtam ſententiam minime liceat defendere. an tu, cum res occultiſſimas aperueris, in lucemq́; protuleris, iuratusq́; dixeris ea te comperiſſe, quod mihi quoq; licebat, qui ex te illa cognoueram. negabis eſſe rem ullam, quæ cognoſci, comprehendi, percipi poſſit ? uide quæſo etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum à te ipſo minuatur auctoritas. Quæ cum dixiſſet ille, finem fecit. Hortenſius autem uehementer admirans, quod

quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleret: nec mirum: nam nunquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius: me quoq;, iocans ne, an ita sentiens, (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, ut sententia desisterem. Tum mihi Catulus, si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accurate, copiose: taceo, neque te, quo minus, si tibi ita uideatur, sententiam mutes, deterrendum puto. illud uero non censuerim, ut eius auctoritate moueare. tantum enim te non monuit, inquit, arridens, ut caueres, ne quis improbus Tribunus pl. quorum uides quanta copia semper futura sit, arriperet te, & in concione quæreret, qui tibi constares, cum idem negares quicquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. hoc quæso ne te terreat. de causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. sin cesseris, non magnopere mirabor: memini enim Antiochum ipsum, cũ annos multos talia sensisset; simulac uisum sit, sententia destitisse. Hæc cum dixisset Catulus: me omnes intueri. Tum ego non minus cõmotus, q̃ soleo in causis maioribus, huiusmodi quadã oratione sum exorsus. Me Catule oratio Luculli de ipsa re ita mouit, ut docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereũtis eorum, quæ pro illa causa dici possent; non tamen ut ei respondere posse diffiderem. auctoritas autem tanta planè me mouebat, nisi tu opposuisses non minorem tuã. aggrediar igitur, si pauca ante quasi de fama mea dixero. Ego enim si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicaui, non modo stultitiam meam, sed etiam mores, & naturam condemnandam puto. nam si minimis in rebus

pertinacia

pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coercetur: ego de omni ſtatu conſilioq; totius uitæ aut certare cum alijs pugnaciter, aut fruſtrari cum alios, tum etiam me ipſum uelim? itaq; niſi ineptum putarem, cum in tali diſputatione id facerem, quod, cum de Rep. diſceptatur, fieri interdum ſolet: iurarem per Iouem, deosq; penates, me & ardere ſtudio ueri reperiendi, & ea ſentire, quæ dicerem: qui enim poſſum non cupere uerum inuenire, cum gaudeam, ſi ſimile ueri quid inuenerim? ſed ut hoc pulcherrimum eſſe iudicem, uera uidere: ſic, pro ueris probare falſa, turpiſſimum eſt. nec tamen ego is ſum, qui nihil unquam falſi approbem, qui nunquam aſſentiar, qui nihil opiner: ſed quærimus de ſapiente. ego uero ipſe & magnus quidem ſum opinator (non enim ſum ſapiens) & meas cogitationes ſic dirigo, non ad illam paruulam Cynoſuram,

» Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

ut ait Aratus; eoq; directius gubernant, quòd eã tenẽt,

» Quæ curſu interiore breui conuertitur orbe:

ſed ad Elicen, & clariſſimos ſeptentriones, id eſt rationes has, latiore ſpecie, non ad tenue elimatas. eo fit, ut errem, & uager latius. ſed non de me, ut dixi, ſed de ſapiente quæritur: uiſa enim iſta cum acriter mentem, ſenſum ue pepulerunt, accipio, hisq; interdum aſſentior, nec percipio tamen: nihil enim arbitror poſſe percipi. non ſum ſapiens: itaq; uiſis cedo, neq; poſſum reſiſtere. ſapientis autem hãc cenſet Arceſilas uim eſſe maximam Zenoni aſſentiens, cauere ne capiatur, ne fallatur uidere: nihil eſt enim ab ea cogitatione, quã habemus de grauitate ſapientis, errore, leuitate, temeritate diſiunctius. quid igitur lo=

quar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoq; Luculle concedis. quod quoniam à te probatur (ut præpostere tecum agam: mox referam me ad ordinem) hæc primum conclusio quam habeat uim, considera. Si ulli rei sapiens assentietur unquam: aliquãdo etiã opinabitur. nunquam autem opinabitur: nulli igitur rei assentietur. hanc cõclusionem Arcesilas probat: confirmat enim primum, & secundum, Carneades nõ nunquã secũdum. & illud dabat, assentiri aliquando. ita sequebatur etiam opinari: quod tu non uis, et recte, ut mihi uideris. Sed illud primum, sapiẽtem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, & eorum adstipulator Antiochus: posse enim eum falsa à ueris, & quæ non possint percipi, ab iis, quæ possint, distinguere. nobis autem primum, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa cõsuetudo assentiendi periculosa esse uidetur, & lubrica. quamobrem cum tam uitiosum esse constet, assentiri quicquã aut falsum, aut incognitum: sustinenda est potius omnis assensio, ne præcipitet, si temere processerit: ita enim finitima sunt falsa ueris, eaq; quæ percipi possunt (si modo ea sunt quædam: iam enim uidebimus) ut tamen in præcipitem locũ non debeat se sapiens committere. sin autem, omnino nihil esse, quod percipi possit, à me sumpsero, &, quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omnes cohibiturum: ut tibi uidendũ sit, id ne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. neutrum, inquies, illorum. nitamur igitur, nihil posse percipi: etenim de eo omnis est controuersia. sed prius pauca cum Antiocho: qui hæc ipsa, quæ à me defendũtur, et didicit apud

Philonem tam diu,ut cõſtaret diutius didiciſſe neminem;
& ſcripſit de his rebus acutiſſime; & idem hæc non
acrius accuſauit in ſenectute, quàm antea defenſitaue=
rat. quamuis igitur fuerit acutus,ut fuit: tamen in=
conſtantia leuatur auctoritas. quis inquã enim iſte dies
illuxerit,quæro,qui illi oſtenderit eam,quam multos an=
nos eſſe negauiſſet,ueri & falſi notam. excogitauit ali=
quid: eadem dicit,quæ Stoici. pœnituit eum illa ſenſiſ=
ſe: cur non ſe tranſtulit ad alios,et maxime ad Stoicos?
eorum enim erat propria iſta defenſio. quid eum Mne=
ſarchi pœnitebat? quid Dardani? qui erãt Athenis tum
principes Stoicorum. nunquam à Philone diſceſſit, niſi
poſteaquam ipſe cœpit,qui ſe audirent,habere. unde au
tem ſubito uetus Academia reuocata eſt? nominis digni=
tatem uidetur,cum à re ipſa deſciſceret,retinere uoluiſ=
ſe; ꝙ erant qui illum gloriæ cauſa facerent ſperare,etiã
fore,ut ij,qui ſe ſequerentur,Antiochij uocarentur. mi=
hi autem magis uidetur non potuiſſe ſuſtinere cõcurſum
omnium philoſophorum: etenim de cæteris ſunt inter il
los non nulla cõmunia: hæc Academicorum eſt una ſen
tentia,quam reliquorum philoſophorum nemo probet.
itaq; ceſſit. ut enim ij,qui ſub nube ſolem non ferunt:
item ille,cum æſtuaret,ueterum, ut Menianorũ, ſic Aca
demicorum umbram ſecutus eſt. quoq; ſolebat uti argu=
mento tum,cum ei placebat nihil poſſe percipi; cũ quæ=
reret Dionyſius ille Heracleotes, utrum comprehendiſſet
certa illa nota, qua aſſentiri dicitis oportere, illud ne,
quod multos annos tenuiſſet,Zenoniq; magiſtro credidiſ=
ſet; honeſtum quod eſſet,id bonum ſolum eſſe; an,quod
poſtea defenſitauiſſet, honeſti inane nomen eſſe, uolu=

ptatem esse summum bonum: qui ex illius commutata sententia docere uellet, nihil ita signari in animis nostris à uero posse, quod non eodem modo possit à falso; is curauit quod argumentum ex Dionysio ipse sumpsisset, ex eo cæteri sumerent. Sed cum hæc alio loco plura, nunc ad ea, quæ à te Luculle dicta sunt. et primum quod initio dixisti, uideamus quale sit: similiter à nobis de antiquis philosophis commemorari, atq; seditiosi solerent claros uiros, sed tamen populares aliquos, nominare. illi cum res bonas tractent, similes bonorum uideri uolunt. nos autem dicimus, ea nobis uideri, quæ uosmet ipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras niuem nigram dixit esse. ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num Sophistes? sic enim appellantur ij, qui ostentationis aut quæstus causa philosophantur. maxima fuit & grauitatis & ingenij gloria. quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre possumus non modo ingenij magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri, Hæc loquor de uniuersis: nihil excipit, de quo non profiteatur: quid enim esse potest extra uniuersa? quis hunc philosophum non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisq; inferioris ætatis? qui mihi cum illo collocati, quintæ classis uidentur. atq; is non hoc dicit quod nos, qui ueri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus: ille uerum esse planè negat: esse sensus quidem nec obscuros dicit, nec tenebricosos: sic enim appellat eos is, qui hunc maxime est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura. Nego, inquit, scire nos, sciamus ne aliquid, an nihil sciamus; ne id ipsum quidem nescire, aut scire, scire

nos; nec, omnino ſit ne aliquid, an nihil ſit. Furere tibi Empedocles uidetur: at mihi digniſſimum rebus ijs, de quibus loquitur, ſonum fundere. num ergo is excæcat nos, aut orbat ſenſibus, ſi parum magnam uim cenſet in ijs eſſe ad ea, quæ ſub eos ſubiecta ſunt, iudicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis q̄q̄ uerſibus, ſed tamen illis uerſibus increpant eorum arrogantiam quaſi irati, qui, cum ſciri nihil poſſit, audeant ſe ſcire dicere. & ab his aiebas remouendum Socratem et Platonem: cur? an de ullis certius poſſum dicere? uixiſſe cum his equidem uideor: ita multi ſermones perſcripti ſunt: è quibus dubitari non poſſit, quin Socrati nihil ſit uiſum ſciri poſſe. excepit unum tantum, ſcire ſe, nihil ſe ſcire: nihil amplius. quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hæc perſecutus non eſſet, niſi probauiſſet: ironiam enim alterius, perpetuã præſertim, nulla fuit ratio perſequi. uideor ne tibi, non ut Saturninus, nominare modo illuſtres homines, ſed etiam imitari nunquam niſi clarũ, niſi nobilem? atq; habebam moleſtos uobis, ſed minutos, Stilbonem, Diodorum, Alexinum: quorum ſunt contorta, & aculeata quædam ſophiſmata: ſic enim appellantur fallaces concluſiunculæ. ſed quid eos colligam, cum habeam Chryſippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quàm multa ille contra ſenſus, quàm multa contra omnia, quæ in conſuetudine probantur, diſſoluit? idem mihi quidem non uidetur. ſed diſſoluerit ſanè. certe tam multa non collegiſſet, quæ nos fallerent probabilitate magna, niſi uideret his reſiſti non facile poſſe. Quid Cyrenei uidentur, minime contempti philoſophi? qui negant eſſe quicquam, quod percipi poſſit

extrinsecus: ea se sola percipere, quæ tactu intimo sentiant, ut dolorem & uoluptatem; neq; se, quo quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire affici se quodammodo. satis multa de auctoribus. quanquam ex me quæsieras, non'ne putarē post illos ueteres, tot seculis, inueniri uerum potuisse, tot ingenijs, tantisq; studijs quærentibus. quid inuentum sit, paulo post uidero, te ipso quoq; iudice. Arcesilam uero nō obtrectandi causa cum Zenone pugnauisse, sed uerum inuenire uoluisse, sic intelligitur. nemo inquam superiorum nō modo expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari; nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti. uisa est Arcesilæ cum uera sententia, tum honesta, et digna sapiente. quæsiuit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quicquam posset sapiens, nec opinari sapientis esset. ille, credo, nihil opinatur; quoniā esset quod percipi posset. quid ergo esset id? uisum, credo. quale igitur uisum? tum illum ita definiuisse: ex eo quod esset, sicut esset impressum, & signatum, et effectum: post requisitum, etiāne si eiusmodi esset uisum uerum, quale falsum: hic Zenonem uidisse acute, nullum esse uisum, quod percipi posset; si id tale esset ab eo quod est, ut eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. recte consensit Arcesilas ad definitionem additum: neq; enim falsum percipi posse, neq; uerum, si esset tale, quale uel falsum. incubuit autem in eas disputationes, ut doceret nullum tale esse uisum à uero, ut non eiusdem modi etiam à falso possit esse. hæc autem est una contentio, quæ adhuc permanserit. nā illud, nulli rei assensurum esse sapientem, nihil ad hanc controuersiam pertinebat: licebat enim nihil percipere, & ta=

men opinari : quod à Carneade dicitur probatum. equi dem Clitomacho plus quàm Philoni, aut Metrodoro credens, hoc magis ab eo disputatum, quàm probatum puto. sed id omittamus. illud certe opinatione, & perceptione sublata sequitur, omnium assensionum retentio : ut, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas nunquam assensurum esse. quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidem uera nũciant? quos tu Luculle cõmuni loco defendis. quod ne id facere posses, iccirco heri, non necessario loco, contra sensus multa dixeram. tu autem te negas infracto remo, neq; columbæ collo cõmoueri : primum cur? nam & in remo sentio nõ esse id, quod uideatur; et in colũba plures uideri colores, nec esse plus uno. deinde nihil ne præterea diximus? maneant illa omnia. * lacerat ista causa : ueraces suos sensus esse dicit. igitur semper auctorem habes, et eum qui magno suo periculo causam agat: eò enim rem dimittit Epicurus, si unus sensus semel in uita mentitus sit, nulli unquã esse credendũ. hoc est uerum esse, cõfidere suis testibus, et importune insistere. itaq; Timagoras Epicureus negat sibi unquã, cum oculum torsisset, duas ex lucerna flãmulas esse uisas: opinionis enim esse mendacium, non oculorum. quasi quæratur, quid sit, non quid uideatur. sed hic quidem maiorum similis. tu uero, qui uisa sensibus alia uera dicas esse, alia falsa : qui ea distinguis? desine quæso cõmunibus locis. domi nobis ista nascũtur. si quis deus te interroget sanis modo, & integris sensibus, num amplius quid desideras? quid respondeas? utinã quidem roget. audiat, quã nobiscum male agatur. ut enim uera uideamus, quàm longe uidebimus? ego Catuli Cumanã ex hoc loco regio-

nem uideo, Pompeianum non cerno : neq; quicquam in-
teriectum eſt, quod obſtet : ſed intendi longius acies non
poteſt . ò præclarum proſpectum. Puteolos uidemus : at
familiarem noſtrum Auianum, fortaſſe in porticu Ne-
ptuni ambulantem, non uidemus. at ille neſcio qui, qui in
ſcholis nominari ſolet, mille & octingenta ſtadia quod
abeſſet uidebat : quædam uolucres longius. reſponderem
igitur audacter iſti ueſtro deo, me planè his oculis non
eſſe contentum. dicit me acrius uidere. q̃ ullos piſces for
taſſe. qui neq; uidentur à nobis, & nunc quidem ſub ocu
lis ſunt : neq; ipſi nos ſuſpicere poſſunt . ergo ut illis
aqua , ſic nobis aer craſſus offunditur . at amplius non
deſideramus . quid talpam ? num deſiderare lumen pu
tas? neq; tam quererer cum deo, ꝙ parum longe, q̃ quòd
falſum uiderem . uides ne nauem illam ? ſtare nobis ui-
detur : at ijs, qui in naui ſunt, moueri hæc uilla . quære
rationem, cur ita uideatur : quam ut maxime inuene-
ris, quod haud ſcio an non poſſis ; non tu uerum teſtem
habere, ſed eum non ſine cauſa falſum teſtimonium dice
re oſtenderis . quid ego de naui ? uidi enim à te remum
contemni . maiora fortaſſe quæris . quid poteſt eſſe ſole
maius ? quem mathematici amplius duo de uiginti par-
tibus confirmant maiorem eſſe, q̃ terram . quantulus no
bis uidetur ? mihi quidem quaſi pedalis. Epicurus autem
poſſe pùtat etiam minorem eſſe eum, q̃ uideatur , ſed nõ
multo . ne maiorem quidem multo putat eſſe ; uel tan-
tum eſſe, quantus uideatur : ut oculi aut nihil , aut non
multum mẽtiãtur. ubi igitur illud eſt ſemel ? ſed ab hoc
credulo, qui nunquam ſenſus mentiri putat, diſcedamus,
qui ne nunc quidẽ, cum ille ſol, qui tanta incitatione fer

tur,ut celeritas eius quanta ſit ne cogitari quidem poſſit,
tamen nobis ſtare uideatur . Sed ut minuam controuer=
ſiam: uidete quæſo,quàm in paruulis ſitis. Quatuor ſunt
capita,quæ concludunt nihil eſſe,quod noſci,percipi, com
prehendi poſſit. de quo hæc tota quæſtio eſt.è quibus pri
mum eſt,eſſe aliquod uiſum falſum : ſecundum, non poſ
ſe id percipi : tertium,inter quæ uiſa nihil interſit , fieri
non poſſe,ut eorum alia percipi poſſint,alia non poſſint :
quartum , nullum eſſe uiſum uerum à ſenſu profe=
ctum,cui nō appoſitum ſit uiſum aliud,quod ab eo nihil
interſit,quódq; percipi non poſſit . horum quatuor capi=
tum ſecundum & tertium omnes concedunt , primum
Epicurus non dat . uos,quibuſcum res eſt, id quoq; con=
ceditis . omnis pugna de quarto eſt . qui igitur P. Serui
lium Geminum uidebat, ſi Quintum ſe uidere putabat,
incidebat in eiuſmodi uiſum,quod percipi nō poſſet; quia
nulla nota uerum à falſo diſtinguebatur. qua diſtinctio
ne ſublata , quam haberet M.Cotta, qui bis cum Gemi=
no Conſul fuit,agnoſcēdo eiuſmodi notam,quæ falſa eſſe
non poſſit ? negas tantam ſimilitudinem in rerum natu
ra eſſe . pugnas omnino,ſed cum aduerſario facili. ne ſit
ſanè : uideri certe poteſt: fallet igitur ſenſum: & ſi una
fefellerit ſimilitudo,dubia omnia reddiderit : ſublato e=
nim iudicio illo,quo oportet agnoſci ; etiam ſi ipſe erit ,
quem uideris,qui tibi uidebitur, tamen non ea nota iudi
cabis,qua dicis oportere , ut non poſſit eſſe eiuſdem modi
falſa . quando igitur poteſt tibi P.Geminus, Quintus ui
deri : quid habes explorati,cur non poſſit tibi Cotta ui=
deri,qui non ſit , quoniam aliquid uidetur eſſe quod non
eſt ? Omnia dicis ſui generis eſſe ; nihil eſſe idem,quod ſit

aliud. Stoicum est quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo: ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibus ne partibus uisa res nihil differat, an internosci nō possit, etiam si differat. sed si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? dic mihi, Lysippus eodem ære, eadem temperatione, eodem cœlo, aqua, cæteris omnibus, centum Alexandros eiusdem modi facere non possit? qua igitur notione discerneres? quid, si in eiusmodi cera centum sigilla hoc annulo impressero, ecquæ poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus annularius aliquis, quoniam gallinarium inuenisti Deliacum illum, qui oua cognosceret? Sed adhibes artem aduocatam etiam sensibus. pictor uidet, quæ nos non uidemus: & simul inflauit tibicen, à perito carmen agnoscitur. quid hoc? non'ne uidetur contra te ualere, si sine magnis artificijs, ad quæ pauci accedunt, nostri quidem generis admodum, nec uidere, nec audire possumus? Iam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemq;, & totam constructionem hominis fabricata natura. cur non extimescam opinandi temeritatem? etiam ne hoc affirmare potes Luculle, esse aliquam uim, cum prudentia & consilio scilicet, quæ finxerit, uel, ut tuo uerbo utar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita est? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniose, disputantur etiam eleganter. deniq; uideantur sanè, ne affirmentur modo. sed de Physicis mox, & quidē ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulo ante dixeris,

uideare mentitus . ſed ut ad ea, quæ clariora ſunt, ueniam : res iam uniuerſas profundam ; de quibus uolumina impleta ſunt non à noſtris ſolum, ſed etiam à Chryſippo . de quo queri ſolent Stoici ; dum ſtudioſe omnia conquiſierit contra ſenſus, & perſpicuitatem, contráq; omnem conſuetudinem, contráq; rationem, ipſum ſibi reſpondentem inferiorem fuiſſe : itaq; ab eo armatum eſſe Carneadem . ea ſunt eiuſmodi, quæ à te diligentiſſime tractata ſunt. dormientium, & uinolentorum, & furioſorum uiſa imbecilliora eſſe dicebas, q̃ uigilantiũ, ſiccorũ, ſanorũ : quo modo ? quia cũ experrectus eſſet Ennius, nõ diceret ſe uidiſſe Homerum, ſed uiſum eſſe: Alcmeo autẽ,

Sed mihi neutiquam cor conſentit.

ſimilia de uinolentis . quaſi quiſquam neget, & qui experrectus ſit, eum ſomniare ; & cuius furor conſederit, putare non fuiſſe ea uera, quæ eſſent ſibi uiſa in furore. ſed non id agitur : tum cum uideantur, quo modo uidentur, id quæritur . niſi uero Ennium non putamus ita totum illud audiuiſſe,

O` pietas animi,

ſi modo id ſomniauit ; ut ſi uigilans audiret : experrectus enim potuit illa uiſa putare, ut erant, & ſomnia. dormienti uero æque, ac uigilanti probantur . quid Iliona ſomno illo ?

mater te appello.

non ne illa credit filium locutum, ut uere experrecta etiam crederet ? unde enim illa ?

Age adſta : mane : audi: itera dum eadem et iſta mihi:

num uidetur minorẽ habere uiſis, quã uigilantes fidem? quid loquar de inſanis ? qualis tandem fuit affinis tuus

Catule Tuditanus? quisquam sanissimus tam certa pu-
tat quæ uidet, q̃ is putabat, quæ uidebãtur? quid ille, qui,

» Video, uideo te uiuum Vlixes, dum licet:

non ne etiam bis exclamauit se uidere, cum omnino non uideret? quid apud Euripidem Hercules, cũ ut Eurysthei filios, ita suos configebat sagittis? cũ uxorem interimebat? cũ conabatur etiam patrem? nõ perinde mouebatur falsis, ut ueris moueretur? quid ipse Alcmeo tuus, qui negat cor sibi cũ oculis consentire? nõ ne ibidẽ incitato furore?

» Vnde hæc flamma oritur?

& illa deinceps:

» Incende, incende: adsunt, adsunt: me, me expetunt.

quid, cum uirginis fidem implorat?

» Fer mi auxilium: pestem abige à me:
» Flammiferam hanc uim, quæ me excruciat,
» Ceruleæ incinctæ igni incendunt:
» Circunstant cum ardentibus tædis.

nũ dubitas, quin sibi hæc uidere uideatur? itemq; cætera:

» Intendit crinitus Apollo
» Arcum auratum Luna innixus.
» Diana facem iacit à læua.

qui magis hæc crederet, si essent, quàm credebat, quia uidebantur? apparet enim iam cor cum oculis consentire. omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse; inter uisa uera, & falsa ad animi assensum nihil interesse. uos autem nihil agitis, cum falsa illa uel furiosorum, uel somniantium, recordatione ipsorum refellitis: non enim id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt; aut eorum, qui furere destiterint; sed qualis uisio fuerit aut

furentium, aut somniantium tum, cum commouebatur. Sed abeo à sensibus. quid est, quod ratione percipi possit? dialecticam inuentam esse dicitis, ueri, & falsi quasi disceptatricem, & iudicem. cuius ueri & falsi? & in qua re? in geometria ne, quid sit uerum uel falsum, dialecticus iudicabit, an in literis, an in musicis? at ea non nouit. in philosophia igitur sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet ut queat iudicare? quid igitur iudicabit, quæ coniunctio, quæ disiunctio uera sit, quid ambigue dictum sit, quid sequatur quanque rem, quid repugnet? si hæc, & horum similia iudicat, de se ipsa iudicat. plus autem pollicebatur. nam hæc quidem iudicare, ad cæteras res, quæ sunt in philosophia multæ, atque magnæ, non est satis. sed quoniam in ea arte tantum ponitis: uidete, ne contra uos tota nata sit. quæ primo progressu festiue tradit elementa loquendi, & ambiguorum intelligentiam, concludendiq; rationem: tum paucis additis uenit ad soritas, lubricum sanè, & periculosum locum: quod tu modo dicebas esse uitiosum interrogandi genus. quid ergo, istius uitij num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus quatenus. nec hoc in aceruo tritici solum, unde nomen est, sed ulla omnino in re minutatim interroganti; diues, pauper; clarus, obscurus sit; multa, pauca; magna, parua; longa, breuia; lata, angusta; quanto aut addito, aut dempto certũ respondeamus, non habemus. at uitiosi sunt soritæ. frangite igitur eos, si potestis, ne molesti sint: erunt enim, nisi caueatis. cautum est, inquit: placet enim Chrysippo, cũ gradatim interrogetur, uerbi cau

ſa, tria pauca ſint, an ne multa; aliquãto prius, q̃ ad mul
ta perueniat, q̃eſcere, ideſt quod ab ijs dicitur ἡσυχάζειν.
per me uel ſtertas licet, inquit Carneades, nõ modo quie=
ſcas. ſed quid proficit? ſequitur enim qui te ex ſomno
excitet, & eodem modo interroget. quod in numero cõ=
ticuiſti: ſi ad eum numerum unum addidero, multa ne
erunt? progrediere rurſus, quoad uidebitur. quid plu=
ra? hoc enim fateris, neq; ultimum te paucorũ, neq; pri=
mum multorum reſpondere poſſe. cuius generis error
ita manat, ut non uideam quò non poſſit accedere. nihil
me lædit, inquit: ego enim, ut agitator callidus, prius
quàm ad finem ueniam, equos ſuſtinebo, eóq; magis, ſi lo=
cus is, quò ferentur equi, præceps erit. ſic me, inquit, an=
te ſuſtinebo, nec diutius captioſe interroganti reſpõdebo.
ſi habes, quod liqueat, neq; reſpondes: ſuperbe. ſi nõ ha=
bes: ne tu quidem perſpicis. ſi, quia obſcura: concedo:
ſed negas te uſq; ad obſcura progredi: illuſtribus igitur
rebus inſiſtis. ſi id tantummodo, ut taceas: nihil aſſeque
ris: quid enim ad illum, qui te captare uult, utrum ta=
centem irretiat te, an loquentem? ſin autem uſq; ad no=
uem, uerbi gratia, ſine dubitatione reſpondes pauca eſſe,
in decimo inſiſtis: etiam à certis & illuſtrioribus cohibes
aſſenſum: hoc idem me in obſcuris facere non ſinis. ni=
hil igitur te contra ſoritas ars iſta adiuuat, quæ nec au=
gendi, nec minuendi quid aut primum ſit, aut poſtremũ,
docet. quid, quòd eadem illa ars, quaſi Penelope telam re
texens, tollit ad extremũ ſuperiora? utrum ea ueſtra, an
noſtra culpa eſt? nempe fundamentum dialecticæ eſt,
quicquid enuncietur (id autem appellatur ἀξίωμα: quod
eſt quaſi effatum) aut uerum eſſe, aut falſum. quid igi=

tur? hæc uera, an falsa sunt? si te mentiri dicis, idq; uerum dicis: mentiri uerum dicis. hæc scilicet inexplicabilia esse dicitis. quod est odiosius, quàm illa, quæ nos incomprehensa, & non percepta dicimus. sed hæc omitto. illud quæro, si ista explicari non possunt, nec eorum ullum iudiciũ inuenitur, ut respondere possitis, uera ne, an falsa sint: ubi est illa definitio, effectum esse id, quod aut uerũ, aut falsum sit? rebus sumptis adiungam, ex his sequẽdas esse alias, alias improbandas, quæ sunt in genere contrario. quo modo igitur hoc cõclusum esse iudicas? si dicis nunc lucere, & uerum dicis: lucet. dicis autem lucere, & uerũ dicis: lucet igitur. probatis certe genus, & rectissime conclusum dicitis: itaq; in docendo eum primum cõcludendi modum traditis. aut quicquid igitur eodem modo concluditur, probabitis: aut ars ista nulla est. uide ergo, hanc conclusionem probaturus ne sis. si dicis te mentiri, uerumq; dicis: mentiris. dicis autẽ te mentiri, uerumq; dicis: mentiris igitur. qui potes hanc non probare, cũ probaueris eiusdẽ generis superiorẽ? Hæc Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta: quid enim faceret huic cõclusioni? si lucet, lucet: lucet autem, lucet igitur. crederet scilicet. ipsa. n. ratio connexi, cũ concesseris superius, cogit inferius cõcedere. quid ergo hæc ab illa conclusione differt? si mentiris, mentiris: mentiris autem, mentiris igitur. hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. qui igitur magis illud? si ars, si ratio, si uia, si uis deniq; conclusionis ualet: eadem est in utroq;. sed hoc extremũ eorum est. postulant, ut excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem censeo adeant: à me istam exceptionem nunquam impetrabunt. etenim cum ab epi=

curo, qui totam dialecticam & cõtemnit, & irridet, non impetrent, ut uerum esse concedat, quod ita effabimur; aut uiuet cras Hermachus, aut non uiuet; cum dialectici sic statuant, omne, quod ita disiunctum sit, quasi aut etiam, aut non, non modo uerum esse, sed etiam necessarium: uide, quàm sit cautus is, quem ista tardum putát. si enim, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut uiuere, aut non uiuere: nulla autem est in natura rerum talis necessitas. cũ hoc igitur dialectici pugnent, id est Antiochus, & Stoici: totam enim euertit dialecticam. nam si è contrarijs disiunctio (contraria autem ea dico, cum alterum ait, alterum neget) si talis disiunctio falsa potest esse, nulla uera est. mecum uero quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? cum aliquid huiusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat. Si recte conclusit: teneo. sin uitiose: minam Diogenes reddat: ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: hæc autem merces erat dialecticorũ. sequar igitur eas uias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo iudicem, si lucet, lucet, uerum esse ob eã causam, quòd ita didici, omne, quod ipsum ex se connexũ sit, uerum esse; non iudicem, si mentiris, mentiris, eodem modo esse connexũ. aut igitur hoc, & illud; aut nisi hoc, ne illud quidem iudicabo. sed ut omnes istos aculeos, & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusq; qui simus; iam explicata tota Carneadis sentẽtia, Antiochi ista corruent uniuersa. nec uero quicquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur: à Clitomacho sumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Pœnus, & ualde studiosus, ac diligens. &

gens. & quatuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus. hæc autem, quæ iam dicam, sunt sumpta de primo. Duo placet esse Carneadi uisorum genera: in uno hanc diuisionem; alia uisa esse, quæ percipi possint, alia quæ non possint: in altero autem, alia uisa esse probabilia, alia non probabilia: itaq; quæ contra sensus, cõtraq; perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem diuisionem: contra posteriorem nihil dici oportere: quare ita placere, tale uisum nullum esse, ut perceptio consequeretur; ut autem probatio, multa: etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset. sequitur omnis uitæ ea, quam tu Luculle commemorabas, euersio. itaq; & sensibus probanda multa sunt. teneatur modo illud, non inesse in his quicquam tale, quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. sic quicquid acciderit specie probabile; si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, utetur eo sapiens, ac sic omnis ratio uitæ gubernabitur: etenim is quoq;, qui à uobis sapiens inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neq; percepta, neq; assensa, sed similia ueri: quæ nisi probet, omnis uita tollatur. quid enim? conscendens nauem sapiens num comprehensum animo habet, atq; perceptum, se ex sententia nauigaturum? qui potest? sed si iam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile uideatur, se illuc uenturum esse saluum. huiusmodi igitur uisis consilia capiet & agendi, & non agendi: faciliorq; erit, ut albã niuem esse probet, quàm erat Anaxagoras, qui id non modo ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset, albam

ipſam eſſe ne uideri quidem . & quæcunq; res eum ſic attinget, ut ſit uiſum illud probabile, neq; ulla re impeditum : mouebitur : non enim eſt è ſaxo ſculptus, aut è robore dolatus : habet corpus : habet animum : mouetur mente : mouetur ſenſibus : ut ei multa uera uideantur : neq; tamen habere inſignem illam & propriam percipiendi notam, eóq; ſapientem nõ aſſentiri, quia poſſit eiuſdem modi exiſtere falſum aliquod, cuiuſmodi hoc uerum . neq; nos contra ſenſus aliter dicimus, ac Stoici, qui multa falſa eſſe dicunt, longéq; aliter ſe habere, ac ſenſibus uideantur . hoc autem ſi ita ſit, ut unum modo ſenſibus falſum uideatur : præſto eſt, qui neget, rem ullam percipi poſſe ſenſibus . ita nobis tacentibus ex uno Epicuri capite, altero ueſtro, perceptio & comprehenſio tollitur . quod eſt caput Epicuri ? ſi ullum ſenſibus uiſum falſum eſt : nihil percipi poteſt . quod ueſtrum ? ſunt falſa ſenſus uiſa . quid ſequitur ? ut taceam , concluſio ipſa loquitur, nihil poſſe percipi . non concedo, inquit, Epicuro . certa igitur cum illo, qui à te totus diuerſus eſt : noli mecum, qui hoc quidem certe, falſi eſſe aliquid in ſenſibus, tibi aſſentior. quanquam nihil mihi tam mirum uidetur, quàm iſta dici ab Antiocho quidem maxime, cui erãt, quæ paulo ante dixi, notiſſima. licet enim hæc quiuis arbitratu ſuo reprehẽdat, quòd negemus rem ullam percipi poſſe : certe leuior reprehenſio eſt , quòd tamen dicimus eſſe quædam probabilia. non uidetur hoc ſatis eſſe uobis : ne ſit : illa certe debemus effugere, quæ à te uel maxime agitata ſunt. nihil igitur cernis ? nihil audis ? nihil tibi eſt perſpicuum ? explicaui paulo ante Clitomacho auctore, quo modo iſta Carneades diceret .

accipe, quemadmodum ea dicantur à Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucilliũ ſcripſit poetam, cum ſcripſiſſet iiſdem de rebus ad L. Cenſorinum, eum, qui Conſul cum M. Manilio fuit. ſcripſit igitur his ferè uerbis: ſunt enim mihi nota propterea, ꝙ earum ipſarum rerum, de quibus agimus, prima inſtitutio, & quaſi diſciplina illo libro continetur. ſed ſcriptum eſt ita: Academicis placere eſſe rerum eiuſmodi diſſimilitudines, ut aliæ probabiles uideantur, aliæ contra: id autem nõ eſſe ſatis, cur alia percipi poſſe dicas, alia nõ poſſe; propterea quòd multa falſa probabilia ſunt, nihil autem falſi perceptum, & cognitum poſſit eſſe. itaq; ait uehementer errare eos, qui dicant ab Academia ſenſus eripi, à quibus nunquam dictum ſit, aut colorem, aut ſaporem, aut ſonum nullum eſſe; illud ſit diſputatum, non ineſſe in his propriam, quæ nuſquam alibi eſſet, ueri & certi notam. quæ cum expoſuiſſet, adiungit, dupliciter dici aſſenſus ſuſtinere ſapientem: uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli aſſentiri: altero, cum ſe à reſpõdendo, ut aut approbet quid, aut improbet, ſuſtineat; ut neq; neget aliquid, neq; aiat. id cum ita ſit: alterum placere, ut nũquam aſſentiatur: alterum tenere, ut ſequens probabilitatem, ubicunq; hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam aut non, reſpondere poſſit; nec, ut placeat eum, qui de omnibus rebus contineat ſe ab aſſentiendo, moueri tamen, & agere aliquid, reliquit eiuſmodi uiſa, quibus ad actionem excitemur. item ea quæ interrogati in utranq; partem reſpondere poſſumus, ſequentes tantummodo quod ita uiſum ſit, dum ſine aſſenſu: neque tamen omnia eiuſmodi uiſa approbari, ſed ea, quæ

nulla re impedirentur. Hæc si uobis non probamus, sint falsa sanè, inuidiosa certe non sunt: non enim lucem eripimus; sed ea, quæ uos percipi, comprehendiq́;, eadem nos, si modo probabilia sint, uideri dicimus. Sic igitur inducto & constituto probabili, & eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, uides profecto Luculle iacere iam illud tuum perspicuitatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste uester, cœlum, terram, mare intuebitur: iisdem sensibus reliqua, quæ sub quenq; sensum cadunt, sentiet. mare illud quidem nunc fauonio nascente purpureum uidetur. idem huic nostro uidebitur, nec tamen assentietur, quia nobismet ipsis modo ceruleum uidebatur, mane flauum, quodq́; nunc, quia à sole collucet, albescit, & uibrat, dissimileq; est proximo ei continenti: ut etiam si possis rationem reddere cur id eueniat, tamen nō possis id uerum esse, quod uidebatur oculis, defendere.
Vnde memoria, si nihil percipimus, (sic enim quærebas) quòd meminisse uisa nisi comprehensa non possumus? quid Polyænus, qui magnus mathematicus fuisse dicitur? is posteaquam Epicuro assentiens totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? atqui falsum quod est, id percipi non potest, ut nobismet ipsis placet. si igitur memoria perceptarum, comprehensarumq́; rerum est: omnia, quæ quisq; meminit, habet ea comprehensa, atq; percepta: falsi autem comprehendi nihil potest: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata: uera igitur illa sunt nunc omnia. hoc per me licet. sed tibi aut concedendum est ita esse, quod minime uis: aut memoriam mihi remit-

tas,oportet; & facile eſſe ei locum,etiam ſi comprehen
ſio, perceptioq; nulla ſit. Quid fiet artibus? quibus?
ijs ne, quæ ipſæ fatentur coniectura ſe plus uti, quàm
ſcientia; an ijs, quæ tantum id, quod uidetur, ſequun=
tur,nec habent iſtam artem ueſtram,qua uera & falſa
diiudicent? ſed illa ſunt lumina duo,quæ maxime cau=
ſam iſtam continent. primum enim negatis fieri poſſe,
ut quiſquam nulli rei aſſentiatur. at id quidem perſpi=
cuum eſt; cum Panætius, princeps propè meo quidem
iudicio Stoicorum, ea de re dubitare ſe dicat, quam o=
mnes præter eum Stoici certiſſimam putant; uera eſſe
aruſpicum auſpicia,oracula,ſomnia,uaticinationes; ſeq;
ab aſſenſu ſuſtineat. quod is poteſt facere,ut de ijs re=
bus,quas illi,à quibus ipſe didicit, certas habuerint: cur
id ſapiens de reliquis rebus facere non poſſit? an eſt ali
quid,quod poſitum uel improbare,uel approbare poſſit,
dubitari non poſſit? an tu in ſoritis poteris hoc, cum
uoles; ille in reliquis rebus non poterit eodem modo inſi
ſtere, præſertim cum poſſit ſine aſſenſione ipſam ueriſi=
militudinem non impeditam ſequi? Alterum eſt, quod
negatis actionem ullius rei poſſe in eo eſſe, qui nullam
rem aſſenſu ſuo comprobet. primum enim uideri opor
tet, in quo ſit etiam aſſenſus: dicunt enim Stoici ſenſus
ipſos aſſenſus eſſe; quos quoniam appetitio conſequatur,
actionem ſequi; tolli autem omnia,ſi uiſa tollantur.hac
de re in utranq; partem & dicta ſunt,& ſcripta mul
ta. uide ſuperiora: ſed breui res poteſt tota confici. ego
enim etſi maximam actionem puto,repugnare uiſis,ob=
ſiſtere opinionibus,aſſenſus lubricos ſuſtinere,credóq; Cli
tomacho ita ſcribenti,Herculis quendam laborem exan=

clatum à Carneade, quòd, ut feram & immanem belluam, ſic ex animis noſtris aſſenſionem, id eſt opinationem, & temeritatem extraxiſſet: tamen ut ea pars defenſionis relinquatur, quid impediet actionem eius, qui probabilia ſequitur nulla re impediente? hoc, inquit, ipſum impediet, quòd ſtatuet, ne id quidem, quod probet, poſſe percipi. iam iſtuc te quoq; impediet in nauigando, in conſerendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimiſq; in rebus, in quibus nihil ſequere, præter probabile. & tamen illud uſitatum, & ſæpe repudiatum refers, non ut Antipater, ſed, ut ais, preſſius: nam Antipatrum reprehenſum, quòd diceret, conſentaneum eſſe ei, qui affirmaret nihil poſſe comprehendi, id ipſum ſaltem dicere poſſe comprehendi. quod ipſi Antiocho pingue uidebatur, & ſibi contrarium: non enim poteſt conuenienter dici nihil comprehendi poſſe, ſi id ipſum comprehendi poſſe dicatur. illo modo potius putat urgendum fuiſſe Carneadem: cum ſapientis nullum decretum eſſe poſſit, niſi comprehenſum, perceptum, cognitum; ut hoc ipſum decretum, quod ſapientis eſſet, nihil poſſe percipi, fateretur eſſe perceptum. proinde quaſi ſapiens nullum aliud decretum habeat, et ſine decretis uitam agere poſſit. ſed ut illa habet probabilia, nō percepta; ſic hoc ipſum, nihil poſſe percipi. nam ſi in hoc haberet cognitionis notam, eadem uteretur in cæteris. quam quoniam non habet, utitur probabilibus. itaq; non metuit, ne confundere omnia uideatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum ſi quæſitum ex eo ſit, ſtellarum numerus par, an impar ſit; item ſi de officio, multiſq; alijs de rebus, in quibus uerſatur, exer

citatusq; sit, nescire se dicat: in incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, neq; quid faciat, neq; quid respōdeat. Ne illam quidem prætermisisti Luculle reprehensionem Antiochi. nec mirum: in primis enim est nobilis. qua solebat dicere Antiochus Philonem maxime perturbatum. cum enim sumeretur unū, esse quædam falsa uisa; alterum, nihil ea differre à ueris: non attendere, superius illud ea re à se esse concessum, quòd uideretur esse quædam in uisis differentia: eam tolli altero, quo neget uisa à falsis uera differre: nihil tam repugnare. id ita esset, si nos uerum omnino tolleremus. non facimus: nam tam uera, quàm falsa cernimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus. Ac mihi uideor nimis etiam nunc agere ieiune. cum sit enim campus, in quo possit exultare oratio: cur eam in tantas angustias, & in Stoicorum dumeta compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset è uero; neq; adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset à falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopere contenderem. atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari: non repugnarem, præsertim ne Carneade quidem huic loco ualde repugnante. nunc quid facere possum? quæro enim, quid sit, quod comprehendi possit. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, sed nihil minor: quod est tale uerum, quale falsum esse nō possit. nihil eiusmodi inuenio: itaq; in cognitione nimirū assentiar, id est opinabor. hoc mihi

& Peripatetici, & uetus Academia concedit, uos negatis, Antiochus in primis: qui me ualde mouet; uel quòd amaui hominem, sicut ille me; uel quòd ita iudico, politissimum, & acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum. à quo primum quæro, quo tandem modo sit eius Academiæ, cuius se esse profiteatur? ut omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis unquam dixit aut ueteris Academiæ, aut Peripateticorum? uel id solum percipi posse, quod esset uerum tale, quale falsum esse non posset: uel sapientem nihil opinari? certe nemo. horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrunq; uerum puto: nec dico temporis causa: sed ita planè probo. illud ferre non possum. tu, cum me incognito assentiri uetes, idq́; turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiæ, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas, fines bonorum malorumq́; constituas, officia describas, quam uitam ingrediar definias, idemq́; etiam disputandi & intelligendi iudicium dicas te & artificium traditurum: perficies, ut ego ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quæ tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? uereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. atque, ita dicas, necesse est. neq; uero tu solus, sed me ad suam quisq; rapiet. age, restitero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros uiros à se instructos dicant Remp. sæpe rexisse? sustinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes uiros? Diodoro quid faciam Stoico, quem à puero audiui, qui mecum uiuit

tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror, & diligo, qui ista Antiochia contemnit. nostra, inquies, sola uera sunt. certe sola, si uera: plura enim uera discrepantia esse non possunt. utrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus; an illi arrogantes, qui sibi persuaserint scire se solos omnia? non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. optime: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. hoc primum quale est, à non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus à nobismet ipsis: de sapiente loquamur: de quo, ut sæpe iam dixi, omnis hæc quæstio est. In tres igitur partes & à plerisq;, et à nobismet ipsis distributa sapientia est. primum ergo, si placet, quæ de natura rerum sint quæsita, uideamus: uelut illud ante. est ne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes eas, quæ ex coniectura pendent: quæ disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. geometræ prouideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere; & qui omnia uobis, quæ describunt, probant. non quæro ex his illa initia mathematicorum; quibus non concessis, digitum progredi non possunt: punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat; extremitatem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit: liniamentum sine ulla latitudine carentem. hæc cum uera esse concessero: si adijciam ius iurandum, sapientem ne prius, quàm Archimedes eo inspectante rationes omneis descripserit eas, quibus efficitur multis partibus solem maiorem esse quàm terram, iuraturum putas? si fecerit: solem ipsum, quem deum censet esse, contempserit. quòd si geometricis rationi=

bus non eſt crediturus, quæ uim afferunt in docendo,
uos ipſi ut dicitis: næ ille longe aberit, ut argumentis
credat philoſophorum: aut ſi eſt crediturus, quorum
potiſſimum? omnia phyſicorum licet explicare: ſed lon
gum eſt: quæro tamen, quem ſequatur. finge aliquem
nunc fieri ſapientem, non dum eſſe: qua potiſſimum
ſententia melius eliget diſciplinam? et ſi quamcunq; eli=
get, inſipiens eliget. ſed ſit ingenio diuino, quem unum è
phyſicis potiſſimum probabit? nec plus uno poterit. non
perſequor quæſtiones infinitas: tantum de principijs re=
rum, è quibus omnia conſtant, uideamus quem pro=
bet: eſt enim inter magnos homines ſumma diſſenſio.
princeps Thales unus è ſeptem, cui ſex reliquos conſen=
ſiſſe primos ferunt; ex aqua dixit conſtare omnia. at
hoc Anaximandro populari, & ſodali ſuo non perſua=
ſit: is enim infinitatem naturæ dixit eſſe, è qua omnia
gignerentur. poſt eius auditor Anaximenes, infinitum
aera, ſed ea, quæ ex eo orirentur, definita; gigni autem
terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxa=
goras, materiam infinitam, ſed eas particulas ſimiles in
ter ſe, minutas; eas primum confuſas, poſtea in ordi=
nem adductas mente diuina. Xenophanes paulo etiam
antiquior, unum eſſe omnia, neq; id eſſe mutabile, &
id eſſe deum, neq; natum unquam, & ſempiternum,
& conglobata figura. Parmenides, ignem, qui mo=
ueat terram, quæ ab eo formetur. Leucippus, plenum,
& inane. Democritus huic in hoc ſimilis, uberior in cæ
teris. Empedocles, hæc peruulgata, & nota quatuor.
Heraclitus, ignem. Meliſſus, hoc, quod eſſet infinitum, &
immutabile, & fuiſſe ſemper, & fore. Plato ex ma=

teria in se omnia recipiente mundum esse factum censet à deo sempiternum. Pythagorei ex numeris & mathematicorum initijs proficisci uolunt omnia. ex his eliget uester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur: cæteri tot uiri, & tanti repudiati ab eo condemnatiq; discedent. quamcunq; uero sententiam probauerit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea, quæ sensibus: nec magis approbabit nunc lucere, q̃, quoniã Stoicus, hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quæ & se & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moueat, regat. erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omnes, terram, mare, deos esse, quòd quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. sint ista uera (uides enim, iam me fateri aliquid esse ueri) comprehendi ea tamen, & percipi nego. cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista dixerit, ueniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum desipere dicat: neq; enim ortum esse unquam mundum, quòd nulla fuerit nouo consilio initio tam præclari operis inceptio; & ita eum esse undiq; aptum, ut nulla uis tantos queat motus mutationemq; moliri; nulla senectus diuturnitate temporum existere, ut hic ornatus unquam dilapsus occidat. tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput & famam tuam, defendere necesse erit: mihi ne ut dubitem quidem relinquatur? ut omittam leuitatem temere assentientium, quanti libertas ista æstimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi est? cur deus, omnia nostri causa cũ faceret (sic enim uultis) tantã uim natricũ, uiperarũq; fecerit? cur mortifera tã mul

ta perniciosa terra, mariq; disperserit? negatis hoc tam polite, tamq; subtiliter effici potuisse sine diuina aliqua solertia. cuius quidem uos maiestatem deducitis usq; ad apium, formicarumq; perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis minutorum opusculorum fabricator fuisse uideatur. negas sine deo posse quicquam. ecce tibi è transuerso Lampsacenus Strato, qui det isti deo immunitatem magni quidem muneris. sed cum sacerdotes deorum uacationem habeant, quanto est æquius habere ipsos deos? negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum. quæcunq; sint, docet omnia esse effecta natura, nec, ut ille, qui asperis, & leuibus, et hamatis, uncinatisq; corporibus concreta hæc esse dicat interiecto inani, somnia censet hæc esse Democriti non docentis, sed optantis. ipse autem singulas mundi partes persequens, quicquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus, & motibus. sic ille & deum opere magno liberat, & me timore: quis enim potest, cum existimet à deo se curari, non & dies, & noctes diuinum numen horrere? &, si quid aduersi acciderit, quod cui non accidit? extimescere, ne id iure euenerit? Nec Stratoni tamen assentior: neq; uero tibi. modo hoc, modo illud probabilius uidetur. latent ista omnia Luculle crassis occultata & circumfusa tenebris, ut nulla acies humani ingenij tanta sit, quæ penetrare in cœlum, terram intrare possit. corpora nostra non nouimus: qui sint situs partium, quam uim quæq; pars habeat, ignoramus. itaq; medici ipsi, quorum intererat ea nosse, aperuerunt, ut ea uiderent: nec eo tamen aiunt Empiricis notiora esse illa, quia possit fieri, ut patefacta, & de-

tecta mutentur. ſed ecquid nos eodem modo rerum naturas perſecare, aperire, diuidere poſſumus, ut uideamus, terra ne penitus defixa ſit, & quaſi radicibus ſuis hæreat, an media pendeat? habitari ait Xenophanes in luna, eamq́; eſſe terram multarum urbium, & montium. portenta uidentur: ſed tamen neque ille, qui dixit, iurare poſſet ita ſe rem habere, neque ego. non'ne etiam dicitis, eſſe è regione nobis è contraria parte terræ, qui aduerſis ueſtigijs ſtent contra noſtra ueſtigia, quos Antipodas uocatis? cur mihi magis ſuccenſetis, qui iſta non aſpernor; quàm eis, qui, cum audiunt, deſipere uos arbitrantur? Nicetas Syracuſius, ut ait Theophraſtus, cœlum, ſolem, lunam, ſtellas, ſupera denique omnia ſtare cenſet, neque præter terram rem ullam in mundo moueri: quæ cum circum axem ſe ſumma celeritate conuertat, & torqueat, eadem effici omnia, quæ, ſi ſtante terra cœlum moueretur. atque hoc etiam Platonem in Timeo dicere quidam arbitrantur, ſed paulo obſcurius. Quid tu Epicure? loquere. putas ſolem eſſe tantulum? ego ne uobis quidem tantum. ſed & uos ab illo irridemini: & ipſi illum uiciſſim eluditis. liber igitur à tali irriſione Socrates, liber Ariſto Chius, qui nihil iſtorum ſciri putat poſſe. ſed redeo ad animum & corpus. ſatis ne tandem ea nota ſunt nobis, quæ neruorum natura ſit, quæ uenarũ? tenemus ne, quid animus ſit? ubi ſit? denique ſit ne, aut, ut Dicæarcho uiſum eſt, ne ſit quidem ullus? ſi eſt: tris ne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis, an ſimplex, unuſq́; ſit? ſi ſimplex, utrum ſit ignis, an anima, an ſanguis? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi quale ſit uix poteſt. &, quicq̃d

eſt, mortale ſit, an æternum? nam utraque in parte multa dicuntur. horum aliquid ueſtro ſapienti certum uidetur: noſtro, ne quid maxime quidem probabile ſit, occurrit: ita ſunt in pleriſq; contrariarum rationũ paria momenta. ſin agis uerecundius, & me accuſas, non ꝙ tuis rationibus non aſſentiar, ſed quòd nullis: uincam animum, cuiq; aſſentiar deligam: quem potiſſimũ? quẽ? Democritum? ſemper enim, ut ſcitis, ſtudioſus nobilitatis fui. urgebor iam omnium ueſtrum conuitio. tu ne aut inane quicquam putes eſſe, cum ita completa, & conferta ſint omnia, ut & quod mouebitur corporum cedat, et quà quidq; ceſſerit, aliud ilico ſubſequatur; aut atomos ullas, è quibus quicquid efficiatur, illarum ſit diſſimillimum; aut ſine aliqua mente rem ullam effici poſſe præclaram? & cum in uno mundo ornatus hic tam ſit mirabilis; innumerabileis, ſupra, infra, dextra, ſiniſtra, ante, poſt, alios diſſimiles, alios eiuſdem modi mundos eſſe? &, ut nos nunc ſumus ad Baulos, Puteoloſq; uideamus, ſic innumerabiles paribus in locis eſſe, eiſdem nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingenijs, formis, ætatibus, eiſdem de rebus diſputantes? & ſi nunc, aut ſi etiam dormientes aliquid animo uidere uideamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere? tu uero ne iſta aſciueris, ne ue fueris commentitijs rebus aſſenſus. nihil ſentire, eſt melius, quàm tam praua ſentire. non ergo id agitur, ut aliquid aſſenſu meo comprobem. quæ tu uide ne impudenter etiam poſtules, non ſolum arroganter; præſertim cum iſta tua mihi ne probabilia quidem uideãtur: nec enim diuinationem, quam probatis, ullam eſſe arbitror; fatumq; illud etiã, quo omnia contineri dicitis,

contemno. ne exædificatum quidem hunc mundum diuino consilio existimo. atque haud scio an ita sit. sed cur rapior in inuidiam? licet ne per uos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cum ijs non licebit? Zenoni & reliquis ferè Stoicis æther uidetur summus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi maiorũ est gentium Stoicus, Zenonis auditor, Solem dominari, & rerum potiri putat. itaque cogimur dissensione sapientum, dominum nostrum ignorare; quippe qui nesciamus, soli, anætheri seruiamus. solis autem magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri uidetur) admonet, ut crebro faciam mentionem sui. uos uero huius magnitudinem quasi decempeda, hinc enim me * quasi malis architectis mensuræ uestræ nego hoc: permẽsi refertis. ergo credere dubium est, uter nostrum sit, leuiter ut dicam, uerecundior? neq; tamen istas quæstiones physicorum exterminandas puto: est enim animorum, ingeniorumq; naturale quoddam quasi pabulum consideratio, contemplatioq; naturæ. erigimur: elatiores fieri uidemur: humana despicimus: cogitantesq; supera, atque cœlestia, hæc nostra, ut exigua, & minima, contemnimus. indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiã occultissimarum, habet oblectationem. si uero aliquid occurret, quod uerisimile uideatur: humanissima completur animus uoluptate. quæret igitur hæc & uester sapiens, & hic noster; sed uester, ut assentiatur, credat, affirmet; noster, ut uereatur temere opinari, præclareq; agi secum putet, si in eiusmodi rebus, uerisimile quod sit, inuenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumq; notionem. sed paululum ante dicendum est. non mihi

uidentur considerare, cum physica ista ualde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quæ illustriores ui deantur, amittere: non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nunc, quàm cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut uetare: nec magis affirma- bunt signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quàm solem, quem metiri non possunt, plus, quàm duo de uigin ti partibus maiorem esse, quàm terram. ex quo illa con clusio nascitur: si, sol quantus sit, percipi non potest; qui cæteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, appro bat, is eas res non percipit. magnitudo autem solis perci pi nõ potest: qui igitur id approbat, quasi percipiat; nul lam rem percipit. responderint posse percipi, quantus sol sit: non repugnabo, dummodo eodem pacto cætera per cipi, cõprehendiq; dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minus'ue comprehendi: quoniam omnium re rum una est diffinitio comprehendendi. sed quod cœpe- ram. quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum & malorum summa referatur. qua de re est igitur inter summos uiros maior dissensio? & omitto illa, quæ reli- cta iam uidentur; & Herillum, qui in cognitione, et sci entia summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset, uides quantum ab eo dissenserit, & quàm nõ mul tum à Platone Megarici, quorum fuit nobilis disciplina. cuius, ut scriptum uideo, princeps Xenophanes, quem mo do nominaui: deinde eum secuti Parmenides & Zeno: itaque ab his Eretriaci philosophi nominabantur. post Euclides Socratis discipulus Megareus: à quo idem illi Megarici dicti: qui id bonum solum esse dicebant, quod

esset

esset unum, & simile, & idem, & semper. hi quoq; multa à Platone. à Menedemo autem, quòd is Eretrias fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum in mente positum, & mentis acie, qua uerum cerneretur. illis similia, sed opinor explicata uberius, & ornatius. hos si contemnimus, etiam abiectos putamus, illos certe minus despicere debemus, Aristonem, qui, cum Zenonis fuisset auditor, reprobauit illa, quæ ille uerbis: nihil esse bonum, nisi uirtutem; neq; malum, nisi quod uirtuti esset contrarium: in medijs ea momenta, quæ Zeno uoluit, nulla esse censuit. huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moueri: quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem, quæ ἀπάθεια nominàtur. has igitur tot sententias omittamus: hæc uideamus, quæ nunc diu, multumq; defensa sunt. Alij uoluptatem finem esse uoluerunt. quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat, unde Cyrenaici: post Epicurus: cuius est disciplina nunc notior, neq; tamen cum Cyrenaicis de ipsa uoluptate consentiens. uoluptatem autem & honestatem fines esse Callipho censuit: uacare omni molestia Hieronymus: hoc idem cum honestate Diodorus. ambo hi Peripatetici. honeste autem uiuere, fruentem rebus ijs, quas primas homini natura conciliet, & uetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime; & Aristoteles, eiusq; amici nunc proxime uidentur accedere. introducebat etiam Carneades, non quo probaret, sed ut opponeret Stoicis; summum bonum esse, frui ijs rebus, quas primas natura cōciliauisset. honestum autem, quod ducatur à conciliatione naturæ, Zeno statuit finem esse bono=

rum, qui inuentor, & princeps Stoicorum fuit. iam illud perſpicuum eſt, omnibus finibus ijs bonorum, quos expoſui, malorum fines eſſe contrarios. ad uos nunc refero, quem ſequar, modo ne quis illud tam ineruditum, abſurdumq́; reſpondeat; quemlibet, modo aliquem. nihil poteſt dici inconſideratius. cupio ſequi Stoicos: licet ne? omitto per ipſum Ariſtotelē, meo iudicio in philoſophia propè ſingularem: per ipſum Antiochum, qui appellabatur Academicus, erat quidem, ſi perpauca mutauiſſet, germaniſſimus Stoicus. erit igitur res iam in diſcrimine. nam aut Stoicus conſtituatur ſapiens, aut ueteris Academiæ. utrunq; non poteſt: eſt enim inter eos non de terminis, ſed de tota poſſeſſione contentio: nam omnis ratio uitæ diffinitione ſummi boni continetur: de qua qui diſſident, de omni ratione uitæ diſſident. non poteſt igitur uterq; ſapiens eſſe, quoniam tantopere diſſentiunt; ſed alter. ſi Polemoneus, peccat Stoicus rei falſæ aſſentiens. uos quidem nihil dicitis à ſapiente tam alienum eſſe. ſin uera ſunt Zenonis: eadem in ueteres Academicos, Peripateticosq́; dicenda. hic igitur, neutri aſſentiens, ſi nunquā, * uter eſt prudentior? quid, cum ipſe Antiochus diſſentit quibuſdam in rebus ab ijs, quos amat, Stoicis? non'ne indicat non poſſe illa probanda eſſe ſapienti? placet Stoicis, omnia peccata eſſe paria: at hoc Antiocho uehementiſſime diſplicet. liceat tandem mihi conſiderare, utram ſententiam ſequar. præcide, inquit: ſtatue aliquando quid libet: quid? quæ dicuntur quidem, & acuta mihi uidentur in utranq; partem, & paria. non'ne caueam, ne ſcelus faciam? ſcelus enim dicebas eſſe Luculle, dogma prodere. cōtineo igitur me, ne incognito aſſentiar: quod

mihi tecum est dogma cõmune. Ecce multo maior etiam dissensio. Zeno in una uirtute positam beatam uitam putat. quid Antiochus? etiam, inquit, beatam, sed non beatissimã. deus ille, qui nihil censuit deesse uirtuti. homuncio hic, qui multa putat præter uirtutem homini partim chara esse, partim etiã necessaria. sed ille uereor ne uirtuti plus tribuat, quàm natura patiatur, præsertim Theophrasto multa diserte, copioseq; dicente. & hic metuo ne uix sibi constet: qui cum dicat esse quædam & corporis, & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. distrahor: tum hoc mihi probabilius, tum illud uidetur: & tamen, nisi alterutrum sit, uirtutem iacere planè puto. uerum in his discrepant. Quid illud? in quibus consentiunt, num pro ueris probare possumus? sapientis animum nunquam neq; cupiditate moueri, neq; lætitia efferri? age, hæc probabilia sanè sint: num etiam illa? nunquam timere, nunquam dolere? sapiens ne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat? satis durum: sed Zenoni necessarium; cui, præter honestum, nihil est in bonis: tibi uero Antioche minime; cui, præter honestatem, multa bona, præter turpitudinem multa mala uidentur. quæ & uenientia metuat sapiens necesse est, & uenisse doleat. sed quæro, quando ista fuerint ab Academia uetere decreta, ut animum sapientis commoueri, & conturbari negarent? mediocritates illi probant, & in omni permotione naturalem uolebant esse quendam modum. legimus omnes Crantoris ueteris Academici de luctu: est enim non magnus, uerum aureolus, &, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad uerbũ ediscendus libellus. atq; illi qui-

dem etiam utiliter à natura dicebant permotiones iſtas animis noſtris datas, metum cauēdi cauſa, miſericordiam ægritudinemq́; clementiæ: ipſam iracundiam fortitudinis quaſi cotem eſſe dicebant: recte, ſecus ne, alias uiderimus: atrocitas iſta quidem tua quo modo in ueterem Academiam irruperit, neſcio. illa uero ferre non poſſum, non quòd mihi diſpliceant: ſunt enim Socratica pleraq; mirabilia, Stoicorum quæ παράδοξα nominantur: ſed ubi Xenocrates, ubi Ariſtoteles iſta tetigit? hos enim quaſi eoſdem eſſe uultis. illi unquam dicerent ſapientes ſolos reges? ſolos diuites? ſolos formoſos? omnia, quæ ubiq; eſſent, ſapientis eſſe? neminem Conſulem, Prætorem, Imperatorem, neſcio an ne quinqueuirum quidē quēquam niſi ſapientem? poſtremo, ſolum ciuem, ſolum liberum? inſipientes omnes, peregrinos, exules, ſeruos, furioſos? deniq; ſcripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas noſtras, non eſſe leges? ne urbis deniq;, aut ciuitatis, niſi quæ eſſent ſapientium? hæc tibi Luculle, ſi es aſſenſus Antiocho familiari tuo, tam ſunt defendenda, quàm mœnia: mihi autem bono modo tantum, quantum uidebitur. legi apud Clitomachum, cum Carneades, & Stoicus Diogenes ad ſenatum in Capitolio ſtarēt, A. Albinum, qui tum P. Scipione, et M. Marcello Conſulibus Prætor eſſet, eum, qui cum auo tuo Luculle Conſul fuit, ſanè doctum hominem, ut indicat ipſius hiſtoria ſcripta græce, iocantem dixiſſe Carneadi: ego tibi Carneade Prætor eſſe non uideor, quia ſapiens non ſum; nec hæc urbs, nec in ea ciuitas. tum ille, huic Stoico non uideris. Ariſtoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus ſequi uolebat, non dubitaſſet, quin & Prætor ille eſſet, & Roma urbs, & eam ciuitas

incoleret. ſed ille noſter eſt planè, ut ſupra dixi, Stoicus perpauca balbutiens. uos autem mihi ueremini, ne labar ad opinionem, & aliquid adſciſcam & comprobem incognitum: quod minime uultis. quid conſilij datis? teſtatur ſæpe Chryſippus tris ſolas eſſe ſententias, quæ defendi poſſint, de finibus bonorum: circuncidit & amputat multitudinem: aut enim honeſtatem eſſe finem, aut uoluptatem, aut utrunq;: nam qui dicant ſummum bonum id eſſe, ſi uacemus omni moleſtia; eos inuidioſum nomen uoluptatis fugere, ſed in uicinitate uerſari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honeſtate coniungerent: nec multo ſecus eos, qui ad honeſtatem prima naturæ commoda adiungerent. ita tres reliquit ſententias, quas putet probabiliter poſſe defendi. ſit ſanè ita. quanquam à Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facile diuellor: neq; quicquam habeo adhuc probabilius. ueruntamen uideo, quàm ſuauiter uoluptas ſenſibus noſtris blandiatur. labor, ut aſſentiar Epicuro, aut Ariſtippo. reuocat uirtus, uel potius reprehendit manu: pecudum illos motus eſſe dicit: hominem iūgit deo. poſſum eſſe medius: ut, quoniam Ariſtippus, quaſi animum nullum habeamus, corpus ſolum tuetur, Zeno, quaſi corporis ſimus expertes, animum ſolum complectitur; ut Calliphontem ſequar, cuius quidem ſententiam Carneades ita ſtudioſe defenſitabat, ut eā probare etiam uideretur. quanquam Clitomachus affirmabat, nūquam ſe intelligere potuiſſe, quid Carneadi probaretur. ſed ſi ipſum finem uelim ſequi, non ne ipſa ſeueritas, et grauis, & recta ratio mihi obuerſetur? tu, cum honeſtas in uoluptate cōtemnenda conſiſtat, honeſtatem cum uoluptate,

tanquam hominem cum belua, copulabis? unum igitur par, quod depugnet, reliquum est, uoluptas cum honesta te. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare, multa ruunt, & maxime communitas cum hominum genere, charitas, amicitia, iustitia, reliquæ uirtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita: nam quæ uoluptate, quasi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non est uirtus, sed fallax imitatio, simulatioq; uirtutis. audi contra illos, qui nomen honestatis à se ne intelligi quidem dicant: nisi forte quod gloriosum sit in uulgus, id honestum uelimus dicere, fontem omnium bonorum in corpore esse, hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse naturæ: à qua qui aberrauisset, eum nunquam, quid in uita sequatur, habiturum. nihil igitur me putabis, hæc, & alia innumerabilia cum audiam, moueri? tam moueor, quã tu Luculle: neq; me minus hominem, quàm te putaueris. tantum interest, quòd tu, cum es cõmotus, acquiescis, assentiris, approbas, uerum illud, certum, cõprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse uis, déq; eo nulla ratione neq; pelli, neq; moueri potes. ego nihil eiusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar sæpe false, quoniam uera à falsis nullo discrimine separantur, præsertim cum iudicia stai dialecticæ nulla sint. Venio enim iam ad tertiã partem philosophiæ. aliud iudicium Protagoræ est, qui putet id cuiq; uerum esse, quod cuiq; uideatur: aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones intimas, nihil putãt esse iudicij: aliud Epicuri, qui omne iudicium in sensibus, & in rerum notitijs, & in uoluptate constituit. Plato autem omne iudicium ueritatis, ueri=

tatemq; ipſam, abductam ab opinionibus, & à ſenſibus, cogitationis ipſius, & mentis eſſe uoluit. num quid horum probat noſter Antiochus? ille uero ne maiorum quidem ſuorum: ubi enim aut Xenocratem ſequitur, cuius libri ſunt de ratione loquendi multi, & multum probati; aut ipſum Ariſtotelem, quo profecto nihil eſt acutius, nihil politius? à Chryſippo pedem nunquam. quid ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos ſequi, qui inter ſe diſſident? in hoc ipſo, quod in elementis dialectici docẽt, quo modo iudicare oporteat, uerum, falſum ne ſit, ſi quid ita connexum eſt, ut hoc; ſi dies eſt, lucet: quanta cõtentio eſt? aliter Diodoro, aliter Philoni, Chryſippo aliter placet. quid? cum Cleanthe doctore ſuo quã multis rebus Chryſippus diſſidet? quid? duo uel principes dialecticorum Antipater, & Archidemus, opinioſiſſimi homines, non'ne multis in rebus diſſentiunt? quid me igitur Luculle in inuidiã, & tanquam in concionem uocas? & quidem, ut ſeditioſi Tribuni ſolent, occludi tabernas iubes? quò enim ſpectat illud, cum artificia tolli quereris à nobis, niſi ut opifices concitentur? qui ſi undiq; omnes conuenerint, facile contra uos incitabuntur. expromam primum illa inuidioſa, ꝙ eos omnes, qui in concione ſtabunt, exules, ſeruos, inſanos eſſe dicatis: deinde ad illam ueniam, quæ iam non ad multitudinem, ſed ad uoſmet ipſos, qui adeſtis, pertinẽt: negat enim uos Zeno, negat Antiochus ſcire quicquam: quo modo, inquies? nos enim defendimus, etiam inſipientem multa comprehendere. at ſcire negatis quenquam rem ullam, niſi ſapientem. & hoc quidem Zeno geſtu conficiebat: nam cum extenſis digitis aduerſam manum

ostenderat, uisum, inquiebat, huiusmodi est; deinde cum
paulum digitos constrinxerat, assensus huiusmodi; tum
cum planè compresserat, pugnumq; fecerat, comprehen
sionem illam esse dicebat. qua ex similitudine etiam no=
men ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν imposuit.
cum autem læuã manum admouerat, et illum pugnum
arcte, uehementerq; compresserat, scientiam talem esse
dicebat: cuius compotem, nisi sapientem, esse neminem.
sed qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dice
re. ita tu nunc Catule lucere nescis; neq; tu Hortensi, in
tua uilla nos esse. num nimis hæc inuidiose dicũtur? hæc
tamen minus eleganter, illa subtilius. sed quo modo tu,
si nihil cõprehendi posset, artificia concidere dicebas, neq;
mihi dabas, id, quod probabile esset, satis magnam uim
habere ad artes: sic ego nũc tibi refero, artem sine scien
tia esse non posse. an pateretur hoc Zeusis, aut Phidias,
aut Polycletus, nihil se scire, cum in his esset tanta soler=
tia? quòd si eos docuisset aliquis, quam uim habere dice=
retur scientia: desinerent irasci: ne nobis quidem suc=
censerent; cum didicissent id tollere nos, quod nusquam
esset; quod autem satis esset ipsis, relinquere. quam ra=
tionem maiorum etiam comprobat diligentia: qui pri=
mum iurare ex sui animi sententia quenq; uoluerunt;
deinde ita teneri, si sciens falleret, quòd inscientia multa
uersaretur in uita; tum qui testimonium diceret, ut ar=
bitrari se diceret etiam quod ipse uidisset; quæq; iurati
iudices cognouissent, ut ea non esse facta, sed ut uide=
ri pronunciarent. Verum, quoniam non solum nauta
significat, sed etiam Fauonius ipse insusurrat, nauigan=
di nobis Luculle tempus esse; & quoniam satis multa

dixi; est mihi perorandum. posthac tamen, cum hæc quæremus, potius de dissensionibus tantis summorum uirorum disseramus, de obscuritate naturæ, deq́; errore tot philosophorum, qui de bonis, contrariisq́; rebus tantopere discrepant, ut, cum plus uno uerum esse nõ possit, iacere necesse sit tot, & tam nobiles disciplinas; q̃ de oculorum, sensuumq́; reliquorum mendaciis, & de sorite, aut pseudomeno; quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. Tum Lucullus, non moleste, inquit, fero nos hæc contulisse: sæpius enim congredientes nos, & maxime in Tusculanis nostris, si qua uidebuntur, requiremus. Optime, inquam. sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, ego ne, inquit? ad patris reuoluor sententiam: quam quidem ille Carneadeam esse dicebat: ut percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est opinaturum sapientem existimẽ, sed ita, ut intelligat se opinari, sciatq́; nihil esse, quod comprehendi & percipi possit: per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiæ, nihil esse quod percipi possit, uehementer assentior. Habeo, inquam, sententiam tuam, neq; eam admodum aspernor. sed tibi quid tandem uidetur Hortensi? Tum ille ridens, tollendum teneo te, inquam. nam ista Academiæ est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit, nos ad nauiculas nostras descendimus.

CICERO VARRONI S. D.

E Tsi munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego expectatione promissi tui moueor, ut admoneam te, non ut flagitem. misi autem ad te quatuor admonitores non nimis uerecundos: nosti enim profecto os adolescentioris Academiæ. ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te forte flagitent: ego autem mandaui, ut rogarent. expectabam omnino iandiu, meq; sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possem te remunerari quamsimillimo munere: sed cum tu tardius faceres, idest, ut ego interpretor, diligentius; teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorisq; nostri, quo possem literarum genere delararem. feci igitur sermonem, inter nos habitum in Cumano, cum esset unà Pomponius: tibi dedi parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi uidebar: mihi sumpsi Philonis. puto fore, ut, cum legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod nunquam locuti sumus: sed nosti morem dialogorum. post hæc autem mi Varro quamplurima, si uidebitur, & de nobis, & inter nos, sero fortasse, sed superiorum temporum fortuna Reip. causam sustineat: hæc ipsi præstare debemus. atque utinam quietis temporibus, atque aliquo si non bono, at saltem certo statu ciuitatis hæc inter nos studia exercere possemus. quanquam tum quidem uel aliæ quæpiam rationes honestas nobis & curas, & actiones darent: nunc au-

tem quid est, sine his cur uiuere uelimus? mihi uero cum his ipsis uix, his autem detractis, ne uix quidem. sed hæc coràm, & sæpius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire uolo, tuumq; in ea re consilium probo. Cura ut ualeas.

M. T. CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM SECVNDAE EDITIONIS

LIBER I.

N Cumano nuper cum mecum Atticus noster esset, nunciatum est nobis à M. Varrone, uenisse
I eum Roma pridie uesperi, &, nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturum fuisse. quod cum audiuissemus, nullam moram interponendam putauimus, quin uideremus hominem nobiscum & studijs ijsdem, & uetustate amicitiæ coniunctum: itaq; confestim ad eum ire perreximus: paulumq; cum eius uilla abessemus, ipsum ad nos uenientem uidimus; atq; illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo interuallo ad suam uillam reduximus. hic pauca primo, atq; ea percunctantibus nobis, & si quid forte Roma noui: Atticus, omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit; & quære potius, ecquid ipse noui: silent enim diutius musæ Varronis, quàm solebant: nec tamen istum cessare, sed celare quæ scribat, existimo. Minime uero, inquit ille: intemperantis enim esse arbitror, scribere quod occultari uelit. sed habeo opus magnum in manibus, quòd iam pridem ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quædam institui, quæ

& ſunt magna ſanè, & limantur à me politius. Et
ego, iſta quidem, inquam, Varro iam diu expectans, non
audeo tamen flagitare: audiui enim è Libone noſtro,
cuius noſti ſtudium (nihil enim eiuſmodi celare poſſu=
mus) non ea te intermittere, ſed accuratius tractare, nec
de manibus unquam deponere. illud autem mihi ante
hoc tempus nunquam in mentem uenit à te requirere:
ſed nunc, poſteaquam ſum ingreſſus res eas, quas tecum
ſimul didici, mandare monumentis, philoſophiamq; uete=
rem illam à Socrate ortam latinis literis illuſtrare; quæ
ro, quid ſit, cur, cum multa ſcribas, genus hoc prætermit=
tas, præſertim cum & ipſe in eo excellas, & id ſtudium,
totaq; ea res longe cæteris & ſtudijs & artibus antece=
dat. Tum ille, rem à me ſæpe deliberatam, & multum
agitatam requiris. itaq; non multum hæſitans reſponde
bo: ſed ea dicam, quæ mihi ſunt in promptu, quòd iſta
ipſa de re multum, ut dixi, & diu cogitaui. Nam cum
philoſophiam uiderem diligentiſſime literis græcis expli=
catam, exiſtimaui, ſi qui de noſtris eius ſtudio teneren=
tur, ſi eſſent græcis doctrinis eruditi, græca potius, q̃
noſtra lecturos; ſin à Græcorum artibus & diſciplinis
abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ ſine erudi=
tione græca intelligi non poſſunt: itaq; ea nolui ſcribe=
re, quæ nec indocti intelligere poſſent, nec docti legere
curarent. uides autem eadem ipſe: didiciſti enim non
poſſe nos Amafanij, aut Rabirij ſimiles eſſe; qui nulla
arte adhibita, de rebus ante oculos poſitis uulgari ſer=
mone diſputant, nihil diffiniunt, nihil partiuntur, ni=
hil apta interrogatione concludunt, nullam deniq; artem
eſſe nec dicendi, nec diſſerendi putant. nos autem præ=

ceptis dialecticorum, & oratorum, quoniam utranq; uim unam esse nostri putant; sic parentes, ut legibus, uerbis, quanquam nouis, cogimur uti: quæ docti (ut dixi) à Græcis petere malũt, indocti ne à nobis quidem accipiunt: ut frustra omnis suscipiatur labor. Iam uero physica, si Epicurum, id est si Democritum probarem, possem scribere ita planè ut Amafanius: quid est enim magnum, cum causas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, quæ contineantur ex effectione, & ex materia ea, quam fingit, & format effectio. adhibenda enim geometria est: quoniam * quibusnam quisquam enunciare uerbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere, hæc ipsa de uita, & moribus, de expetendis, fugiendisq; rebus: illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent: apud nostros enim, non ignoras, quæ sit & quanta subtilitas. siue enim Zenonem sequare: magnum est efficere, ut quis intelligat quid sit illud uerum, & simplex bonum, quod nõ possit ab honestate seiungi. quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine uoluptatibus sensum mouentibus nec suspicari. si uero Academiãueterẽ persequamur, quã nos, ut scis, probamus: ꝗ erit illa acute explicanda nobis? quàm argute, ꝗ obscure etiam contra Stoicos disserendum? totum igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo & ad uitæ consuetudinem, & constantiam quantam possum, & ad delectationem animi; nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, maius aut melius à dijs datum munus homini: sed meos amicos, in quibus est studium, in Græciã mitto, id est ad Græcos ire iubeo,

ut ea à fontibus potius hauriant, q̃ riuulos consectentur. quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent: ea, quantum potui (nihil enim magnopere meorum miror) feci ut essent nota nostris: à Græcis enim peti non poterant, ac post L. Aelij nostri occasum ne à Latinis quidem. & tamen in illis ueteribus nostris, quæ Menippum imitati, non interpretati quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dialectice dicta: quæ quo facilius minus docti intelligerent iocunditate quadam ad legendum inuitati, in laudationibus, in ijs ipsis antiquitatũ procemijs philosophiæ scribere uoluimus, si modo consecuti sumus. Tum ego, sunt, inquam, ista Varro: nam nos in nostra urbe peregrinantes, errantesq́; tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt; ut possemus aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere. tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium diuinarum humanarumq́; rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimumq́; poetis nostris, omninoq́; latinis & literis luminis attulisti, & uerbis: atq; ipse uarium & elegans omni ferè numero poema fecisti: philosophiamq́; multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad docendum parum. Causam autẽ probabilem tu quidem affers: aut enim græca legere malent, qui erunt eruditi; aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. sed da mihi nunc, satis ne probas? immo uero & hæc, qui illa non poterunt, & qui græca poterunt, non contemnent sua. quid enim causæ est, cur poetas latinos græcis literis eruditi legant, philosophos non

legant?

legant? an quia delectat Ennius, Pacuuius, Accius, qui non uerba, ſed uim græcorum expreſſerunt poetarum? quanto magis philoſophi delectabunt, ſi, ut illi Aeſchylum, Sophoclem, Euripidem, ſic hi Platonem imitentur, Ariſtotelem, Theophraſtum? oratores quidem laudari uideo, ſi qui è noſtris Hyperidem ſint, aut Demoſthenem imitati. ego autem (dicam enim, ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum cauſæ, dum Reip. non ſolum cura, ſed quædam etiam procuratio multis officijs implicatum, & conſtrictum tenebat, hæc incluſa habebam, &, ne obſoleſcerent, renouabam, cum licebat, legendo. nunc uero & fortunæ grauiſſimo percuſſus uulnere, & adminiſtratione Reip. liberatus, doloris medicinam à philoſophia peto, & ocij oblectationem hanc honeſtiſſimam iudico: aut enim huic ætati hoc maxime aptum eſt; aut ijs rebus, ſi quas dignas laude geſſimus, hoc in primis cō ſentaneum; aut etiam ad noſtros ciues erudiendos nihil utilius; aut, ſi hæc ita non ſunt, nihil aliud uideo, quod agere poſſimus. Brutus quidem noſter excellens omni genere laudis, ſic philoſophiam latinis literis perſequitur, nihil ut ijſdem de rebus Græcia deſideret: & eandem quidem ſententiam ſequitur, quam tu: nam Ariſtum Athenis audiuit aliquandiu: cuius tu fratrem Antiochum. quamobrem da quæſo te huic etiam generi literarum. Tum ille, iſtuc quidem conſiderabo, nec uero ſine te. ſed de te ipſo quid eſt, inquit, quod audio?

Quanam, inquam, de re? Relictam à te ueterem iam, inquit, tractari autem nouam. Quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit noſtro familiari remigrare in domum ueterem è noua, quā nobis in nouam è

uetere? certe enim recentissima quæq; sunt correcta & emendata maxime. quanquam Antiochi magister Philo, magnus uir, ut tu existimas ipse, negarit in libris, quod coram etiam ex ipso audiebamus, duas Academias esse: erroremq; eorum, qui ita putarunt, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus scripserit. Immo uero & istam, & totam ueterem Academiam, à qua absum tam diu, renouari à te, nisi molestum est, uelim: & simul assidamus, inquam, si uidetur. Sanè istud quidem, inquit: sum enim admodum infirmus. sed uideamus, idem ne Attico placeat fieri à me, quod te uelle uideo. Mihi uero, inquit ille: quid est enim, quod malim, quàm ex Antiocho iam pridem audita recordari? & simul uidere, satis ne ea cõmode dici possint latine? quæ cum sunt dicta, in conspectu cõsedimus omnes. Tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi uidetur, id quod constat inter omnes, primus à rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, auocauisse philosophiam, & ad uitam cõmunem adduxisse, ut de uirtutibus, & uitijs, omninoq; de bonis rebus, & malis quæreret, cœlestia autem uel procul esse à nostra cognitione censeret, uel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene uiuendum conferre. hic in omnibus ferè sermonibus, qui ab ijs, qui illum audierunt, perscripti uarie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios, nihil se scire dicat, nisi id ipsum, eoq; præstare cæteris, ꝙ illi, quæ nesciant, scire se putent, ipse se nihil scire id unum sciat, ob eamq; rem se arbitrari ab Apolline omniũ sapientissimum esse dictum, ꝙ hæc esset una omnis

ſapientia, non arbitrari ſeſe ſcire quod neſciat. quæ cum diceret cõſtanter, & in ſententia permaneret, omnis eius oratio tum in uirtute laudanda, & in omnibus hominibus ad uirtutis ſtudium cohortandis conſumebatur, ut è Socraticorum libris, maximeq́; Platonis intelligi poteſt. Platonis autem auctoritate, qui uarius, & multiplex, & copioſus fuit, una & conſentiens duobus uocabulis philoſophiæ forma inſtituta eſt, Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam cum Speuſippum ſororis filium Plato philoſophiæ quaſi hæredem reliquiſſet, duos autem præſtantiſſimos ſtudio, atq; doctrina Xenocratem Chalcedonium, & Ariſtotelem Stagiritem: qui erant cum Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lycio: illi autem, qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterum gymnaſium, cœtus erant, & ſermones habere ſoliti, ex loci uocabulo nomen habuerunt: ſed utriq; Platonis ubertate completi certam quandam diſciplinæ formulam compoſuerunt, & eam quidem plenam, ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita conſuetudinem diſſerendi reliquerunt. ita facta eſt diſſerendi, quod minime Socrates probabat, ars quædam philoſophiæ, & rerum ordo, & deſcriptio diſciplinæ. quæ quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una: nihil enim inter Peripateticos, & illam ueterem Academiam differebat. abundantia quadam ingenij præſtabat, ut mihi uidetur quidem, Ariſtoteles: ſed idem fons erat utriſq;, & eadem rerum expetendarum fugiendarumq́; partitio. Sed quid ago, inquit? aut ſum ne ſa-

nus,qui hæc uos doceo? nam etsi non sus Mineruam, ut aiunt: tamen inepte quisq; Mineruã docet. Tum Atticus,tu uero,inquit,perge Varro: ualde enim amo nostra,atq; nostros: meq; ista delectant,cum latine dicuntur,& isto modo. Quid me,inquam,putas? qui philosophiã iam professus sim populo nostro exhibiturum.

Pergamus igitur,inquit, quoniam placet. Fuit ergo iam accepta à Platone philosophandi ratio triplex; una de uita,& moribus; altera de natura, & rebus occultis; tertia de disserendo,&,quid uerum,et quid falsum, quid rectum in oratione, prauum'ue, quid consentiens, quid repugnet,iudicando. Ac primam partem illam bene uiuendi à natura petebant,eiq; parendum esse dicebant,neq; ulla alia in re,nisi in natura, quærendum esse illud summum bonum, quò omnia referrentur: constituebantq;,extremum esse rerum expetendarum,et finem bonorum,adeptum esse omnia è natura,et animo,et corpore,& uita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus: ualetudinem,uires, pulchritudinem in toto: in partibus autem sensus integros,& præstantiam aliquam partium singularum,ut in pedibus celeritatem, uim in manibus,claritatem in uoce, in lingua etiam explanatã uocum impressionem. Animi autem,quæ essent ad comprehendendam ingenij uirtutem idonea. eaq; ab ijs in naturam,& mores diuidebantur. naturæ celeritatem ad discendum,& memoriã dabant: quorũ utrunq; mentis esset proprium,& ingenij. Morum autem putabant studia esse,& quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate,partim ratione formabant. in quibus erat philosophia ipsa.in qua quod inchoatum est,

neq; absolutum, progressio quædam ad uirtutem appellatur: quod autem absolutum, id est uirtus, quasi perfectio naturæ, omniumq; rerum, quas in animis ponunt, una res optima. ergo hæc animorum. Vitæ autem (id enim erat tertium) adiuncta esse dicebant quæ ad uirtutis usum ualerent. iam uirtus animi bonis & corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, q̃ beatæ uitæ adiuncta sunt. hominem esse censebant quasi partem quãdam ciuitatis & uniuersi generis humani, eumq; esse coniunctum cum hominibus humana quadam societate. ac de summo quidem ac naturali bono sic agunt. cætera autem pertinere ad id putant, aut ad agendum, aut ad tuendum, ut diuitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. ita tripartita ab ijs inducitur ratio bonorum: atq; hæc illa sunt tria genera, quæ putant pleriq; Peripateticos dicere: id quidem non falso: est enim hæc partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. cõmunis hæc ratio et utrisq; hic bonorum finis uidebatur, adipisci quæ essent prima in natura, quæq; ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo atq; in ipsa uirtute uersantur. itaq; omnis illa antiqua philosophia sensit in una uirtute esse positam beatam uitam, nec tamen beatissimam, nisi adiungerentur & corporis, & cætera, quæ supra dicta sint, ad uirtutis usum idonea. ex hac descriptione, agẽdi quoq; aliquid in uita et officij ipsius initiũ reperiebatur: quod erat in conseruatione earum rerum, quas natura præscriberet. hinc gignebatur fuga desidiæ, uoluptatumq; cõtemptio: ex quo laborum, dolorumq; susceptio multo=

rum magnorumq́; recti honestiq́; causa, & earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. unde & amicitia existebat, & iustitia, atq; æquitas. hæc & uoluptatibus & multis uitæ commodis anteponebantur. hæc quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis, quam primam posui, forma, atq; descriptio. De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam diuiderent in res duas: ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, eaq; efficeretur aliquid. in eo, quod efficeret, uim esse censebant: in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam: in utroq; tamen utrunq;: neq; enim materiam ipsam cohærere potuisse, si nulla ui contineretur; neq; uim sine aliqua materia: nihil est. n. quod non alicubi esse cogatur. sed quod ex utroq;, id iam corpus & qualitatem nominabãt. dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, à quibus hæc iam diu tractãtur, utamur uerbis interdum inauditis. Nos uero, inquit Atticus. quin etiam Græcis licebit utare, cum uoles, si te latina forte deficient. Bene sanè facis: sed enitar, ut latine loquar, nisi in huiuscemodi uerbis, ut philosophiam, aut rhetoricen, aut physicen, aut dialecticen appellem, quibus, ut alijs multis, consuetudo iam utitur pro latinis. qualitates igitur appellaui, quas ποιότητας Græci uocant: quod ipsum apud Græcos non est uulgi uerbum, sed philosophorum, atq; id in multis. dialecticorum quoq; uerba nulla sunt publica: suis utuntur. & id quoq; commune omnium ferè artium: aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex alijs transferenda. quod si Græci faciũt, qui in ijs rebus tot iam secula uersantur: quanto id magis nobis con

cedendum est, qui hæc nunc primum tractare conamur? Tu uero, inquam, Varro bene etiam meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam uerborum. Audebimus ergo, inquit, nouis uerbis uti te auctore, si necesse est. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ ex ijs ortæ. principes sunt uniusmodi, & simplices. ex his autem ortæ uariæ sunt, & quasi multiformes. itaq; aer quoq; (utimur. n. pro latino) ignis & aqua & terra, prima sunt. ex ijs autem ortæ animantium formæ, earumq; rerum, quæ gignuntur è terra. ergo illa initia, ut è græco uertam, elementa dicuntur: è quibus aer, & ignis mouendi uim habent, & efficiendi, reliquæ partes accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico, & terram. Quintum genus, è quo essent astra, mentesq; singulares, eorum quatuor, quæ supra dixi, dissimile Aristoteles quoddam esse rebatur. sed subiectam putant omnibus sine ulla specie, atq; carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando usitatius hoc uerbum, & tritius) materiã quandam, ex qua omnia expressa atq; effecta, quæ tota omnia accipere possit, omnibusq; modis mutare, atq; ex omni parte, eoq; etiam interire non in nihilum, sed in suas partes, quæ infinite secari, ac diuidi possint, cum sit nihil omnino in rerum natura minimũ, quod diuidi nequeat: quæ autem moueantur, omnia interuallis moueri; quæ interualla item infinite diuidi possint. & cum ita moueatur illa uis, quam qualitatem esse diximus; & cum sic ultro citroq; uersetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putant, & ita effici quæ appellant qualia, è quibus in omni natura cohærente, et continua=

a cum omnibus ſuis partibus effectum eſſe mundum, extra quem nulla pars materiæ ſit, nullumq́; corpus: partes autem eſſe mundi omnia, quæ inſint in eo, quæ natura ſentiente teneantur, in qua ratio perfecta inſit, quæ ſit eadem ſempiterna: nihil enim ualentius eſſe, à quo intereat. quam uim animum eſſe dicunt mundi, eandemq́; eſſe mentem, ſapientiamq́; perfectam: quem deum appellant, omniumq́; rerum, quæ ſunt ei ſubiectæ, quaſi prudentiam quandam, procurantem cœleſtia maxime, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines; quã interdum neceſſitatem appellant, quia nihil aliter poſſit, atq; ab ea conſtitutum ſit, inter quaſi fatalem & immutabilem continuationem ordinis ſempiterni. non nunquam quidem eandem fortunam, quòd efficiat multa improuiſa hæc nec opinata nobis propter obſcuritatem ignorationemq́; cauſarum. Tertia deinde philoſophiæ pars, quæ erat in ratione, & in diſſerendo, ſic tractabatur ab utriſq;: quanquam oriretur à ſenſibus, tamen non eſſe iudicium ueritatis in ſenſibus. mentem uolebant rerum eſſe iudicem: ſolam cenſebant idoneam, cui crederetur, quia ſola cerneret id, quod ſemper eſſet ſimplex, & uniuſmodi, & tale quale eſſet. hanc illi Ideam appellabant, iam à Platone ita nominatam, nos recte ſpeciem poſſumus dicere. ſenſus autem omnes hebetes, & tardos eſſe arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quæ ſubiectæ ſenſibus uiderentur; quæ eſſent aut ita paruæ, ut ſub ſenſum cadere non poſſent; aut ita mobiles, & concitatæ, ut nihil unquam unum eſſet conſtans, ne idem quidem, quia continenter laberentur, & fluerent omnia. itaq; hanc omnem partem rerũ opinabilem appellabant.

ſcientiam autem nuſquam eſſe cenſebant, niſi in animi motionibus, atq; rationibus. qua de cauſa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus diſceptabatur, adhibebant. uerborum etiam explicatio probabatur, qua de cauſa quæq; eſſent ita nominata: quam etymologiam appellabant. poſt argumentis & quaſi rerũ notis utebantur ad probandum et ad concludendum id, quod explanari uolebant: in qua tradebatur omnis dialectica diſciplina, ideſt orationis ratione concluſæ. huic quaſi ex altera parte oratoria uis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad perſuadẽdum accommodatæ. hæc erat illis prima à Platone tradita: cuius quas acceperim diſputationes, ſi uultis, exponam. Nos uero uolumus, inquam; ut pro Attico etiam reſpondeam.

Et recte, inquit, reſpondes: præclare enim explicatur Peripateticorum & Academiæ ueteris auctoritas. Ariſtoteles primus ſpecies, quas paulo ante dixi, labefactauit: quas mirifice Plato erat amplexatus; ut in his quiddam diuinum eſſe diceret. Theophraſtus autem, uir & oratione ſuauis, & ita moderatus, ut præ ſe probitatem quandam, et ingenuitatem ferat, uehementius etiam fregit quodam modo ueteris diſciplinæ auctoritatem: ſpoliauit enim uirtutem ſuo decore, imbecillamq; reddidit, quòd negauit in ea ſola poſitum eſſe beate uiuere. nam Strato eius auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamen ab ea diſciplina omnino ſemouendus eſt: qui cum maxime neceſſariam partem philoſophiæ, quæ poſita eſt in uirtute & moribus, reliquiſſet, totumq; ſe ad inueſtigationem naturæ contuliſſet; in ea ipſa plurimũ diſſedit à ſuis. Speuſippus autem et Xenocrates, qui primi Platonis

rationem, auctoritatemq; susceperant; & post hos Polemo, & Crates, unaq; Crantor in Academia congregati, diligenter ea, quæ à superioribus acceperant, tuebantur. iam Polemonem audiuerunt assidue Zeno, & Arcesilas. sed Zeno cum Arcesilam anteiret ætate, ualdéq; subtiliter dissereret, & peracute moueretur; corrigere conatus est disciplinam. eam quoq;, si uidetur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi uero, inq̃, uidetur: quod uides idem significare Pomponium. Zeno nullo modo is erat, qui, ut Theophrastus, neruos uirtutis inciderit; sed contra, qui omnia, quæ ad beatam uitam pertinerent, in una uirtute poneret, nec quicquam aliud numeraret in bonis, idq; appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, & solum, & unum bonum. cætera autẽ etsi nec bona, nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria. iis ipsis alia interiecta & media numerabat. quæ autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam æstimatione dignãda docebat: contráq; contraria. neutra autem in mediis relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti: sed quæ essent sumenda, ex iis alia pluris esse æstimanda, alia minoris: quæ pluris, ea præposita appellabat; reiecta autem, quæ minoris. atq; ut hæc non tam rebus, quàm uocabulis commutauerat: sic inter recte factum, atq; peccatum, officium, & contra officium media locabat quædam, recte facta sola in bonis actionibus ponẽs, praue, id est peccata, in malis. officia autem & seruata, prætermissaq; media putabat, ut dixi. cúmq; superiores non omnem uirtutem in ratione esse dicerent, sed quasdã uirtutes natura, aut more perfectas: hic omneis

in ratione ponebat. cumq; illi ea genera uirtutum, quæ supra dixi, seiungi posse arbitrarentur, nec uirtutis usum modo, ut superiores, sed habitum per se esse præclarum, nec tamen uirtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur; cumq; perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturáq; & condolescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri lætitia dicerent, sed ea contraherent, in angustumq; deducerent: hic omnibus his quasi morbis uoluit carere sapientem. cumq; eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, & rationis expertes; aliáq; in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent: ne his quidem assentiebatur: nam & perturbationes uoluntarias esse putabat, opinionisq; iudicio suscipi; & omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem immoderatam quandam intemperantiam. Hæc ferè de moribus. De naturis autem sic sentiebat, primum ut in quatuor initijs rerum illis quintam hanc naturam, ex qua superiores sensus & mentem effici rebantur, non adhiberet: statuebat enim ignem esse ipsam naturam, qua quidq; gigneret, & mentem atque sensus. discrepabat etiam ab ijsdem, quòd nullo modo arbitrabatur quicquam effici posse ab ea, quæ expers esset corporis. cuius generis Xenocrates & superiores etiam animum esse dixerunt: nec uero, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. plurima autem in illa tertia philosophiæ parte mutauit. in qua primum de sensibus ipsis quædam dixit noua: quos iunctos esse censuit è quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos uisum appellamus. licet, & teneamus hoc uerbum

quidem : erit enim utendum in reliquo ſermone ſæpius.
ſed ad hæc, quæ uiſa ſunt, & quaſi accepta ſenſibus, aſſen
ſionem adiungit animorum : quam eſſe uult in nobis po
ſitam, & uoluntariam. uiſis non omnibus adiungebat fi=
dem, ſed iјs ſolum, quæ propriam quandam haberent de
clarationem earum rerum, quæ uiderentur : id autem
uiſum cum ipſum cerneretur, comprehenſibile : feretis
hæc? Nos uero, inquam : quonã enim modo κατάληπτον
diceres? Sed cum acceptum iam & approbatum eſſet,
comprehenſionem appellabat, ſimilem iјs rebus, quæ ma=
nu prenderentur : ex quo etiam nomen hoc duxerat. at
cum eo uerbo ante nemo tali in re uſus eſſet, plurimiſq;
idem nouis uerbis (noua enim dicebat) uſus eſt. quod au
tem erat ſenſu comprehenſum, id ipſum ſenſum appella=
bat. & ſi ita erat comprehenſum, ut conuelli ratione
non poſſet, ſcientiam; ſin aliter, inſcientiam nomina=
bat; ex qua exiſteret etiam opinio, quæ eſſet imbecilla,
& cum falſo, incognitoq; communis. ſed inter ſcien=
tiam, & inſcientiam, comprehenſionem illam, quam di=
xi, collocabat, eamq; neq; in rectis, neq; in prauis nu
merabat, ſed ſoli credendum eſſe dicebat. è quo ſenſi=
bus etiam fidem tribuebat, quòd, ut ſupra dixi, compre
henſio facta ſenſibus & uera eſſe illi, & fidelis uideba=
tur : non quòd omnia, quæ eſſent in re, comprehende=
ret : ſed quia nihil, quod cadere in eam poſſet, relinque
ret, quodq; natura quaſi normam ſcientiæ & princi=
pium ſui dediſſet, unde poſtea notiones rerum in ani=
mis imprimerentur, è quibus non principia ſolum, ſed
latiores quædam ad rationem inueniendam uiæ repe=
riuntur. errorem autem, & temeritatem, & igno=

rantiam, & opinationem, & suspicionem, & uno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ & constantis assensionis, à uirtute, sapientiaq; remouebat. atq; in iis ferè commutatio constitit omnis, dissensioq; Zenonis à superioribus. Quæ cum dixisset: & breuiter sanè, minimeq; obscure exposita est, inquam, à te Varro & ueteris Academiæ ratio, & Stoicorum: uerum esse autem arbitror, ut Antiocho nostro familiari placebat, correctionem ueteris Academiæ potius, quàm aliquam nouam disciplinam putandam. Tunc Varro, tuæ sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc desciscis, & ea, quæ ab Arcesila nouata sunt, probas, docere, quod, et qua de causa dissidium factum sit; ut uideamus, satis ne ista sit iusta defectio. Tum ego, cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia, aut studio uincendi, ut mihi quidem uidetur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, & ueluti amantes Socratem Democritũ, Anaxagoram, Empedoclem, omnes penè ueteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt, angustos sensus, imbecillos animos, breuia curricula uitæ, &, ut Democritus, in profundo ueritatem esse demersam, opinionibus & institutis omnia teneri, nihil ueritati relinqui: deinceps omnia tenebris circunfusa esse dixerunt. itaq; Arcesilas negabat esse quicquam quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere censebant in occulto, neq; esse quicquam, quod cerni, aut intelligi possit: quibus de causis nihil oportere, neq; profiteri, neq; affirmare quenquam, neq; assertione approbare: cohi-

bereq; semper, & ab omni lapsu continere temeritatem: quæ tum esset insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quicquam esset turpius, quàm cognitioni & perceptioni assertionem, approbationemq; præcurrere. huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias dies iam plerosque deduceret, ut, cum in eadem re paria contrarijs in partibus momenta rationum inuenirentur, facilius ab utraque parte assertio sustineretur. hanc Academiam nouam appellabant: quæ mihi uetus uidetur: si quidem Platonem ex illa uetere numeramus. cuius in libris nihil affirmatur, & in utranque partem multa disseruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, uetus, hæc noua nominetur: quæ usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila fuit, in eadem Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiæ partis ignarus, &, ut cognoui ex ijs, qui illum audierant, maximeq; ex Epicureo Zenone, qui cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen præter cæteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.

Et multa ex primo hoc libro, & tres reliqui desiderantur.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER I.

N On eram nescius Brute, cum, quæ summis ingenijs, exquisitáq; doctrina philosophi græco sermone tractauissent, ea latinis literis mandaremus, fore, ut hic noster labor in uarias reprehensiones incurreret. nam quibusdam, & ijs quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. quidam autem id non totum reprehendunt, si remissius agatur; sed tantum studium, tamq; multam operam ponendam in eo non arbitrantur. erunt etiam, & hi quidem eruditi græcis literis, contemnentes latinas, qui se dicant in græcis legendis operam malle consumere. postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas uocent, genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen, & dignitatis esse negent. Contra quos omnes dicendum breuiter existimo. quanquam philosophiæ quidem uituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis philosophia defensa, et collaudata est, cum esset accusata, & uituperata ab Hortensio. qui liber cum & tibi probatus uideretur, & ijs, quos ego posse iudicare arbitrarer, plura suscepi, ueritus ne mouere hominum studia uiderer, retinere non posse. qui autem, si hoc maxime placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod se-

mel admissum coerceri, reprimiq; non potest: ut propemodum iustioribus utamur illis, qui omnino auocent à philosophia, q̃ ijs, qui rebus infinitis modum constituant, in reá; eo meliore, quo maior sit, mediocritatem desiderent. siue enim ad sapientiam perueniri potest: non paranda solum nobis ea, sed fruẽda etiam sapientia est. siue hoc difficile est: tamen nec modus est ullus inuestigandi ueri, nisi inueneris; & quærendi defatigatio turpis est, cum id, quod quæritur, sit pulcherrimum. etenim si delectamur, cum scribimus: quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienæ modum statuat industriæ? nam ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouum uicinum non uult

" fodere, aut arare, aut aliquid ferre, deniq; = ;

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis iniucundus labor. his igitur est difficilius satisfacere, qui se latina scripta dicunt contemnere. in quibus hoc primum est, in quo admirer; cur in grauissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum ijdem fabellas latinas ad uerbum de græcis expressas non inuiti legant. quis enim tam inimicus penè nomini Romano est, qui Ennij Medeam, aut Antiopam Pacuuij spernat, aut reijciat? qui se ijsdem Euripidis fabulis delectari dicat, latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potius Cæcilij, aut Andriam Terentij, quàm utranq; Menandri legam? à quibus tam dissentio, ut, cum Sophocles uel optime scripserit, Electram tamen male conuersam Attilij mihi legendam putem. de quo Licinius, ferreum scriptorem: uerum opinor: scripto=

rem tamen, ut legendus ſit: rudem enim eſſe omnino in noſtris poetis, aut inertiſſimæ ſegnitiæ eſt, aut faſtidij delicatiſſimi. mihi quidem nulli ſatis eruditi uidentur, quibus noſtra ignota ſunt. at,

" Vtinam ne in nemore, -

nihilo minus legimus, quàm hoc idem græcum. quæ autem de bene beateq; uiuendo à Platone diſputata ſunt, hæc explicari non placebit latine? quòd ſi nos non interpretum fungimur munere, ſed tuemur ea, quæ dicta ſunt ab ijs, quos probamus; eisq; noſtrum iudicium, & noſtrum ſcribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur græca anteponant ijs, quæ & ſplendide dicta ſint, neq; ſint conuerſa de græcis? nam ſi dicerent ab illis has res eſſe tractatas: ne ipſos quidem Græcos eſt cur tam multos legant, quàm legendi ſunt: quid enim eſt à Chryſippo prætermiſſum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mneſarchum, Panætium, multos alios, in primisq; familiarem noſtrum Poſſidoniũ. quid Theophraſtus? mediocriter ne delectat, cum tractat locos ab Ariſtotele ante tractatos? quid Epicurei? num deſiſtunt de iiſdem, de quibus & ab Epicuro ſcriptum eſt, & ab antiquis, ad arbitrium ſuum ſcribere? quòd ſi Græci leguntur à Græcis iiſdem de rebus alia ratione compoſitis: quid eſt, cur noſtri à noſtris non legantur? quanquam ſi planè ſic uerterem Platonem, aut Ariſtotelem, ut uerterunt noſtri poetæ fabulas: male credo mererer de meis ciuibus, ſi ad eorum cognitionem diuina illa ingenia transferrem: ſed id neq; feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto: locos quidem quoſdã, ſi uidebitur, transferã, & maxime ab ijs, quos modo no-

minaui, cum inciderit, ut id apte fieri possit: ut ab Homero Ennius, Afranius à Menandro solet. nec uero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legāt. utinam ille Persius, Scipio uero, et Rutilius multo etiam magis: quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait se, & Consentinis, & Siculis scribere. facete is quidem, sicut aliàs: sed nec tam docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret; & sunt illius scripta leuiora, ut urbanitas summa appareat, doctrina mediocris. ego autem quem timeam lectorem, cum ad te ne Græcis quidem cedentem in philosophia audeam scribere? quanquam à te ipso id quidem facio prouocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de uirtute misisti. sed ex eo credo quibusdam usu uenire, ut abhorreāt à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam, & horrida, de malis Græcis latine scripta deterius. quibus ego assentior, dummodo à se de iisdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. res uero bonas uerbis electis, grauiter, ornateq; dictatas quis non legat? nisi qui se planè Grecum dici uelit: ut à Scæuola est Prætor salutatus Athenis Albutius. quem quidem locum cum multa uenustate, & omni sale idem Lucilius. apud quem præclare Scæuola,

" Græcum te Albuti, quàm Romanum, atq; Sabinum,
" Municipem Ponti, Titi, Anni centurionum
" Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumq;,
" Maluisti dici. græce ergo Prætor Athenis,
" Id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto:
" χαῖρε inquam Tite: lictores, turma omnis, chorusq;,
" χαῖρε. hinc hostis Muti Albutius, hinc inimicus.

sed iure Mutius. ego autem satis mirari non queo, unde

hoc ſit tam inſolens domeſticarum rerum faſtidium. non eſt omnino hic dicendi locus: ſed ita ſentio, & ſæpe diſſerui; latinam linguam non modo non inopem, ut uulgo putarent, ſed locupletiorem etiam eſſe, quàm græcam. quando enim uel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, poſteaquidem quàm fuit quem imitarentur, ullus orationis uel copioſæ, uel elegantis ornatus defuit? ego uero, cum forenſibus operis, laboribus, periculis non deſeruiſſe mihi uideor præſidium, in quo à populo R. locatus ſum: debeo profecto, quantumcunq; poſſim, in eo quoq; laborare, ut ſint opera, ſtudio, labore meo doctiores ciues mei, nec cum iſtis tantopere pugnare, qui græca legere malint, modo legant illa ipſa, nec ſimulent; & iis ſeruire, qui uel utriſq; literis uti uelint, uel, ſi ſuas habent, illas non magnopere deſiderent. Qui autem alia malunt ſcribi à nobis, æqui eſſe debent, quòd & ſcripta multa ſunt, ſic ut plura nemini è noſtris; & ſcribentur fortaſſe plura, ſi uita ſuppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de philoſophia literis mandamus, legere aſſueuerit, iudicabit nulla ad legendum his eſſe potiora. quid eſt enim in uita tantopere quærendum, quàm cum omnia in philoſophia, tum id, quod iis libris quæritur, quid ſit finis, quid extremum, quid ultimum, quò ſint omnia bene uiuendi, rectéq; faciendi conſilia referenda, quid ſequatur natura ut ſummum ex rebus expetendum, quid fugiat ut extremum malorum? qua de re cum ſit inter doctiſſimos magna diſſenſio, quis alienum putet eius eſſe dignitatis, quam mihi quiſq; tribuit, quid in omni munere uitæ optimum, & ueriſſimum ſit, exquirere? an, partus ancillæ ſit ne in fructu habendus, diſſe-

retur inter principes ciuitatis P. Scæuolam, M. Maniliũ, ab hisq; M. Brutus dissentiet, quòd & acutum genus est, et ad usus ciuium non inutile; nosq; ea scripta, reliquaq; eiusdem generis & legimus libenter, & legemus: hæc, quæ uitam continent omnem, negligentur? nam ut sint illa uendibiliora, hæc uberiora certe sunt. quanquam id quidem licebit ijs existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum & malorum ferè à nobis explicatam esse ijs literis arbitramur, in quibus, quãtum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid à singulis philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus. Vt autem à facillimis ordiamur, prima ueniat in medium Epicuri ratio, quæ plerisq; notissima est: quam à nobis sic intelliges expositam, ut ab ijs, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari: uerum enim inuenire uolumus, non tanquam aduersarium aliquem conuincere.

Accurate autem quondam à L. Torquato homine omni doctrina erudito defensa est Epicuri sententia de uoluptate: à meq; ei responsum, cum C. Triarius, in primis grauis, & doctus adolescens, ei disputationi interesset. nam cum ad me in Cumanum salutãdi causa uterq; uenisset, pauca primo inter nos de literis, quarum summum erat in utroq; studium: deinde Torquatus, quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando ociosum, certe audiam, quid sit, quòd Epicurum nostrum non tu quidem oderis, ut ferè faciunt qui ab eo dissentiunt, sed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum uidisse uerũ, maximisq; erroribus hominum animos liberauisse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene, beateq; uiuen=

dum. sed existimo te, sicut nostrum Triarium, minus eo delectari, quòd ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci uix possum, ut ea, quæ senserit ille, tibi non uera uideantur. Vide quantum, inquam, fallare Torquate. oratio me istius philosophi non offendit: nam & complectitur uerbis, quod uult; & dicit plane, quod intelligam: & tamen à philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner; si non habeat, nõ admodum flagitem. re mihi non æque satisfacit, & quidem locis pluribus. sed quot homines, tot sententiæ: falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem æquum puto: modo, quæ dicat ille, bene noris. Hic, nisi mihi Phædrum, inquam, mentitum, aut Zenonem putas, quorum utrunq; audiui, cum mihi nihil sanè præter sedulitatem probarent: omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt: atq; eos, quos nominaui, cum Attico nostro frequenter audiui, cum miraretur ille quidem utrũq;, Phædrum autem etiam amaret: quotidieq; inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neq; erat unquã controuersia, quid ego intelligerẽ, sed quid probarem. Quid igitur est, inquit? audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquam, in physicis, quibus maxime gloriatur, primũ totus est alienus. Democrito adijcit perpauca mutans, sed ita, ut ea, quæ corrigere uult, mihi quidẽ deprauare uideatur. ille atomos quas appellat, idest corpora indiuidua propter soliditatẽ, censet in infinito inani, in quo nec summũ, nec infimũ, nec mediũ, nec ultimũ, nec extremum sit, ita fieri, ut concursionibus inter se cohærescant, ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæq; cernantur, omnia;

eumq; motum atomorum nullo à principio, sed ex æter no tempore intelligi cõuenire. Epicurus autem in quibus sequitur Democritum, non ferè labitur: quanquam u= triusq; cum multa non probo, tum illud in primis, quòd, cum in rerum natura duo quærẽda sint, unum, quæ ma teria sit, ex qua quæq; res efficiantur; alterum, quæ uis sit, quæ quicq; efficiat: de materia disseruerunt, uim & causam efficiendi reliquerunt. sed hoc cõmune uitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ: censet enim eadem illa indi= uidua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam, hũc naturalem esse omnium corporum motum. deinde ibidem homo acutus; cum illud occurreret, si o= mnia deorsum è regione ferrentur, &, ut dixi, ad lineã, nunquam fore ut atomus altera alteram posset attinge= re: itaq; attulit rem commentitiam: declinare dixit ato mum perpaulum: quo nihil posset fieri minus: ita effici cõplexiones, & copulationes, & adhæsiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesq; partes mun di, quæq; in eo essent. quæ cũ res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod uult: nam & ipsa declina= tio ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum si= ne causa: quo nihil turpius physico, q̃, fieri sine causa quic quam, dicere) & illum motum naturalem omnium pon derum, ut ipse constituit, è regione inferiorem locum pe tentium sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cuius causa hæc finxerat, assecutus est. nam si omnes atomi de= clinabunt, nullæ unquam cohærescent; siue aliæ declina bunt, aliæ suo nutu recte ferentur: primũ erit hoc quasi prouincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique feran= tur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiã Democri=

tus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. ne illud quidem physici est credere aliquid esse minimum. quod profecto nūquam putauisset, si à Polyæno familiari suo geometriā discere maluisset, q̄ illam etiam ipsum dedocere. sol Democrito magnus uidetur, quippe homini erudito, in geometriaq; perfecto. huic bipedalis fortasse: tantum enim esse censet, quantus uidetur, uel paulo aut maiorem, aut minorem. ita, quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti. atomi, inane, imagines, quæ idola nominant, quorum incursione non solum uideamus, sed etiam cogitemus, infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν uocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. quæ & si mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum à cæteris, ab hoc, qui eum unum secutus est, nollem uituperatum. iam in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserendi, quæ λογικὴ dicitur, iste uester planè, ut mihi quidem uidetur, inermis ac nudus est: tollit definitiones: nihil de diuidendo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, concludaturq; ratio, tradit: non, qua uia captiosa soluantur, ambigua distinguantur, ostendit: iudicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro uero probatum sit, sublatū esse omne iudicum ueri & falsi putat. in tertia uero parte, quæ est de uita, et moribus, in constitutione finis nil generosum sapit, atq; magnificum. confirmat illud uel maxime, ꝙ ipsa natura, ut ait ille, asciscat & reprobet, idest uoluptatem & dolorem. ad hæc, & quæ fugiamus, & quæ sequamur, refert omnia. quod q̄q̄ Aristippi est, à Cyrenaicisq; melius, liberiusq; defenditur: tamen eiusmodi

esse iudico, ut nihil homine uideatur indignius : ad maiora enim quædam nos natura genuit, & conformauit, ut mihi quidem uidetur . ac fieri potest , ut errem : sed ita prorsus existimo, neq; eum Torquatum , qui hoc primus cognomen inuenerit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corporis uoluptatem; aut cũ Latinis tertio Consulatu cõflixisse apud Veserim propter uoluptatem . ꝙ uero securi filium percusserit, priuauisse se etiam uidetur multis uoluptatibus, cũ ipsi naturæ, patrioq́; amori prætulerit ius maiestatis, atq; imperij . quid L. Torquatus, is, qui Consul cum Cn. Octauio fuit ; cum illam seueritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionẽ D. Silano emãcipauerat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, ꝙ pecunias Prætorem in prouincia cepisse arguerent, causam apud se dicere iuberet ; req́; ex utraq; parte audita, pronunciaret eum non talem uideri fuisse in imperio, quales eius maiores fuissent ; & in conspectũ suum uenire uetuit : nunquid uidetur tibi de uoluptatibus suis cogitauisse ? sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisq; pro patria, et pro suis suscipit, ut non modo nullam captet, sed etiam prætereat omnes uoluptates; dolores deniq; quosuis suscipere malit, q̃ deserere ullam offici partem : ad ea, quæ hoc non minus declarant, sed uidentur leuiora, ueniamus . quid tibi Torquate, quid huic Triario literæ , quid historiæ, cognitioq́; rerum, quid poetarum euolutio , quid tanta tot uersuum memoria uoluptatis affert ? nec mihi illud dixeris. hæc enim ipsa mihi sunt uoluptati, & erant illa Torquatis . nunquam hoc ita defendit Epicurus, neque uero tu, aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, aut ista

didicisset. Et quod quæritur sæpe, cur tã multi sunt Epicurei: sunt aliæ quoq; causæ: sed multitudinẽ hoc maxime allicit, quòd ita putat dici ab illo, recta, & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiam, idest uoluptatem. homines optimi non intelligũt totam rationem euerti, si ita se res habeat. nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte & per se esse iocunda: per se esset & uirtus, & cognitio rerum, quod minime ille uult, expetenda. hæc igitur Epicuri non probo, inquam. de cætero, uellem equidẽ aut ipse doctrinis fuisset instructior (est enim, quod ita tibi uideri necesse est, non satis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios à studiis. quanq̃ te quidẽ uideo minime esse deterritum. Quæ cum dixissem, magis ut illum prouocarem, quàm ut ipse loquerer: tum Triarius leniter arridens, tu quidem, inquit, totum Epicurum penè è philosophorum choro sustulisti. quid ei reliquisti, nisi te quoq;, ut id modo loqueretur, intelligere quid diceret. aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarẽtur. sed si quæ in his corrigere uoluit, deteriora fecit. disserendi artẽ nullam habuit. uoluptatem cũ summum bonũ diceret, primum in eo ipso parũ uidit, deinde hoc quoq; alienũ: nam ante Aristippus, & ille melius: etenim quasi detractis de homine sensibus, addidisti ad extremũ, etiam indoctũ fuisse. Fieri, inquã, ò Triari nullo pacto potest, ut non dicas quid non probes eius, à quo dissentias. quid enim me prohiberet Epicureũ esse, si probarẽ quæ ille diceret? cum præsertim illa perdiscere ludus esset. quamobrẽ dissentientiũ inter se reprehensiones non sunt uituperandæ. maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, conten=

tiones, concertationesq́; in diſputando pertinaces, indignæ mihi philoſophia uideri ſolent. Tũc Torquatus, prorſus, inquit, aſſentior: neque enim diſputari ſine reprehenſione, nec cum iracundia, aut pertinacia recte diſputari poteſt. ſed ad hæc, niſi moleſtum eſt, habeo quæ uelim. At me, inquam, niſi te audire uellem, cenſes hæc dictum fuiſſe? Vtrum igitur percurri omnem Epicuri diſciplinã placet, an de una uoluptate quæri, de qua omne certamen eſt? Tuo uero id quidem arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamq́; maximam. de phyſicis aliàs. & quidem tibi & declinationẽ iſtam atomorum, & magnitudinem ſolis probabo, et Democriti errata ab Epicuro reprehenſa, & correcta permulta. nunc dicam de uoluptate, nihil ſcilicet noui, ea tamen, quæ te ipſum probaturum eſſe confidam. Certe, inquam, pertinax non ero, tibiq́;, ſi mihi probabis ea, quæ dices, libenter aſſentiar. Probabo, inquit, modo iſta ſis æquitate, quam oſtendis: ſed uti oratione perpetua malo, quàm interrogare, aut interrogari. Vt placet, inquam. Tunc dicere exorſus eſt. Primum igitur, inquit, agam ſic, ut ipſi auctori huius diſciplinæ placet: cõſtituam, quid, & quale ſit id, de quo quærimus: non quo ignorare uos arbitrer: ſed ut ratione, & uia procedat oratio. Quærimus igitur, quid ſit extremum, quid ultimum bonorum. quod omnium philoſophorum ſententia tale debet eſſe, ut ad id omnia referri oporteat, ipſum autem nuſquam. hoc Epicurus in uoluptate ponit: quod ſummum bonum eſſe uult, ſummumq́; malum dolorem, idque inſtituit docere ſic: omne animal, ſimulatque natum ſit, uoluptatem appetere, eaq; gaudere

ut ſummo bono; dolorem aſpernari, ut ſummum ma=
lum, & quantum poſſit, à ſe repellere, idq; facere non
dum deprauatum, ipſa natura incorrupte, atque integre
iudicante: itaq; negat opus eſſe ratione, neq; diſputatio=
ne, quamobrem uoluptas expetenda, fugiendus dolor ſit.
ſentiri hoc putat, ut calere ignem, niuem eſſe albam, dul=
ce mel, quorum nihil oporteret exquiſitis rationibus con=
firmare: tantum ſatis eſſe admonere: intereſſe enim in=
ter argumentum, cõcluſionemq; rationis, & inter medio
crem animaduerſionem, atq; admonitionem: altera, oc=
culta quædam, & quaſi inuoluta aperiri: altera prom=
pta, & aperta indicari: etenim quoniam detractis de ho
mine ſenſibus, reliqui nihil eſt; neceſſe eſt, quid aut ſecun
dum naturam, aut contra ſit, à natura ipſa iudicari: uo
luptatem etiam & per ſe expetendam eſſe, & dolorem
ipſum per ſe eſſe fugiendum: etenim quid percipit, &
quid iudicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter uo
luptatem, & dolorem? ſunt autem quidam è noſtris, qui
hæc ſubtilius uelint tradere, & negent ſatis eſſe, quid bo=
num ſit, aut quid malum, ſenſu iudicari, ſed animo etiã,
ac ratione intelligi poſſe, & uoluptatem ipſam per ſe eſſe
expetendam, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum:
itaque aiunt hanc quaſi naturalem, atq; inſitam in ani=
mis noſtris ineſſe notionem, ut alterum eſſe appetendum,
alterum aſpernandum ſentiamus. Alij autem, quibus
ego aſſentior, cum à philoſophis compluribus permulta di
cuntur, cur nec uoluptas in bonis ſit numeranda, nec in
malis dolor; non exiſtimant oportere nimium nos cau=
ſæ confidere; ſed & argumentandum, & accurate diſ
ſerendum, & rationibus conquiſitis de uoluptate & do=

lore diſputandum putant . ſed ut perſpiciatis unde om=
nis iſte error natus ſit uoluptatem accuſantiũ, doloremq́;
laudantium, totam rem aperiam, eaq; ipſa, que ab illo in
uentore ueritatis, & quaſi architecto beatæ uitæ dicta
ſunt, explicabo . nemo enim ipſam uoluptatem, quia uo=
luptas ſit, aſpernetur, aut oderit, aut fugiat; ſed quia cõ
ſequuntur magni dolores eos, qui ratione uoluptatem ſe=
qui neſciunt . neque porrò quiſquam eſt, qui dolorem ip
ſum, quia dolor ſit, amet, conſectetur, adipiſci uelit; ſed
quia non nunquam eiuſmodi incidunt tempora, ut labo=
re, & dolore magnam aliquam quærat uoluptatem . ut
enim ad minima ueniam, quis noſtrũ exercitationem ul=
lam corporis ſuſcipit laborioſam, niſi ut aliquid ex ea cõ
modi conſequatur? quis autem uel eum iure reprehen=
derit, qui in ea uoluptate uelit eſſe, qua nihil moleſtiæ cõ
ſequatur; uel illum, qui dolorem eum fugiat, quo uolu=
ptas nulla pariatur? at uero eos & accuſamus, & iuſto
odio digniſſimos ducimus, qui blanditijs præſentium uo=
luptatum deliniti, atque corrupti, quos dolores, quas mo=
leſtias excepturi ſint, occæcati cupiditate non prouident .
ſimiliq́; ſunt in culpa qui officia deſerũt mollitia animi,
ideſt laborum, & dolorum fuga . & harum quidem re
rum facilis eſt, & expedita diſtinctio . nam libero tem=
pore, cũ ſoluta nobis eſt eligendi optio, cumq́; nihil impe
dit, quo minus id, quod maxime placeat, facere poſſi
mus, omnis uoluptas aſſumenda eſt, omnis dolor depel
lendus . temporibus autem quibuſdam, aut officijs debi
tis, aut rerum neceſſitatibus ſæpe eueniet, ut & uolu=
ptates repudiandæ ſint, & moleſtiæ non recuſandæ . ita=
que harum rerum hic tenetur à ſapiente delectus, aut

ut reijciendis uoluptatibus maiores alias cõsequatur, aut perferendis doloribus asperiores repellat. hanc ego cum teneam sentẽtiam, quid est cur uerear, ne ad eam possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paulo ante tũ memoriter, tum etiam erga nos amice & benouole collegisti. nec me tamen laudandis maioribus meis corrupisti, nec segniorem ad respondendum reddidisti. quorum facta quemadmodum, quæso, interpretaris? siccine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeles fuisse, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent? at id ne feræ quidem faciunt, ut ita ruant, atque turbentur, ut, earum motus & impetus quò pertineant, non intelligamus. tu tam egregios uiros censes tantas res gessisse sine causa? quæ fuerit causa, mox uidero: interea hoc tenebo; si ob aliquam causam ista, quæ sine dubio præclara sunt, fecerint, uirtutem his per se ipsam causam non fuisse. torquem detraxit hosti: & quidem se texit, ne interiret. at magnum periculum adijt: in oculis quidem exercitus. quid ex eo consecutus est? laudem, & charitatem: quæ sunt uitæ sine metu degendæ præsidia firmissima. filium morte mulctauit: si sine causa, nollem me ab eo ortum tam importuno, tamq; crudeli: sin ut dolore suo sanciret militaris imperij disciplinam, exercitumq; in grauissimo bello animaduersionis metu contineret, saluti prospexit ciuium, qua intelligebat contineri suam. atque hæc ratio late patet: in quo enim maxime consueuit iactare uestra se oratio, tua præsertim, qui studiose antiqua persequeris, claris & fortibus uiris commemorandis eorumq; factis non emolumento ali=

quo, ſed ipſius honeſtatis decore laudandis; id totum euertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, conſtituto, ut aut uoluptates omittantur maiorum uoluptatum adipiſcendarum cauſa, aut dolores ſuſcipiãtur maiorum dolorum effugiendorum gratia. ſed de clarorum hominũ factis illuſtribus & glorioſis ſatis hoc loco dictũ ſit: erit enim iam de omnium uirtutũ curſu ad uoluptatem proprius diſſerendi locus. nunc autẽ explicabo, uoluptas ipſa quæ, qualiſq; ſit, ut tollatur error omnis imperitorũ; intelligaturq́;, ea, quæ uoluptaria, delicata, mollis habeatur diſciplina, quàm grauis, quàm cõtinens, q̃ ſeuera ſit: non enim hanc ſolam ſequimur, quæ ſuauitate aliqua naturam ipſam mouet, & cum iocunditate quadam percipitur ſenſibus; ſed maximam illam uoluptatẽ habemus, quæ percipitur omni dolore detracto. nam quoniam, cum priuamur dolore, ipſa liberatione, & uacuitate omnis moleſtiæ gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, uoluptas eſt, ut omne, quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio recte nominata eſt uoluptas. ut enim cum cibo & potione fames ſitiſq; depulſa eſt, ipſa detractio moleſtiæ conſecutionem affert uoluptatis: ſic in omni re doloris amotio ſucceſſionem efficit uoluptatis: itaque non placuit Epicuro medium eſſe quiddam inter dolorem & uoluptatem: illud enim ipſum, quod quibuſdam medium uidetur, cum omni dolore caret, non modo uoluptatem eſſe, uerum etiam ſummam uoluptatem: quiſquis enim ſentit, quemadmodum ſit affectus; eum neceſſe eſt aut in uoluptate eſſe, aut in dolore: omni autem priuatione doloris putat Epicurus terminari ſummam uoluptatem, ut poſtea uariari uoluptas

diſtinguiq́;

distinguiq; possit, augeri amplificariq; non possit. at etiã Athenis, ut à patre audiebam, facete, & urbane Stoicos irridente, statua est in Ceramico Chrysippi sedentis porrecta manu, quæ manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum. nunquidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? nihil sanè. at, si uoluptas esset bonum, desideraret. ita credo. non est igitur uoluptas bonum. hoc ne statuam dicturam quidem pater aiebat, si loqui posset: conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acute: nihil ad Epicurum. nam si ea sola uoluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, ut ita dicam, & ad eos cum suauitate afflueret, & illaberetur; nec manus esse contenta posset ulla uacuitate doloris sine iucũdo motu uoluptatis: sin autem summa uoluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere; primum tibi recte Chrysippe concessum est, nihil desiderare manũ, cum ita esset affecta; secundum non recte, si uoluptas esset bonum, fuisse desideraturam: iccirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in uoluptate est. Extremum autem esse bonorũ uoluptatem, ex hoc facile perspici potest. constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, et corpore uoluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impẽdente: quem tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quòd mors sensu careat, dolor in longinquitate leuis, in grauitate breuis soleat esse; ut eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem alleuatio consoletur. ad ea cum accedit, ut neq; diuinum numen horreat, nec præte=

ritas uoluptates effluere patiatur, earumq; assidua recordatione lætetur: quid est, quod huic possit, quod melius sit, accidere? statue contra aliquem confectum tantis animi, corporisq; doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt; nulla spe proposita, fore leuius aliquando, nulla præterita, nec præsenti, nec expectata uoluptate: quid eo miserius dici, aut fingi potest? quod si uita doloribus referta maxime fugienda est, summum profecto malum est uiuere cum dolore. cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum cum uoluptate uiuere: nec enim habet nostra mens quicquam, ubi consistat tanquam in extremo; omnesq; & metus, & ægritudines ad dolorem referuntur; nec præterea est res ulla, quæ sua natura aut solicitare possit, aut frangere. præterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiscũtur aut à uoluptate, aut à dolore. quod cum ita sit, perspicuum est, omnes rectas res, atq; laudabiles eò ferri, ut cum uoluptate uiuatur. quoniam autem id est uel summum bonũ, uel ultimum, uel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, summum esse bonum iucunde uiuere. id qui in una uirtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt: errore maximo, si Epicurum audire uoluerint, liberãtur: istæ enim uestræ eximiæ pulchræq; uirtutes, nisi uoluptatem efficerẽt, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ ualetudinis causa probamus; & gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur: sic

ſapientia, quæ ars uiuendi putanda eſt, non expeteretur, ſi nihil efficeret: nunc expetitur, ꝙ eſt tanquam artifex conquirendæ, & cōparandæ uoluptatis. quam autem dicam uoluptatem, iam uidetis; ne inuidia uerbi labefactetur oratio mea. nam cum ignoratione rerum bonarum, & malarum maxime hominum uita uexetur, ob eumq́; errorem & uoluptatibus maximis ſæpe priuentur, & grauiſſimis animi doloribus torqueantur: ſapientia eſt adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibusq́; detractis, et omnium falſarum opinionum temeritate direpta, certiſſimam ſe nobis ducem præbeat ad uoluptatem: ſapientia enim eſt una, quæ mœſtitiam pellat ex animis; quæ nos exhorreſcere metu nō ſinat; qua præceptrice in tranquillitate uiui poteſt, omnium cupiditatum ardore reſtincto: cupiditates enim ſunt inſatiabiles; quæ non modo ſingulos homines, ſed uniuerſas familias euertūt; totam etiam labefactant ſæpe Remp. ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiæ, ſeditiones, bella naſcuntur. nec hæ ſeſe foris ſolum iactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt: ſed intus etiam in animis incluſæ inter ſe diſſident, atq; diſcordant. ex quo uitam amariſſimam neceſſe eſt effici: ut ſapiens ſolum amputata circunciſáq; inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus ſine ægritudine poſſit, & ſine metu uiuere. quæ eſt enim aut utilior, aut ad bene uiuendum aptior partitio, quàm illa, qua eſt uſus Epicurus? qui unum genus poſuit earum cupiditatum, quæ eſſent & naturales, & neceſſariæ; alterum, quæ naturales eſſent, nec tamen neceſſariæ; tertiū, quæ nec naturales, nec neceſſariæ. quarū ea ratio eſt, ut neceſſariæ nec opera multa, nec impēſa expleātur.

ne naturales quidem multa desiderant, propterea quòd ipsa natura diuitias, quibus contenta est, & parabiles, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inueniri potest. quòd si uitam omnem uidemus perturbari errore, & inscitia, sapientiamq; esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore uindicet, & ipsius fortunæ modice ferre doceat iniurias, & omnes doceat uias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter uoluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademq; ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quidem placet, ac leniat: temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet: nec enim satis est iudicare, quid faciendum, non faciendum'ue sit; sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. pleriq; autem, quòd tenere, atq; seruare id, quod statuerunt, nō possunt; uicti & debilitati, obiecta specie uoluptatis tradunt se libidinibus constringendos; nec, quid prouenturum sit, prouident; ob eamq; causam propter uoluptatem & paruam, & non necessariā, & quæ uel aliter pararetur, & qua etiā carere possent sine dolore, tum in morbos graues, tum in damna, tum in dedecora incurrunt; sæpe etiam legum, iudiciorumq; pœnis obligantur. qui autem ita frui uolunt uoluptatibus, ut nulli propter eas dolores cōsequantur; & qui suum iudicium retinent, ne uoluptate uicti faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi uoluptatem maximam adipiscuntur prætermittenda uolu=

ptate. ijdem etiam dolorem ſæpe perpetiuntur, ne, ſi id non faciant, incidant in maiorem. ex quo intelligitur, nec intemperãtiam propter ſe fugiendam eſſe, temperantiamq; expetendam, non quia uoluptates fugiat, ſed quia maiores conſequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur. nam neq; laborum perfunctio, neq; perpeſſio dolorum per ſe ipſa allicit, nec patientia, nec aſſiduitas, nec uigiliæ, nec ea ipſa, quæ laudatur, induſtria, ne fortitudo quidẽ: ſed iſta ſequimur, ut ſine cura, metuq; uiuamus, animumq;, & corpus, quantum efficere poſſimus, moleſtia liberemus. ut enim mortis metu omnis quietæ uitæ ſtatus perturbatur; & ut, ſuccumbere doloribus, eoſq; humili animo, imbecilloq; ferre, miſerum eſt; ob eamq; debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, non nulli patriam, pleriq; autem ſe ipſos penitus perdiderũt: ſic robuſtus animus, & excelſus omni eſt liber cura, et angore, cum & mortem cõtemnit, qua qui affecti ſunt, in eadem cauſa ſunt, qua antequam nati; et ad dolores ita paratus eſt, ut meminerit maximos morte finiri, paruos multa habere interualla quietis, mediocrium nos eſſe dominos; ut, ſi tolerabiles ſint, feramus; ſin minus, æquo animo è uita, cum ea non placeat, tanquam è theatro exeamus. quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignauiamq; uituperari, nec fortitudinem patientiamq; laudari ſuo nomine; ſed illas reijci, quia dolorem pariant; has optari, quia uoluptatem. Iuſtitia reſtat, ut de omni uirtute ſit dictum. ſed ſimilia ferè dici poſſunt. ut enim ſapientiam, temperãtiam, fortitudinem copulatas eſſe docui cum uoluptate, ut ab ea nullo modo nec diuelli, nec diſtrahi poſſint: ſic de iuſtitia iudicandum eſt: quæ non

modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum ui sua, atq; natura, quod tranquilliet animos; tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura deprauata desiderat. quemadmodum temeritas, & libido, & ignauia semper animum excruciant, & semper solicitant, turbulentæq; sunt: sic cuius in mente consedit, hoc ipso, quòd adest, turbulenta non potest fieri: et si uero molita quippiam est, quamuis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. plerunq; improborum facta primo suspicio insequitur, deinde sermo, atq; fama, tum accusator, tum iudex: multi etiam, ut te Consule, ipsi se indicauerunt. quòd si qui satis opibus hominum sibi contra conscientiam septi esse, & muniti uidentur, deorum tamen horrent, easq; ipsas solicitudines, quibus eorum animi noctes, atq; dies exeduntur, à dijs immortalibus supplicij causa importari putant. quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas uitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas tum conscientia factorum, tum pena legum, odioq; ciuium? etiã tamen in quibusdam neq; pecuniæ modus est, neq; honoris, neq; imperij, nec libidinũ, nec epularum, nec reliquarum cupiditatũ: quas nulla præda unquã improbe parta minuit, sed auget potius, atq; inflãmat: ut coercendi magis, q̃ dedocendi esse uideãtur. inuitat igitur uera ratio bene sanos ad iustitiam, æquitatem, fidem: neq; homini infanti, atq; impotenti iniuste facta conducunt; qui nec facile efficere possit, quod conetur; nec obtinere, si effecerit: et opes uel fortunæ, uel ingenij liberalitati magis conueniunt; qua qui utuntur, beneuolentiam sibi conciliant, et, quod aptissimum est ad quiete uiuendum, cha

ritatem, præsertim cum omnino nulla sit causa peccandi: quæ enim cupiditates à natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla iniuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est: nihil enim desiderabile concupiscunt; plusq́; in ipsa iniuria detrimenti est, q̃ in ijs rebus emolumenti, quæ iniuria pariuntur. itaq; ne iustitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia iucunditatis uel plurimum afferat. nam diligi et charum esse, iucundum est, propterea quia tutiorem uitam, & uoluptatem efficit pleniorem. itaq; non ob ea solum incommoda, quæ eueniũt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiam magis, ꝙ cuius in animo uersatur, nunquam sinit eum respirare, nunquam acquiescere. quòd si ne ipsarum quidem uirtutum laus, in qua maxime cæterorum philosophorum exultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad uoluptatẽ; uoluptas autem est sola, quæ nos uocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum, atq; extremum bonorum omniũ, beateq́; uiuere nihil aliud sit, nisi cum uoluptate uiuere. Huic certæ stabiliq́; sententiæ quæ sint coniuncta, explicabo breui. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorum, id est in uoluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, è quibus hæc efficiantur, ignorant. animi autem uoluptates & dolores nasci fatemur è corporis uoluptatibus, & doloribus. itaq; concedo, quod modo dicebas, cadere causa, si qui è nostris aliter existimant: quos quidẽ uideo esse multos, sed imperitos. quanquam autem & lætitiam nobis uoluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrunq; & ortum esse è corpore, & ad corpus refer=

ri, nec ob eam causam non multo maiores esse & uoluptates, & dolores animi, quàm corporis. nam corpore nihil, nisi præsens, & quod adest, sentire possumus: animo autem & præterita, & futura. ut enim æque doleamus animo, cũ corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum, & infinitum impendere malum nobis opinemur. quod idem licet transferre in uoluptatem, ut ea maior sit, si nihil tale metuamus. Iam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut uoluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram uitam afferre momenti, quàm eorum utrumuis, si æque diu sit in corpore. non placet autem, detracta uoluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in uoluptatis locum dolor forte successerit: at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiã si uoluptas ea, quæ sensum moueat, nulla successerit. eo intelligi potest, quanta uoluptas nõ dolere sit. sed ut ijs bonis erigimur, quæ expectamus: sic lætamur ijs, quæ recordamur. stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona præterita grata recordatione renouata delectant. est autem situm in nobis, ut & aduersa quasi perpetua obliuione obruamus, & secunda iucunde ac suauiter meminerimus. sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona. ò præclaram beate uiuendi, & apertam, et simplicem, & directam uiam. cum enim certe nihil homini possit melius esse, quàm uacare omni dolore, & molestia, perfruiq; maximis & animi, & corporis uoluptatibus: uidetis ne, quàm nihil prætermittatur, quod uitam adiuuet, quo facilius id, quod propo=

ſitum eſt, ſummum bonum conſequamur? clamat Epicu
rus, is, quem uos nimis uoluptatibus eſſe deditum dicitis,
non poſſe iucunde uiui, niſi ſapienter, honeſte, iuſteq; uiua
tur; nec ſapienter, honeſte, iuſte, niſi iucunde: neq; enim
ciuitas in ſeditione beata eſſe poteſt, nec in diſcordia domi
norum domus: quo minus animus à ſe ipſo diſſidens ip=
ſe, ſecumq; diſcordans guſtare partem ullam liquidæ uo
luptatis & liberæ poteſt. atqui pugnantibus & contra=
rijs ſtudijs, conſilijsq; ſemper utens, nihil quieti uidere, ni
hil tranquilli poteſt. quòd ſi corporis grauioribus mor=
bis uitæ iucunditas impeditur: quanto magis animi mor
bis impediri neceſſe eſt. animi autem morbi ſunt cupidi
tates immenſæ, & inanes, diuitiarum, gloriæ, dominatio=
nis, libidinoſarum etiam uoluptatum. accedunt ægritu=
dines, moleſtiæ, mœrores, qui animos exedunt, conficiuntq;
curis hominum non intelligentium, nihil dolendum eſſe
animo, quod ſit à dolore corporis præſenti, futuroue ſe
iunctum. nec uero quiſquam ſtultus non horum morbo
rum aliquo laborat. nemo igitur eſt non miſer. accedit
etiam mors; quæ quaſi ſaxum Tãtalo ſemper impendet:
tum ſuperſtitio, qua qui eſt imbutus, quietus eſſe nunquã
poteſt. præterea bona præterita non meminerunt, præ=
ſentibus non fruuntur, futura modo expectãt: quæ quia
certa eſſe non poſſunt, conficiuntur & angore, & me=
tu; maximeq; cruciantur, cum ſero ſentiunt fruſtra ſe
aut pecuniæ ſtuduiſſe, aut imperijs, aut opibus, aut glo=
riæ: nullas enim conſequuntur uoluptates; quarum po
tiendi ſpe inflammati, multos labores, magnosq; ſuſcepe
rant. Ecce alij minuti, & anguſti, aut omnia ſemper
deſperantes, aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi,

maledici, monstrosi, alij autem etiam amatorijs leuitatibus dediti, alij petulantes, alij audaces, proterui, ijdem intemperantes, & ignaui, nunquam in sententia permanẽtes. quas ob causas in eorum uita nulla est intercapedo molestiæ. igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientum non beatus. multóq; hoc melius nos, uerius'q; quàm Stoici. illi enim negant bonum quicquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido, quàm splendido nomine: uirtutem autem nixam hoc honesto nullam requirere uoluptatem, atque ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. sed possunt hæc quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, uerum etiam approbantibus nobis: sic enim ab Epicuro sapiens beatus semper inducitur: finitas habet cupiditates: negligit mortem: de dijs immortalibus sine ullo metu uera sentit: non dubitat, si ita melius sit, de uita migrare: his rebus instructus semper in uoluptate est: neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat uoluptatum, quàm dolorum: nam & præterita grate meminit, & præsentibus ita potitur, ut animaduertat quanta sint ea, quamq; iucunda: neque pendet ex futuris, sed expectat illa, fruitur præsentibus: ab ijsq; uitijs, quæ paulo ante collegi, abest plurimum: &, cũ stultorum uitam cum sua comparat, magna afficitur uoluptate: dolores autem, si qui incurrunt, nunquam uim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quàm quod angatur. optime uero Epicurus, quòd exiguam dicit fortunam interuenire sapienti, maximasq; ab eo, & grauissimas res consilio ipsius, & ratione administrari, nec maiorem uoluptatem ex infinito

tempore ætatis percipi posse, quàm ex hoc percipiatur, quod uideamus esse finitum. In dialectica autem uestra nullam uim existimauit esse nec ad melius uiuendum, nec ad commodius disserendum. In physicis quidem, cum plurimum possint, ea scientia & uerborum uis, & natura orationis, & consequentium repugnantium'ue ratio potest perspici. omnium autem rerum natura cognita, leuamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum; è qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines: denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus quæ natura desideret: tum uero, si stabilem scientiam rerum tenebimus; seruata illa, quæ quasi delapsa de cœlo est ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia iudicia rerum dirigentur, nunquam ullius oratione uicti sententia desistemus. nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. quicquid porrò animo cernimus, id omne oritur à sensibus. qui si omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet; tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi. quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt; ij remotis sensibus ne id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. præterea, sublata cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & uitæ degendæ, & rerum gerendarum. sic è physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem, & constantia contra metum religionis, & sedatio animi omnium rerum occultarum ignoratione sublata; & moderatio, natura cupiditatum generibusq; earum explicatis; &, ut modo docui, cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa constituto, ueri à falso distinctio traditur.

Restat locus huic disputationi uel maxime necessarius, de amicitia: quam, si uoluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit; omnium rerum, quas ad beate uiuēdum sapientia comparauerit, nihil esse maius amicitia, nihil uberius, nihil iucundius: neq; uero hoc oratione solum, sed multo magis uita, & factis, & moribus comprobauit. quod quam magnum sit, fictæ ueterum fabulæ declarant. in quibus tam multis, tamq; uarijs ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria reperiuntur; ut ad Orestē peruenias, profectus à Theseo. at uero Epicurus una in domo, & ea quidem angusta, quàm magnos, quantáq; amoris conspiratione consentientes tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis. sed ad rem redeamus. de omnibus dici non necesse est. tribus igitur modis uideo esse à nostris de amicitia disputatum. alij, cum eas uoluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quàm nostras expeteremus; quo loco uidetur quibusdam stabilitas amicitiæ uacillare: tuentur tamen eum locum, séq; facile, ut mihi uidetur, expediunt: ut enim uirtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant à uoluptate posse discedere: nam cum solitudo, & uita sine amicis, insidiarum, & metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias cōparare: quibus partis, confirmatur animus, & à spe pariendarum uoluptatum seiungi non potest. atque ut odia, inuidiæ, despicationes aduersantur uoluptatibus: sic amicitiæ non modo fautrices fidelissimæ, sed etiam effectrices sunt uoluptatum tam amicis, quàm sibi. quibus non solum præsentibus fruuntur, sed etiam spe eri=

guntur consequentis, ac posteri temporis. quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem uitæ tenere possumus, neque ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos, & nosmet ipsos diligamus: iccirco & hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum uoluptate connectitur: nam & lætamur amicorum lætitia æque, ac nostra; & pariter dolemus angoribus. quo circa eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in se ipsum; quosq; labores propter suam uoluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici uoluptatē: quæq; de uirtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper uoluptatibus inhærent; eadem de amicitia dicenda sunt.
» præclare enim Epicurus his penè uerbis. eadem, inquit,
» scientia confirmauit animum, ne quod aut sempiternum,
» aut diuturnum timeret malum; quæ perspexit, in hoc ip
» so uitæ spatio amicitiæ præsidium esse firmissimum. Sunt autem quidam Epicurei timidiores paulo contra uestra conuitia, sed tamen satis acuti; qui uerentur, ne, si amicitiam propter nostram uoluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare uideatur: itaque primos congressus, copulationesq; consuetudinum, instituendarum amicitiarum fieri propter uoluptatem: cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum, ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim si loca, si phana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicra, exercendi, aut uenandi consuetudine adamare solemus: quanto id in hominum consuetudine facilius fieri poterit, et iustius? sunt autem qui dicunt fœdus quoddam esse sapiētum, ut ne minus ami=

cos quidē, q̄ se ipsos diligant. quod & fieri posse intelligimus, & sæpe id uidemus, et perspicuū est nihil ad iucūde uiuendum reperiri posse, quod coniunctione tali sit aptius. quibus ex omnibus iudicari potest, non modo non impediri rationem amicitiæ, si summum bonum in uoluptate ponatur; sed sine hoc institutionem amicitiæ omnino non posse reperiri. Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora, et clariora sunt; si omnia dixi hausta è fonte naturæ; si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, idest incorruptis, atque integris testibus; si infantes, pueri, si mutæ etiam bestiæ penè loquuntur magistra, ac duce natura, nihil esse prosperum nisi uoluptatem, nihil asperum nisi dolorem; de quibus neque deprauate iudicant, neque corrupte: non ne ei maximam gratiam habere debemus, qui, exaudita quasi uoce naturæ, sic eam firme grauiterq; comprehenderit, ut omnes bene sanos in uiam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ uitæ deduceret? qui quòd tibi parum uidetur eruditus, ea causa est, quòd nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ uitæ disciplinam iuuaret. an ille tempus aut in poetis euoluendis, ut ego & Triarius te hortatore fecimus, consumeret, in quibus nulla solida utilitas, omnisq; puerilis delectatio, aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ & à falsis initijs profecta, uera esse non possunt: &, si essent uera, nihil afferrent, quo iucundius, idest quo melius uiueremus. eas ergo artes persequeretur, uiuendi artem tantam, tamq; operosam, & perinde fructuosam relinqueret? non ergo Epicurus ineruditus, sed ij indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent usque ad senectutem esse di=

ſcenda. Quæ cum dixiſſet, explicaui, inquit, ſententiam meam, & eo quidem conſilio, tuum iudicium ut cognoſcerem. quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus nunquam eſt data.

M. T. CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER II.

Hic cum uterque me intueretur, ſeſéq; ad audiendum ſignificarent paratos: primum, inquam, deprecor, ne me tanquam philoſophum putetis ſcholam uobis aliquam explicaturum: quod ne in ipſis quidem philoſophis magnopere unquam probaui: quando enim Socrates, qui parẽs philoſophiæ iure dici poteſt, quicquam tale fecit? eorum erat iſte mos, qui tum ſophiſtæ nominabantur: quorũ è numero primus eſt auſus Leontinus Gorgias in conuentu poſcere quæſtionem, ideſt iubere dicere, qua de re quis uellet audire. audax negociũ: dicerem impudens, niſi hoc inſtitutũ poſtea translatũ ad philoſophos noſtros eſſet. ſed & illũ, quem nominaui, & cæteros ſophiſtas, ut è Platone intelligi poteſt, luſos uidemus à Socrate: is enim percontando, atq; interrogãdo elicere ſolebat eorũ opiniones, quibus cum diſſerebat, ut ad ea, quæ ij reſpondiſſent, ſi quid uideretur, diceret. qui mos cum à poſterioribus non eſſet retentus, Arceſilas eũ reuocauit; inſtituitq́;, ut ij, qui ſe audire uellẽt, nõ de ſe quærerẽt, ſed ipſi dicerent quid ſentirent. quod cũ di=

xiſſent, ille contra. ſed qui audiebant, quoad poterant defendebant ſententiam ſuam. apud cæteros autem philoſophos, qui quæſiuit aliquid, tacet. quod quidem iam fit etiam in Academia. ubi enim is, qui audire uult, ita dixit, uoluptas mihi uidetur eſſe ſummum bonum: perpetua oratione contra diſputatur: ut facile intelligi poſſit, eos, qui aliquid ſibi uideri dicant, non ipſos in ea ſentētia eſſe, ſed audire uelle contraria. nos commodius agimus. non enim ſolum Torquatus dixit, quid ſentiret, ſed etiam cur. ego autem arbitror, quanquam admodum delectans ſum eius oratione perpetua, tamē commodius, cum in rebus ſingulis inſiſtas, & intelligas quid quiſque concedat, quid abnuat, ex rebus conceſſis cōcludi quid uelis, & ad exitum perueniri. cum enim fertur quaſi torrens oratio, quamuis multa cuiuſq; modi rapiat, nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nuſquam orationem rapidam coerceas. omnis autem in quærendo, quæ uia quadam, & ratione habetur, oratio præſcribere primum debet, ut quibuſdā in formulis ea res agatur, ut, inter quos diſſeritur, conueniat quid ſit id, de quo diſſeratur. hoc poſitum in Phædro à Platone probauit Epicurus, ſenſitq; in omni diſputatione id fieri oportere: ſed quod proximum fuit, non uidit: negat enim definiri rē placere: ſine quo fieri interdum non poteſt, ut inter eos, qui ambigunt, conueniat ꝗd ſit id, de quo agatur: uelut in hoc ipſo, de quo nunc diſputamus: quærimus enim finem bonorum: poſſumus ne ſcire, hoc quale ſit, niſi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam ſit ipſum bonum? atqui hæc patefactio quaſi rerum opertarum, cum, quid quidq; ſit, aperitur, definitio eſt: qua

tu etiam

tu etiam imprudens utebare non nunquam: nam hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue ultimum definiebas, id esse, quò omnia, quæ recte fierent, referretur, neq; id ipsum usquam referretur. præclare hoc quidem. bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses; aut quod esset natura appetendū; aut quod prodesset; aut quod iuuaret; aut quod liberet. modo idem, nisi molestum est, quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cum uis: uelim definires, quid sit uoluptas, de quo omnis hæc quæstio est. Quasi quis, inquit, sit, qui, quid sit uoluptas, nesciat, aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi uiderer habere bene cognitam uoluptatem, & satis firme conceptam animo, atq; comprehensam. nunc autem dico ipsum Epicurum nescire, & in eo nutare, eumq;, qui crebro dicat diligenter oportere exprimi quæ uis subiecta sit uocibus, non intelligere interdum quid sonet hæc uox uoluptatis, id est quæ res huic uoci subijciatur. Tunc ille ridens, hoc uero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum uoluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum; id ipsum quid sit, quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit uoluptas, aut omnes mortales, qui ubiq; sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo? Quia uoluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens mouetur, & iucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, inquit, istā uoluptatem Epicurus ignorat? Non semper, inquam: nam interdum nimis etiam nouit, quippe qui testificetur ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum

bonum, præter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscœna uoluptate capiatur. an hæc ab eo non dicuntur? Quasi me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere. Ego uero non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quòd te pudeat sapienti assentiri, qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum non putant ipsum professum, sed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. septem autem illi, non suo, sed populorum omnium suffragio nominati sunt. uerum hoc loco sumo, uerbis his eandem certe uim uoluptatis Epicurum nosse, quam cæteros: omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur, græce ἡδονὴν, latine uoluptatem uocant.

Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem discendi causa magis, quàm quo te, aut Epicurum reprehensum uelim. Ego quoq;, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quàm te reprehenderim. Tenes ne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quò putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi uideri, nihil dolere.

Quid? idem iste de uoluptate quid sentit? Negat esse eam, inquit, propter se ipsam expetendam. Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. Et quidẽ, inquit, uehementer errat: nam, ut paulo ante docui, augendæ uoluptatis finis est, doloris omnis amotio. Tum nõ dolere, inquam, istud quàm uim habeat, postea uidero: aliam uero uim uoluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi ualde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem: dici enim nihil

potest uerius. Est ne quæso, inquam, sitienti in bibendo uoluptas? Quis istud, inquit, posset negare? Eadem ne, inquã, quæ restincta siti? Immo alio genere: nam restincta sitis stabilitatem uoluptatis habet, inquit: illa autem uoluptas ipsius restinctionis, in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dissimiles eodem nomine appellas?

Quid paulo ante, inquit, dixerim, non ne meministi, cum omnis dolor detractus esset, uariari, non augeri uoluptatem? Memini uero, inquã. sed tu istud dixisti bene latine, parum plane: uarietas enim latinum uerbum est, idq; proprie quidem in disparibus coloribus dicitur, sed transfertur in multa disparia: uarium poema, uaria oratio, uarij mores, uaria fortuna, uoluptas uaria etiã dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiliter efficientibus uoluptates. eam si uarietatem diceres, intelligerem, ut, etiã non dicente te, intelligo: ista uarietas quæ sit, non satis perspicio, quòd ais, cum dolore careamus, tum in summa uoluptate nos esse; cum autem uescamur ijs rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu uoluptatem, quæ faciat uarietatem uoluptatum; sed non augeri illam non dolendi uoluptatem. quam cur uoluptatem appelles, nescio. An potest, inquit ille, quidquam esse suauius, q̃ nihil dolere?

Immo sit sanè nihil melius, inquam: non dum enim id quæro: num propterea idem uoluptas est, quod, ut ita dicã, indolentia? Planè idem, inquit, et maxima quidem, qua fieri nulla maior potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono à te ita constituto, ut id totum in nõ dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est tanq̃ meretricem in matronarũ cœ

tum, ſic uoluptatem in uirtutum concilium adducere?
ſed forte dicitis, inuidioſum nomen eſt, & infamiæ ſubie
ctum. itaq; hoc frequenter dici ſolet à uobis, non intelli=
gere nos, quam dicat Epicurus uoluptatem. quod qui=
dem mihi ſi quando dictum eſt, eſt autem dictum non
parum ſæpe: etſi ſatis clemens ſum in diſputando, tamen
interdum ſoleo ſubiraſci. ego ne non intelligo, quid ſit
ἡδονὴ græce, latine uoluptas? utram tandem linguam
neſcio? deinde, qui fit, ut ego neſciam, ſciant omnes, qui=
cunq; Epicurei eſſe uoluerunt? quod ueſtri quidem uel
optime diſputant, nihil opus eſſe eum, qui philoſophus fu
turus ſit, ſcire literas. itaq; ut maiores noſtri ab aratro
abduxerunt Cincinnatum illum, ut Dictator eſſet: ſic
uos de Pelaſgis omnibus colligitis bonos illos quidem ui=
ros, ſed certe non pereruditos. ergo illi intelligunt,
quid Epicurus dicat, ego non intelligo? ut ſcias me intelli
gere, primum idem eſſe uoluptatem dico, quod ille ἡδο=
νήν. & quidem ſæpe quærimus uerbum latinum par græ
co, & quod idem ualeat: hic nihil fuit, quod quærere=
mus: nullum inueniri poteſt, quod magis idem declaret
latine, quod græce, quàm declarat uoluptas. huic uerbo
omnes, qui ubiq; ſunt, qui latine ſciunt, duas res ſubijciũt,
lætitiam in animo, commotionem ſuauem iucunditatis in
corpore. nam & ille apud Trabeam, uoluptatem ani=
mi nimiam, lætitiam dicit, eandem, quam ille Cæcilianus,
qui omnibus lætitijs lætum eſſe ſe narrat. ſed hoc in=
tereſt, quòd uoluptas dicitur etiam in animo uitioſa res,
ut Stoici putant, qui eam ſic definiunt, ſublationem ani=
mi ſine ratione, opinantis ſe magno bono frui: non dici=
tur lætitia, nec gaudium in corpore. in eo autem uolu=

ptas omnium latine loquẽtium more ponitur, cum percipitur ea, quæ sensum aliquem moueat iucunditas. hanc quoq; iucunditatem, si uis, transfer in animum: iuuare enim in utroq; dicitur, ex eóq; iucundum: modo intelligas inter illum, qui dicat,

" Tanta lætitia auctus sum, ut mihi non constem;

& eum, qui,

" Nunc demum mihi animus ardet; =

quorum alter lætitia gestiat, alter dolore crucietur: esse illum medium,

" Quanquam hæc inter nos nuper notitia admodum est,

qui nec lætetur, nec angatur: itemq; inter eum, qui potiatur expetitis corporis uoluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui utroq; careat. satis ne igitur uideor uim uerborum tenere, an sum etiã nunc uel græce loqui, uel latine docendus? & tamen uide, ne, si ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cum græce, ut uideor, luculenter sciam, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscure memorauit: aut cum rerum obscuritas, non uerborum, facit, ut nõ intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non uult, si possit, plane, et aperte loqui: nec de re obscura, ut physici, aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, et facili, etiam in uulgus peruulgata, loquitur. quanquam non negatis nos intelligere quid sit uoluptas, sed quid ille dicat. è quo efficitur, non ut non intelligamus, quæ uis sit istius uerbi; sed ut ille suo more loquatur, no

strum negligat. si enim idem dicat, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse sine ulla molestia uiuere: cur mauult dicere uoluptatem, quàm uacuitatem doloris? ut ille facit, qui quid dicat, intelligitur. sin autē uoluptatem putat: dicat adiūgendam ad illam, quæ in motu sit: sic enim appellat hanc dulcem in motu, illam nihil dolentis in stabilitate. quid tendit, cum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est qui suam naturam, sensumq; perspexerit, uacuitas doloris, & uoluptas idem esse uideatur? hoc est uim afferre Torquate sensibus, extorquere ex animis cognitiones uerborum, quibus imbuti sumus. quis enim est, qui non uideat hæc esse in natura rerum tria? unum, cum in uoluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc quidem, in quo nunc sumus. credo quidem uos nec in dolore, nec in uoluptate esse; cum in uoluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. tu autem inter hæc, tantam multitudinem hominum interiectam nō uides nec lætantium, nec dolentium? Non prorsus, inquit: omneisq;, qui sine dolore sint, in uoluptate, et ea quidē summa, esse dico.

Ergo in eadem uoluptate eū, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens? & eum, qui illud sitiens bibat? Tum ille, finem, inquit, interrogandi, si uidetur: quod quidem ego à principio ita me malle dixerā, hoc ipsum prouidens dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inq̃, nos mauis, q̃ dialectice disputare? Quasi uero, inquit, perpetua oratio rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquā, hoc Stoici, omnem uim loquendi, ut iam ante Aristoteles, in duas tributā esse partes dicere. rhetoricā palmæ, dialecticam pugno similem

esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autẽ cõpressius. obsequar igitur uoluntati tuæ: dicamq́;, si potero, rhetorice, sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, cum populariter loquamur, esse interdum paulo hebetiorem. sed dum dialecticam Torquate contemnit Epicurus, quæ una continet omnem & perspiciendi, quid in quaq; re sit, scientiam, & iudicandi quale quidq; sit, ac ratione, et uia disputandi: ruit in dicendo, ut mihi quidem uidetur, nec ea, quæ docet, uult ulla arte distingui: ut hæc ipsa, quæ modo loquebamur. summum à uobis bonum uoluptas dicitur. aperiendum est igitur, quid sit uoluptas: aliter enim explicari, quod quæritur, non potest. quam si explicauisset, non tam hæsitaret. aut enim eam uoluptatem tueretur, quã Aristippus, id est qua sensus dulciter ac iucunde mouetur, quã etiam pecudes, si loqui possent, appellarent uoluptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, quã ut
" Omnes Danai, aut Mycenenses, Attica pubes,
reliquiq́; Græci, qui hoc anapæsto citantur; hoc non dolere solum uoluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si utrunq; probaret, aut probat, coniungeret doloris uacuitatem cum uoluptate, & duobus ultimis uteretur: multi enim & magni philosophi hæc ultima bonorum iuncta fecerunt, ut Aristoteles, qui uirtuti usum cum uitæ perfectæ prosperitate coniunxit. Callipho adiunxit ad honestatem uoluptatem. Diodorus ad eandem honestatem addidit uacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nũc Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi uetere sententia: illi enim inter se dissentiunt: propte=

rea ſingulis finibus utuntur : & cum uterq; græce egregie loquatur ; nec Ariſtippus, qui uoluptatem ſummum bonum dicit, in uoluptate ponit non dolere ; neq; Hieronymus, qui ſummum bonum ſtatuit non dolere, uoluptatis nomine unquã utitur pro illa indolentia ; quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret uoluptatẽ . duæ ſunt enim res quoq; : ne tu uerba ſolum putes : unũ eſt, ſine dolore eſſe : alterum, cum uoluptate . uos ex his tam diſſimilibus rebus non modo nomen unum, nam id facilius paterer ; ſed etiam rem unam ex duabus facere conamini . quod fieri nullo modo poteſt . hic, qui utranq; probat, ambobus debuit uti, ſicut facit, remq; tamen diuidit uerbis . cum enim ipſam eam uoluptatem, quã eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne ſuſpicari quidem ſe ullum bonum ſeiunctum ab illo Ariſtippeo genere uoluptatis . atq; ibi hoc dicit, ubi omnis eius eſt oratio de ſummo bono. in alio uero libro, ubi breuiter comprehenſis grauiſſimis ſententijs quaſi oracula edidiſſe ſapientiæ dicitur, ſcribit his uerbis: quæ nota tibi profecto Torquate ſunt : quis enim ueſtrũ non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id eſt maxime ratas ? quia grauiſſimæ ſint ad beate uiuendum breuiter enunciatæ ſententiæ . animaduerte igitur, recte ne hanc ſen-
„ tentiam interpreter . Si ea, quæ ſunt luxurioſis efficien-
„ tia uoluptatum , liberarent eos deorum, & mortis, &
„ doloris metu, docerentq; qui eſſent fines cupiditatum : ni
„ hil haberem , quod reprehenderem ; cum undiq; com-
„ plerentur uoluptatibus, nec haberent ulla ex parte ali-
„ quid aut dolens, aut ægrum, id eſt aut malum. Hoc loco ſe tenere Triarius non potuit. Obſecro, inquit, Tor-

quate hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem uiſus eſt, cum ſciret, uelle tamen confitentem audire Torquatum.

At ille non pertimuit, ſaneq; fidenter, iſtis quidem ipſis uerbis, inquit: ſed quid ſentiat, non uidetis. Si alia ſentit, inquam, alia loquitur: nunquam intelligam, quid ſentiat: ſed planè dicit, quod intelligam: idq; ſi ita dicit, nõ eſſe reprehendendos luxurioſos ſi ſapiẽtes ſint, dicit abſurde. ſimiliter, & ſi dicat non reprehendendos parricidas, ſi nec cupidi ſint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. & tamen quid attinet luxurioſis ullam exceptionẽ dare? aut fingere aliquos, qui, cum luxurioſe uiuerent, à ſummo philoſopho non reprehenderentur eo nomine duntaxat, cætera cauerent? ſed tamen non ne reprehenderes Epicure luxurioſos ob eam ipſam cauſam, quòd ita uiuerent, ut perſequerentur cuiuſque modi uoluptates? cum eſſet præſertim, ut ais tu, ſumma uoluptas nihil dolere? atqui reperiemus aſotos primum ita non religioſos, ut edant de patella; deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide,

Mihi ſex menſes ſatis ſunt uitæ: ſeptimum Orco ſpondeo. iam doloris medicamenta illa Epicurea tanquam de narthecio promant: ſi grauis, breuis: ſi longus, leuis. unum neſcio, quo modo poſſit, ſi luxurioſus ſit, finitas cupiditates habere. quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, ſi finitas cupiditates haberent? hoc eſt dicere, non reprehenderem aſotos, ſi nõ eſſent aſoti. iſto modo ne improbos quidem, ſi eſſent boni uiri. hic homo ſeuerus luxuriam per ſe ipſam reprehendendam non putat. & hercule Torquate, ut uerum loquamur, ſi uoluptas ſummum bonum eſt, rectiſſime

non putat . nolim enim mihi fingere aſotos, ut ſoletis, qui in menſam uomant, & qui de conuiuijs auferantur, crudiq; poſtridie ſe rurſus ingurgitent, qui ſolem, ut aiunt, nec occidentem unquam uiderint, nec orientem, qui conſumptis patrimonijs egeant . nemo noſtrum iſtius generis aſotos iucunde putat uiuere . mundos, elegantes, optimis cocis, piſtoribus, piſcatu, aucupio, uenatione, his omnibus exquiſitis, uitanteis cruditatem, quibus uinum diffuſum è pleno ſit œnophoro, ut ait Lucilius, cui nihil dépſit
* ius, & ſarculos abſtulerit : adhibenteis ludos, & quæ ſequuntur illa, quibus detractis, clamat Epicurus ſe neſcire quid ſit bonũ . adſint etiam formoſi pueri, qui miniſtrẽt:
* reſplendeat his ueſtis, argentum, odrilitium, locus ipſe, ædificium. hos ego aſotos bene quidem uiuere, at beate nũquam dixerim . ex quo efficitur, non ut uoluptas ne ſit uoluptas, ſed ut uoluptas non ſit ſummum bonum . nec ille, qui Diogenem Stoicum adoleſcens, poſt autem Panætium audierat Lælius, eo dictus eſt ſapiens, ꝗ non intelligeret quid ſuauiſſimũ eſſet (nec enim ſequitur, ut cui cor ſapiat, ei non ſapiat palatus) ſed quia parui id duceret.

» Ò Lapathe, ut iactare neceſſe eſt cognitu' cui ſis.
» In quo Læliu' clamores ſophos ille ſolebat
» Edere, compellans gumas ex ordine noſtros.
» Læliu' præclare, & recte ſophos, illudq; uere :
» Ò Publi, ò gurges, Galloni es homo miſer, inquit':
» Cœnaſti in uita nunquam bene, cum omnia in iſto
» Conſumis, ſquilla, atq; acipenſere cum decumano.

ĩs hæc loquitur, qui in uoluptate nihil ponens, negat eum bene cœnare, qui omnia ponat in uoluptate : & tamen non negat libenter unquam cœnaſſe Gallonium (mentire

tur enim) ſed bene. ita grauiter, & ſeuere uoluptatem
ſecernit à bono. ex quo illud efficitur, qui bene cœnent,
omneis libenter cœnare; qui libenter, non continuo bene.
ſemper Lælius bene. quid bene? dicet Lucilius, cocto, cō=
* dito. ſed cedò caput cœnæ, ſermone bono. quid, ex eo ſi
quæris, libenter? ueniebat enim ad cœnam, ut animo quie
to ſatiaret deſideria naturæ. recte ergo is negat unquã
bene cœnaſſe Gallonium, recte miſerum, cum præſertim
in eo omne ſtudium conſumeret. quem libenter cœnaſſe
nemo negat. cur igitur non bene? quia quod bene, id re
cte, frugaliter, honeſte: ille porrò male, praue, nequi=
ter, turpiter cœnabat. non igitur nec Lapathi ſuauita=
tem acipenſeri Gallonij Lælius anteponebat, ſed ſuauita=
tem ipſam negligebat. quod non faceret, ſi in uolupta=
te ſummum bonum poneret. ſemouenda eſt igitur uolu
ptas, non ſolum ut recta ſequamini, ſed etiam ut loqui de
ceat frugaliter. poſſumus ne igitur in uita ſummum bo
num dicere, cum id ne in cœna quidem poſſe uideamur?
quo modo autem philoſophus loquitur tria genera cupi=
ditatum, naturales, & neceſſarias; naturales, non neceſſa
rias; nec naturales, nec neceſſarias? primum diuiſit inele
ganter: duo enim genera quæ erat, fecit tria. hoc eſt
non diuidere, ſed frangere rem. qui ſi diceret cupidita=
tum eſſe duo genera, naturales, & inanes; naturalium
quoq; item duo, neceſſarias, & non neceſſarias: confecta
res eſſet: uitioſum eſt enim in diuidendo, partem in gene
re numerare. ſed hoc ſanè concedamus: contemnit enim
diſſerendi elegantiam: confuſe loquitur. gerendus eſt
mos, modo recte ſentiat. & quidem illud non nimium
probo, & tamen patior, philoſophum loqui de cupiditati

bus finiendis. an potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda radicitus: quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? ergo & auarus erit, sed finite: & adulter, uerum habebit modum: & luxuriosus eodem modo. qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat prauitatis, sed sit contenta mediocritate uitiorum? quanquam in hac diuisione rem ipsam prorsus probo, elegantiam desidero. appellet hæc desideria naturæ, cupiditatis nomen seruet aliò, ut, cum de auaritia, cum de intemperantia, cum de maximis uitijs loquetur, eam tanquam capitis accuset. sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur, & sæpius. quod equidem non reprehendo: est enim tanti philosophi, tamq; nobilis, audacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, quòd eam uoluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, uidetur amplexari sæpe uehementius, in magnis interdum uersatur angustijs, ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod uoluptatis causa non uideatur esse facturus. deinde ubi erubuit (uis enim est permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quicquam posse ad uoluptatem nihil dolentis. at iste non dolendi status non uocatur uoluptas. non laboro, inquit, de nomine. quid, quòd res alia tota est? reperiam multos, uel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quàm uos estis: quibus, quicquid uelim, facile persuadeam. quid ergo dubitamus, quin, si non dolere uoluptas sit summa, non esse in uoluptate dolor sit maximus? cur id non ita fit? quia dolori non uoluptas contraria est, sed doloris priuatio.
* hoc uero non uidere maximo argumento uoluptatem ullam: qua sublata, neget se intelligere omnino quid sit bo

num. eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cætera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit. hoc igitur, quod solum bonũ seuerus, & grauis philosophus nouit, idem non uidet ne expetendum quidem esse, quòd eam uoluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus. quanquam hæc sunt contraria. hic si definire, uel diuidere didicisset, si loquẽdi uim, si deniq; consuetudinem uerborum teneret; nũquam in tantas salebras incidisset. nunc uides, quid faciat. quam nemo unquam uoluptatem appellat, & hanc in motu uoluptatem, quæ duo sunt, unum facit: sic enim has suaues, & quasi dulces uoluptates appellat. interdũ ita extenuat, ut M. Curium putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. quæ iam oratio non à philosopho aliquo, sed à Censore opprimenda est: non est enim uitium solũ in oratione, sed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit, modo sit uacua infinita cupiditate, & timore. hoc loco discipulos quærere uidetur, ut, qui asoti esse uelint, philosophi ante fiant. À primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. simul atque natum animal est, gaudet uoluptate, & eam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab ijs animalibus, quæ non dum deprauata sint, ait optime iudicari. hæc & tu ita posuisti, & uerba uestra sunt. quàm multa uitiosa? summum enim bonum, & malum uagiens puer utra uoluptate dijudicabit, stante, an mouente? quoniam, si dijs placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante, hoc natura uidelicet uult, saluam esse se; quod concedimus: si mouente, quod tamẽ

dicitis, nulla turpis uoluptas erit, quæ prætermittenda sit. & simul non proficiscitur animal illud modo natum à summa uoluptate, quæ est à te posita in non dolendo. nec tamen argumentum hoc Epicurus à paruis petiuit, aut etiam à bestijs: quæ putat esse specula naturæ: ut diceret, ab his duce natura hanc uoluptatem expeti nihil dolendi. neq; enim hæc mouere potest appetitũ animi: nec illum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. at ille pellit, qui permulcet sensum uoluptate. itaque Epicurus semper hoc utitur, ut probet uoluptatem natura expeti, quòd ea uoluptas, quæ in motu sit, & paruos ad se alliciat, & bestias, non illa stabilis, in qua tãtum inest nihil dolere. quid igitur conuenit, ab alia uoluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? bestiarum uero nullum iudicium puto: quamuis enim deprauatæ non sint, prauæ tamẽ esse possunt. ut bacillum aliud est inflexum et incuruatum de industria, aliud ita natum: sic ferarum natura non est illa quidem deprauata mala disciplina, sed natura sua. nec uero ut uoluptatẽ expetat, natura mouet infantem, sed tantum ut se ipse diligat, ut integrum se, saluumq; uelit: omne enim animal, simul ut ortum est, & se ipsum, & omnes partes suas diligit, duasq; res, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur, animum, & corpus, deinde utriusque partes: nam sunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cum leuiter agnouit, tunc discernere incipit, ut ea, quæ prima data sunt natura, appetat, asperneturq; contraria. in his primis naturalibus uoluptas insit necne, magna quæstio est. nihil uero putare esse præter uo=

luptatem, non membra, non sensus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non ualetudinem, summæ mihi uidetur inscitiæ. atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam ante Aristoteli ea prima uisa sunt, quæ paulo ante dixi. ergo nata est sententia ueterum Academicorum, et Peripateticorum; ut finem bonorum dicerent, secundum naturam uiuere, idest, uirtute adhibita, frui primis à natura datis. Callipho ad uirtutem nihil adiunxit, nisi uoluptatem: Diodorus nisi uacuitatē doloris. his omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex uoluptas: Stoicis, consentire naturæ: quod esse uolunt è uirtute, idest honeste uiuere: quod ita interpretantur, uiuere cum intelligentia earum rerum, quæ natura euenirent, eligente ea, quæ essent secundum naturam, reiicienteq; contraria. Ita tres sunt fines expertes honestatis; unus Aristippi, uel Epicuri; alter Hieronymi; Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. una simplex, cuius Zeno auctor, posita in decore tota, idest in honestate. nā Pyrrho, Aristo, Herillus iam diu abiecti. reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis conuenirent; ut Aristippo uoluptas, Hieronymo doloris uacuitas, Carneadi frui principiis naturalibus esset extremum. Epicurus autem cum in prima commendatione uoluptatem dixisset: si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut uoluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret. nam quod ait sensibus ipsis iudicari uoluptatem bonum esse, dolorem malum: plus tri=

buit sensibus, quàm nobis leges permittunt. priuatarum litium iudices sumus: nihil enim possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij. in quo frustra iudices solent, cum sententiam pronunciant, addere, si quid mei iudicij est. si enim non fuit eorum iudicij, nihilo magis, hoc non addito, illud est iudicatum, quod iudicat sensus dulce, amarũ; lene, asperum; prope, longe; stare, mouere; quadratum; rotundum. quam igitur pronunciabit sententiam ratio? adhibita primum diuinarum humanarumq; rerum sciẽtia, quæ potest appellari rite sapientia: deinde adiunctis uirtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu uoluptatum satellites, & ministras esse uoluisti: quarum adeo omnium sententia pronunciabit, primum de uoluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quærimus; sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. de uacuitate doloris eadem sententia est. reijcietur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio aut uoluptatis, non dolendi ue particeps, aut honestatis expers probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atq; etiam consideret. aut enim statuet nihil esse bonum, nisi honestum; nihil malum, nisi turpe; cætera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modo, aut reijcienda sint: aut anteponet eam, quam cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initijs naturæ, & totius perfectione uitæ locupletatam uidebit. quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, uerborum ne sit controuersia. huius ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam contentiones: omnesq; simplices sententias eorũ, in quibus nulla est uirtutis

adiunctio,

adiunctio, omnino à philosophia semouendas putabo. primum Aristippi, Cyrenaicorumq; omnium: quos non est ueritum, in ea uoluptate, quæ maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, cõtemnentes istã uacuitatem doloris. hi non uiderunt, ut ad cursum equũ, ad arãdum bouem, ad indagandum canem, sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligẽdum, & agendum esse natum, quasi mortalem deum: contráq;, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, et ad procreandi uoluptatem hoc diuinum animal ortum esse uoluerunt. quo nihil mihi uidetur esse absurdius. atq; hæc contra Aristippum, qui eam uoluptatem nõ modo summam, sed solam etiam dicit, quam omnes unam appellamus uoluptatem. aliter autem uobis placet. sed ille, ut dixi, uitiose: nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani significat ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur uoluptatibus. nec uero audiendus Hieronymus: cui summum bonũ est idem, quod uos interdum, uel potius nimium sæpe dicitis, nihil dolere. non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad bene uiuendum. hoc dixerit potius Ennius,

" Nimium boni est, cui nihil est mali:

nos beatam uitam non depulsione mali, sed adeptione boni iudicemus; nec eam cessando, siue gaudendo, ut Aristippus, siue non dolendo, ut hic, sed agendo aliquid, considerando'ue quæramus. Quæ possunt eadem contra Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit, quàm ut Stoicis, quibus cum bellum gerebat, opponeret. id autem eiusmodi est, ut additum ad uirtutem, auctoritatẽ uideatur habitu-

rum, & expleturum cumulate uitam beatam: de quo omnis hæc quæstio est. nam qui ad uirtutem adiungunt uel uoluptatem, quam unã uirtus minimi facit; uel uacuitatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili: nec tamen, cur id tam parce, tamq; restricte faciant, intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad uirtutem, primum uilissimas res addunt, deinde singulas potius, q̃ omnia, quæ prima natura approbauisset, ea cum uoluptate coniungerent. quæ cum Aristoni, & Pyrrhoni omnino uisa sunt pro nihilo, ut inter optime ualere, et grauissime ægrotare nihil prorsus dicerent interesse: recte iam pridem contra eos desitum est disputari. dum.n. in una uirtute sic omnia esse uoluerunt, ut eam rerum selectione exspoliarẽt, nec ei quicquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: uirtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia reuocans, unum quoddã bonum uidit, sed nec optimum, nec quo uita gubernari possit: itaq; hic ipse iam pridem est reiectus. post enim Chrysippum non sanè est disputatum. Restatis igitur uos. nã cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, & quasi desperata cognitione certi, id sequi uolunt, quodcunq; uerisimile uideatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negocij, ꝙ ex duplici genere uoluptatis coniunctus est, quodq; & ipse, & amici eius, & multi postea defensores eius sententiæ fuerunt, & nescio quo modo, is, qui auctoritatem minimam habet, maximam uim, populus cum illis facit. quos nisi arguimus, omnis uirtus, omne decus, omnis uera laus deserenda est. ita cæterorum sententijs semotis, relinqui=

tur non mihi cum Torquato, ſed uirtuti cum uoluptate certatio. quam quidem certationem homo & acutus, & diligens Chryſippus non contemnit, totumq; diſcrimen ſummi boni in eadem comparatione poſitum putat. ego autem exiſtimo, ſi honeſtum aliquid oſtẽdero, quod ſit ipſum ui ſua, propterq; ſe expetendũ, iacere ueſtra omnia. itaq; eo, quale ſit, breuiter, ut tempus poſtulat, conſtituto, accedam ad omnia tua Torquate. ubi ſi me memoria forte defecerit, tuũ eſt ut ſuggeras. Honeſtum igitur id intelligimus, quod tale eſt, ut detracta omni utilitate, ſine ullis præmijs, fructibusq;, per ſe ipſum poſſit iure laudari. quod quale ſit, non tam definitione, qua ſum uſus, intelligi poteſt, quanquam aliquantum poteſt, quàm cõmuni omniũ iudicio, & optimi cuiuſq; ſtudijs, atq; factis: qui permulta ob eam unam cauſam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honeſtum eſt, etſi nullum cõſecuturum emolumentum uident: homines enim, etſi multis alijs, tamen hoc uno à beſtijs plurimum differũt, ꝙ rationem habeãt à natura, mentemq; datam et acrem, et uigentem, celerrimeq; multa ſimul agitãtem, et, ut ita dicam, ſagacẽ: quæ et cauſas rerum, et conſecutiones uideat, & ſimilitudines transferat, & diſiuncta cõiungat, et cum præſentibus futura copulet, omnemq; cõplectatur uitæ conſequentis ſtatum. eademq; ratio facit hominem hominum appetentem, cumq; his natura, & ſermone, & uſu cõgruentem; ut profectus à charitate domeſticorum, ac ſuorum, currat longius, et ſe implicet primum ciuiũ, deinde omnium mortalium ſocietate; atq;, ut ad Architam ſcripſit Plato, non ſibi ſe ſoli natum meminerit, ſed patriæ, ſed ſuis, ut perexigua pars ipſi relinquatur. & quoniam eadem

natura cupiditatem ingenuit homini ueri inueniendi, quod facillime apparet, cum uacui curis, etiam quid in cœlo fiat, scire auemus: his initijs inducti omnia uera diligimus, id est fidelia, simplicia, constantia: tum uana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, periurium, malitiam, iniuriã. eadem ratio habet in se quiddam amplum, atq; magnificum, ad imperãdum magis, quàm ad parendum accommodatum, omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam leuia ducens; altum quiddam, excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper inuictum. atq; his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, & moderatio. cuius similitudine perspecta in formarum specie, à dignitate transitum est ad honestatem dictorum atq; factorum. nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat, et non audet cuiquam aut dicto proteruo, aut facto nocere: ueretur'q; quicquam aut facere, aut loqui, quod parum uirile uideatur. Habes undiq; expletam & perfectam Torquate formam honestatis: quæ tota his quatuor uirtutibus, quæ à te quoq; commemoratæ sunt, continetur. hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse uelint, qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur, nec in ea uoluptatem dicant inesse: ait eos inani uoce sonare (his enim ipsis uerbis utitur) neq; intelligere, neque uidere, sub hac uoce honestatis quæ sit subijcienda sententia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum. quod, inquit, quanquam uoluptatibus quibusdam est sæpe iu=

cundius, tamen expetitur propter uoluptatem. uides ne quàm sit magna dissensio? philosophus nobilis, à quo non solum Græcia, & Italia, sed etiam omnis barbaria commota est; honestum quid sit, si id non est in uoluptate, negat se intelligere; nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudatur. ego autem hoc, etiam turpe esse sæpe iudico; & si quando turpe non sit, tamen non esse non turpe, cum id à multitudine laudetur: quod si sit ipsum perfectum, atq; laudabile; non ob eam causam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur à multis; sed quia tale sit, ut, uel si ignorarent id homines, uel si obmutuissent, pulchritudine sua tamen esset, specieq; laudabile. itaq; idem natura uictus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod à te etiam paulo ante dictum est; non posse iucunde uiui, nisi etiam honeste. quid nunc, honeste, dicit? idem ne, quod iucunde? ergo ita, non posse honeste uiui, nisi honeste uiuatur. an nisi populari fama? sine ea igitur iucũde negat posse uiuere? quid turpius, quàm sapientis uitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se iure laudari. nam si propter uoluptatem: quæ est ista laus, quæ possit è macello peti? non is uir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea iucunde neget posse uiui, illud honestum, quod populare sit, sentiat, & sine eo iucunde neget uiui posse, aut quicquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum ipsum, quod per se sua ui, sua natura, sua sit sponte laudabile. itaq; Torquate cum diceres clamare Epicurum non posse iucunde uiui, nisi honeste, & sapienter, & iuste uiueretur; tu ipse mihi gloriari uidebare.

tanta uis inerat in uerbis propter earum rerum, quæ significabantur his uerbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum insisteres, ut nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab Epicuro. q̃ te decebat ijs uerbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus: istorũ enim uerborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, iustitiæ, temperãtiæ, præstantissimis ingenijs homines se ad philosophiæ studium contulerunt. oculorũ, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: qui-
» bus sapientiam non cernimus. quàm illa ardenteis amo-
» res excitaret sui, si uideretur. cur tandem? an quòd il-
» la callida est, ut optime possit architectari uoluptates? cur iustitia laudatur? aut unde est hoc contritum uetustate prouerbium, quicum in tenebris? hoc dictum in una re, latissime patet: ut in omnibus factis re, non teste moueamur: sunt enim leuia, & perinfirma, quæ dicebantur à te, cum animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore: qua aut afficiuntur, aut semper sunt in metu ne afficiantur aliquando. non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi non bonum illum uirum, qui quicquid fecerit ipse se cruciet, omniaq; formidet, sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, uersutum, ueteratorem, facile ut excogitet quo modo occulte sine teste, sine ullo conscio fallat. an tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum Prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scæuola Tribunus pl. ferret ad plebem, uellent ne de ea re quæri. quo plebiscito, decreta à senatu est Cõsuli quæstio Cn. Scipioni. pro-

fectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus: erat enim res aperta: non igitur de improbo, sed callido improbo quærimus: qualis Q. Pópeius in fœdere Numantino inficiando fuit. nec uero omnia timentem: primum qui animi conscientiam non curet: quam scilicet comprimere nihil est negocij: is enim, qui occultus, et tectus dicitur, tantum abest ut se indicet, perficiet etiam ut dolere alterius improbe facto uideatur: quid est enim aliud, esse uersutum? memini me adesse P. Sestilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse hæredem Q. Fabio Gallo. cuius in testamento scriptum esset, se esse ab eo rogatum, ut omnis hæreditas ad filiam perueniret. id Sestilius factum negabat: poterat autem impune: quis enim redargueret? nemo nostrum negabat. eratq; uerisimilius, hunc mentiri, cuius interesset, q̃ illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam iuratum contra eam facere nó audere, nisi aliter amicis uideretur. aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi uiri: quorum nemo censuit plus filiæ dandum, quàm posset ad eam lege Voconia peruenire. tenuit permagnam Sestilius hæreditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus, & cómodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigisset. num igitur postea censes anxio animo, aut solicito fuisse? nihil minus. contráq;, illa hæreditate diues, ob eamq; rem lætus: magni enim æstimabat pecuniam non modo non contra leges, sed etiam legibus partam. quæ quidem uel cum periculo est quærenda uobis: est enim effectrix multarum & magnarum uoluptatum. ut igitur illis, qui,

recta et honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quæuis pericula decoris, honestatisq; causa: sic uestris, qui omnia uoluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas uoluptates. si magna res, magna hæreditas agetur, cum pecunia uoluptates pariantur plurimæ, idem erit Epicuro uestro faciendum, si suum finem bonorum sequi uolet, quod Scipioni magna gloria proposita, si Annibalem in Africam retraxisset. itaq; quantum adijt periculum? ad honestatem enim ille omnem conatum suum referebat, non ad uolũptatem. sic uester sapiens magno aliquo emolumento cõmotus, animi causa, si opus fuerit, dimicabit. occultum facinus esse potuerit, gaudebit: deprehensus, omnem pœnam contemnet: erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipsum etiam dolorem. quem quidem uos, cum improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis; cum sapientem semper boni plus habere uultis, tolerabilem. sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, uerum etiam præpotentem: ut M. Crassus fuit; qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompeius; cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quamuis uellet iustus, iniquus poterat impune. quàm multa uero iniuste fieri possunt, quæ nemo possit reprehendere? si te amicus tuus moriens rogauerit, ut hæreditatem reddas suæ filiæ, nec usquam id scripserit, ut scripsit Fabius, nec cuiquam dixerit; quid facias? tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: ut Sex. Peduceus Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis suæ filium; tum doctus, tum omniũ uir optimus, et iustissimus;

cum ſciret nemo eum rogatum à C.Plotio equite R. ſplē dido Nurſino, ultro ad mulierem uenit, eiq; nihil opinan ti uiri mandatum expoſuit, hæreditatemq́; reddidit. ſed ego ex te quæro, quoniam idem tu certe feciſſes: non ne intelligis eo maiorem uim eſſe naturæ, quòd ipſi uos, qui omnia ad ueſtrum commodum, & , ut ipſi dicitis, ad uo= luptatem referatis, tamen ea faciatis, è quibus appareat non uoluptatem uos, ſed officium ſequi? plusq́; rectam na turam, quàm rationem prauam ualere? ſi ſcieris, inquit Carneades, aſpidem occulte latere uſpiam, et uelle impru dentem ſuper eam aſſidere, cuius mors tibi emolumentū factura ſit: improbe feceris, niſi monueris ne aſſideat: ſed impune tamen id te conſtat feciſſe: quis enim coar= guere poſſit? ſed nimis multa: perſpicuum eſt enim, niſi æquitas, fides, iuſtitia proficiſcantur à natura, et ſi omnia hæc ad utilitatem referantur, uirum bonum non poſſe re periri. ſed de his rebus ſatis multa in noſtris de Rep. li= bris ſunt dicta à Lælio. Transfer idem ad modeſtiam, uel temperantiam, quæ eſt moderatio cupiditatum ratio ni obediens. ſatis ne ergo pudori conſulat, ſi quis ſine te= ſte libidini pareat? an eſt aliqd per ſe ipſum flagitioſum, etiam ſi nulla comitetur infamia? quid fortes uiri? uo= luptatum ne calculis ſubductis prælium ineunt, ſangui= nem pro patria profundunt, an quodam animi ardore atque impetu concitati? utrum tandem cenſes Torquate, imperioſum illum, ſi noſtra uerba audiret, tuam ne de ſe orationem libētius auditurum fuiſſe, an meam, cum ego dicerem nihil eum feciſſe ſua cauſa, omniaque Reip. tu contra nihil, niſi ſua? ſi uero id etiam explanare uelles a= pertius, diceres nihil eum feciſſe niſi uoluptatis cauſa.

quo modo eum tandem laturum fuiſſe exiſtimes? eſto: fecerit, ſi ita uis, Torquatus propter ſuas utilitates: malo enim dicere, quàm uoluptates, in tanto præſertim uiro. num etiam eius collega, P. Decius, princeps in ea familia Conſulatus, cum ſe deuoueret, & equo admiſſo in mediã aciem Latinorum irruebat, aliquid de uoluptatibus ſuis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum ſciret confeſtim eſſe moriendum, eamq; mortem ardentiore ſtudio peteret, quàm Epicurus uoluptatem petendam putat? quod quidem eius factum niſi eſſet iure laudatum, non eſſet imitatus quarto Conſulatu ſuo filius: neq; porrò ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, Conſul cecidiſſet in prælio, ſéq; è continenti genere tertiam uictimam Reip. præbuiſſet. contineo me ab exemplis græcis: hoc modicum eſt. Leonidas, Epaminũdas, tres aliqui, aut quatuor. ego ſi noſtros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut ſe uirtuti tradat conſtringendam uoluptas: ſed dies me deficiet: &, ut A. Varius, qui eſt habitus iudex durior, dicere conſeſſori ſolebat, cum datis teſtibus alij tamen citarẽtur, aut hoc teſtium ſatis eſt, aut neſcio quid ſatis ſit; ſic à me ſatis teſtium eſt dictum: quid enim? te ipſum digniſſimum maioribus tuis uoluptas ne induxit, ut adoleſcentulus eriperes P. Syllæ Conſulatum? quem cum ad patrem tuum retuliſſes fortiſſimum uirũ, qualis ille uel Conſul, uel ciuis cum ſemper, tum poſt Conſulatum fuit? quo quidem auctore nos ipſi ea geſſimus, ut omnibus potius, quàm ipſis nobis conſuluerimus. At quàm pulchre dicere uidebare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uoluptatibus, nullo nec præſenti, nec futuro dolore; ex altera autem cru

ciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiuncta, nec sperata uoluptate: & quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret: deinde concludebas summum malum esse dolorem, summum bonum uoluptatem. L. Thorius Balbus fuit Lanuinus: quem meminisse tu non potes. is ita uiuebat, ut nulla tam exquisita posset inueniri uoluptas, qua non abundaret. erat & cupidus uoluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus; ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia & phana contemneret; ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob Remp. interfectus. cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua sacietate. habebat tamen rationem ualetudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cœnam & esuriens, & sitiens ueniret; eo cibo, qui & suauissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum; uino & ad uoluptatem, & ne noceret. cætera illa adhibebat, quibus demptis negat se Epicurus intelligere quid sit bonum. aberat omnis dolor. qui si adesset, nec molliter ferret, & tamen medicis plus, quàm philosophis uteretur. color egregius, integra ualetudo, summa gratia, uita denique conferta uoluptatum omnium uarietate. hunc uero beatum oratio quidem uestra sic cogitat. ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa uirtus: nec dubitabit isti uestro beato M. Regulum anteponere. quem quidem, cum sua uoluntate, nulla ui coactus præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginem reuertisset, tum ipsum, cum uigiliis, & fame cruciaretur, clamat uirtus beatiorem fuisse, quàm potantem in rosa Thoriũ. bella magna ges=

ſerat is: bis Conſul fuerat: triumpharat: nec tamen ſua illa ſuperiora tam magna, nec tam præclara ducebat, q̃ illum ultimum caſum, quem propter fidem, conſtãtiamq́; ſuſceperat: qui nobis miſerabilis uidetur audientibus, illi perpetiendi erat uoluntarius: non enim hilaritate, nec laſciuia, nec riſu, aut ioco comite leuitatis, ſed ſæpe etiam triſtes firmitate, & conſtantia ſunt beati. ſtuprata per uim Lucretia à regis filio, teſtata ciues, ſe ipſam interemit. hic dolor populi duce & auctore Bruto, cauſa ciuitati libertatis fuit: ob eiuſq; mulieris memoriam primo anno & uir, & pater eius Conſul eſt factus. tenuis L. Virginius, unuſq; de multis, ſexageſimo anno poſt libertatem receptam, Virginiam filiam ſua manu occidit, potius quàm ea App. Claudij libidini, qui tum erat ſummo in imperio, dederetur. aut hæc tibi Torquate ſunt uituperanda, aut patrocinium uoluptatis repudiandũ. quod autem patrocinium, aut quæ iſta cauſa eſt uoluptatis, quæ nec teſtes ullos è claris uiris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis teſtes excitamus eos, quorum omnis uita conſumpta eſt in laboribus glorioſis, qui uoluptatis nomen audire nõ poſſent: ſic in ueſtris diſputationibus hiſtoria muta eſt. nunquam audiui in Epicuri ſchola Lycurgum, Solonem, Milciadem, Themiſtoclem, Epaminundam nominari: qui in ore ſunt cæterorum omnium philoſophorum. nunc uero, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, ſuppeditabit nobis Atticus de theſauris ſuis, quos & quantos uiros habere teſtium ſat eſt. non ne melius eſt de his aliq̃d, q̃ tantis uoluminibus de Themiſtocle loqui? ſint iſta Græcorum. quanquam ab his philoſophiam, & omnes in=

genuas disciplinas habemus. sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quicquam esse bonum, nisi quod honestum sit: alteri, plurimum se, & longe, longéq; plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore & extra esse quædam bona. & certamen honestum, & disputatio splendida: omnis est enim de uirtutis dignitate contentio. at cum tuis cum disseras, multa sunt audienda etiam de obscœnis uoluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissime dicitur. non potes ergo ista tueri Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. pudebit te inquam illius tabulæ, quam Cleanthes, sanè commode, uerbis pingere solebat. iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula uoluptatem, pulcherrimo uestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: præsto esse uirtutes, ut ancillulas; quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut uoluptati ministrarent, & eam tantum ad aurem admonerent (si modo id pictura intelligi posset) ut caueret, ne quid perficeret imprudẽs, quod offenderet animos hominum; aut quicquam, è quo oriretur aliquis dolor. nos quidem uirtutes sic natæ sumus, ut tibi seruiremus: aliud negocij nihil habemus. at negat Epicurus (hoc enim uestrum lumen est) quenquam, qui honeste non uiuat, iucunde posse uiuere. quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quæro, quid ei, qui in uoluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. quid affers, cur Thorius, Posthumius, cur Chius, cur omnium magister Orata nõ iucundissime uixerit? ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorũ uitam reprehendendã, nisi planè fatui sint, id est nisi

aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerũ cum medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur: his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum uita quod reprehendat. non igitur potestis uoluptate omnia dirigentes aut tueri, aut retinere uirtutem. nam nec uir bonus ac iustus haberi debet, qui, ne malum habeat, absti net se ab iniuria. nosti credo illud;

» Nemo pius est, qui pietatem cauet.

Caue quicquam putes esse uerius: nec enim, dum metuit, iustus est: & certe, si metuere destiterit, non erit. non me tuit autem, siue celare poterit, sine opibus maius quicquã fecerit, certéq; mallet obtinere existimari bonus uir, ut nõ sit; quàm esse, ut non putetur. ita, quod certissimum est, pro uera, certáq; iustitia simulationem nobis iustitiæ tra= ditis, præcipitisq; quodam modo ut nostram stabilem con scientiam contemnamus, aliorum errãtem opinionem au cupemur. Quæ dici eadem de cæteris uirtutibus possunt: quarum omnium fundamenta uos in uoluptate, tanquã in aqua, ponitis. quid enim? fortem ne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quanquam te non possum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & fa milia uestra, & nomine. & hercule modo uir optimus nostriq; amantissimus A. Torquatus uersatur ante ocu= los: cuius quantum studium, & quàm insigne fuerit er ga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire ne= cesse est utrunq; uestrum. quæ mihi ipsi, qui uolo et esse, & haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, nõ sua. nisi hoc dicis sua, quod interest omnium recte facere. si id dicis, uicimus: id enim uolumus, id contendimus, ut officij fructus sit

ipſum officium . hoc ille tuus non uult, omnibusq; ex rebus uoluptatem, quaſi mercedem, exigit . ſed ad illum redeo . ſi uoluptatis cauſa cum Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus, & ex eius ſpolijs ſibi & torquem, & cognomen induit, nullam aliam ob cauſam niſi quòd ei talia facta digna uiro uidebantur: fortem non puto. iã ſi modeſtia, ſi pudicitia, ſi uno uerbo temperantia pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur, nõ ſanctitate ſua ſe tuebuntur : quod adulterium, quod ſtuprum, quæ libido nõ ſe proripiet, ac proijciet aut occultatione propoſita, aut impunitate, aut licentia? Quid illud Torquate, quale tãdem uidetur? te iſto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quò referas, cuius rei cauſa perficere quæ conaris uelis, quod optimum deniq; in uita iudices, non audere in conuentu dicere? quid enim mereri uelis iam, cum magiſtratum inieris, & in concionem aſcenderis (eſt enim tibi edicendum, quæ ſis obſeruaturus in iure dicendo : & fortaſſe etiam, ſi tibi erit uiſum, aliquid de maioribus, & de te ipſo dices more maiorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magiſtratu omnia uoluptatis cauſa facturum eſſe? teq; nihil feciſſe in uita, niſi uoluptatis cauſa? an me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos iſto modo loquar? at tu eadem iſta dic in iudicio, aut, ſi coronam times, dic in ſenatu . nunquã facies . cur, niſi quòd turpis eſt oratio? me ne ergo, & Triarium dignos exiſtimas, apud quos turpiter loquare? uerum eſto . uerbum ipſum uoluptatis non habet dignitatem : nec nos fortaſſe intelligimus : hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos uoluptatem quam dicatis . rem uides difficilem & obſcuram . indiuidua, &

intermundia, quæ nec ſunt ulla, nec poſſunt eſſe, intelligimus: uoluptas, quæ paſſeribus omnibus nota eſt, à nobis intelligi non poteſt. quid, ſi efficio, ut fateare me non modo, quid ſit uoluptas, ſcire (eſt enim iucundus motus in ſenſu) ſed etiam quid eam tu uelis eſſe? tum enim eam ipſam uis, quam modo ego dixi: & nomen imponis, in motu ut ſit, & faciat aliquam uarietatem: tum aliam quandam ſummam uoluptatem, cui addi nihil poſſit. eam tu adeſſe, cum dolor omnis abſit, eamq́; ſtabilem appellas. ſit ſanè iſta uoluptas. dic in quo uis conuentu, te omnia facere, ne doleas. ſi ne hoc quidem ſatis ample, ſatis honeſte dici putas, dic te omnia & in iſto magiſtratu, & in omni uita utilitatis tuæ cauſa facturum, nihil niſi quod expediat, nihil deniq; niſi tua cauſa: quem clamorem cõcionis, aut quã ſpẽ Conſulatus eius, qui tibi paratiſſimus eſt, futurã putes? eam ne rationem ſequare, qua tecum ipſe, & cũ tuis utare, profiteri autem, & in medium proferre non audeas? at uero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, ſemper tibi in ore ſunt, in iudicijs, in ſenatu, officium, æquitatẽ, dignitatẽ, fidem, recta, honeſta, digna imperio, digna populo R. omnia pericula pro Rep. mori pro patria. hæc cum loqueris, nos Barones ſtupemus, tu uidelicet tecum ipſe rides. nam inter iſta tam magnifica uerba, tamq́; præclara non habet ullum uoluptas locum, non modo illa, quam in motu eſſe dicitis, quam omnes urbani, ruſtici, omnes inquam qui latine loquuntur, uoluptatem uocant; ſed ne hæc quidem ſtabilis, quam præter uos nemo appellat uoluptatem. uide, ne non debeas uerbis noſtris uti, ſententijs tuis. quòd ſi uultum tibi, ſi inceſſum fingeres, quo grauior uiderere, non

eſſes tui

esset tui similis: uerba tu fingas, et ea dicas, quæ non sentias, aut etiam, ut uestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus ueritas occultetur? uide quæso, rectum ne sit. mihi quidem eæ ueræ uidentur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni cœtu, concilioq; proferendæ sint; ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiæ uero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quem nõ ipsum amet propter ipsum? quid autem est amare, ex quo nomen amicitiæ ductum est, nisi uelle bonis aliquem affici quammaximis, etiam si ad se ex ijs nihil redeat? et quidem prodest, inquis, mihi eo esse animo. immo uideri fortasse: esse enim, nisi eris, non potes: qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum à se oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. manebit ergo amicitia tam diu, quàm diu sequetur utilitas: & si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia (ut fit sæpe) defecerit? relinques ne? quæ ista amicitia est? retinebis? qui conuenit? quid enim de amicitia statueris utilitatis causa expetenda, uides. ne in odium ueniam, si amicum destitero tueri. primum cur ista res digna odio est? num quid est turpe, nisi quod est? si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. quòd si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed iacturæ rei familiaris erunt faciundæ, labores suscipiendi, adeundum uitæ periculum: ne tum quidem te respicies, & cogitabis

ſibi quenque natum eſſe, & ſuis uoluptatibus? uadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, ut Pytagoræus ille fecit Siculo tyranno? aut Pylades cum ſis, dices te eſſe Oreſtem, ut moriare pro amico? aut ſi eſſes Oreſtes, Pyladem refelleres, te indicares? & ſi id non probares, quo minus ambo unà necaremini, non deprecarere? faceres tu quidem Torquate hæc omnia: nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermiſſurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quæritur autem, quid naturæ tuæ conſentaneum ſit, ſed quid diſciplinæ. ratio iſta, quam defendis, præcepta, quæ didiciſti, quæ probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus, ut facit, in cœlum efferat laudibus. at coluit ipſe amicitias. quaſi quis illum neget & bonum uirum, & comem, & humanum fuiſſe. de ingenio eius in his diſputationibus, non de moribus quæritur. ſit iſta in Græcorum leuitate peruerſitas, qui maledictis inſectantur eos, à quibus de ueritate diſſentiunt. ſed quamuis comis in amicitijs tuendis fuerit, tamen, ſi hæc uera ſunt (nihil enim affirmo) non ſatis acutus fuit. at multis ſe probauit. & quidem iure fortaſſe: ſed tamen non grauiſſimum eſt teſtimonium multitudinis: in omni enim arte, uel ſtudio, uel quauis ſcientia, uel in ipſa uirtute, optimum quidq; rariſſimum eſt. ac mihi quidem, quòd & ipſe bonus uir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie ſunt & in amicitijs fideles, & in omni uita conſtantes, & graues, nec uoluptate, ſed officio conſilia moderantes, hoc uidetur maior uis honeſtatis, & minor uoluptatis. ita enim uiuunt quidam, ut eorum uita probetur, refellatur oratio. atq; ut cæteri exiſtimantur dicere

melius, quàm facere: ſic hi mihi uidētur facere melius, quàm dicere. Sed hæc nihil ſanè ad rem. illa uideamus, quæ à te de amicitia dicta ſunt. è quibus unum mihi ui debar ab ipſo Epicuro dictum agnoſcere: amicitiam à uoluptate non poſſe diuelli, ob eamq; rem colendam eſſe, ꝙ ſine ea tuto & ſine metu uiui non poſſet, nec iucunde quidem poſſet. Satis eſt ad hoc reſponſum. attuliſti aliud humanius horum recentiorum, nũquam dictum ab ipſo illo, quod ſciam: primo utilitatis cauſa amicum expeti: cum autem uſus acceſſiſſet, tum ipſum amari propter ſe, etiam omiſſa ſpe uoluptatis. hoc etſi multis modis repre hendi poteſt, tamen accipio quod dat: mihi.n. ſatis eſt, ip= ſis non ſatis. nam aliquando poſſe recte fieri dicunt nulla expectata, nec quæſita uoluptate. Poſuiſti autem, dicere alios fœdus quoddam inter ſe facere ſapientes, ut, quem= admodum ſint in ſe ipſos animati, eodem modo ſint erga amicos: id & fieri poſſe, & ſæpe eſſe factum, & ad uo= luptates percipiendas maxime pertinere. hoc fœdus face re ſi potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, mode= ſtiam, uirtutes omnes per ſe ipſas gratis diligant. at uero ſi fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias co lemus, ſi nulla charitas erit, quæ faciat amicitiam ipſam ſua ſponte, ui ſua, ex ſe, & propter ſe expetendam: du= bium eſt, quin fundos, & inſulas amicis anteponamus? licet hic rurſus ea cõmemores, quæ optimis uerbis ab Epi curo de laudibus amicitiæ dicta ſunt: non quæro, quid dicat, ſed quid conuenienter rationi poſſit, & ſententiæ ſuæ dicere. utilitatis cauſa amicitia eſt quæſita: num igi tur utiliorem tibi hũc Triarium putas eſſe poſſe, q̃ ſi tua ſint Puteolis gramina? collige omnia, quæ ſoletis. præſidiũ

amicorum. ſatis eſt tibi in te, ſatis in legibus, ſatis & in
mediocribus amicitijs præſidij: iam contemni non pote=
ris: odium autem & inuidiam facile uitabis: ad eas
enim res ab Epicuro præcepta dantur: & tamen non
tantis uectigalibus ad liberalitatem utens, etiam ſine hac
Pyladea amicitia, multorum te beneuolentia præclare
& tuebere, & munies. at qui cum ioca, ſeria, ut dici=
tur, qui cum arcana, qui cum occulta omnia? tecum opti
me, deinde etiam cum mediocri amico. ſed fac iſta eſſe
non importuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? ui=
des igitur, ſi amicitiam ſua charitate metiare, nihil eſſe
præſtantius; ſin emolumēto, ſummas familiaritates præ
diorum pretioſorum mercede ſuperari. me ipſum igitur
ames oportet, non mea, ſi ueri amici futuri ſumus. ſed in
rebus apertiſſimis nimium longi ſumus: perfecto enim,
& concluſo, nec uirtutibus, nec amicitijs uſquam locum
eſſe, ſi ad uoluptatem omnia referantur, nihil præterea
magnopere dicēdum. attamen ne cui loco non uideatur
eſſe reſponſum, pauca etiā nunc dicam ad reliquam ora
tionem tuam. Quoniam igitur omnis ſumma philoſo=
phiæ ad beate uiuendum refertur, idq́; unum expetentes
homines ſe ad hoc ſtudium contulerunt; beate autem
uiuere alij in alio, uos in uoluptate ponitis; item contra,
omnem infelicitatem in dolore: id primum uideamus,
beate uiuere ueſtrum quale ſit. atq; hoc dabitis, ut opi=
nor, ſi modo ſit aliquid eſſe beatum, id oportere totum
poni in poteſtate ſapientis: nam ſi amitti uita beata po
teſt, beata eſſe non poteſt: quis enim confidit ſemper ſibi
illud ſtabile, & firmum permanſurum, quod fragile &
caducum ſit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum

ſuorum, timeat neceſſe eſt, ne aliquando amiſſis illis ſit miſer: beatus autem eſſe in maximarũ rerum timore nemo poteſt: nemo igitur eſſe beatus poteſt: neq; enim in aliqua parte, ſed in perpetuitate temporis uita beata dici ſolet: neq; appellatur omnino uita beata, niſi confecta, atq; abſoluta: nec poteſt quiſquam aliàs beatus eſſe, aliàs miſer: qui enim exiſtimabit poſſe ſe miſerum eſſe, beatus non erit: nam cum ſemel eſt ſuſcepta beata uita, tam permanet, q̃ ipſa illa effectrix beatæ uitæ ſapientia, neq; expectat ultimum tempus ætatis: quod Crœſo ſcribit Herodotus præceptum à Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidẽ temporis ad beate uiuendum aliquid afferre, nec minorem uoluptatem percipi in breuitate temporis, quàm ſi illa ſit ſempiterna. hæc dicuntur inconſtantiſſime. cum enim ſummum bonum in uoluptate ponat, negat infinito tempore ætatis uoluptatem fieri maiorem, q̃ finito, atq; modico. qui bonum omne in uirtute ponit, is poteſt dicere perfici beatã uitam perfectione uirtutis: negat enim ſummo bono afferre incrementum diem. qui autem uoluptate uitam effici beatam putabit, qui ſibi is conueniet, ſi negabit uoluptatem creſcere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. an dolor longiſſimus quiſq; miſerrimus, uoluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? quid eſt igitur, cur ita ſemper deum appellet Epicurus beatum et æternum? dempta enim æternitate nihilo beatior Iuppiter, q̃ Epicurus: uterq; enim ſummo bono fruitur, ideſt uoluptate. at enim hic etiam dolore: nam eum nihili facit: ait enim ſe, ſi uratur, q̃ hoc ſuaue, dicturum. qua igitur re à deo uincitur, ſi æternitate non uincitur?

In qua quid est boni, præter summam uoluptatem, & eã sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquare? in uoluptate corporis, addam si uis animi, dum ea ipsa, ut uultis, sit quod et in corpore, situm est uiuere beate. quid? istam uoluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur uoluptates, hæ non sunt in potestate sapientis: non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in ijs rebus, quas sapientia comparat ad uoluptatem. totum autem id externum: & quod externum, id in casu est. ita fit beatæ domina fortuna. quam Epicurus ait exiguam interuenire sapienti. age, inquies, ista parua sunt: sapientem locupletat ipsa natura: cuius diuitias Epicurus ipse parabiles esse docuit. hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter se ipsa pugnant: negat enim tenuissimo uictu, id est contemptissimis escis, et potionibus minorem uoluptatem percipi, q̃ rebus exquisitissimis ad epulandũ. huic ego, si negaret quicquam interesse ad beate uiuendum quali uteretur uictu, cõcederem, laudarem etiam: uerum enim diceret: idq; Socratem, qui uoluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim: sed qui ad uoluptatem omnia referens, uiuit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio: nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. naturales diuitias dixit parabiles esse, quòd paruo esset natura contenta. certe, nisi uoluptatem tanti æstimaretis. non minor, inquit, uoluptas percipitur tam ex uilissimis rebus, q̃ ex pretiosissimis. hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidẽ. qui enim uoluptatem ipsam contemnunt, ijs licet dicere se acipenserem mænæ non

anteponere. cui uero in uoluptate ſummum bonum eſt,
huic omnia ſenſu non ratione ſunt iudicanda; eaq; dicen
da optima, quæ ſint ſuauiſſima. uerum iſto modo conſe=
quatur ſummas uoluptates non modo paruo, ſed fermè
nihilo, ſi poteſt: ſit uoluptas non minor in naſturtio illo,
quo ueſci Perſas eſſe ſolitos ſcribit Xenophon; q̃ in Syra
cuſanis menſis, quæ à Platone grauiter uituperãtur: ſit,
inquam, tam facilis, q̃ uultis, uoluptatis cõparatio: quid
de dolore dicemus? cuius tanta tormenta ſunt, ut in his
beata uita, ſi modo dolor ſummum malum eſt, eſſe non
poſſit. ipſe enim Metrodorus, penè alter Epicurus, bea=
tum eſſe deſcribit his ferè uerbis: cum corpus bene con
ſtitutum ſit, & ſit exploratum ita futurum. an id explo
ratum cuiquam poteſt eſſe, quo modo ſeſe habiturum ſit
corpus non dico ad annum, ſed ad ueſperam? dolor igi
tur, id eſt ſummũ malũ, metuetur ſemper, etiam ſi non
aderit: iã enim adeſſe poterit. qui poteſt igitur habita=
re in beata uita ſummi mali metus? traditur, inquit, ab
Epicuro ratio negligendi doloris. iam ipſum abſurdum,
maximum malum negligi. ſed quæ tãdem iſta ratio eſt?
maximus dolor, inquit, breuis eſt. primum, quid tu di=
cis breue? deinde dolorem tam maximum? quid enim?
ſummus dolor plures dies manere non poteſt? uide, ne
etiam menſes. niſi forte eum dicis, qui, ſimulatq; arri=
puit, interficit. quis iſtum dolorem timet? illum mallem
leuares, quo optimum, atq; humaniſſimum uirum Cn.
Octauium M. filium, familiarem meũ, confici uidi: nec
uero ſemel, nec ad breue tempus, ſed & ſæpe planè, &
diu. quos, dij immortales, ille, cum omnes artus arde=
re uiderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miſer

eſſe, quia ſummum id malum nō erat; tantummodo la
borioſus uidebatur. at miſer, ſi in uitioſa, & flagitioſa ui
ta afflueret uoluptatibus. Quod autem magnum dolo=
rem breuem, longinquū leuem eſſe dicitis: id nō intelligo
quale ſit: uideo enim et magnos, et eoſdem longinquos do
lores. quædā alia toleratio eſt uerior: qua uti uos nō po
teſtis, qui honeſtatem ipſam per ſe non amatis. fortitudi=
nis quædam præcepta ſunt, ac penè leges, quæ effœmina
ri uirum uetant in dolore. quamobrem turpe putādum
eſt, non dico dolere (nam id quidem eſt interdum neceſſe)
ſed ſaxum illud Lemniū clamore Philoctetæo funeſtare:

„ Quod eiulatu, queſtu, gemitu, fremitibus
„ Reſonando mutum flebiles uoces refert.

huic Epicurus competenter: & ſi qui poteſt?

„ Cui uiperino morſu uenæ uiſcerum
„ Veneno imbutæ tetros cruciatus cient.

ſit Epicurus Philocteta, ſi grauis dolor, breuis. at iam
decimum annum in ſpelunca iacet. ſi longus, leuis: dat
enim interualla, & relaxat. primum non ſæpe: deinde
quæ eſt iſta relaxatio, cum & præteriti doloris memo=
ria recens eſt, & futuri atque impendentis torquet ti=
mor? moriatur, inquit. fortaſſe id optimum. ſed ubi
illud, plus ſemper uoluptatis? ſi enim ita eſt, uide ne fa
cinus facias, cum mori ſuadeas. potius ergo illa dican=
tur, turpe eſſe uiro debilitari, dolere, frangi, ſuccumbe=
re. nam iſta ueſtra, ſi grauis breuis, ſi longus leuis, di=
ctata ſunt. uirtutis, magnitudinis animi, patientiæ, for
titudinis fomentis dolor mitigari ſolet. audi, ne longe
abeam, moriens quid dicat Epicurus: & intellige facta
„ eius cum dictis diſcrepare. Epicurus Hermacho ſalutem.

" Cum ageremus, inquit, uitæ beatum, & eundem supre=
" mum diem, scribebamus hæc. tanti autem morbi aderāt
" uesicæ, & uiscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem
" possit accedere. Ecce miserum hominem, si dolor sum=
mum malum est. dici aliter non potest. sed audiamus
" ipsum. Compensabatur tamen, inquit, cum his omnibus
" animi lætitia, quam capiebam memoria rationum, inuen
" torumq; nostrorum. sed tu, ut dignum est tua erga me,
" & erga philosophiam uoluntate, ab adolescentia susce=
" pta, fac ut Metrodori tueare liberos. Non ego iam
" Epaminundæ, non Leonidæ mortem huius morti antepo=
no. quorum alter, cum uicisset Lacedæmonios apud Man
tineam, simulq; ipse graui uulnere exanimari uideret se;
ut primum despexit, quæsiuit saluus ne esset Clypeus: cū
saluum esse flentes sui respondissent, rogauit essent ne fu
si hostes: cumq; id quoque ut cupiebat audiuisset, euelli
iussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita multo sangui
ne profuso in lætitia & in uictoria est mortuus. Leoni=
das autem rex Lacedæmoniorum se in Thermopylis, tre=
centosq; eos, quos eduxerat Sparta, cum esset proposita
aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus.
præclaræ mortes sunt imperatoriæ. philosophi autem in
suis lectulis plerunque moriuntur. refert tamen, quòd
sibi uidetur esse morienti magna laus. compensabatur,
inquit, cum summis doloribus lætitia. audio equidem
philosophi uocem Epicure. sed, quid tibi dicendum sit,
oblitus es. primum enim, si uera sunt ea, quorum recor
datione te gaudere dicis, hoc est si uera sunt tua scripta,
& inuenta: gaudere non potes: nihil enim iam habes,
quod ad corpus referas: est autem à te semper dictum,

nec gaudere quenquam nisi propter corpus: nec dolere. præteritis, inquit, gaudeo. quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te uideo compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore percepturũ uoluptatum. si autem ad animum, falsum est, quòd negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers? huc, & illuc Torquate uos uersetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens & conueniens decretis eius reperietis. ita redarguitur ipse à sese, ueneuntq; scripta eius probitate ipsius, ac moribus. nam ista commendatio puerorum, memoria & charitas amicitiæ, summorum officiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, non mutuatam uoluptatibus, nec præmiorum mercedibus euocatam: quod enim testimonium maius quærimus, quæ honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cum uideamus tanta esse officia morientis? sed ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem ferè uerbis interpretatus sum (quanquam ea cum sententia eius philosophi nullo modo congruebat) sic eiusdem testamentum non solum à philosophi grauitate, sed etiam ab ipsius sententia iudico discrepare: scripsit enim & multis sæpe uerbis, & breuiter, apteq; in eo libro, quem modo nominaui, mortem nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipsum elegantius poni, meliusq; potuit. nam quod ita positum est, quod dissolutum sit,

id esse sine sensu; id eiusmodi est, ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo, quid uelit: quæro autem, quid sit, quòd cum dissolutione, idest morte, sensus omnis extinguatur: & cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos, tam accurate, tamq; diligenter caueat, & sanciat, ut Amynomachus & Timocrates hæredes sui de Hermaci sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis mense Gamelione; itemq; omnibus mensibus uicesimo die lunæ dent ad eorum epulas, qui unà secum philosophati sint; ut & sui, & Metrodori memoria colatur. hæc ego nõ possum dicere non esse hominis & belli, & humani: sapientis uero nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse uult, putare ullum esse cuiusquam diem natalem. quid? uere ne potest esse dies sæpius, qui semel fuit? certe non potest. an eiusdem modi? ne id quidem, nisi cum multa annorum intercesserint milia, & omnium syderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reuersio. nullus est igitur cuiusquam dies natalis. at habetur. & ego scilicet id nesciebam. sed ut sit, etiam ne post mortem coletur? idq; testamento cauebit is, qui uobis quasi oraculum ediderit, nihil post mortem ad nos pertinere? hæc non erant eius, qui innumerabiles mundos, infinitasq; regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragrauisset. nunquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum secutus est. quòd si dies notandus fuit, eum ne potius, quo natus; an eum, quo sapiens factus est? non potuit, inquies, fieri sapiens, nisi natus esset. isto modo ne si auia quidem eius nata non esset. res tota Torquate

non doctorum hominum, uelle poſt mortem epulis cele-brari memoriam ſui nominis. quos quidem dies quem-admodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. nihil opus eſt litibus. tantum dico, magis fuiſſe ueſtrum agere Epicuri diem natalem, q̃ illum teſtamento cauere, ut ageretur. ſed ut ad propoſitum reuertamur (de dolore enim cum dicere-mus, ad iſtam epiſtolam delati ſumus) nunc totum illud concludi ſic licet. qui in ſummo malo eſt, iſte cum in eo eſt, non eſt beatus. ſapiens autem ſemper beatus eſt, & eſt aliquando in dolore: non eſt igitur ſummum malum dolor. iam illud quale tandem eſt? bona præterita non effluere ſapienti, mala meminiſſe non oportere. primum in noſtra ne poteſtate eſt, quid meminerimus? Themiſto-cles quidem, cum ei Simonides, aut quis alius artem me-moriæ polliceretur, obliuionis, inquit, mallem: nam me-mini etiam quæ nolo, obliuiſci non poſſum quæ uolo. ma gno hic ingenio. ſed res ſe tamen ſic habet, ut nimis impe rioſi philoſophi ſit, uetare meminiſſe. uide, ne Manliana ſint iſta ueſtra, aut maiora etiam, ſi imperes quod facere non poſſim. quid, ſi etiam iucunda memoria eſt præteri torum malorum? ut prouerbia non nulla ueriora ſint, quàm ueſtra dogmata. uulgo enim dicitur, iucundi acti labores, nec male Euripides: concludam, ſi potero, lati-ne: græcum enim hunc uerſum noſtis omnes:

» Suauis eſt laborum præteritorum memoria.

ſed ad bona præterita redeamus. quæ ſi à uobis talia di cerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulſus, egens, in palude demerſus trophæorum recordatione le-uaret dolorem ſuum: audirem, & planè probarem: nec

enim absolui beata uita sapientis, nec ad exitum perduci poterit, si prima quæq; bene ab eo consulta, atq; facta, ipsius obliuione obruerentur. sed uobis uoluptatum perceptarum recordatio beatam uitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam si quæ sunt aliæ, falsum est, omnes animi uoluptates esse è corporis societate. corporis autem uoluptas etiam si præterita delectat, non intelligo cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat. in quo ille Rex Assyriæ glorietur se omnes secum libidinum uoluptates abstulisse. quod enim ne uiuus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quàm dũ fruebatur: quo modo id potuit mortuo permanere? fluit igitur uoluptas corporis, & prima quæq; auolat, ut aiebat; sæpiusq; relinquit causas pœnitendi, quàm recordandi. itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

» Desine Roma tuos hostes: =

reliqua præclare,

» Nanq; tibi monumenta mei peperere labores.

laboribus hic præteritis gaudet: tu iubes uoluptatibus. hic se ad ea reuocat, è quibus nihil unquam retulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore. illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis omnes animi & uoluptates & dolores ad corporis uoluptates & dolores pertinere? nihil ne te delectat unquam? uideo, qui cum loquar. te igitur Torquate ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam uirtutum, de quibus ante dictum est: hæc leuiora ponam: poema, aut orationem cum aut scribis, aut legis, cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam: signum, tabula, locus amœnus, ludi, uenatio, uilla Luculli (nam

si tuam dicerem, latebram haberes) ad corpus diceres pertinere. sed ea, quæ dixi, ad corpus'ne refers? an est aliquid, quod te sua spõte delectet? aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi, referre: aut deserueris totam Epicuri uoluptatem, si negaueris. Quod uero à te disputatum est, maiores esse uoluptates, & dolores animi, quàm corporis, quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solum sentiantur: qui probari potest, ut is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quàm ego ipse, gaudeat? animi uoluptas oritur propter uoluptatem corporis; & maior est animi uoluptas, quàm corporis: ita fit, ut gratulator lætior sit, quàm is, cui gratuletur. sed dum efficere uultis beatum sapientem, cum maximas animo uoluptates percipiat, omnibusq; partibus maiores, quàm corpore: quid occurrat, non uidetis: animi enim quoq; dolores percipiet omnibus partibus maiores, quàm corporis. ita miser sit aliquando necesse est is, quem uos beatum semper uultis esse. nec uero id, dum omnia ad uoluptatem, doloremq; referetis, efficietis unquam. quare aliud aliquid Torquate hominis summum bonum reperiendum est. uoluptatem bestijs concedamus: quibus uos de summo bono testibus uti soletis. quid, si etiam bestiæ multa faciunt duce sua quæq; natura partim indulgenter uel cum labore, ut in gignendo, in educãdo? perfacile appareat aliud quiddam ijs propositum, non uoluptatem? turtures & cursu, & peregrinatione lætantur: congregatione aliæ cœtum quodam modo ciuitatis imitantur. uidemus in quodam uolucrum genere non nulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam, in multis etiam disciplinam. ergo in

bestijs erunt secreta à uoluptate humanarum quædam simulacra uirtutum: in ipsis hominibus uirtus nisi uoluptatis causa nulla erit, & homini, qui cæteris animantibus plurimum præstat, præcipui à natura nihil datum esse dicemus? nos uero, siquidem in uoluptate sunt omnia, longe multumq; superamur à bestijs: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus uarios, uarieq; abundantes nihil laborantibus: nobis autem aut uix, aut ne uix quidem, suppetunt multo labore quærentibus. nec tamen ullo modo summum pecudum bonum, & hominis, idem mihi uideri potest: quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto uirtutum comitatu, si, ea nullam ad aliam rem nisi ad uoluptatem conquiruntur? ut si Xerxes, cum tantis classibus, tantisq; equestribus, & pedestribus copijs, Hellesponto iuncto, Atho'ue perfosso, maria ambulauisset, terramq; nauigauisset, si, cum tãto impetu in Græciam uenisset, causam eius quis ex eo quæreret tantarum copiarum, tantiq; belli, mel se afferre ex Hymeto uoluisse diceret, certe sine causa uideretur tanta conatus: sic nos sapientem plurimis, & grauissimis artibus, atque uirtutibus instructum, & ornatum non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cœlum, totamq; cum uniuerso mari terram mente complexum, uoluptatem petere si dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum. ad altiora quædam, & magnificentiora, mihi crede Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus, in quibus * inest memoria rerum innumerabilium, uitæ quidem infinita, inest coniectura consequentium, non multum

à diuinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem iustitiæ fida custodia, inest in perpetiendis laboribus, adeundisq; periculis firma & stabilis doloris mortisq; contemptio: ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipsa, sensusq; considera: qui tibi, ut reliquæ corporis partes, non comites solum uirtutum, sed ministri etiam uidebuntur. quid, si in ipso corpore multa uoluptati præponenda sunt, ut uires, ualetudo, uelocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi ueteres inesse quiddam cœleste & diuinum putauerunt? quod si esset in uoluptate summum bonũ (ut dicitis) optabile esset, in uoluptate maxima nullo interuallo interiecto, dies, noctesq; uersari, cũ omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi mouerentur. quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum uelit esse in isto genere uoluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. uestri hæc uerecundius: illi fortasse constantius. sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebãt, inertes à maioribus nominabantur: sed quæro, num existimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin ad uoluptates artes suas direxisse? ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quàm ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? quæ autem est alia causa erroris tanti, tam longe, lateq; diffusi, nisi ꝙ is, qui uoluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, idest cum animi leuissima parte deliberat? quæro enim de te: si sunt dij, ut uos etiam putatis, qui possunt esse beati, cum uoluptates corpore percipere non possint? aut si

sine eo

sine eo genere uoluptatis beati sunt, cur similem animi
usum in sapiente esse nolitis? lege laudationes Torqua=
te non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri,
non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Phi=
lippi, non Alexandri: lege nostrorum hominum, lege
uestræ familiæ: neminem uidebis ita laudatum, ut ar=
tifex callidus comparandarum uoluptatum diceretur.
non elogia monumentorum id significant, uelut hoc
» ad portam? Vno ore cui plurimæ consentiunt gentes,
» populi primarium fuisse uirum. id ne consensisse de
Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium po
puli fuisse, quòd præstantissimus fuisset in conficiendis
uoluptatibus? ergo in ijs adolescentibus bonam spem
esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis
inseruituros, &, quicquid ipsis expediat, facturos ar=
bitramur? non ne uidemus, quanta perturbatio rerum
omnium consequatur? quanta confusio? tollitur bene=
ficium: tollitur gratia: quæ sunt uincula concordiæ.
nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodes, bene=
ficium illud habendum est, sed fœneratio: nec gratia
deberi uidetur ei, qui suam ob causam commodauerit.
maximas uero uirtutes iacere omnes necesse est uolupta=
te dominante. sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ,
nisi honestas natura plurimum ualeat, cur non cadant
in sapientem non est facile defendere. Ac ne plura com
plectar (sunt enim innumerabilia) bene laudata uir=
tus uoluptatis aditus intercludat necesse est. quod iam à
me expectare noli. tute introspice in mentem tuam ip=
se: eamq; omni cogitatione pertractans, percontare ipse
te, perpetuis ne malis uoluptatibus perfluens, in ea,

quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumpto etiam illo, quod uos quidem adiungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu; an, cum de omnibus gẽtibus optime mererere, cum opem indigentibus salutemq; ferres, uel Herculis perpeti erumnas: sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen uerbo erumnas etiam in deo nominauerunt. exigerem ex te, cogeremq; ut responderes, nisi uererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, uoluptatis causa gessisse diceres.

Quæ cum dixissem, habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: & quanquam aliquid ipse poteram, tamen inuenire malo paratiores familiares nostros. Credo Syronem dicis, et Polidemum, cum optimos uiros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sanè, inquam. sed erat æquius Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re: tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos uexat. Tum Triarius, posthac quidem, inquit, audacius: nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audiui; nec ante aggrediar, quàm te ab istis, quos dicis, instructum uidero. Quæ cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER III.

V Oluptatem equidem Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror conuictam superiore libro dignitati: etenim sit impudens, si uirtuti diutius repugnet, aut si honestis iucunda anteponat, aut pluris esse contendat dulcedinem corporis, & titillantem ex ea re natam lætitiam, quàm grauitatem animi, atq; constantiam. quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere iubeamus, ne blanditijs eius, illecebrisq; impediatur disputandi seueritas: quærendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire uolumus; quoniam & uoluptas ab eo remota est, & eadem ferè contra eos dici possunt, qui uacuitatem doloris finem bonorum esse uoluerunt. nec uero ita ullum probetur summum bonum, ut uirtute careat, qua nihil potest esse præstantius. itaq; quanquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio: quæ enim de uoluptate dicuntur, ea nec acutissime, nec abscondite disseruntur: neq; enim qui defendunt eam, uersuti in disserendo sunt; nec, qui contradicunt, causam difficilem repellunt. ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de uoluptate, quòd sit positum eius iudicium in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. quare il-

la nobis simplex fuit in utranq; partem disputatio: nec enim in Torquati sermone quicquam implicatum, aut tortuosum fuit, nostraq;, ut mihi uidetur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quàm sit subtile, uel spinosum potius disserendi genus, idq; cum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam uerba parienda sunt, imponendaq; noua nouis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans in omni arte, cuius usus uulgaris, communisq; non sit, multam nouitatem nominum esse, cum constituantur earum rerum uocabula, quæ in quaq; arte uersentur. itaq; & dialectici, & physici uerbis utuntur ijs, quæ ipsi Græciæ nota non sunt. geometræ uero, musici, grammatici etiam more quodam loquuntur suo. item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses, atq; populares, uerbis tamen in dicendo quasi priuatis utuntur, ac suis. atq; ut omittam has artes elegantes, & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi uocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus uersatur, nominibus notauit nouis. quo magis hoc philosopho faciendum est: ars est enim philosophia uitæ: de qua disserens arripere uerba de foro non potest. quanquam ex omnibus philosophis Stoici plurima nominauerunt. Zeno quoq; eorum princeps non tam rerum inuentor fuit, quàm nouorum uerborum. quòd si in ea lingua, quam pleriq; uberiorem putant, concessum à Græcia est, ut doctissimi homines de rebus non peruulgatis inusitatis uerbis uterentur: quãto id uel nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere?

& si, quod sæpe diximus, & quidem cum aliqua querela non Græcorum modo, sed etiam eorum, qui se Græcos magis quàm nostros haberi uolunt; nos non modo non uinci à Græcis uerborum copia, sed esse in ea etiam superiores: elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiá in illorum ipsorum consequamur. quanquam ea uerba, quibus ex instituto ueterum utimur pro latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica, quanquam latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu percepta sunt, nostra ducamus. Atq; hæc quidem de rerum nominibus. De ipsis rebus autem sæpenumero Brute uereor ne reprehendar, cum hæc ad te scribam, qui tum in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantum processeris. quod si facerem quasi te erudiens, iure reprehenderer. sed ab eo plurimum absum: neq;, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto; sed quia facillime in nomine tuo acquiesco, & quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, æstimatorem, & iudicem. attendes igitur, ut soles, diligenter, eamq; controuersiam diiudicabis, quæ mihi fuit cum auunculo tuo, diuino, ac singulari uiro. Nam in Tusculano cum essem, uellemq; è bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, ueni in eius uillam, ut eos ipse (ut solebam) inde promerem. quò cum uenissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, uidi in bibliotheca sedentem, multis circunfusum Stoicorum libris: erat enim, ut scis, in eo inexhausta auiditas legendi, nec saciari poterat, quippe qui ne reprehensionem quidem uulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum sena=

tus cogeretur, nihil operæ Reip. detrahens. quo magis tum in summo ocio, maximaq́; copia quasi helluo librorum, si hoc uerbo in tam clara re utendum est, uidebatur. quod cum accidisset, ut alter alterum nec opinato ui deremus; surrexit statim. deinde prima illa, quæ in congressu solemus: quid tu, inquit, huc? à uilla enim credo: & si ibi te esse scissem, ad te ipse uenissem. Heri, inquam, ludis commissis, ex urbe profectus ueni ad uesperam: causa enim fuit huc ueniendi, ut quosdam hinc libros promerem: & quidem Cato totam hanc copiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit: nam his libris eum malo, quã reliquo ornatu uillæ delectari: est enim mihi magnæ curæ: quanquam quidem hoc proprium tuum munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, et Scipioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat. laboro autem non sine causa: nam & aui eius memoria moueor (nec enim ignoras, quanti fecerim Scipionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iam esset, si uiueret) & Lucullus mihi uersatur ante oculos, uir tum omnibus excellens tum mecum & amicitia, & omni uoluntate sententiaq́; coniunctus. Præclare, inquit, facis, cum et eorum memoriam tenes, quorum uterq; tibi testaméto liberos suos cõmendauit; & puerum diligis. quod autem meum munus dicis, non equidem recuso, sed te adiungo socium. addo etiam illud, multa iam mihi dare signa puerum & pudoris, et ingenij: sed ætatem uides. Video equidem, inquam: sed infici tamen iam debet ijs artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad maiora ueniet paratior.

Sic equidem, diligentius sæpiusq́; ista loquemur inter nos, agemusq́; cõmuniter: sed resideamus, inquit, si pla=

cet: itaq; fecimus. Tum ille: tu autem, cum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Cõmentarios quosdam, inquam, Aristotelicos, quos hic sciebam esse, ueni ut auferrem, quos legerẽ, dum essem ociosus: quod quidem nobis (ut scis) non sæpe contingit.

Quã uellem, inquit, ut te ad Stoicos inclinasses: erat enim, si cuiusquam, certe tuum, nihil præter uirtutem in bonis ducere. Vide ne magis, inquã, tuum fuerit, cum in re idem tibi, quod mihi, uideretur, non noua te rebus nomina imponere: ratio enim nostra cõsentit, oratio pugnat. Minime uero, inquit ille, cõsentit: quicquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisq; numeraueris; & honestum ipsum quasi uirtutis lumen extinxeris; & uirtutem penitus euerteris. Dicuntur ista Cato magnifice, inquam. sed uides ne uerborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Ego ne quæris, inquit, scire quid sentiam? quos bonos uiros, fortes, iustos, moderatos aut audiuimus in Rep. fuisse, aut ipsi uidimus: qui sine ulla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt: eos melius à natura institutos fuisse, quàm institui potuissent à philosophia, si ullam aliam probauissent, præter eã, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum; nihil, nisi turpe, in malis? cæteræ philosophorum disciplinæ, omnino alia magis, alia minus, sed tamen omnes, quæ rem ullam uirtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil adiuuare arbitror, neq; offirmare, quo meliores simus; sed ipsam deprauare naturam. nam si hoc non obtineatur, id so=

lum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo probari possit, beatam uitam uirtute effici. quòd si ita sit: cur opera philosophiæ sit danda, nescio: si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam, memorabilemq; uirtutem non magno æstimandã putem. Quæ adhuc Cato à te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem: nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modo, sed etiam (ut tu uis) solum bonum uideri. quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te uelle uideo, omnes semper beatos esse sapientes. hos ne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? Minime uero istorum quidem, inquit. cum enim uirtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exæquauerunt, ut in utranque partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur eius, uirtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quæro, num ne tibi faciendum idem sit nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumq; sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti.

Si quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. Quonam modo, inquam, si una uirtus, unum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum (erit enim notius quale sit, pluribus notatum uocabulis idem declarantibus) id ergo inquam si solum est bonum, quid habebis præterea quod sequare? aut si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, fœdum; ut hoc quoq; pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendum? Non ignorãti, inquit, tibi quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego

ſuſpicor,ex mea breui reſponſione arripere cupienti non
reſpondebo ad ſingula : explicabo potius, quoniam ocioſi
ſumus,niſi alienum putas , totam Zenonis, Stoicorumq;
ſentétiam. Minime id quidem,inquam,alienum : mul
tũq; ad ea, quæ quærimus,explicatio tua iſta profecerit.
Experiamur igitur,inquit . etſi habet hæc Stoicorum ra
tio difficilius quiddam & obſcurius . nam cum in græ=
co ſermone hæc ipſa quondam rerum nomina nouarum
* non uidebantur,quæ nunc conſuetudo diuturna triuit :
quid cenſes in latino fore? Facillimum id quidem eſt ,
inquam : ſi enim Zenoni licuit,cum rem aliquam inue=
niſſet inuſitatam,inauditum quoque ei rei nomen impo=
nere ; cur non liceat Catoni ? nec tamen exprimi uerbũ
è uerbo neceſſe erit, ut interpretes indiſerti ſolent ; cum
ſit uerbum , quod idem declaret , magis , minus'ue uſi=
tatum . equidem ſoleo etiam , quod uno Græci , ſi aliter
non poſſum , idem pluribus uerbis exponere . & tamen
puto concedi nobis oportere , ut græco uerbo utamur, ſi
quando minus occurret latinum , ne hoc ephippijs , &
acratophoris potius , quàm proegmenis , & apopro=
egmenis concedatur . quanquam hæc quidem propoſita
recte,& reiecta dicere licebit. Bene facis,inquit,quòd
me adiuuas : & iſtis quidem , quæ modo dixiſti,utar po
tius latinis . in cæteris ſubuenies , ſi me hærentem uide=
bis. Sedulo,inquam,faciam. ſed fortuna forteis.qua=
re conare quæſo : quid enim hoc poſſumus agere diuini=
us ? Placet his,inquit , quorum ratio mihi probatur ,
ſimul atque natum ſit animal(hinc enim eſt ordiendum)
ipſum ſibi conciliari , & commendari ad ſe conſeruan=
dum , & ad ſuum ſtatum , & ad ea , quæ conſeruan=

tia ſunt eius ſtatus, diligenda; alienari autem ab interitu, iiſq; rebus, quæ interitum uideantur afferre. id ita eſſe ſic probant, quòd antequam uoluptas, aut dolor attigerit, ſalutaria appetant parui, aſpernenturq; contraria. quod non fieret, niſi ſtatum ſuum diligerent, interitum timerent. fieri autem non poſſet, ut appeterent aliquid, niſi ſenſum haberent ſui, eoq; ſe, & ſua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum eſſe à ſe diligendi. In principiis autem naturalibus diligendi ſui plerique Stoici non putant uoluptatem eſſe ponendam. quibus ego uehementer aſſentior: ne, ſi uoluptatem natura poſuiſſe in iis rebus uideatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia ſequantur. ſatis eſſe autem argumēti uidetur, quamobrem illa, quæ natura prima ſunt aſcita, natura diligamus, quòd eſt nemo, quin, cum utrūuis liceat, aptas malit, & integras omnes partes corporis, quàm eodem uſu imminutas, & detortas habere. cognitiones autem (uel, ſi hæc uerba minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet) eas igitur ipſas propter ſe aſciſcendas arbitramur, quòd habeant quiddam in ſe quaſi complexum, & continens ueritatem. id autem in paruis intelligi poteſt: quos delectari uideamus, etiam ſi eorum nihil interſit, ſi quid ratione per ſe ipſi inuenerunt. artes etiam ipſas propter ſe aſſumendas putamus, tum quia ſit in his aliquid dignū aſſumptione, tum quòd conſtent ex cognitionibus, & cōtineant quiddam in ſe ratione conſtitutū, & uia. à falſa autem aſſenſione magis nos alienatos eſſe, quàm à cæteris rebus, quæ ſunt contra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, ideſt partium corporis alia uidentur

propter eorum usum à natura esse donata, ut manus, crura, pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore; quorum utilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pauoni, plumæ uersicolores columbis, uiris mámæ, atque barba. hæc dicuntur fortasse ieiunius: sunt enim quasi prima elementa naturæ: quibus ubertas orationis adhiberi uix potest. nec equidem eam cogito conse ctari: ueruntamen cum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res uerba rapiunt: ita fit cũ grauior, tum etiam splẽdidior oratio. Est ut dicis, inquam. sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici uidetur. istiusmodi autem res dicere ornate uelle, puerile est: plane autem, & perspicue expedire posse, docti, & intelligentis uiri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principijs naturæ discessimus. quibus congruere debent, quæ sequuntur. sequitur autem prima diuisio hæc. æstimabile esse dicitur: sic enim ut opinor appellamus * id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quòd aliquod pondus habeat dignum æstimatione: quam ille ἀξίαν uocat: contráq; inæstimabile, quod sit superiori contrarium. initijs igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariaq; item reijcienda: primum est officium (id enim appello καθῆκον) ut se conseruet in naturæ statu, deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatq; contraria, quæ inuenta selectione, & item reiectione sequuntur: deinceps cum officio selectio, deinde ea perpetua, tum ad extremum constans con=

ſentaneaq; naturæ : in qua primum ineſſe incipit, & intelligi quid ſit quod uere bonum poſſit dici : prima eſt enim conciliatio hominis ad ea, quæ ſunt ſecundum naturam. ſimul autem cepit intelligentiam, uel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi; uiditq; rerum agendarum ordinem, &, ut ita dicam, concordiam : multo eam pluris æſtimauit, quàm omnia illa, quæ primum dilexerat : atque ita cognitione, & ratione collegit, ut ſtatueret in eo collocatum ſummum illud hominis per ſe laudãdum, & expetendum bonum, quod poſitum ſit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, ſi placet. cum igitur in eo ſit id bonum, quò referenda ſunt omnia : honeſte facta, ipſumq; honeſtum, quod in bonis ducitur, quanquam poſt oritur, tamen id ſolum ui ſua, et dignitate expetendum eſt : eorum autem, quæ ſunt prima naturæ, propter ſe nihil eſt expetendum. cum uero illa, quæ officia eſſe dixi, proficiſcantur ab initijs naturæ: ad ea hæc referri neceſſe eſt : ut recte dici poſſit, omnia officia eò referri, ut adipiſcamur principia naturæ, nec tamen ut hoc ſit bonorum ultimum : propterea quòd nõ ineſt in primis naturæ conciliationibus honeſta actio : cõſequens enim eſt, & poſt oritur, ut dixi : eſt tamen ea ſecundum naturam, multòq; nos ad ſe expetendam magis hortatur, quàm ſuperiora omnia. ſed ex hoc primũ error tollendus eſt, ne quis ſit, qui exiſtimet, ut duo ſint ultima bonorum. ut enim ſi cui ſit propoſitum collimare haſtam aliquò aut ſagittam, ſicut nos ultimum in bonis diximus : ſic illi facere omnia quæ poſſit, ut collimet : huic in eius ſimilitudine omnia ſint facienda, ut
* collimet, & tamen ut omnia faciat, quo propoſitum

assequatur. sed hoc quasi ultimum, quale nos summum in uita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum. cum autem omnia officia à principijs naturæ proficiscantur, ab ijsdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. sed quemadmodum sæpe fit, ut is, qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit, quàm illum, à quo sit: minime mirum est, primo nos sapientiæ commendari ab initijs naturæ, post autem ipsam sapientiam nobis chariorem fieri, quàm illa sint, à quibus ad hanc uenerimus. atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem uiuendi data esse appareant: sic appetitio animi, quæ ὁρμὴ græce uocatur, non ad quoduis genus uitæ, sed ad quandam formam uiuendi uidetur data: itemq; & ratio, & perfecta ratio. ut enim histrioni actio, saltatori motus, non quiuis, sed certus quidam est datus: sic uita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, consentaneumq; dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, & saltationi; ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, idest artis effectio. & tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo, propterea quòd in illis, quæ recte facta sunt, non continentur tamen omnes partes ex quibus constant. quæ autem nos aut recta, aut recte facta dicamus, si placet; illi autem appellant κατορθώματα; omnes numeros uirtutis continent: sola enim sapientia in se tota conuersa est: quod idem in cæteris artibus non fit. inscite autem medicinæ, & gubernationis ultimum cum ultimo sapientiæ

comparatur: ſapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iuſtitiam, & ut omnia, quæ homini accidant, infra ſe eſſe iudicet: quod idem in cæteris artibus non contingit. tenere autem uirtutes eas ipſas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, niſi ſtatuerit nihil eſſe, quod interſit, aut differat aliud ab alio, præter honeſta & turpia. Videamus nunc, quàm ſint præclare illa ijs, quæ iam poſui, conſequentia. cum enim hoc ſit extremum (ſentis enim credo me iam diu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum ſummum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc ſit extremum congruenter naturæ, conuenienterq; uiuere, neceſſario ſequitur, omnes ſapientes ſemper feliciter, abſolute, fortunate uiuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam diſciplinam, de qua loquor, quàm uitam, fortunasq; noſtras, id eſt ut, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum iudicemus: poteſt id quidem fuſe, & copioſe, & omnibus electiſſimis uerbis, grauiſſimisq; ſententijs rhetorice & augeri, & ornari: ſed conſectaria me Stoicorum breuia, & acuta delectant. concluduntur igitur eorum argumenta ſic. quod eſt bonum, omne laudabile eſt: quod autem laudabile eſt, omne honeſtum eſt: bonum igitur quod eſt, honeſtum eſt. ſatis ne hoc concluſum uidetur? certe: quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant ſumpta in eo, uides eſſe concluſum. duorum autem, è quibus effecta concluſio eſt, contra ſuperius dici ſolet, non omne bonum eſſe laudabile. nã quod honeſtum ſit, laudabile eſſe conceditur. illud au-

tem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit; aut expetendum, quod non placens; aut, si id, non etiam diligendum; ergo & probandum; ita etiam laudabile; id autem honestum. ita fit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. deinde quæro, quis aut de misera uita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam: quod non possit quidem nisi honestæ uitæ iure contingere: ita fit, ut honesta uita beata uita sit. & quoniam is, cui contingit ut iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ad ea, quæ tanta sint, beatus dici iure possit: idem de uita talis uiri rectissime dicitur. ita si beata uita honestate cernitur, quod honestum est, id bonum solum habendum est. quod uero negari nullo modo possit, quem unquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem uirum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? ut enim qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse decernit, non curare, idq; contemnere. quo posito, & omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despicere, & pro nihilo putare. quæ cum ita sint, effectum est nihil esse malum, quod turpe non sit. atque iste uir altus, & excellens, magno animo, uere fortis, infra se omnia humana ducens, is inquam, quem efficere uolumus, quem quærimus certe; & confidere sibi debet, & suæ uitæ, & actæ, & consequenti, & bene de se iudicare,

statuens nihil mali posse incidere sapienti. ex quo intelligitur idem, illud solum bonum esse, quod honestum sit, idq; esse beate uiuere, & honeste, id est cum uirtute uiuere. nec uero ignoro uarias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerẽt. quas quanquam uitiose quidam secuti sunt, tamen non modo his tribus, qui uirtutem à summo bono segregauerunt, cum aut uoluptatem, aut uacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent, sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putauerunt sine aliqua accessione uirtutem, ob eamq; rem trium earum rerum, quas supra dixi, singulas singulis addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, cuiusmodi sunt, qui summum bonum in animo, atque in uirtute posuerunt. sed sunt tamen perabsurdi & ij, qui, cum scientia uiuere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alij momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis obsistere uisis, assensusq; suos firme sustinere. his singulis copiose responderi solet. sed quæ perspicua sunt, longa esse non debent. quid autem apertius, quàm, si selectio nulla sit ab ijs rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum, quæ sint secundum naturam, tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudeturq; prudentia? circunscriptis igitur ijs sententijs, quas posui, & ijs, quæ similes earum sunt, relinquitur ut summum bonum sit, uiuere scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eueniant; seligentem, quæ secundum naturam, &, si quæ

etiam

etiam contra naturam ſunt, reijcientem, ideſt conuenienter, congruenterq́; naturæ uiuere. ſed in cæteris artibus, cum dicitur artificioſe, poſterum quodam modo, & conſequens putandum eſt: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo ſapienter dicimus, id apprime recte dicitur: quicquid enim à ſapiente proficiſcitur, id continuo debet expletum eſſe omnibus ſuis partibus: in eo enim poſitum eſt id, quod dicimus eſſe expetendum. nam ut peccatum eſt patriam prodere, parentes uiolare, fana depeculari, quæ ſunt in effectu: ſic timere, ſic mœrere, ſic in libidine eſſe, peccatum eſt, etiam ſine effectu. uerum ut hæc non in poſteris, & in conſequentibus, ſed in primis continuo peccata ſunt: ſic ea, quæ proficiſcuntur à uirtute, ſuſceptione prima, non perfectione recta ſunt iudicanda. Bonum autem, quod in hoc ſermone toties uſurpatum eſt, id etiam definitione explicetur. ſed eorum definitiones paulum oppido inter ſe differunt, & tamen eodem ſpectant. ego aſſentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod eſſet natura abſolutum. id autem ſequens, illud quod prodeſſet (ὠφέλημα enim ſic appellemus) motum aut ſtatum eſſe dixit, è natura abſoluta. cumq́; rerum notiones in animis fiãt, ſi aut uſu aliquid cognitum ſit, aut coniunctione, aut ſimilitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum poſui, bonorum notitia facta eſt: cum enim ab iis rebus, quæ ſunt ſecundum naturam, aſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni peruenit. hoc autem ipſum bonum non acceſſione, neq; creſcendo, aut cum cæteris comparando, ſed propria ui ſua & ſentimus, & appellamus bonum. ut enim mel,

etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum alijs, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio genere ualet, non magnitudine. nam cum æstimatio, quæ ἀξία dicitur, neq; in bonis numerata sit, nec rursus in malis: quantumcunq; eò addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio uirtutis: quæ genere, non crescendo, ualet. nec uero perturbationes animorum, quæ uitam insipientium miseram, acerbamq; reddunt, quas Græci πάθη appellant, poteram ego, uerbum ipsum interpretans, morbos appellare: sed non conueniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος. sit igitur perturbatio, quæ nomine ipso uitiosa declarari uidetur. nec hæ perturbationes ui aliqua naturali mouentur: omnesq; hæ sunt genere quatuor, partibus plures; ægritudo, formido, libido, quamq; Stoici communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant; ego malo lætitiam appellare, quasi gestientis animi elationem uoluptariam. perturbationes autem nulla naturæ ui commouentur: omniaq; ea sunt opiniones ac iudicia leuitatis. itaq; his sapiens semper uacabit. omne autem quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententijs. præter enim tres disciplinas, quæ uirtutem à summo bono excludunt, cæteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt. sed hæc quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. quis est enim, aut quis un=

quam fuit aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis uelit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quàm illo modo peruenire? quam uero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, quò moueantur, quibusq; de causis ea uersentur in cœlo? quis autem tam agrestibus institutis uiuit, aut quis contra studia naturæ tam uehementer obdurauit, ut à rebus cognitu dignis abhorreat, easq; sine uoluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui maiorum, aut Africanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei, cæterorumq; uirorum fortium, atq; omni uirtute præstantium facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur uoluptate? quis autem honesta in familia institutus, & educatus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo uidet eum, quem impure, ac flagitiose putet uiuere? quis non odit sordidos, uanos, leues, futiles? quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus, quo minus homines tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est: nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quàm & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se fugienda. Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum; intelligi necesse est, pluris id, quod honestum

ſit, æſtimandum eſſe, quàm illa media, quæ ex eo compa=rentur. ſtultitiam autem, & temeritatem, & iniuſti=tiam, & intemperantiã cum dicimus eſſe fugienda pro=pter eas res, quæ ex ipſis eueniant, nõ ita dicimus, ut cum illo quod poſitum eſt, ſolum id eſſe malum, quod turpe ſit, hæc pugnare uideatur oratio: propterea quòd ea non ad corporis incommodum referuntur, ſed ad tur=pes actiones, quæ oriuntur è uitijs: quas enim Græci κα κίας appellant, uitia malo, quàm malitias nominare.
Hæc tu inquam Cato uerbis illuſtribus, & id, quod uis, declarantibus. itaq; mihi uideris latine docere philoſo=phiam, & ei quaſi ciuitatem dare, quæ quidem adhuc pe regrinari Romæ uidebatur, nec offerre ſeſe noſtris ſer=monibus: & iſta maxime propter limatam quandam & rerum et uerborum tenuitatem. ſcio enim eſſe quoſ=dam, qui quauis lingua philoſophari poſſint: nullis ta men partitionibus, nullis definitionibus utuntur ipſi, qui dicunt ea ſe modo probare, quibus natura tacita aſſen=tiatur. itaq; in rebus minime obſcuris non multus eſt apud eos diſſerendi labor. quare attendo te ſtudioſe, et, quæcunq; rebus ijs, de quibus hic ſermo eſt, nomina im=ponis, memoriæ mando: mihi enim erit ijſdem iſtis for taſſe iam utendum. Virtutibus igitur rectiſſime mihi ui deris, & ad conſuetudinem noſtræ orationis, uitia po=ſuiſſe contraria. quod enim uituperabile eſt per ſe ip=ſum, id eo ipſo uitium nominatum puto, uel etiam à ui=tio dictum uituperari. ſin κακίαν malitiam dixiſſes, ad aliud nos unum certum uitium conſuetudo latina tradu ceret. hoc omni uirtuti uitium contrario nomine oppo=nitur. Tum ille, his igitur ita poſitis, inquit, ſequitur

magna contentio: quæ pertractata est à Peripateticis mollius: est enim eorum consuetudo dicendi nõ satis acuta propter ignorationẽ dialecticæ. Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaq́; eloquentia rem in summum discrimen adduxit: propterea ꝙ pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controuersiam, sed nominum. mihi autem nihil tam perspicuum uidetur, quàm has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quàm uerbis dissidere, maiorem multo habere Stoicos & Peripateticos rerum omnino discrepantiam, quàm uerborum; quippe cum Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate uiuendum; nostri uero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam uitam putent. an uero certius quicquam potest esse, quàm illa ratio eorum, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, cum eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit uti in omnibus tormentis conseruetur beata uita sapienti. etenim si dolores eosdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quàm qui leuiore de causa: opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem. ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cum tria genera bonorum sint, quæ sententia est Peripateticorũ, eo beatior quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum sit nobis, ut, qui plura habeat, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior. illi enim corporis cõmodis compleri uitam beatam putant: nostri nihil minus. nam cum ita placeat, ne

eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem uitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æstimandam: certe minus ad beatam uitam pertinet multitudo corporis cõmodorum. etenim si & sapere expetendum sit, & ualere: coniunctum utrunq; magis expetendum sit, quàm sapere solum. neq; tamen, si utrunq; sit æstimatione dignum, pluris sit coniunctum, quàm sapere ipsum separatum. nam qui ualetudinem æstimatione aliqua dignam uideamus, neq; tamen eam in bonis ponimus, ijdem censemus nullam esse tantam æstimationem, ut ea uirtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter uidetur: recte, secus ne, postea. sed potest ne rerum maior esse dissensio? ut enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernæ; & ut interit magnitudine maris Aegei stilla muriæ; et ut in diuitijs Crœsi terruncij accessio, & gradus unus in ea uia, quæ est hinc in Indiam: sic, cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum æstimatio, splendore uirtutis, & magnitudine obscuretur, & obruatur, atq; intereat necesse est. & quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis (habent enim suum modum quæcunq; opportuna dicuntur) sic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello, quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item conuenientia, deniq; ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ consentiat, crescendi accessionem nullam habet: ut enim oppor

tunitas illa, ſic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora: ob eamq; cauſam Stoicis non uidetur optabilior, nec magis expetenda beata uita, ſi ſit longa, quàm ſi breuis: utunturq; ſimili. ut ſi cothurni laus illa eſſet, ad pedem apte conuenire; neq; multi cothurni paucis anteponerentur, nec maiores minoribus: ſic quorum omne bonum conuenientia, atq; opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora breuioribus anteponentur. nec uero ſatis acute dicunt: ſi bona ualetudo pluris æſtimanda ſit longa, quàm breuis, ſapientiæ quoq; uſus longiſſimus quiſq; ſit plurimi. non intelligunt ualetudinis æſtimationem ſpatio iudicari; uirtutis, opportunitate: ut uideantur qui illud dicant, iidem hoc eſſe dicturi, bonam mortem, & bonum partum meliorem longum eſſe, quàm breuem. non uident alia breuitate pluris æſtimari, alia diuturnitate. itaq; conſentaneum eſt his, quæ dicta ſunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, creſcere putant poſſe, iiſdem placere eſſe alium alio etiam ſapientiorem, itemq; alium magis alio uel peccare, uel recte facere. quod nobis non licet dicere: qui creſcere bonorum finem non putamus. ut enim qui demerſi ſunt in aqua, nihilo magis reſpirare poſſunt, ſi longe non abſunt à ſummo, ut iam iamq; poſſint emergere, quàm ſi etiam tum eſſent in profundo; nec catulus ille, qui iam appropinquat ut uideat, plus cernit, quã is, qui modo eſt natus: item qui proceſſit aliquantum ad uirtutis aditum, nihilo minus in miſeria eſt, quàm ille, qui nihil proceſſit. hæc mirabilia uideri intelligo: ſed cum certe ſuperiora firma, ac uera ſint, his au=

tem ea consentanea, & consequentia; ne de eorum quidem ueritate est dubitandum. sed quanquam negent, nec uirtutes, nec uitia crescere: attamen utrunq; eorum fundi quodam modo, & quasi dilatari putant. diuitias autem Diogenes censeat nō eam modo uim habere, ut quasi duces sint ad uoluptatem, & ad ualetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in uirtute, neq; in cæteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest: itaq; si uoluptas, aut si bona ualetudo sit in bonis, diuitias quoq; in bonis esse ponendas: at si sapientia bonum sit, non sequi ut etiam diuitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quæ non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest. ob eamq; causam, quia cogitationes, comprehensionesq; rerum, è quibus efficiuntur artes, ad appetitiones mouent; cum diuitiæ non sint in bonis, nulla ars diuitijs contineri potest. quod si de artibus concedamus, uirtutis tamen non sit eadem ratio, propterea quòd hæc plurimæ commentationis, & exercitationis indigeat, quod idem in artibus non sit; & quòd uirtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius uitæ complectatur, nec eadem hæc in artibus esse uideamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis uita, ut ab Aristone; nec ullum sapientiæ munus, aut opus inueniretur, cum inter res eas, quæ ad uitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque, cum esset satis constitutum id solum esse bonum, quod esset honestum; et id malum solum, quod turpe: tum inter hæc, & illa, quæ nihil ualerent ad beate, misere'ue uiuen

dum, aliquid tamen, quo differrent, esse uoluerunt, ut essent eorum alia æstimabilia, alia contra, alia neutrum. quæque autem æstimanda essent, eorum in alijs satis esse causæ, quamobrem quibusdam anteponerentur; ut in ualetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris uacuitate; ut gloriæ, diuitiarum, similium rerum: alia autem non esse eiusmodi. itemq; eorum, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ quamobrem reijcerentur; ut dolorem, morbum, sensuum amissionē, paupertatem, ignominiam, similia horū: partim non. itemq; hinc esse illud exortum quod Zeno προηγμένον, contraq; quod ἀποπροηγμένον nominauit, cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quanquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. sed non alienum est, quo facilius uis uerbi intelligatur, rationem huius uerbi faciendi Zenonis exponere. ut enim, inquit, nemo dicit in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem (idem enim est προηγμένον) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit ad regium principatum: sic in uita non ea, quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, idest producta nominentur. quæ uel ita appellemus (id erit uerbum è uerbo) uel promota, & remota, uel, ut dudum diximus, præposita, uel præcipua; & illa reiecta: re enim intellecta, in uerborum usu faciles esse debemus. quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc quod præpositum uel præcipuum nominamus. itaque id definimus, quod sit indif=

ferens, cum æstimatione mediocri: quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in medijs, quod aut secundum naturam esset, aut contra: nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis æstimabile esset: nec hæc posita, non aliqua essent præposita. recte igitur hæc facta distinctio est. atque etiam ab ijs, quo facilius res perspici possit, hoc simile ponitur. ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita iacere talum, ut rectus assistat; qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contra; neque tamen illa præpositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad eius uim, naturamq; nihil pertinent. Sequitur illa diuisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia (sic enim appello, quæ τελικά dicuntur: iam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus uerbis dicere, quod uno non poterimus; ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικά; alia utrunque. de pertinentibus, nihil est bonum, præter actiones honestas. de efficientibus, nihil præter amicum. sed & pertinentem & efficientem sapientiam uolunt esse. nam quia sapientia est conueniens actio, est illo pertinenti genere, quod dixi. quod autem honestas actiones affert, & efficit, id efficiens dici potest. hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt per se ipsa præposita, partim quòd aliquid efficiunt, partim utrunque: per se, ut quidam habitus oris, & uultus, ut status, ut motus, in quibus sunt & præponenda quædam, & reij=

cienda : alia ob eam rem præposita dicentur, quòd ex se aliquid efficiant, ut pecunia : alia autem ob utranq; rē, ut integri sensus, ut bona ualetudo . de bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quàm gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem eius causa porrigendum esse dicebant . quibus ego uehementer assentior . qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam ipsam propter se præpositam, & sumendā esse dixerunt ; esseq; hominis ingenui, & liberaliter educati, uelle bene audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam uiris, idq; propter rem ipsam, non propter usum : dicuntq;, ut liberis consultum uelimus, etiam si posthumi futuri sint, propter ipsos, sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum . sed cum, quod honestum sit, id solum bonum esse dicamus : consentaneum tamen est, fungi officio, cum id officium nec in bonis ponamus, nec in malis : est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut eius ratio reddi possit . est autem officium, quod ita factum est, ut eius probabilis ratio reddi possit . ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrarijs . quoniamq; in ijs rebus, quæ neque in uirtutibus sunt, neque in uitijs, est tamen quiddam, quod usui possit esse : tollendum id non est . est autem eius generis actio quoq; quædam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, & facere eorum . quod autem ratione actum sit, id officiū appellamus. est igitur officiū eius generis, quod nec in bo

nis ponatur, nec in contrarijs. atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus medijs aliquid agere sapientem. iudicat igitur, cum agit, officium illud esse. quod quoniam nunquam fallitur in iudicando, erit in medijs rebus officium. quod efficitur etiam hac cōclusione rationis. quoniam enim uidemus esse quiddam, quod recte factum appellemus, id autem est perfectum officium: erit autem etiam inchoatum, ut, si iuste depositum reddere in recte factis sit, in officijs ponatur depositum reddere: illo enim addito, iuste, facit recte factū: per se autem hoc ipsum reddere in officio ponitur. quoniamq; non dubium est, quin in ijs, quæ media dicimus, sit aliud sumēdum, aliud reijciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, omni officio cōtinetur. ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes natura diligunt, tam insipientem, quàm sapientem sumpturum quæ secundum naturam sint, reiecturumq; contraria. ita est quoddam commune officium sapientis, & insipientis. ex quo efficitur uersari in ijs, quæ media dicamus. sed cum ab his omnia proficiscantur officia; nō sine causa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes, in his & excessum è uita, & in uita mansionem: in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt; huius officium est in uita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore uidentur; huius officium est è uita excedere. ex quo apparet & sapientis esse aliquando officium, excedere è uita, cum beatus sit; & stulti, manere in uita, cum sit miser. nam bonum illud, & malum, quod sæpe iam dictum est, postea consequitur. prima autem illa naturæ, siue secunda, siue contraria, sub iudicium sapientis, & delectum cadunt:

estq; illa subiecta quasi materia sapiētiæ. itaque & manendi in uita, & migrandi ratio omnibus ijs rebus, quas supra dixi, metienda. nam neque ijs, qui uirtute retinentur in uita; neque ijs, qui sine uirtute sunt, mors est oppetenda; ut sæpe officium est sapientis desciscere à uita, cum sit beatissimus, si id opportune facere possit, quod est conuenienter naturæ uiuere: sic enim censent, opportunitatis esse beate uiuere. itaque à sapientia præcipitur, se ipsam, si iusserit, sapiens ut relinquat. quãobrem cum uitiorum ista uis non sit, ut causam afferãt mortis uoluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui ijdem miseri sint, officium esse, manere in uita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. & quoniam excedens è uita, & manens, æque miser est; nec diuturnitas magis ei uitam fugiendam facit: non sine causa dicitur ijs, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in uita manendum. pertinere autem ad rem arbitrantur intelligi natura fieri, ut liberi à parentibus amentur: à quo initio profectam cõmunem humani generis societatem persequimur. quod primum intelligi debet figura, membrisq; corporum: quæ ipsa declarant procreandi à natura habitam esse rationem. neque uero hæc inter se congruere possent, ut natura & procreari uellet, & diligi procreatos non curaret. atque etiam in bestijs uis naturæ inspici potest: quarum in fœtu & educatione laborem cum cernimus, naturæ ipsius uocem uidemur audire. quare ut perspicuũ est natura nos à dolore abhorrere: sic apparet, à natura ipsa impelli, ut eos, quos genuerimus, amemus. ex hoc nascitur, ut etiam communis hominum inter homi=

nes naturalis ſit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipſum, quòd homo ſit, non alienum uideri. ut enim in membris alia ſunt tanquam ſibi nata, ut oculi, ut aures; alia etiam cæterorum membrorũ uſum adiuuant, ut crura, ut manus: ſic immanes quædam beſtiæ ſibi ſolum natæ ſunt: at illa, quæ in concha patula Pinna dicitur, iſq;, qui enat è concha, qui, quòd eam cuſtodiat, Pinnoteres uocatur, in eamq́; cum ſe recepit, includitur; ut uideatur monuiſſe, ut caueret; itemq́; formicæ, apes, ciconiæ aliorum etiam cauſa quædam faciunt. multo magis hæc coniunctio eſt hominis: itaque natura ſumus apti ad cœtus, concilia, ciuitates. Mundum autem cenſent regi numine deorum, eumq́; eſſe quaſi cõmunem urbem, & ciuitatem hominum, & deorum, & unumquenque noſtrum eius mundi eſſe partem. ex quo illud natura conſequitur, ut communem utilitatem noſtræ anteponamus. ut enim leges omnium ſalutem ſingulorum ſaluti anteponunt: ſic uir bonus, & ſapiens, & legibus parens, & ciuilis officij non ignarus, utilitati omnium plus, quàm unius alicuius, aut ſuæ conſulit. nec magis uituperandus eſt proditor patriæ, quàm communis utilitatis, aut ſalutis deſertor propter ſuam utilitatem, aut ſalutem. ex quo fit, ut laudandus ſit is, qui mortem oppetat pro Rep. qui doceat chariorem eſſe patriam nobis, quàm noſmet ipſos. quoniamq́; illa uox inhumana, & ſcelerata ducitur, eorum, qui negant ſe recuſare, quo minus ipſis mortuis terrarum omnium deflagratio conſequatur; quod uulgari quodam uerſu græco pronunciari ſolet: certe uerum eſt, etiam ijs, qui aliquando futuri ſint, eſſe propter ipſos conſulẽdum. ex hac animorum

affectione testamenta, commendationesq́; morientium natæ sunt: quodq́; nemo in solitudine uitam agere uelit, ne cum infinita quidem uoluptatum abundantia, facile intelligitur, nos ad coniunctionem, congregationemq́; hominum, & ad naturalem communitatem esse natos. impellimur autem natura, ut prodesse uelimus quamplurimis, in primisq́; docendo, rationibusq́; prudentiæ tradendis. itaque non facile est inuenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. ita non solum ad discendum propensi sumus, uerum etiam ad docendum. atque ut tauris natura datum est, ut pro uitulis contra leones summa ui, impetuq́; contendant: sic ij, qui ualent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule & Libero accepimus, ad seruandum genus hominum natura incitantur. atque etiam Iouem cum optimum, & maximum dicimus, cumq́; eundem salutarem, hospitalem, statorem; hoc intelligi uolumus, salutem hominum in eius esse tutela. minime autem conuenit, cum ipsi inter nos abiecti neglectiq́; simus, postulare ut dijs immortalibus chari simus, & ab his diligamur. quemadmodum igitur membris utimur prius, quàm didicimus cuius ea utilitatis causa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti, & consociati sumus. quod ni ita se haberet, nec iustitiæ ullus esset, nec bonitati locus. & quo modo hominum inter homines iuris esse uincula putant, sic homini nihil iuris esse cum bestijs: præclare enim Chrysippus, cætera nata esse hominum causa, & deorum, eos autem communitatis, & societatis suæ, ut bestijs homines uti ad utilitatem suam possint sine iniuria: quoniamq́; ea natura esset hominis, ut cum genere humano quasi ciui=

le ius intercederet; qui id conseruaret, eum iustum; qui migraret, iniustum fore. sed quemadmodum, theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest eius esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in urbe, mundo'ue communi non aduersatur ius, quo minus suum quidq; cuiusque sit. cum autem ad tuendos, conseruandosq; homines hominem natum esse uideamus: consentaneum est huic naturæ, ut sapiẽs uelit gerere, & administrare Rep. atque, ut è natura uiuat, uxorem adiungere, & uelle ex ea liberos procreare. ne amores quidem sanctos à sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem atque uitam alij cadere in sapientem dicunt, si quis eiusmodi forte casus inciderit, ut id faciendum sit: alij nullo modo. ut uero conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, charitas, & emolumenta, & detrimenta, quæ ὀφελήματα & βλάμματα appellant, communia esse uoluerunt. quorum altera prosunt, nocent altera. nec solum ea communia, uerum etiam paria esse dixerunt. incommoda autem, & commoda (ita εὐχρηστίματα & δυσχρηστίματα appello) communia esse uoluerunt, paria noluerunt: illa enim, quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita & reiecta dicimus. ea possunt paria non esse: sed emolumenta communia esse dicuntur: recte autem facta & peccata non habentur communia. amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quæ prosunt. quanquam autem in amicitia alij dicant æque charam esse sapienti rationem amici, ac suam, alij

autem

autem ſibi cuiq; chariorem ſuam : tamen hi quoq; poſteriores fatentur alienum eſſe à iuſtitia, ad quam nati eſſe uideamur, detrahere quid de aliquo quod ſibi aſſumat. minime uero probatur huic diſciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut iuſtitiam propter utilitates aſciſci, aut probari: eædem enim uoluptates poterunt eas labefactare, atq; peruertere : etenim nec iuſtitia, nec amicitia eſſe omnino poterunt, niſi ipſa per ſe expetantur : ius autem quod ita dici, appellariq; poſſit, id eſſe naturam, alienumq; eſſe à ſapiente non modo iniuriam cui facere, uerum etiam nocere. nec uero rectum eſt cum amicis, aut bene meritis conſociare, aut coniungere iniuriam : grauiſſimeq;, & ueriſſime defenditur, nunquam æquitatem ab utilitate poſſe ſeiungi ; & quicquid æquũ, iuſtumq; eſſet, id etiam honeſtum ; uiciſſimq;, quicquid eſſet honeſtum, id iuſtum etiam, atq; æquum fore. Ad easq; uirtutes, de quibus diſputatum eſt, dialecticam etiam adiungunt, & phyſicam : eaſq; ambas uirtutum nomine appellant ; alteram, quòd habeat rationem, ne cui falſo aſſentiamur, ne'ue unquam captioſa probabilitate fallamur, eaq;, quæ de bonis, & malis diceremus, ut tenere, tueriq; poſſimus : nam ſine hac arte quemuis arbitramur à uero abduci, falliq; poſſe. recte igitur, ſi omnibus in rebus temeritas, ignoratioq; uitioſa eſt, ab his ea, quæ tollit hæc, uirtus nominata eſt. Phyſicæ quoq; non ſine cauſa tributus idem eſt honos : propterea quòd qui conuenienter naturæ uicturus ſit, ei & proficiſcendum eſt ab omni mundo, & ab eius procuratione. nec uero poteſt quiſquam de bonis, & malis uere iudicare, niſi omni cognita ratione naturæ, & ui=

tæ, etiam deorum, & utrum conueniat nec ne natura hominis cum uniuersa. quæq; sunt uetera præcepta sapientium, qui iubent tempori parere, & sequi deum, & se noscere, & nihil nimis, hæc sine physicis quam uim habeant (& habent maximam) uidere nemo potest. atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas charitates quid natura ualeat, hæc una cognitio potest tradere. nec uero pietas aduersus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest. Sed iam sentio me esse longius prouectum, quàm proposita ratio postularet. uerum admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisq; rerum traxit ordo. quæ, per deos immortales, non'ne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius; aut in operibus manu factis tam cõpositum, tamq; compactum, & coagmentatum inueniri potest? quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio nectitur, ut non, si ullam literam moueris, labent omnia? nec tamen quicquam est, quod moueri possit. quàm grauis uero, quàm magnifica, quàm constans conficitur persona sapientis? qui, cum ratio docuerit quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, uereq; omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent: rectius enim appellabitur rex, quàm Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi (is enim est Dictator) quàm Sylla, qui trium pestiferorum uitiorum luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectius diues, quàm Crassus, qui nisi eguisset, nunquam Euphraten nulla belli causa

transire uoluisset. recte eius omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. recte etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulchriora, quàm corporis: recte solus liber, nec dominationi cuiusquam parens, neq; obediens cupiditati: recte inuictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen uincula inijci nulla possint, neq; expectet ullum tempus ætatis, ut tum deniq; iudicetur, beatus ne fuerit, cum extremum uitæ diem morte confecerit: quod ille unus è septem sapientibus non sapienter Crœsum monuit. nam si beatus unquam fuisset, beatam uitam usq; ad illum à Cyro extinctum rogum protulisset. quod si ita est, ut neq; quisquam nisi bonus uir, & omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est uirtute diuinius?

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER IIII.

Q Væ cum dixisset, finem ille. ego autem, næ tu, inquam, Cato ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaq; aut omittamus contra omnino uelle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tum enim diligenter, etsi minus uere, nam non dum id quidem audeo dicere: sed tamen accurate non modo fundatam, uerum etiam extructam disciplinam non est facile perdiscere. Tum ille, an tandem, inquit, cum ego te hac noua

lege uideam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? quæ tamen à te agetur non melior, quàm illæ sunt, quas interdum obtines. quare istam quoq; aggredere, tractatam præsertim & ab alijs, & à te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ uix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, uerbum nullum est, quod non intelligatur? Easdem ne res, inquit? an parum disserui, non uerbis Stoicos à Peripateticis, sed uniuersa re, & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit.

Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. quare ad ea primum, si uidetur. sin aliud quid uoles, postea.

Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo. Vt placet, inquit. etsi illud erat aptius, æquum cuiq; concedere. Existimo, inquam, Cato, ueteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem, deinde eorum Polemonem, Theophrastum, satis & copiose, & eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & à superioribus dissideret. quorum fuit hæc institutio. in qua animaduertas uelim quid putes mutandum; nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta sunt: uniuersa enim illorum ratione cum tota

uestra configendum puto. qui cum uiderent nos ita esse natos, ut & communiter ad eas uirtutes apti essemus, quæ notæ, illustresq; sunt; iustitiam dico, temperantiam, cæterasq; generis eiusdem; quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & tractatione differunt; easq; ipsas uirtutes uiderent nos magnificentius appetere, & ardentius, habere etiam insitam quandam, uel potius innatam cupiditatem scientiæ, natosq; esse ad congregationem hominum, & ad societatem, communitatemq; generis humani, eaq; in maximis ingenijs maxime elucere: totam philosophiam tres in partes diuiserunt. quam partitionem à Zenone retentam esse uidemus. quarum cum una sit, qua mores conformari putantur: differo eam partem, quæ quasi stirps est huius quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantum dico, à ueteribus Peripateticis, Academicisq;, qui re consentientes uocabulis differebant, eum locum, quem ciuilem recte appellaturi uidemur, græce πολιτικὸν, grauiter, & copiose esse tractatum. quàm multa illi de Rep. scripserunt? quàm multa de legibus? quàm multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, polite, aptéq; dixerunt, cum definientes, tum partientes: ut uestri etiam: sed uos squallidius: illorum, uides, quàm niteat oratio. deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, & grauem, quàm magnifice sunt dicta ab illis? quàm splendide? de iustitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philoso=

phia, de capeſſenda Rep. de temperantia, de fortitudine
hominum, * de ſpinis uellentium, ut Stoici, nec
oſſa nudantium; ſed eorum, qui grandia ornate uel=
lent, enucleate minora dicere. itaq; quæ ſunt eorum
conſolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita, et
conſilia ſcripta ad ſummos uiros? erat enim apud eos,
ut eſt rerum ipſarum natura, ſic dicendi exercitatio du
plex. nam quicquid quæritur, id habet aut generis ip=
ſius ſine perſonis, temporibuſq;, aut ijs adiunctis, facti,
aut iuris, aut nominis controuerſiam. ergo in utroq; exer
cebantur: eaq; diſciplina effecit tantam illorum utroq;
in genere dicendi copiam. totum genus hoc & Zeno,
& ab eo qui ſunt, aut non potuerunt, aut noluerunt,
certe reliquerunt. quanquam ſcripſit artem rhetoricam
Cleanthes, Chryſippus etiam, ſed ſic, ut, ſi quis obmute=
ſcere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaq; uides,
quo modo loquantur. noua uerba fingunt, deſerunt uſi=
tata: at quanta conantur? mundum hunc omnem op=
pidum eſſe noſtrum. incendit igitur eos, qui audiunt.
uides, quantam rem agas: ut Circeis qui habitet, totum
hunc mundum ſuum municipium eſſe exiſtimet. quid
ille incendat? reſtinguet citius, ſi ardentem acceperit.
iſta ipſa, quæ tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem
ſolum eſſe ſapientem, à te quidem apte, ac rotunde: quip
pe: habes enim à rhetoribus. illorum uero iſta ipſa quã
exilia de uirtutis ui: quam tantam uolunt eſſe, ut bea=
tum per ſe efficere poſſit. pungunt quaſi aculeis, in=
terrogatiunculis anguſtis. quibus, etiam qui aſſentiun=
tur, nihil commutantur animo, & ijdem abeunt, qui
uenerant: res enim fortaſſe ueræ, certe graues, non ita

tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius. Sequitur disserendi ratio, cognitioq; naturæ. nam de summo bono mox, ut dixi, uidebimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In ijs igitur partibus duabus nihil erat quod Zeno commutare gestiret: res enim præclare se habent, & quidem in utraq; parte: quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum ualet, prætermissum est? qui & definierunt plurima: & definiendi artes reliquerunt: quodq; est definitioni adiunctum, ut res in partes diuidatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrarijs: à quibus ad genera, formasq; generum deuenerunt. iam argumenti ratione conclusi caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum quid uerum sit in singulis. extrema conclusio est. quanta autem ab illis uarietas argumentorum ratione concludentium? eorumq; cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? quid, quòd pluribus locis quasi denunciant, ut neq; sensuum fidem sine ratione, nec rationes sine sensibus exquiramus, atq; ut eorum alterum ab altero separemus? quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt, & docent, non'ne ab illis instituta sunt, & inuenta? de quibus etsi à Chrysippo maxime est elaboratum, tamen à Zenone minus multo, quàm ab antiquis. ab hoc autem quædam non melius, quàm ueteres: quædam omnino relicta. cumq; duæ sint artes, quibus perfecte ratio, & oratio compleatur, una inueniendi, altera disserendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem. nam, è quibus locis quasi thesauris argumenta

depromerentur, uestri ne suspicati quidem sunt, superiores autem artificio, & uia tradiderunt. quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neq; à commentariolis suis discedere: nam qui sciet ubi quidq; positum sit, quáq; eò ueniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperq; esse in disputando suus. quod etsi ingenijs magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: ars tamen est dux certior, quàm natura: aliud est enim poetarum more uerba fundere, aliud ea, quæ dicas, ratione, & arte distinguere. Similia dici possunt de explicatione naturæ: qua hi utuntur, & uestri: neq; uero ob duas modo causas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis, & religionis metus: sed etiam modestiam quandam cognitio rerum cœlestium affert ijs, qui uideant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo; & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus; iustitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quæ uoluntas. cuius ad naturam apta ratio, uera illa, & summa lex à philosophis dicitur. inest in eadem explicatione naturæ insatiabilis quædam è cognoscendis rebus uoluptas: in qua una, confectis rebus necessarijs, uacui negocijs, honeste ac liberaliter possumus uiuere. ergo in hac ratione tota de maximis ferè rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. cum autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura uideretur esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cuius

generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem: non nulla deinde aliter, sed ea pauca. de maxima autem re, eodem modo, diuina mente, atque natura mundum uniuersum, atque eius maximas partes administrari, materiam uero rerum, & copiam apud eos exilem, apud illos uberrimam reperiemus. quàm multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quàm multa de rebus ijs, quæ gignuntur è terra? quàm multæ, quamq; de rebus uarijs & causæ cur quidque fiat, & demonstrationes quemadmodum quæq; fiant? qua ex omni copia, plurima, & certissima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturam explicandam. ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non uidetur fuisse mutandi nominis: nõ enim, si omnia non sequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in physicis quidem Democritum puto: pauca mutat, uel plura sanè. at cum è plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. quod itẽ cum uestri faciant, non satis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed hæc hactenus. Nunc uideamus quæso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus, tanquam à parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quãquam à te Cato diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & qui à Stoicis, & quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponam; ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam à Zenone noui sit allatum. cum enim superiores, è quibus planissime Polemo, secundum naturam uiuere summum bonum esse dixissent, his uerbis significari Stoici tria dicunt:

unum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura euenirent. hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod à te dictum est, conuenienter naturæ uiuere. alterum significare idem, ut diceretur, officia omnia media, aut pleraque seruantem uiuere. hoc sic expositum dissimile est superiori: illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebas, contingit sapienti soli; hoc autem inchoati cuiusdam officij est, nõ perfecti: quod cadere in non nullos insipientes potest. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus ijs, quæ secundum naturam sint, fruentem uiuere. hoc non est positum in nostra actione: completur enim & ex eo genere uitæ, quod uirtute fruitur; & ex ijs rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. sed hoc summum bonum, quod certa significatione intelligitur, eáq; uita, quæ ex summo bono degitur, quia coniuncta ei uirtus est, in sapientem solum cadit: isq; finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum uidemus, à Xenocrate, atque ab Aristotele constitutus est. itaque ab his constitutio illa prima natura, à qua tu quoque ordiebare, his prope uerbis exponitur. omnis natura uult esse conseruatrix sui, ut & salua sit, & in genere conseruetur suo. ad hanc rem aiunt artes quoque exquisitas, quæ naturam adiuuarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ est uiuendi ars, ut tueatur quod à natura datum sit; quod desit, acquirat. ijdemq; diuiserunt naturam hominis in animum, & corpus. cumq; eorum unumquodque per se expetendum esse dixissent, uirtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant. cum animum quadam infinita laude antepo=

nerent corpori, uirtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. ſed cum ſapientiam totius hominis custodẽ, & procuratricem eſſe uellent, quæ eſſet naturæ comes, & adiutrix: hoc ſapientiæ munus eſſe dicebant, ut eum tueretur qui conſtaret ex animo & corpore, in utroque iuuaret eum, atque contineret. atque ita re primo ſimpliciter collocata, reliqua ſubtilius perſequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere cenſebãt. de animi bonis accuratius exquirebant: in primiſq; reperiebant, in his ineſſe iuſtitiæ ſemina: primiq; ex omnibus philoſophis à natura tributum eſſe docuerunt, ut ij, qui procreati eſſent, à procreatoribus amarentur; & id, quod temporum ordine antiquius eſt, ut coniugia uirorum, & uxorum natura coniuncta eſſe dicerent, qua ex ſtirpe orirentur amicitiæ cognationum. atque ab his initijs profecti, omnium uirtutum & originem, et progreſſionem perſecuti ſunt. ex quo magnitudo quoque animi exiſtebat, qua facile poſſet repugnari, obſiſtiq; fortunæ, quòd maximæ res eſſent in poteſtate ſapiẽtis. uarietates autem, iniuriaſq; fortunæ facile ueterum philoſophorum præceptis inſtituta uita ſuperabat. principijs autem à natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ à contemplatione rerum occultiorum, quòd erat inſitus menti cognitionis amor; ex quo etiam rationis, explicandi, diſſerendiq; cupiditas conſequebatur: quodq; hoc ſolum animal natum eſt pudoris ac uerecundiæ particeps, appetenſq; coniunctionum hominum ac ſocietatum, animaduertenſq; in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, ne quid ab eo fieret, niſi honeſte, & deco=

re. his initijs, ut ante dixi, tanquam seminibus, à natura datis, temperantia, modestia, iustitia, & omnis honestas perfecte absoluta est. Habes inquam Cato formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. qua exposita, scire cupio quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciuerit, quidnam horum ab eo non sit probatum, quod ne omnem naturam conseruatricem sui dixerit, an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere, incolumeq; uellet, an, cum omnium artium finis is esset, quid natura maxime quæreret, idem statui debere de totius arte uitæ: an quòd, cum animo constaremus, & corpore, & hæc ipsa, & eorum uirtutes per se esse sumendas: an uero displicuit ea, quæ tributa est animi uirtutibus tanta præstantia: an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de coniunctione generis humani, quæq; ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur, fatebuntur Stoici hæc omnia dicta esse præclare? neque enim eam causam Zenoni desciscendi fuisse. alia quædam dicent, credo, magna antiquorum esse peccata; quæ ille ueri inuestigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit: quid enim peruersius, quid intolerabilius, quid stultius, quàm bonam ualetudinem, quàm dolorum omnium uacuitatem, quàm integritatem oculorum, reliquorumq; sensuum ponere in bonis potius, quàm dicere, nihil omnino inter eas res, ijsq; contrarias interesse? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona: itemq; illa, quæ in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda; & sumenda potius, quàm expetenda. eademq; de omni uita, quæ in una

uirtute consisteret; illam uitam, quæ etiam cæteris rebus, quæ essent secundum naturam abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam: cumq; ipsa uirtus efficiat ita beatam uitam, ut beatior esse non possit; tamen quædam deesse sapientibus tum, cum sunt beatissimi: itaque eos id agere, ut à se dolores, morbos, debilitates repellant. ò magnam uim ingenij, causamq; iustam, cur noua existeret disciplina. perge porrò: sequentur enim, quæ tu scientissime complexus es; omnem insipientiam, & iniustitiam, alia uitia similia esse, omniaq; peccata esse paria, eosq;, qui natura, doctrinaq; longe ad uirtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summe esse miseros, neque inter eorum uitam, & improbissimorum quicquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille uir, si sapiens non fuerit, nihilo melius, quàm quiuis improbissimus, nec beatius uixerit. hæc uidelicet est correctio philosophiæ ueteris, & emendatio. quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam: quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se ductorem uitæ grauiter, & sapienter agendæ profiteretur, nomina rerum commutantem; cumq; idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem uim tribueret, alia nomina imponentem, uerba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? patronus ne causæ in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc reijcienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? in concione autem si loqueretur, si Annibal ad portas uenisset, murumq; iaculo traiecisset, negaret esse in malis capi, uenire, interfici, patriam amittere?

an, ſenatus cum triumphum Africano decerneret, quid de eius uirtute aut felicitate poſſet dicere, ſi neque uirtus in ullo, niſi in ſapiente, nec felicitas uere dici po teſt? quæ eſt igitur iſta philoſophia, quæ communi mo= re in foro loquitur; in libello, ſuo? præſertim cum, quod illi uerbis ſuis ſignificent, in eo nihil mouetur, de ipſis rebus nihil mutetur, eædem res maneant, alio modo: quid enim intereſt, diuitias, opes, ualetudinem, bona dicas, an ne præpoſita, cum ille, qui iſta bona dicit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præpo ſita nominas? itaque homo in primis ingenuus, & gra uis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælij Panæ= tius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo ſcribe ret; quod eſſe caput debebat, ſi probari poſſet, nunquã poſuit, non eſſe malum dolorem; ſed quid eſſet, & quale, quatumq; in eo ineſſet alieni, deinde quæ ratio eſſet perferendi. cuius quidem, quoniam Stoicus fuit, ſententia condemnata mihi uidetur eſſe immanitas iſta uerborum. ſed ut propius ad ea Cato accedam, quæ à te dicta ſunt, preſſius agamus, eaque, quæ modo dixi= ſti, cum ijs conferamus, quæ tuis antepono. quæ ſunt igitur communia uobis cum antiquis, his ſic utamur, quaſi conceſſis: quæ in controuerſiam ueniunt, de ijs, ſi placet, diſſeramus. Mihi uero, inquit, placet agi ſub= tilius, &, ut ipſe dixiſti, preſſius: quæ enim adhuc pro tuliſti, popularia ſunt: ego autem à te elegantiora de= ſidero. A` me ne tu, inquam? ſed tamen enitar, &, ſi minus mihi multa occurrent, non fugiam iſta popula ria. ſed primum poſitum ſit, noſmet ipſos commenda= tos eſſe nobis, primamq; ex natura hanc habere appeti=

tionem, ut conseruemus nosmet ipsos. hoc conuenit. sequitur illud, ut animaduertamus qui simus ipsi, ut nos, quales oportet esse, seruemus. sumus igitur homines: ex animo constamus & corpore: quæ sunt cuiusdam modi: nosq́; oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereq; ex his finem illum summi boni, atque ultimi. quem, si prima uera sint, ita constitui necesse est, scilicet earum rerum, quæ sunt secundum naturam, quamplurima, & quammaxima adipisci. hunc igitur finem illi tenuerunt: quodq́; ego pluribus uerbis, illi breuius, secundum naturam uiuere. hoc his bonorum uidetur extremum. Age nunc isti doceant, uel tu potius (quis enim ista melius?) quonã modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis ut honeste uiuere, (id est enim uel ex uirtute, uel naturæ congruenter uiuere) summum bonum sit; & quonam modo, aut quo loco corpus subito deserueritis; omniaq; ea, quæ, cum secundum naturam sint, absint à nostra potestate; ipsum denique officium. quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes à natura profectæ subito à sapientia relictæ sint. quòd si non hominis summum bonum quæreremus, sed cuiusdam animantis, is autem esset nihil nisi animus (licet enim fingere aliquid eiusmodi, quo uerum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic uester finis: desideraret enim ualetudinem, uacuitatem doloris: appeteret etiam conseruationem sui, earumq́; rerum custodiam· finemq́; sibi constitueret, secundum naturam uiuere: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, uel omnia, uel plurima, & maxima: cuiuscunque enim

modi animal conſtitueris: neceſſe eſt, etiam ſi id ſine corpore ſit, ut fingimus, tamen eſſe in animo quædam ſimilia eorum, quæ ſint in corpore: ut nullo modo, niſi ut expoſui, conſtitui poſſit finis bonorum. Chryſippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, non nullas ualere utraque re. deinde diſputat, quod cuiuſque generis animantis ſtatui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere poſuiſſet, ut ei tribueret animi excellentiam: ſummum bonum id conſtituit, non excellere animo, ſed uti nihil eſſe præter animum uideretur. uno autem modo in uirtute ſola ſummum bonum recte poneretur, ſi quod eſſet animal, quod totum ex mente conſtaret: id ipſum tamen ſic, ut ea mens nihil haberet in ſe, quod eſſet ſecundum naturam: ut ualetudo eſt. ſed id ne cogitari quidem poteſt quale ſit: ut non repugnet ipſum ſibi. ſin dicit obſcurari quædam, nec apparere, quia ualde parua ſint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de uoluptate, quæ minimæ ſint uoluptates, eas obſcurari ſæpe, & obrui. ſed non ſunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamq; productæ temporibus, tamq; multæ. itaque, in quibus propter earum exiguitatem obſcuratio ſequitur: ſæpe accidit, ut nihil intereſſe noſtra fateamur, ſint illa, nec ne ſint: ut in ſole, quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil intereſt, aut teruntium addere Crœſi pecuniæ. quibus autem in rebus obſcuratio tanta non ſit, fieri tamen poteſt, ut id ipſum, quod intereſt, non ſit magnum. ut ei, qui iucunde uixerit annos decem, ſi æque uita iucunda menſtrua addatur, quia momentum aliquod habeat

ad iucundam

ad iucundam accessionem, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo uita beata tollitur. Bona autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similiora: habent enim accessionem dignam, in qua laboretur: ut mihi in hoc Stoici iocari uideantur interdum, cum ita dicant, si ad illam uitam, quæ cum uirtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam uitam potius, quò hæc adiecta sint, nec beatiorem tamen ob eam causam fore. hoc simile tandem est non risu potius, quàm oratione eijciendum? ampulla enim sit necne sit, quis non iure optimo irrideatur, si laboret? at uero grauitate membrorum, & cruciatu dolorum si quis quem leuet, magnam ineat gratiam. nec si ille sapiens ad tortoris eculeum à tyráno ire cogatur, similem habeat uultum, ac si ampullam perdidisset: sed ut magnum & difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali aduersario dolore depugnandum uideret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumq; prælium. deinde non quærimus quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum paruum; sed quid tale sit, ut expleat summum. una uoluptas è multis obscuratur in illa uita uoluptaria. sed tamen ea, quamuis parua sit, pars est eius uitæ, quæ posita est in uoluptate. nummus in Crœsi diuitijs obscuratur: pars est tamen diuitiarum. quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in uita beata: sint modo partes beatæ uitæ. atqui si, ut conuenire debet inter nos, est quædam appetitio naturalis, ea, quæ secundum naturam sunt, appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda.

quo constituto, tum licebit ociose ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoq; sit ad beate uiuendum; de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem uix, aut ne uix quidem appareant. quid, de quo multa dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum: omnis enim est natura diligens sui: quæ est enim, quæ se unquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut uim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est? nulla profecto, quin suam uim retineat à primo ad extremum. quo modo igitur euenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ obliuisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatq; inter omnes, conseruabitur, ut simile sit omnium naturale illud ultimum, de quo quæritur? tum enim esset simile, si in cæteris quoq; naturis id cuiq; esset ultimum, quod in quaq; excelleret: tale enim uisum esset ultimum Stoicorum. quid dubitas igitur mutare principia naturæ? quid enim dicis, omne animal, simul atq; sit ortum, applicatum esse ad se diligendum? esseq; in se conseruando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius unius occupatum esse custodia, reliquasq; naturas nihil aliud agere, nisi ut id conseruent, quod in quaq; optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum præ

terea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest à principio instituere signum, idq; perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absoluere. huic est sapientia similis: non enim ipsa genuit hominem, sed accepit à natura inchoatum. hanc igitur intuens, debet institutum illud quasi signum absoluere. qualem igitur natura hominem inchoauit? ecquod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolui, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est, præter motum ingenij quẽdam, id est rationem: necesse est huic ultimum esse ex uirtute uitam fingere: rationis enim perfectio est uirtus. si nihil, nisi corpus: summa erunt illa, ualetudo, uacuitas doloris, pulchritudo, & cætera. nunc de hominis summo bono quæritur. quid ergo dubitamus in tota eius natura quærere quid sit effectum? cum enim constet inter omnes, omne officium, munusq; sapientiæ in hominis cultu esse occupatum: alij (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alij contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita præter animum nihil curant; cum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis, ut ne is quidem uirtute una contentus sit, sed appetat uacuitatem doloris. quamobrem utriq; idem faciunt, ut si læuam partem negligerent,

dexteram tuerentur, aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent: eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta senten= tia: at uero illa perfecta, atque plena, eorum, qui cum de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem uacuam tutela relique= runt. uos autem Cato, quia uirtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maxime excellentem te net, & quòd eos, qui sapientes sunt, absolutos, & per= fectos putamus: aciem animorum nostrorum uirtutis splendore perstringitis: in omni enim animante est sum= mum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen & dolore uacare opus est, & ualere. sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est in uirtute laudatur. itaq; mihi non satis uidemini considerare, quid intersit naturæ quæq; progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit: semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deserat. itaq; sensibus rationem adiunxit: & ratione effecta sen sus non reliquit: ut si cultura uitium, cuius hoc munus est, ut efficiat, ut uitis cum partibus suis omnibus quam= optime se habeat. sed sic intelligamus: licet enim, ut uos quoq; soletis, fingere aliquid docendi causa. si igi= tur illa cultura uitium in uite insit, ipsa cætera credo uelit, quæ ad colendam uitem attinebunt, sicut antea, se autem omnibus uitis partibus præferat, statuatq; ni=

hil esse melius in uite, quàm se: similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ, huius tutelæ subijciantur. itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita uitam omnem debet gubernare. ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus: naturalem enim appetitionem, quam uocant ὁρμὴν, itemq; officium, ipsam etiam uirtutem, tuentem esse uolunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt. cum autem ad summum bonum uolunt peruenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia sumamus, alia appetamus potius, quàm uno fine omnia concludant. At enim dicitis uirtutem non posse constitui, si ea, quæ extra uirtutem sunt, ad beate uiuendum pertineant. quod totum contra est: intro duci enim uirtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæq; reijciet, unam referantur ad summam. nam si omnino nos negligimus, in Aristonea uitia, & peccata incidemus, obliuiscemurq; quæ uirtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligimus, neq; tamen ad finem summi boni referimus, non multum ab Herilli leuitate aberrabimus: duarum enim uitarum uobis erunt instituta capienda: facit enim ille duo seiuncta ultima bonorum: quæ, ut essent uera, coniungi debuerunt: nunc ita separantur, ut disiuncta sint: quo nihil potest esse peruersius: itaq; contra est, ac dicitis: nam constitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam pertinentia tenebit: quæsita enim uirtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ

tueretur. at illa, ut uobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. atq; ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, ut se conseruaret in ea natura, in qua ortus esset. non dum autem explanatum satis erat, quod maxime natura uellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, nisi ut æque pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in una uirtute finis bonorum. sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. ergo id est conuenienter naturæ uiuere, à natura discedere. ut quidam philosophi, cum à sensibus profecti maiora quædam, ac diuiniora uidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum uirtutis pulchritudinem aspexissent, omnia, propter quæ uirtutem ipsam uiderant, abiecerunt, obliti naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut à principijs permaneret ad fines: neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. itaque mihi uidentur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honeste uiuere: sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, qui, uirtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus, introduxit autem quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuiq; in mentem incideret, & quodcunq; tanquam occurreret. is hoc melior, quàm Pyrrho, quòd uel aliquod genus appetendi dedit; deterior, quàm cæteri, quòd penitus à natura recessit. Stoici autem, quòd finem bonorum

in una uirtute ponunt, ſimiles ſunt illorum: quòd autem principium officij quærunt, melius quàm Pyrrho: quòd ea non occurrentia fingunt, uincunt Ariſtonem: quòd autem ea, quæ ad naturam accommodata, & per ſe aſſumenda eſſe dicunt, non adiungunt ad finem bonorum, deſciſcunt à natura, & quodam modo ſunt non diſſimiles Ariſtonis: ille enim occurrẽtia neſcio quæ comminiſcebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, ſed ea ſeiungunt à finibus, & à ſumma bonorum. quæ cum præponunt, ut ſit aliqua rerum ſelectio: naturam uidentur ſequi. cum autem negant ea quicquam ad beatam uitam pertinere: rurſus naturam relinquunt. Atq; adhuc ea dixi, cur cauſa Zenoni non fuiſſet, quamobrem à ſuperiorum auctoritate diſcederet. nunc reliqua uideamus: niſi aut ad hæc Cato dicere aliquid uis, aut nos iam longiores ſumus. Neutrum uero, inquit ille: nam & à te perfici iſtam diſputationem uolo, nec tua mihi oratio longa uideri poteſt.

Optime, inquam: quid enim mihi poteſt eſſe optatius, quàm cum Catone omnium uirtutum auctore de uirtutibus diſputare? ſed primum illud uide, grauiſſimam illam ueſtram ſententiam, quæ familiam ducit, honeſtum quod ſit, id eſſe ſolum bonum; honeſteq; uiuere, bonorum finem, communem fore uobis cum omnibus, qui in una uirtute conſtituunt finem bonorum: quodq; dicitis, informari non poſſe uirtutem, ſi quicquam niſi quod honeſtum ſit numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominaui. mihi autem æquius uidebatur, Zenonem cum Polemone diſceptantem, à quo, quæ eſſent principia naturæ, acceperat, à commu=

nibus initijs progredientem, uidere ubi primum insiste=ret, & unde causa controuersiæ nasceretur; non stan=tem cum ijs, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta, ut ijsdem argumentis, quibus illi, uteretur, ijsdemq; sententijs. minime uero illud pro=bo, quod cum docuistis, ut uobis uidemini, solum bo=num esse quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia propria necesse esse apta, & accōmodata naturæ, quo=rum ex electione uirtus possit existere: non enim in se=lectione uirtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret: nam o=mnia, quæ sumenda, quæq; legenda, aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam ade=ptus sit, nihil præterea desideret. uides'ne, ut, quibus summa est in uoluptate, perspicuum sit, quid ijs facien dum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quò spectare, quid sequi, quid fugere de=beant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc à me de=fenditur. apparet statim, quæ sint officia, quæ actio=nes. uobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atq; honestum, unde officij, unde agendi principium nascatur, non reperietis. hoc igitur quæri=tis omnes, & ij, qui, quodcunq; in mentem ueniat, aut quodcunq; occurrat, se sequi dicent: & uos ad natu=ram reuertemini. quibus natura iure responderit, non esse uerum aliunde finem beate uiuēdi, à se principia rei gerendæ peti: esse enim unam rationem, qua & princi=pia rerum agendarum, & ultima bonorum contineren=tur: atq; ut Aristonis esset explosa sentētia, dicentis nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas præter uirtutes, et

uitia, inter quas quicquam omnino interesset; sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in uirtute, aut uitio, propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum diceret: & cum ad beatam uitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret: quasi uero hæc appetitio non ad summi boni adeptioné pertineret. quid autem minus consentaneum est, quàm, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, idest officij? non enim actionis, aut officij ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commouetur. Nunc uenio ad illa tua breuia: quæ consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse breuius. bonum omne laudabile: laudabile autem omne honestum: igitur omne bonum honestum. ò plumbeum pugionem: quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. si enim omne bonum laudabile est, omne honestum est. quis tibi ergo istud dabit, præter Pirrhonem, Aristonem, eorum'ue similes? quos tu non probas. Aristoteles uero, Xenocrates, tota illa familia non dabit, quippe qui ualetudinem, uires, diuitias, gloriam, multa alia bona esse dicant, laudabilia non dicant. & hi quidem ita non sola uirtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus uirtutem anteponant. quid censes eos esse facturos, qui omnino uirtutem à bonorum fine segregauerunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finem tueri uolunt? iam aut Callipho, aut Diodorus quo modo poterũt tibi istud

concedere, qui ad honestatem aliud adiungant, quod ex eodem genere non sit. placet igitur tibi Cato, cum res sumpseris non concessas, ex illis efficere quod uelis? iam ille Sorites, quo nihil putatis esse uitiosius; quod bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id esse expetendum; quod expetendum, laudabile. deinde reliqui gradus. sed ego in hoc resisto: eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. illud uero minime consectarium, sed in primis hebes, illorum scilicet nominum gloriatione dignam esse beatam uitam, quæ non possit sine honestate contingere, ut iure quisquam glorietur. dabit hoc Zenoni Polemon, etiam magister eius, & tota illa gens, & reliqui qui uirtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. si enim uirtus digna est gloriatione, ut est; tantumq; præstat cæteris rebus, ut dici uix possit: & beatus esse poterit uirtute una præditus, carens cæteris; nec tamen illud tibi concedet, præter uirtutem, nihil in bonis esse ducendum: illi autem, quibus summum bonum sine uirtute est, non dabunt fortasse uitam beatam habere, in quo iure possit gloriari. & si illi quidem etiam uoluptates faciunt interdum gloriosas. uides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur; aut ea, quæ etiam concessa te nihil adiuuent. equidem in omnibus istis conclusionibus hoc putarem philosophia, nobisq; dignum, & maxime, cum summum bonum quæreremus; uitam nostram, consilia, uoluntates, non uerba corrigi. quis enim potest istis, quæ te, ut ais, delectant, breuibus, & acutis auditis, de sententia decedere?

nam cum ea spectant, & auent audire cur dolor malum non sit; dicunt illi asperum esse dolorem, molestum, odiosum, contra naturam, difficilem toleratu; sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quàm uenerat. tu autem negas fortem esse quenquam posse, qui dolorem malum putet. cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & uix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex uocabulis nascitur. & ais, si una litera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. utrum igitur tibi literam uideor, an totas paginas commouere? ut enim sit apud illos id, quod est à te laudatum, ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si à falsis principijs profecta congruent ipsa sibi, & à proposito non aberrant. in prima igitur constitutione Zeno tuus à natura recessit: cumq; summum bonum posuisset in ingenij præstantia, quam uirtutem uocamus, nec quicquã aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec uirtutem posse constare, si in cæteris rebus esset quicquam, quod aliud alio melius esset, aut peius; his propositis tenuit prorsus consequentia. recte dicis: negare enim non possum. sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, ut illa, è quibus hæc nata sunt, uera esse non possint. docent enim nos (ut scis) dialectici; si ea, quæ rem aliquam consequantur, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequantur. ita fit illa conclu=

sio non solum uera, sed ita perspicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: si illud, hoc: non autem hoc, igitur ne illud quidem. sic consequentibus uestris sublatis, prima tolluntur: quæ sequuntur igitur: omnes, qui non sunt sapientes, æque miseros esse, sapientes omnes summe beatos esse, recte facta omnia æqualia, omnia peccata paria. quæ cum magnifice primo dici uidentur, considerata minus probantur: sensus enim cuiusque, & natura rerum, atque ipsa ueritas clamabat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset. postea tuus ille Pœnulus (scis enim Citiæos clientes tuos è Phœnicia profectos) homo igitur acutus causam non obtinens, repugnante natura uerba uersare cœpit: & primum rebus ijs, quas nos bonas dicimus, concessit, ut haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: fateriq; cœpit, sapienti, hoc est summe beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare, natura ipsa accommodata esse concedit: negatq; Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium; huic mori optimum esse propter desperationem sapientiæ, illi propter spem uiuere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo; propterea quòd alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officij præterirent: iam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent peruenire; alios, qui possent, si id gessissent, sapientiam consequi. hic loquebatur aliter, atque omnes: sentiebat idem, quod cæteri. nec uero minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse; quàm illi, qui ea bona esse dice=

bant. quid igitur uoluit sibi, qui illa mutauerit? saltem aliquid de pondere detraxisset, & paulo minoris æstimauisset ea, quàm Peripatetici, ut sentire quoque aliud non solum dicere uideretur. Quid de ipsa beata uita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus ijs rebus, quas natura desideret: totamq; eam in una uirtute ponitis. cumq; omnis controuersia aut de re soleat, aut de nomine esse: utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est, opera danda est, ut uerbis utamur quamusitatissimis, & quammaxime aptis, idest rem delarantibus. num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur à superioribus, uerbis illi commodius utantur? uideamus igitur sententias eorum: tũ ad uerba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cum aliquid ei secundum naturam esse uideatur, omniaq;, quæ secundum naturam sunt, æstimatione aliqua digna, eaq; pro eo, quantum in quaque sit ponderis, esse æstimanda; quæq; secundum naturam sint, partim nihil habere in sese eius appetitionis, de qua sæpe iam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur; partim quæ uoluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex eis quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia. illa autem superiora, naturalia nominantur: quæ coniuncta cum honestis, uitam beatam perficiunt, & absoluunt. omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quàm Zeno, qui negat; longe præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed si duo honesta proposita sint, alterum cum ua=

letudine, alterum cum morbo; non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit; sed tamen tantam uim honestatis esse, tantumq; eam rebus omnibus præstare, & excellere, ut nullis nec supplicijs, nec præmijs dimoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit, omniaq;, quæ dura, difficilia, aduersa uideantur, ea uirtutibus ijs, quibus à natura essemus ornati, obteri posse; non faciles illas quidem, nec contemnendas (quid enim esset in uirtute tãtum?) sed ut hoc iudicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beate, aut secus uiuendi. ad summam, ea quæ Zeno æstimanda, & sumenda, & apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant: uitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex ijs rebus, quas dixi, aut plurimis, aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam autem uitam eam solam, quæ cum uirtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum Cato potest esse dissensio: nihil est enim de quo aliter tu sentias, atque ego: modo commutatis uerbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non uidit: sed uerborum magnificentia est & gloria delectatus. qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, ut uerba significant: quid inter eum, & uel Pyrrhonem, uel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit cum ijs, quibuscum re conueniebat, uerbis discrepare? quid, si reuiuiscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? nos cum te M. Cato studiosissimum philosophiæ, iustissimum uirum, optimum iudicem, religiosissimum te=

ſtem audiremus, admirati ſumus, quid eſſet, cur nobis Stoicos anteferres; qui de rebus bonis, & malis ſentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat; nominibus uterentur ijs, quæ prima ſpecie admirationem, re explicata riſum mouerent. tu autem, ſi tibi illa probabantur, cur non proprijs uerbis illa tenebas? ſin auctoritas commouebat: nobis ne omnibus, & Platoni ipſi neſcio quem illum anteponebas? præſertim cum in Rep. princeps eſſe uelles, ad eamq; tuendam cum ſumma tua dignitate maxime à nobis ornari atque inſtrui poſſes: nobis enim iſta quæſita, à nobis deſcripta, notata, præcepta ſunt: omnium rerum publicarum rectiones, genera, ſtatus, mutationes, leges etiam, & inſtituta, ac mores ciuitatum præſcripſimus. eloquentiæ uero, quæ & principibus maxime ornamento eſt, & qua te audiuimus ualere plurimum, quantum tibi ex monumentis noſtris addidiſſes? ea cum dixiſſent, quid tandem talibus uiris reſponderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictauiſſes, uel potius paululum loci mihi, ut his reſponderem, dares, niſi & te audire nunc mallem, & iſtis tamen alio tempore reſponſurus eſſem, tunc ſcilicet, cum tibi. Atqui, ſi uerum reſpondere uelles Cato, hæc erant dicenda; non eos tibi non probatos, tantis ingenijs homines, tantaque auctoritate; ſed te animaduertiſſe, quas res illi propter antiquitatem parum uidiſſent, eas à Stoicis eſſe perſpectas; eiſdemq; de rebus hos tum acutius diſſeruiſſe, tum ſenſiſſe grauius, & fortius; quippe qui primum ualetu=

dinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant; non quia sit bonum ualere; sed quia sit non nihilo æstimandum; neque tamen pluris, quàm illis uideatur, qui illud non dubitant bonum dicere. hoc uero te ferre non potuisse, quod antiqui illi quasi barbati, ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, eius, qui honeste uiueret, si idem etiam bene ualeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore uitam, melioremq́;, & magis expetendam, quàm illius, qui æque uir bonus, multis modis esset, ut Ennij Alcmæo,

Circunuentus morbo, exilio, atque inopia.

illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam uitam putant, præstantiorem, beatiorem. Stoici autem tantum modo præponendam in seligendo; non quo beatior hæc uita sit; sed quòd ad naturam accommodatior: & qui sapientes non sunt, omnes æque miseros esse. Stoici hæc uidelicet uiderunt. illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur homines sceleribus, & parricidijs inquinatos, nihilo miseriores esse, quàm eos, qui cum caste & integre uiuerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. quis enim ignorat, si plures ex alto emergere uelint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam iam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, & progredi in uirtute, quo minus miserrimus sit, antequam ad eam peruenerit; quoniam in aqua nihil adiuuat procedere,

& quoniam catuli, qui iam despecturi sunt, cæci æque, & ij qui modo nati: Platonem quoq; necesse est, quoniam non dum uidebat, æque cæcum animo, ac Phalarim fuisse. ista similia non sunt Cato: in quibus quamuis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse uelis, donec euaseris: nec enim ille respirat, ante quàm emersit; & catuli æque cæci priusquam despexerunt, ac si ita futuri semper essent. illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita leuantur in dies: alter ualet plus quotidie, alter uidet. hi similes sunt omnibus, qui uirtuti student: leuantur uitijs: leuantur erroribus. nisi forte censes Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuisse quàm filium, cum alter stabilire Remp. studuerit, alter euertere. nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat laudi, & dignitati, multum in uirtute processerat. conferam autem auum tuum Drusum cum C. Graccho eius ferè æquali. quæ hic Reip. uulnera imponebat, eadem ille sanabat. sed nihil est, quod tam miseros faciat, quàm impietas, & scelus. ut iam omnes insipientes sint miseri; quod profecto sunt: non est tamen æque miser, qui patriæ consulit; & is, qui illam extinctam cupit. leuatio igitur uitiorum magna fit ijs, qui habent ad uirtutem progressionis aliquantulum. uestri autem progressionem ad uirtutem fieri aiunt, leuationem uitiorum fieri negant. at quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operæpretium est considerare. quarum, inquiunt, artium summa crescere potest, earum etiam contrariarum

ſumma poterit augeri . ad uirtutis autem ſummam accedere nihil poteſt : ne uitia quidem igitur creſcere poterunt , quæ ſunt uirtutum contraria . utrum igitur tandem, perſpicuis ne dubia aperiuntur, an dubijs perſpicua tolluntur ? atqui hoc perſpicuum eſt , uitia alia in alijs eſſe maiora : illud dubium , ad id , quod ſummum bonum dicitis, ecquænam fieri poſſit acceſſio. uos autem cum perſpicuis dubia debeatis illuſtrare, dubijs perſpicua conamini tollere . itaque eadem ratione , qua ſum paulo ante uſus , hærebitis . ſi enim propterea uitia alia alijs maiora non ſunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum , quem uos facitis , quicquam poteſt accedere : quoniam perſpicuum eſt uitia non eſſe omnium paria , finis bonorum uobis mutandus eſt . teneamus enim illud neceſſe eſt , cum conſequens aliquod falſum ſit , illud , cuius id conſequens ſit, non poſſe eſſe uerum. quæ eſt igitur cauſa iſtarum anguſtiarum ? glorioſa oſtentatio in conſtituendo ſummo bono . cum enim, quod honeſtum ſit , id ſolum bonum eſſe confirmatur : tollitur cura ualetudinis , diligentia rei familiaris , adminiſtratio Reip. ordo gerendorum negociorum , officia uitæ , ipſum denique illud honeſtum , in quo uno uultis eſſe omnia , deſerendum eſt . quæ diligentiſſime contra Ariſtonem dicuntur à Chryſippo . ex ea difficultate illæ fallaciloquentiæ (ut ait Accius) malitiæ natæ ſunt . quid enim ? ſapientia , ubi pedem poneret , non habebat ſublatis officijs omnibus : officia autem tollebantur , delectu omni , & diſcrimine remoto . quæ eſſe poterant rebus omnibus ſic exæquatis , ut inter eas nihil intereſſet ? ex his anguſtijs iſta euaſerunt deterio=

ra, quàm Aristonis. illa tamen simplicia, uestra uersuta. roges enim Aristonem, bona ne ei uideantur hæc, uacuitas doloris, diuitiæ, ualetudo? neget. quid, quæ contraria sunt his, mala ne? nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem uerbis. admirantes quæramus ab utroque, quonam modo uitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, ualeamus, ægri ne simus; uacemus, an cruciemur dolore; frigus, famem propulsare possimus, nec ne possimus: uiues, inquit, Aristo magnifice, atque præclare: quod erit cunq; uisum ages, nunquam angere, nunquam cupies, nunquam timebis. quid Zeno? portenta hæc esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse uiui; sed differre inter honestum, & turpe; nimium, quantum; nescio quid, immensum; inter cæteras res nihil omnino interesse. idem adhuc. audi reliqua, & risum contine, si potes. media illa, inquit, inter quæ nihil interest, tamen eiusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia reijcienda, alia omnino negligenda, hoc est ut eorum alia uelis, alia nolis, alia non cures. ac modo dixeras nihil in his rebus esse, quod interesset. & nunc idem dico, inquies; sed ad uirtutes, & ad uitia nihil interesse. quis istud quasi nesciebat? uerum audiamus. ista, inquit, quæ dixisti, ualere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam græce προηγμένα, latine autem producta: sed præposita, aut præcipua malo: sic tolerabilius, & mollius. illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, reiectanea. itaq; illa non dico me expetere, sed legere; nec optare, sed sumere; contraria autem non fugere, sed quasi secernere. quid ait Aristoteles, reliquiq; Plato=

nis alumni? se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare; quæ autem contra, mala. uides ne igitur Zenonem tuum cum Aristone uerbis consentire, re dissidere? cum Aristotele & illis re consentire, uerbis discrepare? cur igitur, cum de re conueniat, non malimus usitate loqui? aut doceat paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quàm si in bonis duxero; fortioremq; in patiendo dolore, si eum asperum, & difficilem perpessu, & contra naturam esse, quàm si malum dixero. facete M. Piso familiaris noster & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. quid enim, aiebat, bonum negas esse diuitias, præpositum esse dicis? quid adiuuas? auaritiam'ne minuis? quòd si uerbum sequimur, primum longius uerbum præpositum, quàm bonum. nihil ad rem: ne sit sanè: at certe grauius. nam, bonum ex quo appellatum sit, nescio; præpositum ex eo credo, quod præponatur aliis. id mihi magnũ uidetur. itaq; dicebat plus tribui diuitiis à Zenone, qui eas in præpositis poneret; quàm ab Aristotele, qui bonum esse diuitias fateretur; sed nec magnum bonum, & præ rectis honestisq; contemnendum, ac despiciendum, nec magnopere expetendum: omninoq; de omnibus istis uerbis à Zenone mutatis ita disputabat; et quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari, quàm à nobis, hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo uir optimus, tuiq;, ut scis, amantissimus. nos paucis ad hæc additis finem faciamus aliquando: longum est enim ad omnia respondere, quæ à te dicta sunt: nam ex eisdem uerborum præstigiis & regna nata uobis sunt, & imperia, & diuitiæ, & tantæ

quidem, ut omnia, quæ ubique ſint, ſapientis eſſe dica-
tis, ſolum præterea formoſum, ſolum liberum, ſolum
ciuem; ſtultorum omnia contraria; quos etiam inſanos
eſſe uultis. hæc παράδοξα illi, nos admirabilia dica-
mus. quid autem habent admirationis, cum prope ac-
ceſſeris? conferam tecum, quam cuiq; uerbo rem ſubij-
cias: nulla erit cõtrouerſia. omnia peccata paria dici-
tis. non ego tecum iam ita loquar, ut iiſdem his de rebus
cum L. Murenam te accuſante defenderem. apud impe
ritos tum illa dicta ſunt: aliquid etiam coronæ datum.
nunc agendum eſt ſubtilius. peccata paria quonam mo
do? quia nec honeſto quicquam honeſtius, nec turpi tur
pius. perge porrò: nam de iſto magna diſſenſio eſt. il-
la argumenta propria uideamus, cur omnia peccata ſint
paria. ut, inquit, in fidibus plurimis, ſi nulla earum ita
contenta numeris ſit, ut concentum ſeruare poſſit, o-
mnes æque incontentæ ſint: ſic peccata, quia diſcrepant,
æque diſcrepant: paria ſunt igitur. hic ambiguo ludi-
mur. æque enim contingit omnibus fidibus, ut inconten
tæ ſint: illud non continuo, ut æque incontentæ. colla-
tio igitur iſta te nihil iuuat. nec enim omnes auaritias
ſi æque auaritias eſſe dixerimus, ſequitur etiam ut æquas
eſſe dicamus. ecce aliud ſimile diſſimile. ut enim, in-
quit, gubernator æque peccat, ſi palearum nauem euer
tit, & ſi auri: item æque peccat qui parentem, & qui
ſeruum iniuria uerberat. hæc non uidere, cuius gene-
ris onus nauis uehat, ad gubernatoris artem nihil per-
tinere: itaq;, aurum paleam'ue portet, ad bene, aut
ad male gubernandum nihil intereſſe. at quid inter pa
rentem, & ſeruulum interſit, intelligi & poteſt, &

debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur. & si in ipsa gubernatione negligentia est nauis euersa, maius est peccatum in auro, quàm in palea: omnibus enim artibus uolumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia. quam omnes, qui cuiq; artificio præsunt, debent habere. ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. urgent tamen, & nihil remittunt. quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis, & inconstantiæ est, hæc autem uitia in omnibus stultis æque magna sunt: necesse est paria esse peccata. quasi uero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse uitia, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scæuolam: & quasi nihil inter res quoq; ipsas, in quibus peccatur, intersit; ut quo hæ maiores, minores'ue sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut maiora sint, aut minora. itaque (iam enim concludatur oratio) hoc uno uitio maxime mihi premi uidentur tui Stoici, q͏̃ se posse putant duas contrarias sententias obtinere: quid enim est tam repugnans, quàm eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat appetitionem rerum ad uiuendum accõmodatarum à natura profectam? ita cum ea uolunt retinere, quæ superiori sententiæ conueniunt; in Aristonem incidunt: cum id fugiunt; re eadem defendunt, quæ Peripatetici, uerba tenent mordicus. quæ rursus dum sibi euelli ex ore nolunt, horridiores euadunt, asperiores, duriores & oratione, & moribus. quam illorum tristitiam atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem sententiarum, nec disserẽdi spinas probauit;

fuitq; in altero genere mitior, in altero illustrior; semperq; habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, ut ipsius scripta declarãt. quos quidem tibi studiose, & diligenter tractandos, magnopere censeo. Sed quoniam aduesperascit, & mihi ad uillam reuertendum est: nũc quidem hactenus: uerum hoc idem sæpe faciamus. Nos uero, inquit ille: nam quid possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam à te operam, ut audias me, quæ à te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, nisi quòd uerbis aliter utamur; mihi autem uestrorũ nihil probari. Scrupulum, inquã, abeunti. sed uidebimus. Quæ cum essent dicta, discessimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER V.

CVm audiuissem Antiochum Brute, ut solebat, cum M. Pisone disputantem in eo gymnasio, quod Ptolemæium uocatur; unáq; nobiscum Q. Frater, & T. Pomponius, & L. Cicero frater noster cognatione patruelis, amore germanus: constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quòd is locus ab omni turba id temporis uacuus esset. itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde uario sermone sex illa à Dipylo stadia confecimus. cum autem uenissemus in Acade=

miam, non ſine cauſa nobilitata ſpatia, ſolitudo erat ea, quam uolueramus. Tum Piſo, natura ne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut, cum ea loca uideamus, in quibus memoria dignos uiros acceperimus multos eſſe uerſatos, magis moueamur, quã ſi quando eorum ipſorum aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquid legamus? uelut ego nunc moueor: uenit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic diſputare ſolitum: cuius etiam illi hortuli propinqui nõ memoriam ſolum mihi afferunt, ſed ipſum uidentur in conſpectu meo hic ponere. hic Speuſippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Polemos: cuius ipſa illa ſeſſio fuit, quam uidemus. equidem etiam curiam noſtram, Hoſtiliam dico, non hanc nouam, quæ mihi minor eſſe uidetur, poſteaquam eſt maior; ſolebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, noſtrum uero in primis auum cogitare. tanta uis admonitionis ineſt in locis: ut non ſine cauſa ex his memoriæ ducta ſit diſciplina. Tum Quintus, eſt planè Piſo, ut dicis, inquit: nam me ipſum huc modo uenientem conuertebat ad ſeſe Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos uerſabatur. quem ſcis quàm admirer, quamq; eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc uenientis, & illo molliſſimo carmine quænam eſſent ipſa hæc loca requirentis, ſpecies quædam commouit, inanis ſcilicet, ſed commouit tamen. Tum Pomponius, at ego, quem uos ut deditum Epicuro inſectari ſoletis, ſum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut ſcitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus: ſed ueteris prouerbij admonitu ui=

uorum memini; nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam; cuius imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in annulis habent. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster iocari uidetur, & fortasse suo iure: ita enim Athenis se collocauit, ut sit penè unus ex Atticis, ut id etiam cognomine uideatur habiturus. ego autem tibi Piso assentior, usu hoc euenire, ut acrius aliquanto, & attentius de claris uiris locorum admonitu cogitemus: scis enim me quodam tempore Metapontum uenisse tecum, nec ad hospitem ante diuertisse, quàm Pythagoræ ipsum illum locum, ubi uitam ediderat, sedemq; uiderim. hoc autem tempore, &si multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum uirorum: tamen ego illa moueor exedra: modo enim fuit Carneades: quem uidere uideor: est enim nota imago: à sedeq; ipsa tanta ingenij magnitudine orbata desiderari illam uocem puto. Tum Piso, quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter inuisit, ubi Demosthenes, & Aeschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio maxime ducitur. Et ille, cum erubuisset, noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret uoce uincere. modo etiam paululum ad dextram de uia declinaui, ut ad Periclis sepulcrum accederem. quanquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacunque enim ingredimur, in aliquam historiam uestigium ponimus. Tum Piso, atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos

summos uiros spectant, ingeniosorum sunt: sin tantum modo ad indicia ueteris memoriæ cognoscendæ, curiosorum. te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos nouisse uis, etiam imitari uelis.

Hic ego, & si facit hic quidem, inquam, Piso (ut uides) ea, quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, nos uero, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiam conferamus, in primisq; ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat; uel ut te imitetur, quem amat; uel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. sed utrum hortandus es nobis Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle uideris attendere. Tum ille timide, uel potius uerecunde, facio, inquit, equidem: sed audisti ne modo de Carneade? rapior illuc: reuocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus. Tum Piso, & si hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia noua ad ueterem illam uocare. in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ij soli numerantur, qui Academici uocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, cæteriq;, sed etiam Peripatetici ueteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. ad eos igitur conuerte te, quæso: ex eorum enim scriptis, & institutis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum uarietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. ab

his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes extiterunt. ut ad minora ueniam, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac tanquam ex omnium artium officina profecti sunt. Ad quæ ego, scis me, inquam, istud idem sentire Piso: sed à te opportune mentio facta est: studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius ueteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorumq; sententia. censemus autem te facillime id explanare posse, quòd & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complureis iam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho uidemus exquirere. Et ille ridens, age, age, inquit, satis enim scite me nostri sermonis principium esse uoluisti, exponamus adolescenti, si qua forte possumus: dat enim id nobis solitudo, quod si quis deus diceret, nunquam putarem; me in Academia tanquam philosophum disputaturum. sed ne, dum huic obsequor, uobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogaui? Tum Quintus, & Pomponius cum idem se uelle dixissent, Piso exorsus est. cuius oratio, attende quæso Brute, satis ne uideatur Antiochi complexa esse sententiam. quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. sic est igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est à me, ut breuissime potui, paulo ante dictum. sed est forma eius disciplinæ, sicut ferè cæterarum, triplex. una pars est, natura: disserendi, altera: uiuendi, tertia. natura sic ab ijs inuestigata est, ut nulla pars cœlo, mari, terra (ut poetice loquar) prætermissa sit. quin etiam, cum de re=

rum initijs, omniq́; mundo locuti essent, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se inuestigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, uictus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniumq́; ferè rerum, quæ è terra gignerentur, causas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta est inuestigatio rerum occultissimarum: disserendiq́; ab ijsdem non dialectice solum, sed etiam oratorie præcepta sunt tradita: ab Aristoteleq; principe de singulis rebus in utranque partem dicendi exercitatio est instituta; ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, & tamen ut in omnibus rebus, quicquid ex utraque parte dici posset, expromeret. cum autem tertia pars bene uiuendi præcepta quæreret, ea quoque est ab ijsdem non solum ad priuatæ uitæ rationem, sed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. omnium ferè ciuitatum non Græciæ solum, sed etiam barbariæ ab Aristotele mores, instituta, disciplinas, à Theophrasto leges etiam cognouimus. cumq́; uterque eorum docuisset, qualem in Rep. principem esse conueniret; pluribus præterea cum scripsisset, qui esset optimus Reip. status: hoc amplius Theophrastus, quæ essent in Rep. inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus esset moderandum, utcunque res postularet. uitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione posita rerum. quæ quia deorum erat uitæ simillima, sapiente uisa est dignissima.

atque his de rebus & ſplendida eſt eorum, & illuſtris
oratio. De ſummo autem bono, quia duo genera li=
brorum ſunt, unum populariter ſcriptum, quod ἐξω
τερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in com=
mentarijs reliquerunt: non ſemper idem dicere uiden=
tur: nec in ſumma tamē ipſa aut uarietas eſt ulla, a=
pud hos quidem quos nominaui; aut inter ipſos diſſen=
ſio. ſed cum beata uita quæratur, idq́; ſit unum, quod
philoſophia ſpectare, & ſequi debeat: ſit ne ea tota
ſita in poteſtate ſapientis, an poſſit aut labefactari,
aut eripi rebus aduerſis, in eo non nunquam uaria=
ri inter eos, & dubitari uidetur. quod maxime effi
cit Theophraſti de beata uita liber: in quo multum
admodum fortunæ datur. quod ſi ita ſe habeat, non
poſſit beatam præſtare uitam ſapientia. hæc mihi ui=
detur delicatior, ut ita dicam, molliorq́; ratio, quàm
uirtutis uis, grauitasq́; poſtulat. quare teneamus
Ariſtotelem, & eius filium Nicomachum: cuius ac=
curate ſcripti de moribus libri, dicuntur illi qui=
dem eſſe Ariſtotelis, ſed non uideo cur non potue=
rit patri ſimilis eſſe filius. Theophraſtum tamen ad=
hibeamus ad pleraque, dummodo plus in uirtute te=
neamus, quàm ille tenuit, firmitatis, & roboris.
ſimus igitur contenti his: nanque horum poſteri me=
liores illi quidem mea ſententia, quàm reliquarum
philoſophi diſciplinarum, ſed ita degenerant, ut
ipſi ex ſe nati eſſe uideantur. primum Theophra=
ſti Strato phyſicum ſe uoluit. in quo & ſi eſt ma=
gnus, tamen noua pleraque, & perpauca de mori=
bus. huius Lyſias & oratione locuples, rebus ipſi

ieiunior. concinnus deinde & elegans huius Ariſto: ſed
ea, quæ deſideratur à magno philoſopho, grauitas in eo
non fuit. ſcripta ſanè & multa, & polita: ſed neſcio
quo pacto auctoritatem oratio non habet. prætereo mul
tos, in his, doctum hominem, & ſuauem, Hieronymum:
quem iam cur Peripateticum appellem, neſcio: ſummum
enim bonum expoſuit uacuitatem doloris: qui autem de
ſummo bono diſſentit, de tota philoſophiæ ratione diſſen=
tit. Critolaus imitari antiquos uoluit: & quidem eſt gra
uitate proximus, & redundat oratio: attamen is quidem
in patrijs inſtitutis manet. Diodorus eius auditor adiun
git ad honeſtatem uacuitatem doloris. hic quoque ſuus
eſt: de ſummoq; bono diſſentiens, dici uere Peripateticus
non poteſt. antiquorum autem ſententiam Antiochus no
ſter mihi uidetur perſequi diligentiſſime: quam eandem
Ariſtotelis fuiſſe, & Polemonis docet. facit igitur Lu=
cius noſter prudenter, qui audire de ſummo bono potiſſi
mum uelit: hoc enim conſtituto in philoſophia, conſtitu=
ta ſunt omnia. nam cæteris in rebus ſiue prætermiſſum,
ſiue ignoratum eſt quippiam, non plus incommodi eſt,
quàm quanti quæq; earum rerum eſt, in quibus negle=
ctum eſt aliquid. ſummum autem bonum ſi ignoretur,
uiuendi rationem ignorari neceſſe eſt. ex quo tantus er=
ror conſequitur, ut, quem in portũ ſe recipiant, ſcire non
poſſint. cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur
quid ſit & bonorum extremum, & malorum, inuenta
uitæ uia eſt, conformatioq; omnium officiorum. eſt igi=
tur, quò quidq; referatur, ex quo id, quod omnes expe=
tunt, beate uiuendi ratio inueniri, & comparari poteſt.
quod quoniam in quo ſit, magna diſſenſio eſt, Carneadea

nobis adhibenda diuiſio eſt, qua noſter Antiochus libenter uti ſolet. ille igitur uidit, non modo quot fuiſſent adhuc philoſophorum de ſummo bono, ſed quot omnino eſſe poſſent ſententiæ. negabat igitur ullam eſſe artem, quæ ipſa à ſe proficiſceretur: etenim ſemper illud extra eſt, quod arte comprehenditur. nihil opus eſt exemplis hoc facere longius: eſt enim perſpicuum, nullam artem in ſe uerſari, ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud quod propoſitum ſit arti. quoniam ut medicina ualetudinis, nauigationis gubernatio, ſic uiuendi ars eſt prudentia: neceſſe eſt eam quoque ab alia re eſſe conſtitutam, & profectam. conſtitit autem ferè inter omnes, id, in quo prudentia uerſaretur, & quod aſſequi uellet, aptum, & accõmodatum naturæ eſſe oportere, & tale, ut ipſum per ſe inuitaret, & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν Græci uocant. quid autem ſit, quod ita moueat, itáq; à natura in primo ortu appetatur, non conſtat, déq; eo eſt inter philoſophos, cum ſummum bonum exquiritur, omnis diſſenſio: totius enim quæſtionis eius, quæ habetur de finibus bonorum, & malorum, cum quæritur in his quid ſit extremum, & ultimum, fons reperiendus eſt, in quo ſint prima inuitamenta naturæ. quo inuento, omnis ab eo, quaſi capite, de ſummo bono, & malo diſputatio ducitur. uoluptatis alij primum appetitum putant, & primam depulſionem doloris: alij cenſent primum aſcitum, doloris uacuitatem; & primum declinatum, dolorem. ab his alij, quæ prima ſecundum naturam nominant, proficiſcuntur: in quibus numerant incolumi-

tatem, conſeruationemq́; omnium partium, ualetudinem, ſenſus integros, doloris uacuitatem, uires, pulchritudinem, cæteraque generis eiuſdem: quorum ſimilia ſunt prima in animis, quaſi uirtutum igniculi, & ſemina. ex his tribus cum unum aliquod ſit, quo primum natura moueatur uel ad appetendum, uel ad repellendum, nec quicquam omnino præter hæc tria poſſit eſſe: neceſſe eſt omnino officium aut fugiendi, aut ſequendi ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem uitæ eſſe diximus, in earum trium rerum aliqua uerſetur, à qua totius uitæ ducat exordium. ex eo autem quod ſtatuerit eſſe, quo primum natura moueatur, exiſtet etiam recti ratio, atque honeſti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere poſſit, ut aut id honeſtum ſit, facere omnia aut uoluptatis cauſa, etiam ſi eam non conſequare; aut non dolendi, etiam ſi id aſſequi nequeas; aut eorum, quæ ſecundum naturam ſunt, adipiſcendi. ita fit, ut, quanta differentia eſt in principijs naturalibus, tanta ſit in finibus bonorum, malorumq́; diſſimilitudo. alij rurſus iiſdem à principijs omne officium referunt aut ad uoluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa ſecundum naturam obtinenda. expoſitis iam igitur ſex de ſummo bono ſententijs, trium proximarum hi principes; uoluptatis, Ariſtippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, Carneades, non ille quidem auctor, ſed defenſor diſſerendi cauſa fuit. ſuperiores tres erant, quæ eſſe poſſent: quarum eſt una ſola defenſa, eaque uehementer. nam

ter. nam uoluptatis causa facere omnia, cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. ne uitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit, ne si etiam euitare posset. at uero facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sint, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt. Sex igitur hæ sunt simplices de summo bonorum, malorumq; sententiæ, duæ sine patrono, quatuor defensæ. iunctæ autem & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec uero plures, si penitus rerum naturam uideas, esse potuerunt: nam aut uoluptas adiungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoq; placuit; aut doloris uacuitas, ut Diodoro; aut prima naturæ, ut antiquis, quos eosdem Academicos, & Peripateticos nominamus. sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, uoluptatem semouendam esse: quando ad maiora quædam, ut iam apparebit, nati sumus. de uacuitate doloris eadem ferè dici solent, quæ de uoluptate. quoniam igitur & de uoluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum, quæ contra uoluptatem dicta sunt, eadem ferè cadunt contra uacuitatem doloris. nec uero alia sunt quærenda contra Carneadeam illam sententiam: quocunq; enim modo summum bonum sic exponitur, ut id uacet honestate; nec officia, nec uirtutes in ea ratione, nec amicitiæ constare possunt. coniunctio autem cum honestate

uel uoluptatis, uel non dolendi, id ipſum honeſtum, quod amplecti uult, efficit turpe: ad eas enim res referre, quæ agas, quarum una, ſi quis malo careat, in ſummo eum bono dicat eſſe, altera uerſetur in leuiſſima parte naturæ; obſcurantis eſt omnem ſplendorem honeſtatis, ne dicam inquinantis. Reſtant Stoici. qui cum à Peripateticis, & Academicis omnia tranſtuliſſent, nominibus alijs eaſdem res ſecuti ſunt. hos contra ſingulos dici eſt melius. ſed nunc, quod agimus. de illis, cum uolemus. Democriti autem ſecuritas, quæ eſt animi tanquam tranquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eo ſeparanda fuit ab hac diſputatione, quia iſta animi tranquillitas ea ipſa eſt beata uita. quærimus autem, non quæ ſit, ſed unde ſit. iam exploſæ, eiectæq; ſententiæ Pyrrhonis, Ariſtonis, Herilli, quòd in hunc orbem, quem circunſcripſimus, incidere non poſſunt, adhibendæ omnino non fuerunt. nam cum omnis hæc quæſtio de finibus, & quaſi de extremis bonorum, & malorum ab eo proficiſcatur, quod diximus naturæ eſſe aptum & accommodatum, quodq; ipſum per ſe primum appetatur: hoc totum & ij tollunt, qui in rebus ijs, in quibus nihil, quod non aut honeſtum, aut turpe ſit, negant eſſe ullam cauſam, cur aliud alij anteponatur, nec inter eas res quicquam omnino putant intereſſe; & Herillus, ſi ita ſenſit, nihil eſſe bonum præter ſcientiam, omnem conſilij capiendi cauſam, inuentionemq; officij ſuſtulit. ſic excluſis ſententijs reliquorum, cum præterea nulla eſſe poſſit, hæc antiquorum ualeat neceſſe eſt. ergo inſtituto ueterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal ſe ip=

ſum diligit; & ſimul ac ortum eſt, id agit, ut ſe con=
ſeruet, quòd hic ei primus ad omnem uitam tuendam
appetitus à natura datur, ſe ut conſeruet, atq; ita ſit
affectum, ut optime ſecundum naturam affectum eſſe
poſſit. hanc initio conſtitutionem confuſam habet, &
incertam, ut tantummodo ſe tueatur, qualecunq; ſit.
ſed nec quid ſit, nec quid poſſit, nec quid ipſius natura
ſit, intelligit. cum autem proceſſit paulum, & quate=
nus quidquid ſe attingat, ad ſeq; pertineat, perſpicere
cœpit; tum ſenſim incipit progredi, ſeſéq; agnoſcere,
& intelligere quam ob cauſam habet eum, quem dixi=
mus, animi appetitum; cœptatq; & ea, quæ naturæ
apta ſentit, appetere, & propulſare contraria. ergo
omni animali illud, quod appetit, poſitum eſt in eo,
quod naturæ eſt accommodatum. ita finis bonorum exi
ſtit ſecundum naturam uiuere, ſic affectum, ut opti=
me affici poſſit, ad naturamq; accommodatiſſime. quo=
niam autem ſua cuiuſq; animantis natura eſt, neceſſe
eſt quoq; finem omnium hunc eſſe, ut natura expleatur:
nihil enim prohibet, quædam eſſe & inter ſe animali=
bus reliquis, & cum beſtijs homini communia, quoniam
omnium eſt natura communis. ſed extrema illa, &
ſumma, quæ quærimus, inter animalium genera di=
ſtincta, & diſpertita ſunt, & ſua cuiq; propria, &
ad id apta, quod cuiuſque natura deſiderat. quare cum
dicimus, omnibus animalibus extremum eſſe, ſecun=
dum naturam uiuere: non ita accipiendum eſt, quaſi di
camus, unum eſſe omnium extremum. ſed ut omnium
artium recte dici poteſt commune eſſe, ut in aliqua ſcien
tia uerſetur, ſcientiam autem ſuam cuiuſq; artis eſſe: ſic

commune animalium omnium, ſecundum naturam uiuere, ſed naturas eſſe diuerſas, ut aliud equo ſit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus ſumma communis, & quidem non ſolum in animalibus, ſed etiam in rebus omnibus ijs, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus uidemus, ea, quæ gignuntur è terra, multa quodam modo efficere ipſa ſibi per ſe, quæ ad uiuendum, creſcendumq́; ualeant, & ſuo genere perueniant ad extremum: ut iam liceat una comprehenſione omnia complecti; non dubitemq́; dicere, omnem naturam eſſe conſeruatricem ſui; idq́; habere propoſitum quaſi finem, & extremum, ſe ut cuſtodiat quam in optimo ſui generis ſtatu: ut neceſſe ſit, omnium rerum, quæ natura uigeant, ſimilem eſſe finem, non eundem. ex quo intelligi debet homini id eſſe in bonis ultimum, ſecundum naturam uiuere: quod ita interpretemur, uiuere ex hominis natura undiq; perfecta & nihil requirente. hæc igitur nobis explicanda ſunt: ſed ſi enodatius, uos ignoſcetis: huius enim ætati, et huic, nunc hoc primum fortaſſe audienti, ſeruire debemus. Ita prorſus, inquam: etſi ea quidem, quæ adhuc dixiſti, quamuis ad ætatem recte iſto modo dicerentur. Expoſita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum; cur iſta ſe res ita habeat, ut dixi, deinceps demonſtrandum eſt. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum poſui, quod idem reapſe primum eſt; ut intelligamus omne animal ſe ipſum diligere. quod quanquam dubitationem non habet (eſt enim infixum in ipſa natura, comprehenditur ſuis cuiuſq; ſenſibus, ſic, ut, contra ſi quis dicere uelit, non audiatur) tamen, ne quid præter=

mittamus, rationes quoq;, cur hoc ita sit, afferendas puto. etsi qui potest intelligi, aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? res enim concurrent cõtrariæ. nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cum id sua causa faciet, & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest: necesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quæ bona sunt, mala putare; bona contra, quæ mala; et quæ appetenda, fugere; & quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio uitæ sunt euersio: neq; enim, si non nulli reperiũtur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, ut ille apud Terentium, qui decreuit tantisper se minus iniuriæ suo gnato facere (ut ait ipse) dum fiat miser, inimicus ipse sibi putandus est. sed alij dolore mouentur, alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala scientes ruunt, tamen se optime sibi consulere arbitrantur: itaq; dicunt, nec dubitant,

" Mihi sic usus est: tibi ut opus est facto, face:

uelut qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri uellent: nec uero sese ipsi accusarent ob eam causam, quòd sese male rebus suis consuluisse dicerent: eorum enim est hæc querela, qui sibi chari sunt, seseq; diligunt. quare quotiescunque dicetur male de se quis mereri, sibiq; esse inimicus, atque hostis, uitam deniq; fugere: intelligatur aliquam subesse eiusmodi causam, ut ex eo ipso possit intelligi, sibi quenque esse charum. nec uero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat interesse: tolletur enim appetitus animi, si, ut in ijs rebus, inter quas

nihil interest, neutram in partem propensiores simus, item in nobismet ipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse. atque etiam illud, si quis dicere uelit, perabsurdum sit: ita diligi à sese quenquam, ut ea uis diligendi ad aliam rem quampiam referatur; non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cum in amicitijs, cum in officijs, cum in uirtutibus dicitur, quomodocunq; dicitur, intelligi tamen, quid dicatur, potest: in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, uerbi gratia propter uoluptatem nos amemus: propter nos enim illam, non propter eam nosmet ipsos diligimus. quanquam quid est, quod magis perspicuum sit, non modo charum sibi quenq;, uerum etiam uehementer charum esse? quis est enim, aut quotus quisq;, cui, mors cum appropinquet,

" Non refugiat timido sanguen, atq; exalbescat metu?

etsi hoc quidem est in uitio, dissolutionem naturæ tam ualde perhorrescere. quod item est reprehendendum in dolore. sed quia ferè sic afficiuntur omnes: satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere. idq; quo magis quidam ita faciunt, ut iure etiam reprehendantur: hoc magis intelligẽdum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. nec uero dico eorum metum mortis, qui quia priuari se uitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant ne cum dolore moriantur, iccirco mortem fugiant: in paruis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt. quin etiam feræ, inquit Pacuuius,

" Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia, sibi iniecto terrore mortis horrescunt. quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quin etiam cum decreuerit esse moriendum, tamen discessu à suis, atq; ipsa relinquenda luce moueatur. maxime autem in hoc quidem genere uis est perspicua naturæ, cum & mendicitatem multi perpetiãtur, ut uiuant; et angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute; et ea perferant, quæ Philoctetã uidemus in fabulis; qui cũ cruciaretur nõ ferendis doloribus, propagabat tamen uitã aucupio sagittarũ,

" Configebat tardus celeres, stans uolantes,

ut apud Actium est,

" Pennarumq; contextu corpori tegumenta faciebat.

de hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cum arborum, & stirpium eadem penè natura sit? siue, ut doctissimis uiris uisum est, maior aliqua causa, atq; diuinior hanc uim ingenuit: siue hoc ita sit fortuito. uideamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus ualida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam cõpactione membrorum. qua quidem de re, quãquam assentior ijs, qui hæc omnia regi natura putant; quæ si natura negligat, ipsa esse nõ possint: tamen concedo, ut, qui de hoc dissentiũt, existiment quod uelint, ac uel hoc intelligant, si quãdo naturam hominis dicam, hominem dicere me: nihil enim hoc differt: nam prius poterit à se quisq; discedere, quàm appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. iure igitur grauissimi philosophi initium summi boni à natura petiuerunt; & illum appetitum rerum ad naturã accõmodatarum ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea

commendatione naturæ, qua ſe ipſi diligunt. Deinceps uidendum eſt, quoniã ſatis apertum eſt, ſibi quenq; natura eſſe charũ; quæ ſit hominis natura: id eſt enim, de quo quærimus. Atqui perſpicuum eſt, hominem è corpore, animoq́; cõſtare, cum primæ ſint animi partes, ſecundæ corporis. deinde id quoq; uidemus, & ita figuratum corpus, ut excellat alijs; animumq́; ita conſtitutum, ut & ſenſibus inſtructus ſit, & habeat præſtantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua ſit mirabilis quædam uis rationis, & cognitionis, & ſcientiæ, uirtutumq́; omnium. nam quæ corporis ſunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. itaq; ab his ordiamur. Corporis igitur noſtri partes, totaq; figura, & forma, & ſtatura quàm apta ad naturam ſit, apparet: neq; eſt dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ ſunt hominis, intelligatur. ſed certe opus eſt ea ualere, & uigere, & naturales motus, uſuſq́; habere, ut nec abſit quid eorum, nec ægrum debilitatum'ue ſit: id enim natura deſiderat: eſt enim actio quædam corporis, quæ motus, & ſtatus naturæ congruentis tenet: in quibus ſi peccetur diſtortione, & deprauatione quadam, aut motu, ſtatu'ue deformi, ut ſi aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, ſed retro; fugere planè ſe ipſe, & hominem ex homine exuens naturam odiſſe uideatur. quamobrem etiam ſeſſiones quædam, & flexi, fractiq́; motus, quales proteruorum hominum, aut mollium eſſe ſolent, contra naturam ſunt: ut, etiam ſi animi uitio id eueniat, tamen in corpore immutari hominis natura uideatur.

itaque è contrario moderati, æquabilesq; habitus, effectiones, usúsq; corporis, apta esse ad naturam uidentur. iam uero animus non esse solum, sed etiam cuiusdam modi debet esse, ut & omnes partes suas habeat incolumes, & de uirtutibus nulla desit. atqui in sensibus est sua cuiusque uirtus, ut ne quid impediat, quo minus suo sensus quisque munere fungatur in ijs rebus celeriter, expediteq; percipiendis, quæ subiectæ sunt sensibus. animi autem, & eius animi partis quæ princeps est, quæq; mens nominatur, plures sunt uirtutes, sed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturq; non uoluntariæ: alterum earum, quæ in uoluntate positæ magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia. prioris generis est docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur uno ingenij nomine: easq; uirtutes qui habent, ingeniosi uocantur. alterum autem genus est magnarum, uerarumq; uirtutum: quas appellamus uoluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas eiusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore, animoq; dicenda. quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. ex quo perspicuum est, quoniam ipsi à nobis diligamur, omniaq; & in animo, & in corpore perfecta uelimus esse, ea nobis ipsa chara esse propter se, & in ijs esse ad bene uiuendum momenta maxima: nã cui proposita sit conseruatio sui, necesse est huic partes quoque sui charas esse, charioresq;, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles: ea enim uita expetitur, quæ sit animi, corporisq; expleta uirtutibus:

in eóq; summum bonum poni necesse est: quando quidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte chari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu, & statu, sua charitate colantur, & per se ipsæ appetantur. quibus expositis, facilis est coniectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis, ut optimæ cuiusque partis, quæ per se expetatur, uirtus sit expetenda maxime. ita fiet, ut animi uirtus corporis uirtuti anteponatur, animíq; uirtutes non uoluntarias uincant uirtutes uoluntariæ: quæ quidem proprie uirtutes appellantur, multúmq; excellunt, propterea quòd ex ratione gignuntur: qua nihil est in homine diuinius: etenim omnium rerũ, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut non multo secus, eorum summum bonum in corpore est: ut non inscite illud dictum uideatur in sue, animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret. sunt autem bestiæ quædam, in quibus inest aliquid simile uirtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis, in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam uidemus. in homine autem summa omnis animi est, & in animo rationis: ex qua uirtus est: quæ rationis absolutio definitur: quam etiam, atque etiam explicandam putant. earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque & uiuere uitem, & mori dicimus, arborémq; & nouellam, & uetulam, & uigere, & senescere. ex quo non est

alienum, ut animantibus, sic illis & apta quædam ad naturam aptare, & aliena amputare, earumq; augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolarum, quæ circuncidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quò natura ferat, eò possit ire: ut ipsæ uites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendasq; esse fateantur. & nunc quidem, quod eam tuetur, ut de uite potissimum loquar, est id extrinsecus: in ipsa enim parum magna uis est, ut quamoptime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. at uero si ad uitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moueatur, quid facturam putas? an ea, quæ per uinitorem antea consequebatur, etiam per se ipsam curabit? sed uides ne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumq; omnium appetitum, & si qua sunt ei membra adiuncta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit, iunget ea, quæ postea accesserint; nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat; sed uolet secundum eam naturam, quæ postea ei adiuncta sit, uiuere. ita similis erit finis boni, atque antea fuerat; nec idem tamen: non enim iam stirpis bonum quæret, sed animalis. quòd si non sensus modo ei sit datus, uerum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda, & inter hæc multo esse chariora quæ accesserint, animiq; optimam quanque partem charissimam, in eaq; expletione naturæ summi boni finem consistere, cum longe multumq; præstet mens, atque ratio? sic & extremum omnium appetendorum, atq; ductum à prima communitate naturæ, multis gradibus ascendit, ut ad summum per-

ueniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta. cum igitur ea ſit, quam expoſui, forma naturæ: ſi, ut initio dixi, ſimul atque ortus eſſet, ſe quiſque cognoſceret, iudicareq; poſſet quæ uis & totius eſſet naturæ, & partium ſingularum; continuo uideret quid eſſet hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, ſummum, & ultimum, nec ulla in re peccare poſſet. nunc uero à primo quidem mirabiliter occulta natura eſt, nec perſpici, nec cognoſci poteſt: progredientibus autem ætatibus, ſenſim, tardè'ue potius quaſi noſmet ipſos cognoſcimus. itaque illa prima commendatio, quæ à natura noſtri facta eſt, nobis obſcura, & incerta eſt; primusq; appetitus ille animi tantum agit, ut ſalui, atque integri eſſe poſſimus. cum autem diſpicere cœperimus, & ſentire quid ſimus, & quid ab animantibus cæteris differamus, tum ea ſequi incipimus, ad quæ nati ſumus. quam ſimilitudinem uidemus in beſtijs. quæ primo, in quo loco natæ ſunt, ex eo ſe non commouent: deinde ſuo quæque appetitu mouetur. ſerpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus uti uidemus boues, ueſpas aculeis, ſuam denique cuique naturam eſſe ad uiuendum ducem. quæ ſimilitudo in genere etiam humano apparet: parui enim primo ortu ſic iacent, tanquam omnino ſine animo ſint: cum autem paulum firmitatis acceſſerit, & animo utuntur, & ſenſibus; connituntur'q; ut ſeſe erigant, & manibus utuntur; & eos agnoſcunt, à quibus educantur; deinde æqualibus delectantur, libenterq; ſe cum his congregant, dantq; ſe ad ludendum, fabellarumq; auditione ducuntur; deq; eo, quod ipſis ſuperat, alijs gratificari

uolunt; animaduertuntq́; ea, quæ domi fiunt, curiosius; incipiuntq́; commentari aliquid, & discere; & eorum, quos uident, uolunt non ignorare nomina; quibusq́; rebus cum æqualibus decertant, si uincunt, efferunt se lætitia, uicti debilitantur, animosq́; demittunt. quorum sine causa fieri nihil putandum est: est enim natura sic generata uis hominis, ut ad omnem uirtutem percipiendam facta uideatur: ob eamq́; causam parui uirtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina mouentur: sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, uirtutis quasi carmē efficitur. nam cum ita nati, factiq́; simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemq́; aptos animos haberemus, à contrarijsq́; rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris uirtutum quasi scintillulas uidemus. è quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi deum, ducem subsequens, ad naturæ perueniat extremum. nam, ut sæpe iam dixi, in infirma ætate, imbecillaq́; mente uis naturæ per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ uim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. intrandum est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, peruidendum: aliter enim nosmet ipsos nosse non possumus. quod præceptum quia maius erat, quàm ut ab homine uideretur; iccirco assignatum est deo. iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos. cognitio autem hæc est una, ut uim nostri corporis, animiq́; norimus, se-

quamurq; eam uitam, quæ rebus ipsis perfruatur. quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea, quæ dixi, quamperfectissima à natura haberemus: confitendum est, cum id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturam, atque id esse summum bonum, quod certe uniuersum sua sponte ipsum expeti, & propter se necesse est, quoniam ante demonstratum est, etiam singulas eius partes esse per se expetendas. in enumerandis autem corporis commodis siquis prætermissam à nobis uoluptatem putabit, in aliud tempus quæstio differatur: utrum enim sit uoluptas in iis rebus, quas primas secundum naturam esse diximus, nec ne sit, ad id, quod agimus, nihil interest: si enim (ut mihi quidem uidetur) non explet bona naturæ uoluptas, iure prætermissa est: sin est in ea, quod quidam uolunt; nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni: quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si uoluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutauerit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ. nunc autem aliud iam argumentandi sequamur genus, ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque uis sit, idcirco in his rebus summa nostra sponte moueamur. Atque ut à corpore ordiar, uides'ne, ut, si qua in membris praua, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis uitium, aut

quamminimum appareat? multosq; etiam dolores curationis causa perferant? ut, si ipse usus membrorum non modo non maior, uerum etiam minor futurus sit, eorum tamẽ species ad naturã reuertatur? etenim cum omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est eius etiam partes propter se expeti, quod uniuersum propter se expetatur. quid? in motu, & statu corporis nihil inest, quod animaduertendum esse ipsa natura iudicet? quemadmodũ quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui uultus in quoque sit. nihil ne est in his rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? non'ne odio dignos multos putamus, qui quodam motu, aut statu uidentur naturæ legem, & modum contempsisse? & quoniam hæc ducuntur de corpore, quid est cur non recte pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nam si prauitatem, imminutionemq; corporis propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem fugiamus in statu, & motu corporis: quid est, cur pulchritudinem non sequamur? atque etiam ualetudinem, uires, uacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetamus? quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus uult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime è natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret uiribus. Videamus animi partes: quarum est aspectus illustrior: quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus igitur est innatus in omnibus cognitionis amor, & scien=

tiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento inuitata rapiatur. uidemus ne, ut pueri ne uerberibus quidem à contemplãdis rebus, perquirendisq; deterreantur? ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? ut alijs narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur, ob eamq; rem uel famem, & sitim perferant? quid uero, qui ingenuis studijs, atque artibus delectantur, non'ne uidemus eos nec ualetudinis nec rei familiaris habere rationem? omniaq; perpeti ipsa cognitione, & scientia captos? & cum maximis curis & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, uoluptatem? mihi quidem Homerus huiusmodi quiddam uidisse uidetur in ijs, quæ de Sirenum cantibus finxerit: neque enim uocum suauitate uidentur, aut nouitate quadam, & uarietate cantandi reuocare eos solitæ, qui præteruehebantur; sed quia multa se scire profitebantur, ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent: ita enim inuitant Vlyxem (nam uerti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

» O' decus argolicum, quin puppim flectis Vlyxes,
» Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
» Nam nemo hæc unquam est transuectus cærula cursu,
» Quin prius astiterit uocum dulcedine captus,
» Post uarijs auido satiatus pectore musis
» Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.
» Nos graue certamen belli, clademq; tenemus,
» Græcia quam Troiæ diuino numine uexit,
» Omniaq; è latis rerum uestigia terris.

uidit Homerus probari fabulam non posse, si cantiun-

culis tantus uir irretitus teneretur. ſcientiam pollicentur: quam nõ erat mirum ſapientiæ cupido patria chariorem. atq; omnia quidem ſcire, cuiuſcunq; modi ſunt, cupere, curioſorum; duci uero maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ, ſummorum uirorum eſt putandum: quem enim ardorem ſtudij cenſetis fuiſſe in Archimede, qui, dum in puluere quædam deſcribit attentius, ne patriam quidem captam eſſe ſenſerit? quantum Ariſtoxeni ingenium conſumptum uidemus in muſicis? quo ſtudio Ariſtophanem putamus ætatem in literis duxiſſe? quid de Pythagora, quid de Platone, aut Democrito loquar, à quibus propter diſcendi cupiditatem uidemus ultimas terras eſſe peragratas? quæ qui non uident, nihil unquam magna cognitione dignum amauerunt. atq; hoc loco, qui propter animi uoluptates coli dicunt ea ſtudia, quæ dixi; non intelligunt icirco eſſe ea propter ſe expetenda, quòd, nulla utilitate obiecta, delectentur animi, atq; ipſa ſcientia, etiam ſi incommoda datura ſit, gaudeant. ſed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipſi enim quæramus à nobis, ſtellarum motus, contemplationesq; rerum cœleſtium, eorumq; omnium, quæ naturæ obſcuritate occultantur, cognitiones quemadmodum nos moueant, & quid hiſtoria delectet, quam ſolemus perſequi uſque ad extremum, prætermiſſa repetimus, inchoata perſequimur. nec uero ſum inſcius eſſe utilitatem in hiſtoria, non modo uoluptatem. quid, cum fictas fabulas, è quibus utilitas nulla dici poteſt, cum uoluptate legimus? quid cum uolumus nomina eorum, qui quid geſſerint, nota nobis eſſe, parentes, patriam, multa præterea minime ne=

cessaria? quid, quòd homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices deniq; delectentur historia? maximeq; eos uidere possumus res gestas audire, & legere uelle, qui à spe gerendi absunt confecti senectute. quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur, & cognoscuntur, inuitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumq; moueamur. ac ueteres quidem philosophi in beatorum insulis fingunt, qualis natura sit uita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium uitæ cultum, aut paratum requirẽtes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quærendo, ac discendo in naturæ cognitione consumant. nos autem non solum beatæ uitæ istam oblectationem uidemus, sed etiam leuamentum miseriarum. itaq; multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum, multi in custodia, multi in exilio, dolorem suum doctrinæ studijs leuauerunt. princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius cum patria pulsus esset iniuria, ad Ptolemæum se regem Alexandriam contulit. qui cum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastiq; esset auditor; multa præclara in illo calamitoso ocio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus; sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus. equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, sæpe audiebam, cum se lucis magis, quàm utilitatis desiderio moueri diceret. somnum deniq; nobis, nisi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum: aufert enim sensus, actionemq; tollit omnem. itaq;, si aut requietem natura non quæreret, aut eam posset alia

quadam ratione consequi, facile pateremur, qui etiam nunc agendi aliquid, discendiq; causa propè contra naturam uigilias suscipere soleamus. sunt autem clariora, uel planè perspicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. facile est hæc cernere in primis puerorum ætatulis. quanquam enim uereor ne nimius in hoc genere uidear: tamen omnes ueteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt, quòd in pueritia facillime se arbitrentur naturæ uoluptatem posse cognoscere. uidemus igitur, ut conquiescere ne infantes quidē possint: cum uero paulum processerint, lusionibus uel laboriosis delectantur, ut ne uerberibus quidem deterreri possint: eaq; cupiditas agendi aliquid adolescit unà cum ætatibus. itaq;, ne si iucundissimis quidem nos somnijs usuros putemus, Endymionis somnum nobis nolimus dari: idq; si accidat, mortis instar putemus. quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, uidemus tamen & animo, & corpore moueri semper, &, cum re nulla impediantur necessaria, aut alueolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere; cumq; non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consectari. ne bestiæ quidem, quas delectationis causa concludimus, cum copiosius alantur, quàm si essent liberæ, facile patiuntur sese contineri, motusq; solutos, & uagos, à natura sibi tributos, requirunt. itaq; ut quisq; optime natus, institutusq; est, esse omnino nolit in uita, si gerendis negocijs orbatus

possit paratissimis uesci uoluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malunt; aut qui altiore animo sunt, capessunt Remp. honoribus, imperijsq; adipiscendis; aut totos se ad studia doctrinæ conferunt. qua in uita, tantum abest ut uoluptates consectentur, etiam curas, solicitudines, uigilias perferunt: optimáq; parte hominis, quæ in nobis diuina ducenda est, ingenij & mentis acie fruuntur, nec uoluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec uero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut inuestigationem nouarum: quo studio cum satiari non possunt, omnium cæterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant: tantaq; est uis talibus in studijs, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut uoluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, explicandisq; naturis ætates conterere uideamus. ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos, actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minora maioribus. maximæ autem sunt, primum, ut mihi quidem uidetur, & ijs quorum nunc in ratione uersamur, consideratio, cognitióq; rerum cœlestium, & earum, quas à natura occultatas, & latentes indagare ratio potest: deinde Rerump. administratio, aut administrandi, sciendíq; prudens, temperata, fortis, & iusta ratio, reliquæq; uirtutes, & actiones uirtutibus congruentes: quæ, uno uerbo complexi omnia, honesta dicimus: ad quorum etiam cognitionem, & usum iam corroborati, natura ipsa præeunte deducimur: omnium enim rerum principia parua sunt, sed suis progressionibus usu augentur: nec sine causa: in primo

enim ortu inest teneritas, & mollicies quædam, ut nec res uidere optimas, nec agere possint: uirtutis enim, beatæq; uitæ, quæ duo maxime expetenda sunt, serius lumen apparet, multo etiam serius, ut planè, qualia sint, intelligantur: præclare enim Plato, beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, uerasq; opiniones assequi possit. quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de maioribus, consequentibusq; uideamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formauit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret, neq; sanè multum adiumentis externis, & aduentitijs uteretur. animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus: sensibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adiumento ullo ad suam conformationem indigeret. quod autem in homine præstantissimum, atq; optimum est, id deseruit. etsi dedit talem mentem, quæ omnem uirtutem iam accipere posset; ingenuitq; sine doctrina notitias paruas rerum maximarum, & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa uirtutis. sed uirtutem ipsam inchoauit: nihil amplius: itaq; nostrum est (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod uolumus, effectũ; quod quidem pluris sit haud paulo, magisq; ipsum propter se expetendum, quàm aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mentis excellens perfectio, ut uix cogitari possit quid intersit: itaq; omnis honos, omnis admiratio, omne studium ad uirtutem, & ad eas actiones, quæ uirtuti sunt consentaneæ,

refertur: eaq; omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur. quorū omnium quæq; sint notitiæ, quæq; significentur rerum uocabulis, quæq; cuiusq; uis, & natura sit, mox uidebimus. hoc autem loco tantum explicemus, hæc, honesta quæ dico, præterquam quòd nosmet ipsos diligamus, præterea suapte natura per se esse expetenda. indicant pueri: in quibus, ut in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur lætitia, cum uicerint; ut pudet uictos? ut se accusari nolunt, quàm cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint? quæ memoria est in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque ea in optima quaq; indole maxime apparent. in qua hæc honesta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur: sed hæc in pueris expressa: in ijs uero ætatibus, quæ iam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum proditorem, quanquam Reip. nostræ profuit, non odit? quis urbis conseruatorem Codrum, quis Erichthei filias non maxime laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem mortuum non diligit? an obliuiscamur, quantopere in audiendo, legendóq; moueamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus?

qui clamores uulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?

" Ego ſum Oreſtes;

contráq; ab altero,

" Immo enimuero ego ſum, inquam, Oreſtes.

cum autem etiam exitus ab utroq; datur conturbato, erranti'q; Regi: ambos ergo unà uiuere precamur. quoties hoc agitur, quando'ue, niſi admirationibus maximis? nemo eſt igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atq; laudet: qua non modo utilitas nulla quæritur, ſed contra utilitatem etiam conſeruatur fides. talibus exemplis non fictæ ſolum fabulæ, uerum etiam hiſtoriæ refertæ ſunt, & quidem maxime noſtræ. nos enim ad ſacra Idæa concipienda optimum uirum delegimus: nos tutores miſimus Regibus: noſtri imperatores pro ſalute patriæ ſua capita uouerunt: noſtri Conſules Regem inimiciſſimum mœnibus iam appropinquantem monuerunt, à ueneno ut caueret: noſtra in Rep. &, quæ per uim oblatum ſtuprum uoluntaria morte lueret, inuenta eſt; & qui interficeret filiam, ne ſtupraretur: quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis eſt, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis ſplendore ductos, immemores fuiſſe utilitatum ſuarum, noſq;, cum ea laudemus, nulla alia re, niſi honeſtate duci? Quibus rebus breuiter expoſitis (nec enim ſum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, perſecutus) ſed his rebus concluditur profecto, & uirtutes omnes, & honeſtum illud, quod ex his uirtutibus exoritur, & in his hæret, eſſe per ſe expetendum. in omni autem honeſto, de

quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quàm coniunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas, & communicatio utilitatum, & ipsa charitas generis humani: quæ nata à primo satu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio, & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitijs, post uicinitatibus cum ciuibus, & ijs, qui publice socij, atq; amici sunt, deinde totius complexu gentis humanæ. quæ animi affectio suum cuiq; tribuens, atq; hác, quam dico, societatem cõiunctionis humanæ munifice, & æque tuens, iustitia dicitur. cui adiunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæq; sunt generis eiusdem. atque hæc ita iustitiæ propria sunt, ut sunt uirtutum reliquarum communia. nam cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi ciuile, atq; populare, quod Græci πολιτικὸν uocant: quicquid aget quæq; uirtus, id à communitate, & ea, quam exposui, charitate, atq; societate humana non abhorrebit, uicissimq; iustitia, ut ipsa se fundet usu in cæteras uirtutes, sic illas expetet: seruari enim iustitia nisi à forti uiro, nisi à sapiente non potest. qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensusq; uirtutum, tale est illud ipsum honestum: quando quidem honestum aut ipsa uirtus est, aut res gesta uirtute. quibus in rebus uita consentiens, uirtutibusq; respondens, recta, & honesta, & constans, & naturæ congruens existimari potest. atque hæc coniunctio, confusioq; uirtutum, tamen à philosophis ratione quadã distinguitur. nam cum ita copulatæ conexæq; sunt, ut omnes omnium

participes ſint, nec alia ab alia poſſit ſeparari: tamen proprium ſuum cuiuſque munus eſt, ut fortitudo in laboribus, periculisq́; cernatur, temperantia in prætermittendis uoluptatibus, prudentia in delectu bonorum, & malorum, iuſtitia in ſuo cuique tribuendo. quando igitur ineſt in omni uirtute cura quædam quaſi foras ſpectans, aliosq́; appetens, atque complectens, exiſtit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut ciues, ut omnes denique, quando unam ſocietatem hominum eſſe uolumus, propter ſe expetendi ſint. atque eorum nihil eſt eius generis, ut ſit in fine, atque extremo bonorum. ita fit, ut duo genera propter ſe expetendorum reperiantur: unum, quod eſt in iis, in quibus completur illud extremum: quæ ſunt aut animi, aut corporis. hæc autem, quæ ſunt extrinſecus, id eſt quæ neq; in animo ſunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipſa patria, ſunt illa quidem ſua ſponte chara, ſed eodem in genere, quo illa, non ſunt. nec uero quiſquam ſummũ bonum aſſequi unquam poſſet, ſi omnia illa, quæ ſunt extra, quanquam expetenda, ſummo bono continerentur. quo modo igitur, inquies, uerum eſſe poterit, omnia referri ad ſummum bonum, ſi amicitiæ, ſi propinquitates, ſi reliqua externa ſummo bono non continerentur? hac uidelicet ratione: quòd ea, quæ externa ſunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur à ſuo cuiuſque genere uirtutis: nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipſo prodeſt, quod, ita fungi officio, in recte factis eſt: quæ ſunt orta uirtutibus. quæ quidem ſapientes ſequuntur utentes tanq̃ duce natura. non perfecti autem homines, & tamen ingeniis

excellentibus præditi, excitantur spe gloriæ: quæ habet formam honestatis, & similitudinem. quòd si ipsam honestatem undiq; perfectam, & absolutam, rem unam præclarissimam omnium, maximeq; laudandam, penitus uiderent, quonam gaudio complerentur, cum tantopere eius adumbrata opinione lætentur? quem enim deditum uoluptatibus, cupiditatum incendijs inflammatum, in ijs potiendis, quæ acerrime concupiuisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale uicto, aut posteriorem Carthagine euersa? quem Tiberina dissensio festo illo die tanto gaudio affecit, quanto L. Paulum, cum Regem Persen captum adduceret, eodem flumine inuectum? Age nunc Luci noster extrue animo altitudinem, excellentiamq; uirtutum: iam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo, erectoq; uiuentes, semper sint beati: qui omnes motus fortunæ, mutationesq; rerum, & temporum leues, & imbecilles fore intelligant, si in uirtutis certamen uenerint: illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam uitam, sed ita, ut sine illis possit beata uita existere: ita enim paruæ, & exiguæ sunt istæ accessiones bonorum, ut quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in uirtutum splendore ne cernantur quidem. atque hæc, ut uere dicitur parua esse ad beate uiuendum momenta ista corporis commodorum; sic nimis uiolentum est, nulla esse dicere: qui enim sic disputant, obliti mihi uidentur, quæ ipsi egerint principia naturæ. tribuendum igitur est his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. est tamen philosophi non tam gloriosa, quàm

uera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & uidere tantam uim uirtutis, tantamq́; , ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parua sint, ut nulla esse uideantur. hæc est non omnia spernentis præter uirtutem, & uirtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique hæc est undique completa, & perfecta explicatio summi boni. hinc cæteri particulas arripere conati, suam quisque uideri uoluit afferre sententiam. sæpe ab Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis, ac despiciendis rebus humanis. hoc unum Aristo tenuit: præter uitia, atque uirtutes, negauit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. positum est à nostris in ijs rebus quæ secundum naturam essent, non dolere. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. at uero Callipho, & post eum Diodorus, cum alter uoluptatem adamauisset, alter uacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est à nostris laudata maxime. quin etiam ipsi uoluptarij diuerticula quærant, & uirtutes habeant in ore totos dies, uoluptatemq́; primo duntaxat expeti dicant, deinde consuetudinem quasi alteram naturam effici, qua impulsi multa faciunt nullam quærentes uoluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram à nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt, atque, ut reliqui fures earum rerum, quas ceperunt, signa

commutant, ſic illi, ut ſententijs noſtris pro ſuis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutauerunt. ita relinquitur ſola hæc diſciplina digna ſtudioſis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris uiris, digna principibus, digna Regibus. Quæ cum dixiſſet, paulumq; inſtitiſſet, quid eſt, inquit? ſatis'ne uobis uideor pro meo iure in ueſtris auribus commentatus? Et ego, tu uero, inquam, Piſo, ut ſæpe aliàs, ſic hodie ita iſta noſſe uiſus es, ut, ſi tui copia nobis ſemper fieret, non multum Græcis ſupplicandum putarẽ. quod quidem eo probaui magis, quia memini Staſeam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem ſanè Peripateticum, aliquanto iſta ſecus dicere ſolitum, aſſentientem ijs, qui multum in fortuna ſecunda, aut aduerſa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Eſt ut dicis, inquit: ſed hæc ab Antiocho, noſtro familiari, dicuntur multo melius, & fortius, quàm à Staſea dicebantur. quanquam ego non quæro quid tibi à me probatum ſit, ſed huic Ciceroni noſtro, quem diſcipulum cupio à te abducere. Tum Lucius, mihi uero iſta ualde probata ſunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piſo, quid ergo, inquit? das'ne adoleſcenti ueniam? an eum diſcere ea mauis, quæ cum præclare didicerit, nihil ſciat? Ego uero, inquam, permitto. ſed non'ne meminiſti mihi licere probare iſta, quæ ſunt à te dicta? quis enim poteſt ea, quæ probabilia uideantur ei, non probare?

An uero, inquit, quiſquam poteſt probare, quod perceptum, quod comprehenſum, quod cognitum non habet? Non eſt iſta, inquam, Piſo magna diſſenſio: nihil eſt enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi poſ=

se uideatur, nisi quòd percipiendi uis ita definitur à Stoicis, ut negēt quicquam posse percipi, nisi tale uerum, quale falsum esse non possit. itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sanè. sed hæc omittamus: habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputationem. illud mihi à te nimium festinanter dictum uidetur, sapientes omnes esse semper beatos. nescio quo modo præteruolauit oratio. quod nisi ita efficitur; quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus coniungi beatam uitam nullo modo posse putauit, uereor ne uera sint. nam illud uehementer repugnat, eundem & beatum esse, & multis malis oppressum. hæc quo modo conueniant, non sanè intelligo.
Vtrum igitur tibi nō placet, inquit, uirtutis tantam uim esse, ut ad beate uiuendum se ipsa contenta sit: an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ij, qui uirtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint?
Ego uero uolo in uirtute uim esse quammaximam: sed, quanta sit, aliàs: nunc tantum, possit ne esse tanta, si quicquam extra uirtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut uirtus sola, si adsit, uitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis: quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, & incommoda, & reijcienda, & aliena naturæ esse concedunt; ea nos mala dicimus, sed exigua, & porrò minima. quare si potest esse beatus is, qui est in asperis, reijciendisq; rebus; potest is quoque esse, qui est in paruis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in causis uidere soleat, quæ res agatur; is es profecto tu. quare attende quæso: nam adhuc, meo fortasse ui-

tio, quid ego quæram, non perſpicis. Iſtic ſum, inquit; expectoq;, quid ad id, quod quæram, reſpondeas.

Reſpondebo me non quærere, inquam, hoc tempore quid uirtus poſſit efficere, ſed quid conſtanter dicatur, quid ipſum à ſe diſſentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum à Zenone, inquam, hoc magnifice, tanquam ex oraculo, editur, uirtus ad beate uiuendum ſe ipſa contenta eſt. Quare, inquit? Reſpondet, quia, niſi quod honeſtum eſt, nullum eſt aliud bonum. non quæro iam, uerum ne ſit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter ſe cohærere. dixerit hoc quidem Epicurus, ſemper beatum eſſe ſapientem: quod quidem ſolet ebullire non nunquam. quem quidem, cum ſummis doloribus conficiatur, ait dicturũ, quàm ſuaue eſt, quàm nihil curo. non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum, quid ſibi dicendum ſit, cum dolorem ſummum malum eſſe dixerit. eadem nunc mea aduerſum te oratio eſt. dicis eadem omnia & bona, & mala, quæ quidem dicunt qui nunquam philoſophum pictum, ut dicitur, uiderunt; ualetudinem, uires, ſtaturam, formam, integritatem unguiculorum omnium; deformitatem, morbum, debilitatem, mala: iam illa externa. parce tu quidem. ſed hæc cum corporis bona ſint, eorum conficientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, diuitias, honores, opes. contra hæc attende me nihil dicere: ſi iſta mala ſunt, in quæ poteſt incidere ſapiens, ſapientem eſſe, non eſſe ad beate uiuendum ſatis.

Immo uero, inquit, ad beatiſſime uiuendum parum eſt, ad beate uero ſatis. Animaduerti, inquam, te iſto

modo paulo ante ponere: & ſcio ab Antiocho noſtro di ci ſic ſolere. ſed quid minus probandum, quàm eſſe ali= quem beatum, nec ſatis beatum? quod autem ſatis eſt, eò quicquid acceſſerit, nimium eſt, & nemo nimium bea= tus eſt, et nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Me tellus, qui tres filios Conſules uidit, è quibus unum etiam & Cenſorem, & triumphantem, quartum autem Præto rem, eosq́; ſaluos reliquit, & tres filias nuptas, cũ ipſe Con ſul, Cenſor etiam, Augurq́; fuiſſet, & triumphaſſet; ut ſapiens fuerit, non'ne beatior, quàm, ut item ſapiens fue= rit, qui in poteſtate hoſtium uigilijs, et inedia necatus eſt, Regulus? Quid me iſtud rogas, inquam? Stoicos roga.

Quid igitur, inquit, eos reſponſuros putas? Nihilo beatiorem eſſe Metellum, quàm Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum eſt. Tamen à propoſito, inquam, aberrauimus: non enim inquam quæro, quid uerum, ſed quid cuique dicendum ſit. utinam quidem dicerent ali= um alio beatiorem: iam ruinas uideres. in uirtute enim ſola, et in ipſo honeſto cum ſit bonum poſitum, cumq́; nec uirtus, ut placet illis, nec honeſtum creſcat; idq́; bonum ſolum ſit, quo qui potiatur, neceſſe eſt beatus ſit, cũ id au= geri non poſſit, in quo uno poſitum eſt beatum eſſe: qui poteſt eſſe quiſquam alius alio beatior? uides'ne, ut hæc concinant? & Hercule (fatendum eſt enim, quod ſentio) mirabilis eſt apud illos contextus rerum. reſpondent ex trema primis, media utriſq;, omnia omnibus: quid ſequa= tur, quid repugnet, uidẽt. in geometria prima ſi dederis, dãda ſunt omnia. concede nihil eſſe bonũ, niſi quod ho= neſtum ſit: concedendum eſt, in uirtute ſola poſitam eſſe beatã uitam. uide rurſus retro. dato hoc: dandum erit

illud. quod uestri non item. tria genera bonorum. proclíuius currit oratio: uenit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, nihil posse ad beatam uitam deesse sapienti. honesta oratio, Socratica, Platonis etiam. audeo dicere, inquit. non potest, nisi retexueris illa. paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamuis sit sapiens. at Zeno eum non beatum modo, sed etiam diuitem dicere ausus est. dolere malum: in cruce qui angitur, beatus esse non potest. bonum liberi: misera orbitas. bonum patria: miserum exilium. bonum ualetudo: miserum morbus. bonum integritas corporis: misera debilitas. bonum incolumis acies: misera cæcitas. quæ si potest singula consolando leuare, uniuersa quo modo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo grauissimo affectus, exul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas Zeno? beatum, inquit. etiam beatissimum? quippe, inquiet; cum tam docuerim gradus istam rem nó habere, quàm uirtutem, in qua sit etiam ipsum beatum. tibi hoc incredibile, quia beatissimũ. quid tuum? credibile? si enim ad populum me uocas, eum, qui ita sit affectus, beatum nunquam probabis: si ad prudentes, alterum fortasse dubitabunt, sit ne tantum in uirtute, ut ea præditi uel in Phalaridis tauro beati sint; alterum non dubitabunt, quin & Stoici conuenientia sibi dicant, & uos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata uita? Tamen aberramus à proposito: & ne longius, prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Non'ne igitur tibi uidentur, inquit, mala? Id quæres, inquam: in quo utrum respondebo, uerses te huc, atque illuc necesse est.

Quo

Quo tandem modo, inquit? Quia, si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit: si mala non sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, uideo, inquit, quid agas: ne discipulum abducam, times. Tu uero, inquam, ducas licet, si sequatur: erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci: tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata uita comparanda: beate enim uiuendi cupiditate incensi omnes sumus. hoc mihi cum tuo fratre conuenit. quare hoc uidendum est, possit ne nobis hoc ratio philosophorum dare: pollicetur certe: nisi enim id faceret, cur Plato Aegyptum peragrauit, ut à sacerdotibus barbaris numeros, & cœlestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad cæteros Pythagoreos, Ethecratem, Timæum, Acrionem Locros, ut, cum Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorum disciplinam, eaq;, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras & Aegyptum lustrauit, & Persarum magos adijt? cur tantas regiones barbarorum pedibus obijt? tot maria transmisit? cur hæc eadem Democritus: qui, uere falsó'ne quæreremus, dicitur oculis se priuasse: certe ut q̃ minime animus à cogitationibus abduceretur: patrimonium neglexit: agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam uitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inuestigatione naturæ consequi uolebat, ut esset bono animo: id enim ille summum bonum εὐθυμίαν, & sæpe ἀκακίαν appellat, id est animum terrore liberum. sed hæc etsi præclare, non dum tamen et perpolita: pauca enim, neq; ea ipsa enu=

cleate, ab hoc de uirtute quidem dicta: post enim hæc in hac urbe primum à Socrate quæri cœpta, deinde in hunc locum delata sunt. nec dubitant, quin in uirtute omnis ut bene, sic etiam beate uiuendi spes poneretur. quæ cum Zeno didicisset à nostris, ut in actionibus perscribi solet, de re eadem fecit alio modo. hoc tu nunc in illo probas. scilicet uocabulis rerum mutatis, inconstantiæ crimen ille effugit, nos effugere non possumus? ille Metelli uitam negat beatiorem, quàm Reguli, præponendam tamen; nec magis expetendam, sed magis sumendam; & , si optio esset, eligendam Metelli, reijciendam Reguli. ego, quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei uitæ tribuo, quàm Stoici. quid interest, nisi quòd ego res notas notis uerbis appello, illi nomina noua quærunt, quibus idem dicant? ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quicquid secundum naturam est: quod contra, malum: nec ego solus: sed tu etiam Chrysippe in foro, domi in schola definis. quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere quanti quidq; sit, aliter doctos, & indoctos? sed cum constiterit inter doctos, quanti res quæq; sit; si homines essent, usitate loquerentur. dum res maneant, uerba fingant arbitratu suo. Sed uenio ad inconstantiæ crimen, ne sæpius dicas me aberrare: quam tu ponis in uerbis, ego positam in re putabam. si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam uim esse uirtutis, ut omnia, si ex altera parte po=

nantur, ne appareant quidem, cum omnia, quæ illi commoda certe dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita; quæ ita definiunt, ut satis magno æstimanda sint: hæc igitur cum ego tot nominibus à Stoicis appellata, partim nouis, & commentitijs, ut ista producta, & reducta; partim idem significantibus, quid enim interest expetas, an eligas? mihi quidem etiam lautius uidetur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur: sed cum ego ista bona omnia dixero, tantum refert quàm magna dicam, quàm expetenda, quàm ualde. sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda; nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quàm tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, & in uirtutes, tanquam in solis radios, incurrere. at enim qua in uita est aliquid mali, ea esse beata non potest. ne seges quidem igitur spicis uberibus, & crebris, si auenam uspiam uideris, nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. an hoc usquequaq; aliter in uita, & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin uirtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur, quæ secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo ueteri nomine, quàm aliquid potius nouum exquirere, uirtutis autem amplitudinem quasi in altera libræ lance ponere. terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet: semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latissiméq; funditur, tota res appellatur. dicimus aliquem hilare uiuere. igitur si semel tristior effectus est, hilara uita

amissa est? at hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in uita risisse Lucilius, non cótigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, uocaretur. Policratem Samium felicem appellant. nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quòd annulum, quo delectabatur, in mare abiecerat. ergo infelix una molestia. felix rursus, cum is ipse annulus in præcordijs piscis inuentus est. ille uero, si insipiens, quod certe, quoniam tyrannus, nunquam beatus: si sapiens, ne tum quidem miser, cum ab Oronte prætore Darei in crucem actus est. at multis malis affectus. quis negat? sed ea mala uirtutis magnitudine obruebantur. an ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant omnium uirorum bonorum, id est sapientum, omnibusq; uirtutibus ornatorum, uitam omnibus partibus plus habere semper boni, quàm mali? quis hoc dicit? Stoicis licet minime. sed isti ipsi, qui uoluptate, & dolore omnia metiuntur, non'ne clamant sapienti plus semper adesse, quod uelit, quàm quod nolit? cum tantum igitur in uirtute ponant ij, qui se fatentur uirtutis causa, nisi ea uoluptatem acciret, ne manum quidem uersuros fuisse: quid facere nos oportet, qui quamuis minimam animi præstantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? quis enim est, qui hæc cadere in sapientem dicere audeat, ut, si fieri possit, uirtutem in perpetuum abijciat, ut dolore omni liberetur? quis nostrum dixerit, quos non pudet ea, quæ Stoici aspera dicunt, mala dicere, melius esse turpiter aliquid facere cum uoluptate, quàm honeste cum dolore? nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose desciuisse uidetur à Stoicis propter oculo=

rum dolorem. quis uero hoc didicisset à Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, & esset ferendum uiro. hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniam dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem eius fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici. & quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit; erat enim Polemonis: is cum arderet podagræ doloribus, uisitassetq; hominem Carneades Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret, mane quæso, inquit, Carneade noster: nihil illinc huc peruenit: ostendit pedes & pectus: attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur est nostra ratio: quæ tibi uidetur inconstans, cum propter uirtutis cœlestem quandam, & diuinam, tantamq; præstantiam, ut, ubi uirtus sit, resq; magnæ sumendæ, laudabilesq; uirtute gestæ, ibi esse miseria, & erumna non possit, tamen labor possit, & molestia, non dubitem dicere omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior.

Atqui iste locus est Piso tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam. quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quintus, mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum uidetur. lætor quidem philosophiam, cuius antea supellectilem pluris æstimabam, quàm possessiones reliquorum; ita mihi diues uidebatur, ut ab ea petere possem quicquid in studijs nostris concupissem: hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quàm cæteras: quod quidam ei deesse dicebant. Non quàm nostram

quidem: inquit Pomponius iocans. ſed mehercule per=grata mihi oratio tua. quæ enim dici latine poſſe non arbitrabar, ea dicta ſunt à te, nec minus planè, quàm dicuntur à Græcis, uerbis aptis. ſed tempus eſt, ſi uide=tur: & recta quidem ad me. Quod cum ille dixiſ=ſet, & ſatis diſputatum uideretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER PRIMVS, DE CONTEMNENDA MORTE.

C Vm defensionum laboribus, senatoriisq; muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. & cum omnium artium, quæ ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi latinis literis illustrandum putaui: non quia philosophia græcis & literis, & doctoribus percipi non posset: sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quàm Græcos; aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta uitæ, resq; domesticas, ac familiares nos profecto et melius tuemur, & lautius. rem uero publicam nostri maiores certe melioribus temperauerunt & institutis, & legibus. quid loquar de re militari? in qua cum uirtute nostri multum ualuerunt, tum plus etiam disciplina. iam illa, quæ natura, non literis assecuti sunt, neq; cum Græ-

cis, neq; ulla cum gente sunt conferenda. quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere uirtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? doctrina Græcia nos, & omni literarum genere superabat. in quo erat facile uincere non repugnantes. nam cum apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poetarum, si quidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam, Archilocus regnante Romulo: serius poeticam nos accepimus: annis enim ferè CCCCX post Romam conditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano Consulibus, anno ante natum Ennium: qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Neuius. sero igitur à nostris poetæ uel cogniti, uel recepti. quanquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum uirtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum Marco Nobiliori, quòd is in prouinciam poetas duxisset: duxerat autem Consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. quo minus ergo honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. nec tamen si qui magnis ingenijs in eo genere extiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. an censemus, si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse? honos alit artes; omnesq; incenduntur ad studia gloria; iacentq; ea semper, quæ apud quosq; improbãtur. summam eruditionem Græci sitam censebant in neruorum, uocumq; cantibus. igitur & Epaminondas, princeps meo

iudicio Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesq; aliquot ante annis, cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. ergo in Græcia musici floruerunt, discebantq; id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. in summo apud illos honore geometria fuit. itaque nihil mathematicis illustrius. at nos metiendi, ratiocinandiq; utilitate huius artis terminauimus modum. at contra oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum, post autem eruditum: nam, Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse, memoriæ traditum est, studiosum autem eum, qui hos ætate anteibat, Catonem, post uero Lepidum, Carbonem, Gracchos, deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multum, aut nihil omnino Græcis cederetur. philosophia iacuit usq; ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum latinarum: quæ illustranda, & excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiam, si possumus, ociosi. in quo eo magis nobis est elaborandum, quòd multi iam esse latini libri dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem uiris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, ut recte quis sentiat, & id, quod sentit, polite eloqui non possit. sed mandare quenquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & ocio, & literis. itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui tandem licentiam scribendi sibi permitti uolunt. quare si aliquid oratoriæ laudi nostra attulimus industria, multo studiosius philoso=

phiæ fontes aperiemus, è quibus etiam illa manabant. sed ut Aristoteles, uir summo ingenio, scientiæ copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, adolescentes docere, & prudentiam cum eloquẽtia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac maiore, & uberiore arte uersari: hanc enim perfectam philosophiam semper iudicaui, quæ de maximis quæstionibus copiose posset, ornatéq; dicere. in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, ut iam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper tuum post discessum in Tusculano, cum essent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere possem: ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. ponere iubebam de quo quis audire uellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam. itaque dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire uellet, dixisset quid sibi uideretur, tum ego contra dicerem: hæc est enim, ut scis, uetus, & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi: nam ita facillime, quod uerisimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodius disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium. AVDITOR. Malum mihi uidetur esse mors. MARCVS. Iis ne, qui mortui sunt; an ijs, quibus moriendum est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserum, quoniam malum. A. Certe. M. Ergo & ij, quibus euenit iam, ut morerentur, & ij, quibus euenturum

est, miseri. A. Mihi ita uidetur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare uis, omnes, quicunque nati sunt, erunt'ue, non solum miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui uiuerent, exciperes; moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam: necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, uel potius omnes, quicunque nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud, quod Sisyphus uersat

" Saxum sudans nitendo, neq; proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices Minos, & Rhadamanthus. apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem. tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicẽda. hæc fortasse metuis, & iccirco mortem censes esse sempiternũ malum. A. Adeo ne me delirare censes, ut ita esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minime uero. M. Male hercule narras. A. Cur, quæso? M. quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in eiusmodi causa? aut quid negocij est, hæc poetarum & pictorum portenta conuincere? M. Atqui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa disserentium. A. Inepte sanè: quis est enim tam excors, quẽ ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt,

ne ſunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorſus exiſti=mo. M. Vbi ergo ſunt ij, quos miſeros dicis? aut quem locum incolunt? ſi enim ſunt, nuſquam eſſe non poſſunt. A. ego uero nuſquam eſſe illos puto. M. Igitur ne eſſe quidem. A. Prorſus iſto modo: & tamen miſeros ob id ipſum quidem, quia nulli ſunt. M. Iam mallem Cerbe=rum metueres, quàm iſta tam inconſiderate diceres. A. Qui tandem? M. Quem eſſe negas, eundem eſſe dicis: ubi eſt acumen tuum? cum enim miſerum eſſe dicis, tū eum, qui non ſit, dicis eſſe. A. non ſum ita hebes, ut iſta dicam. M. Quid dicis igitur? A. miſerum eſſe uer bi cauſa M. Craſſum, qui illas fortunas morte dimiſerit; miſerum Cn. Pompeium, qui tanta gloria ſit orbatus; omnes denique miſeros, qui hac luce careant. M. Re=uolueris eodem. ſint enim oportet, ſi miſeri ſunt. tu autem modo negabas eos eſſe, qui mortui eſſent. ſi igi=tur non ſunt, nihil poſſunt eſſe: ita ne miſeri quidem ſunt. A. non dico fortaſſe etiam, quod ſentio. nam iſtum ipſum, non eſſe cum fueris, miſerrimum puto. M. quid miſerius, quàm omnino nunquam fuiſſe? ita, qui non dum nati ſunt, quia non ſunt, miſeri iam ſunt: & nos ipſi, ſi poſt mortem miſeri futuri ſumus, miſe=ri fuimus, antequam nati. ego autem non commemi=ni, antequam ſum natus, me miſerum. tu ſi meliore memoria es, uelim ſcire, ecquid de te recordere. A. Ita iocaris, quaſi ego dicam eos eſſe miſeros, qui nati non ſunt; & non eos miſeros, qui mortui ſunt. M. Eſſe er=go eos dicis. A. immo, quia non ſunt, cum fuerint, eos miſeros eſſe. M. Pugnantia te loqui non uides? quid enim tam pugnat, quàm non modo miſerum, ſed

omnino quicquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulcra uides, miseros putas illos? A. quoniam me uerbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros, ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tantum miser M. Crassus. A. Ita planè. M. Quasi non necesse sit, quicquid isto modo pronuncies, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur. omne pronunciatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα: utar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronunciatum, quod aut uerum, aut falsum esse dicitur. cum igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus; ut possit iudicari, uerum id, falsum'ne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui uiuimus, cum moriendum sit, non ne miseri sumus? quæ enim potest in uita esse iucunditas, cum dies & noctes cogitandum sit, iam iamq; esse moriendum? M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana conditione deieceris? A. quonam modo? M. quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam & sempiternum malum haberemus in uita. nunc uideo calcem: ad quem cum sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi uideris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero, latine: scis enim me græce loqui in latino sermone

non plus solere, quàm in græco latine. A. & recte quidem. sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

» Emori nolo: sed me esse mortuum nihili æstimo.

A. Iam agnosco græcum. sed quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse; perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserum putem. M. iam istuc quidem nihil negocij est: sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negocij est? aut quæ tandem sunt ista maiora? M. Quoniam, si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum est: id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Vberius ista quæso: hæc enim spinosiora prius ut confitear me cogunt, quàm ut assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Vt doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id quidem, aueo tamen audire: ut enim non efficias quod uis, tamen, mors ut malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo: continentem orationem audire malo. M. Quid, si te rogauero aliquid, non ne respondebis? A. Superbi id quidem esset. sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea, quæ uis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa quæ dixero; sed ut homunculus unus è multis probabilia coniectura sequens: ultra enim quò progrediar, quàm ut uerisimilia uideam, non habeo: certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur. A. Tu, ut ui=

detur. nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quæ uidetur notissima res esse; quid sit, primum est uidendum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putent esse mortem. sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed unà animum & corpus occidere, animumq; cum corpore extingui. qui discedere animum censent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. quid sit porrò ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. alijs cor ipsum animus uidetur: ex quo excordes, uecordes, concordesq; dicuntur: & Nasica ille prudens bis Consul Corculum, &

" Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus.

Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem. alijs pars quædam cerebri uisa est animi principatum tenere. alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum. animum autem alij animam, ut ferè nostri declarant, nominari: nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia: ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis uidetur. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, uulgo: reliqua ferè singuli, ut multi ante ueteres. proxime autem Aristoxenus musicus, idemq; philosophus, intentionem ipsius corporis quandam; uelut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura, & figura uarios motus cieri, tanquam in cantu sonos. hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat mul-

to ante & dictum, & explanatum à Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus negauit esse, uerum numerum dixit esse, cuius uis, ut iam antea Pythagoræ uisum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit animam: cuius principatum, idest rationem, in capite, sicut in arce, posuit: & duas partes separare uoluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locauit. Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustráq; animalia, & animantes appellari; neque in homine inesse animum, uel animam, nec in bestia; uimq; omnem eam, qua uel agamus quid, uel sentiamus, in omnibus corporibus uiuis æquabiliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quicquam nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ uigeat, & sentiat. Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cum quatuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur; quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens: cogitare enim, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse; cupere, timere; angi, lætari; hæc & similia eorum in horum quatuor generum nullo inesse putat. quintum genus adhibet uacans

bet uacans

bet uacans nomine, & ſic ipſum animum ἐντελέχιαν ap=
pellat nouo nomine, quaſi quandam continuatam mo=
tionem, & perennem. Niſi quæ me forte fugiunt, hæ
ſunt ferè omnium de animo ſententiæ. Democritum
enim, magnum quidem illum uirum, ſed leuibus & ro=
tundis corpuſculis efficientem animum concurſu quo=
dam fortuito, omittamus: nihil eſt enim apud iſtos,
quod non atomorum turba conficiat. harum ſententia=
rum quæ uera ſit, deus aliquis uiderit: quæ ueriſi=
millima, magna quæſtio eſt. utrum igitur inter has ſen
tentias diiudicare malumus, an ad propoſitum redire?
A. Cuperem equidem utrunq;, ſi poſſet: ſed eſt difficile
confundere. quare ſi, ut iſta non diſſeramus, liberari
mortis metu poſſumus; id agamus. ſin id non poteſt, niſi
hac quæſtione animorum explicata; nūc, ſi uidetur, hoc,
illud aliàs. M. Quod malle te intelligo, id puto eſſe com=
modius: efficiet enim ratio, ut, quæcunq; uera ſit earum
ſententiarum, quas expoſui, mors aut malum non ſit,
aut ſit bonum potius: nam ſi cor, aut ſanguis, aut ce=
rebrum eſt animus, certe, quoniam eſt corpus, interibit
cum reliquo corpore: ſi anima eſt, fortaſſe diſſipabitur:
ſi ignis, extinguetur: ſi eſt Ariſtoxeni harmonia, diſſol
uetur. quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino ani=
mum dicat eſſe? his ſententijs omnibus nihil poſt mor=
tem pertinere ad quenquam poteſt: pariter enim cum
uita ſenſus amittitur. non ſentientis autem, nihil eſt, ul=
lam in partem quod interſit. reliquorum ſententiæ ſpem
afferunt, ſi te forte hoc delectat, poſſe animos, cum è
corporibus exceſſerint, in cœlum quaſi in domicilium
ſuū peruenire. A. me uero delectat: idq;, primū ita eſſe,

deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi uelim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior; cum po sui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? das ne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do uero. M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. iam istuc coacti à te paulo ante concessimus. M. quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi uideri dicis, quæ aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros sensu carentes? A. Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem: ego enim istuc ipsum uereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam uis obtineri, uti optimis possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet ualere plurimum: & primum quidem omni antiquitate: quæ quo propius aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant uera, cernebat: itaq; unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neq; excessu uitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret: idq; cum multis alijs rebus, tum è pontificio iure, & cerimonijs sepulcrorum intelligi licet: quas

maximis ingenijs præditi nec tanta cura coluiſſent, nec uiolatas tam inexpiabili religione ſanxiſſent, niſi hæſiſſet in eorum mentibus, mortem non interitum eſſe omnia tollentem, atq; delentem, ſed quandam quaſi migrationem, commutationemq; uitæ, quæ in claris uiris, & fœminis dux in cœlum ſoleret eſſe, in cæteris humi retineretur, & permaneret tamen. ex hoc & noſtrorum opinione

» Romulus in cœlo cum dijs agit æuum,

ut famæ aſſentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indéq; perlapſus ad nos, & uſq; ad Oceanum Hercules, tantus, & tam præſens habetur deus. hinc Liber Semele natus. eademq; famæ celebritate Tyndaridæ fratres: qui non modo adiutores in prælijs uictoriæ populi R. ſed etiam nuncij fuiſſe perhibentur. quid? Ino Cadmi filia non'ne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à noſtris? quid? totum propè cœlum, ne plures perſequar, non'ne humano genere cõpletum eſt? ſi uero ſcrutari uetera, & ex his ea, quæ ſcriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner; ipſi illi maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. quære, quorum demonſtrantur ſepulcra in Græcia; reminiſcere, quoniam es initiatus, quæ tradantur myſterijs: tum deniq;, quàm hoc late pateat, intelliges. ſed qui non dum ea, quæ multis poſt annis tractari cœpiſſent, phyſica didiciſſent, tantum ſibi perſuaſerant, quantum natura admonente cognouerant, rationes & cauſas rerum non tenebant, uiſis quibuſdam ſæpe mouebantur, hiſq; maxime nocturnis, ut uiderentur ij, qui uita exceſſerant, uiuere. ut porrò firmiſſimum hoc afferri ui

detur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio. multi de dijs praua sentiunt: id enim uicioso more effici solet: omnes tamen esse uim, & naturam diuinam arbitrantur. nec uero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos uitæ commodis arbitretur? tolle hanc opinionem: luctum sustuleris: nemo enim mœret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris lamentatio, fletusq; mœrens ex eo est, quòd eum, quem diliximus, uitæ commodis priuatum arbitramur, idq; sentire. atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaq; doctrina. maximum uero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ sunt, & maximæ quidem, quæ post mortem futura sint. serit arbores, quæ alteri seculo prosint, ut ait Statius in Synephebis; quid spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse nunquam: uir magnus leges, instituta, Remp. conseret. quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum,

qui ſe natos ad homines iuuandos, tutandos, conſeruan
dos arbitrantur? abijt ad deos Hercules. nunquã abijſ=
ſet, niſi, cum inter homines eſſet, eam ſibi uiam muni=
uiſſet. uetera iam iſta, & religione omnium conſecra=
ta. quid in hac Rep. tot, tantosq́; uiros ob Remp. inter=
fectos cogitaſſe arbitramur? iiſdem ne ut finibus no=
men ſuum, quibus uita, terminaretur? nemo unquam
ſine magna ſpe immortalitatis ſe pro patria offerret
ad mortem. licuit eſſe ocioſo Themiſtocli, licuit Epami=
nondæ, licuit, ne & uetera, & externa quæram, mihi:
ſed neſcio quo modo inhæret in mentibus quaſi ſeculo=
rum quoddam augurium futurorum: idq́; in maxi=
mis ingenijs, altiſſimisq́; animis & exiſtit maxime, &
apparet facillime. quo quidem dempto, quis tam eſſet
amens, qui ſemper in laboribus, & periculis uiueret?
loquor de principibus. quid poetæ? non'ne poſt mortem
nobilitari uolunt? unde ergo illud?

» Aſpicite ò ciues ſenis Ennij imaginis formam.
» Hic ueſtrum panxit maxima facta patrum.

mercedem gloriæ flagitat ab ijs, quorum patres affece=
rat gloria. idemq́;,

» Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? uolito uiuus per ora uirum.

ſed quid poetas? opifices etiam poſt mortem nobilitari
uolunt. quid enim Phidias ſui ſimilem ſpeciem incluſit
in clypeo Mineruæ, cum inſcribere non liceret? quid no=
ſtri philoſophi? non'ne in his ipſis libris, quos ſcribunt
de contemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt? quòd
ſi omnium conſenſus, naturæ uox eſt; omnesq́;, qui
ubiq́; ſunt, conſentiunt eſſe aliquid, quod ad eos per=

tineat, qui è uita cesserunt: nobis quoq; idem existimandum est. & si, quorum aut ingenio, aut uirtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturæ uim maxime: uerisimile est, cum optimus quisq; maxime posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. sed ut deos esse natura opinamur; qualesq; sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneant, qualesq; sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq; formidines, quas tu contemnere non sine causa uidebare: in terram enim cadentibus corporibus, hisq; humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam uitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt. quos auxerunt poetæ: frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

» Adsum, atq; aduenio Acheróte uix uia alta, atq; ardua,
» Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
» Maximis: ubi rigida constat crassa caligo inferum.

tantumq; ualuit error, qui mihi quidem iam sublatus uidetur, ut corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi: animos enim per se ipsos uiuentes non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramq; quærebant. inde Homeri tota νεκύα: inde ea quæ meus amicus Appius νεκρομαντία faciebat: inde in uicinia nostra Auerni lacus,

» Vnde animæ excitantur obscura umbra, aperto hostio

» Alti Acherontis, falso sanguine imagines mortuorum. has tamen imagines loqui uolunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum ui, & figura potest: nihil enim animo uidere poterant: ad oculos omnia referebant. magni autem est ingenij reuocare mentem à sensibus, et cogitationem à consuetudine abducere. itaq;, credo equidem etiam alios tot seculis disputasse de animis, sed, quod literis extet, Pherecides Syrus primum dixit animos hominum esse sempiternos. antiquus sanè: fuit enim meo regnante gentili. hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maxime confirmauit: qui cum Superbo regnãte in Italiam uenisset, tenuit magnam illam Græciam cum honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multaq; secula postea sic uiguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alij docti uiderentur. sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicãdum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam uenisse, et in ea cum alios multos, tum Architam, Timæumq; cognouisse, & didicisse Pythagorea omnia; primumq; de animorum æternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiã attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quàm cum istis uera sentire. M. Macte uirtute: ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. num igitur dubitamus, an, sicut pleraq;, sic & hoc? quanquam hoc

quidem minime: persuadent enim mathematici, terram in medio mundi sitam ad uniuersi cœli cõplexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi uocant: eam porrò naturam esse quatuor omnia gignentium corporum, ut quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta, terrena & humida suopte nutu & suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur, reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illæ superiores in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cœlestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetente, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur. quæ cum constent, perspicuum debet esse, animos, cum è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est spirabiles, siue ignei, sublime ferri. si uero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quàm dilucide dicitur; aut quinta illa nõ nominata magis, quàm non intellecta natura: multo etiam integriora ac puriora sunt, ut à terra longissime se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tam uegeta mens aut in corde, cerebro'ue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum uero cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, doctos sanè homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem unquam uidetur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum uaria compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum uero situs, & figura corporis uacans animo quam possit harmoniam efficere, non

uideo. sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat: bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur;

" Quam quisq; norit artem, in hac se exerceat.

illam uero funditus eijciamus indiuiduorum corporum, leuium, & rotundorum concursionem fortuitam: quã tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est animalem esse uoluit. is autem animus, qui si est horum quatuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum uideri uideo Panætio, superiora capessat necesse est: nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. ita, siue dissipantur procul à terris, id euenit; siue permanent, & conseruant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cœlum, & ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic & cõcretus aer, qui est terræ proximus: calidior est enim, uel potius ardentior animus, quàm est hic aer, quem modo dixi crassum, atque concretum. quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. accedit, ut eo facilius animus euadat ex hoc aere, quem sæpe iam appello crassum, eumq; perrumpat, quòd nihil est animo uelocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suiq; similis: necesse est ita feratur, ut penetret, & diuidat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, uentiq; coguntur, quod & humidum, & caliginosum est propter exhalationes terræ. quam regionem cum superauit animus, naturamq; sui similem contigit, &

agnouit: iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit: cum enim sui similem & leuitatem, & calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur; eaq; ei demum naturalis est sedes, cum ad sui simile penetrauit, in quo nulla re egens aletur, & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. cumq; corporis facibus inflammari soleamus ad omnes ferè cupiditates, eoq; magis incendi, quòd iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodq; nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid uelimus, & uisere; id multo tum faciemus liberius, totosq; nos in contemplandis rebus, perspiciendisq; ponemus; propterea quòd & natura inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas ueri uidendi, & oræ ipsæ locorum illorum, quò peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cœlestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt: hæc enim pulchritudo etiam in terris patritam illam, & auitam (ut ait Theophrastus) philosophiam cognitionis cupiditate incensam excitauit. præcipue uero fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes circunfusi erát caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui hostium Ponti uiderunt, & eas angustias, per quas penetrauit ea, quæ est nominata

" Argo, quia Argiui in ea delecti uiri
" Vecti petebant pellem inauratam arietis;

aut ij, qui Oceani freta illa uiderunt,
» Europam Libyamq; rapax ubi diuidit unda:
quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram contueri licebit, eiusq; cum situm, formam, circunscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rursum omni cultu propter uim frigoris, aut caloris uacantes? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ uidemus. neque enim est ullus sensus in corpore, sed, ut non solum physici docent, uerum etiam medici, qui ista aperta & patefacta uiderunt, uiæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aureis, ad nares à sede animi perforatæ. itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua ui morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec uidemus, nec audimus: ut facile intelligi possit, animum & uidere, & audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi; quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. quid, quòd eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quæ nunquam quinque nuncijs animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, ut idem omnium iudex solus esset. atque ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quò natura fert, liber animus peruenerit. nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis, concretisq; corporibus sunt intersepta quodam modo. cum autem nihil erit præter animum, nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidq; sit. quamuis copiose hæc diceremus, si res postularet, quàm multa, quàm uaria spectacula animus in locis cœlestibus

esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari non nullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, eiusq; inuentori, & principi gratias exultantes agunt, eumq; uenerantur ut deum: liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu: quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ uos uidelicet, si physica non didicissetis, timeretis?

» Acherontia templa, alta orci, pallida
» Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hæc non timeat, & quòd falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. præclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis uenisset, totos esse perituros. quod ut ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quicquam occurrit, cur non Pythagoræ sit & Platonis uera sententia: ut enim rationem Plato nullam afferret (uide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, ut uelle cæteris, sibi certe persuasisse uideatur. sed plurimi contra nituntur, animosq; quasi capite damnatos morte mulctant: neque aliud est quicquam, cur incredibilis his animorum uideatur æternitas, nisi quòd nequeunt, qualis animus sit uacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. quasi uero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut, si iam possent in homine uno cerni omnia, quæ

nunc tecta sunt, casurus ne in conspectum uideatur animus; an tanta sit eius tenuitas, ut fugiat aciem. hæc reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: uidebunt, quem in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multóq; obscurior, qualis animus in corpore sit tanquam alienæ domui, quàm qualis, cum exierit, & in liberum cœlum quasi in domum suam uenerit. si enim, quod nunquam uidimus, id quale sit intelligere non possumus, certe & deum ipsum, & diuinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti non possumus. Dicæarchus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. est illud quidem uel maximum, animo ipso animum uidere: & nimirum hanc habet uim præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat: non enim, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam figuram'ue noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego tibi dicens hoc, corpori tuo dico. cum igitur, nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum: nam corpus quidem quasi uas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quicquid agitur, id agitur à te. hunc igitur nosse, nisi diuinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum, sic, ut tributum deo sit. hoc est se ipsum posse cognoscere. sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat, dic quæso, ne esse quidẽ se sciet? ne moueri quidẽ se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est in Phædro explicata, à me
» autem posita est in sexto libro de Rep. Quod semper
» mouetur, id æternum est. quod autem motum affert

» alicui, quodq; ipsum agitatur aliunde; quando finem
» habet motus, uiuendi finem habeat necesse est. solum igi
» tur, quod se ipsum mouet, quia nunquam deseritur à
» se, nunquam ne moueri quidem desinit. quin etiam cæ=
» teris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mo=
» uendi. principij autem nulla est origo: nam ex princi=
» pio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci
» potest: nec enim esset id principium, quod gigneretur
» aliunde. quòd si nunquam oritur, ne occidit quidem un
» quam: nam principium extinctum nec ipsum ab alio re
» nascetur, nec à se aliud creabit; si quidem necesse est à
» principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex
» eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autem nec nasci po
» test, nec mori. uel concidat omne cœlum, omnisq; na=
» tura consistat necesse est, nec uim ullam nãciscatur, qua
» primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur æternum
id esse, quod se ipsum moueat: quis est, qui hanc natu=
ram animis esse tributam neget? inanimum est enim o=
mne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est ani
matum, id motu cietur interiore, & suo: nam hæc
est propria natura animi, atque uis: quæ si est una ex
omnibus quæ se ipsam semper moueat, neque nata cer=
te est, & æterna est. licet concurrant plebeij omnes
philosophi (sic enim ij, qui à Platone, & Socrate, &
ab illa familia dissident, appellandi uidentur) non mo=
do nihil unquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc
quidem ipsum quàm subtiliter conclusum sit intelligent.
sentit igitur animus se moueri: quod cum sentit, illud
unà sentit, se ui sua, non aliena moueri; nec accidere
posse, ut ipse unquam à se deseratur. ex quo efficitur

æternitas. nisi quid habes ad hæc. A. Ego uero facile sum passus ne in mentem quidem mihi aliquid contra uenire: ita isti faueo sententiæ. M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quæ declarant inesse in animis hominum diuina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, uiderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, uenas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram uideor posse dicere, unde concreta, & quo modo facta sint. per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id ut per eum uiueremus, tam natura putarem hominis uitam sustentari, quàm uitis, quàm arboris: hæc enim etiam didicimus uiuere. item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestijs. habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium. quam quidem Plato recordationem esse uult superioris uitæ. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respondit, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eò perueniat, quasi geometrica didicisset. ex quo effici uult Socrates, ut discere nihil aliud sit, quàm recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è uita: docet enim quemuis, qui omnium rerum rudis esse uideatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec uero fieri ullo modo posse, ut à pueris tot rerum, atq; tantarum

insitas, & quã consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας uocant, haberemus, nisi animus, antequam corpus intrasset, in rerum cognitione uiguisset. cumq; nihil esset, ut omnibus locis à Platone disseritur (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat, idq; solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus hæc in corpore inclusus agnoscere, cognita attulit. ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. neque ea planè uidet animus, cum tam repente in tam insolitum, tamq; perturbatum domicilium immigrauit; sed cum se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est discere, nisi recordari. ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror: quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet uim? aut unde naturam? non quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui à Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cyneas, quanta nuper Carneades, quanta, qui modo fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo maiore studio, & arte uersantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. quorsum igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa uis, & unde sit, intelligendum puto. non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus, ignis'ue, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire quod nesciam: illud si ulla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eũ iurarẽ esse diuinum. quid enim, obsecro te, terra ne tibi, aut hoc ne-

buloso,

buloso, & caliginoso coelo aut sata, aut concreta uidetur tanta uis memoriæ? si, quid sit hoc, non uides: at, quale sit, uides. si ne id quidem: at, quantum sit, profecto uides. quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quò tanquam in aliquod uas ea, quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram animus putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente uestigia? quæ possunt uerborum, quæ rerum ipsarum esse uestigia? quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? quid illa uis, quæ tandem est, quæ inuestigat occulta, quæ inuentio atq; excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortaliq; natura, & caduca concreta ea uidetur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ uisum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregauit, & ad societatem uitæ conuocauit? aut qui sonos uocis, qui infiniti uidebantur, paucis literarum notis terminauit? aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, institiones notauit? omnes magni, etiam superiores, qui fruges, qui uestitum, qui tecta, qui cultum uitæ, qui præsidia contra feras inuenerunt: à quibus mansuefacti, & exculti, à necessarijs artificijs ad elegantiora defluximus: nam & auribus oblectatio magna ex parte est inuenta, & temperata uarietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed uocabulo errantia. quorum conuersiones, omneisq; motus qui animus uidit, is docuit simi-

lem animum ſuum eius eſſe, qui ea fabricatus in cœlo eſſet. nam cum Archimedes lunæ, ſolis, quinq; errantium motus in ſphæram alligauit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificauit Platonis deus, ut tarditate & celeritate diſſimillimos motus una regeret conuerſio. quod ſi in hoc mundo fieri ſine deo non poteſt, ne in ſphæra quidem eoſdem motus Archimedes ſine diuino ingenio potuiſſet imitari. mihi uero ne hæc quidem notiora, & illuſtriora carere ui diuina uidentur, ut ego aut poetam graue plenumq; carmen ſine cœleſti aliquo mentis inſtinctu putem fundere, aut eloquentiam ſine quadam ui maiore fluere, abundantem ſonantibus uerbis, uberibusq; ſententijs. Philoſophia uero omnium mater artium quid eſt aliud, niſi, ut Plato ait, donum, ut ego, inuentum deorum? hæc nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod ſitum eſt in generis humani ſocietate, tum ad modeſtiã, magnitudinemq; animi erudiuit: eademq; ab animo, tanquam ab oculis, caliginem diſpulit, ut omnia ſupera, infera, prima, ultima, media uideremus. prorſus hæc diuina mihi uidetur uis, quæ tot res efficiat, & tantas. quid eſt enim memoria rerum & uerborum? quid porrò inuentio? profecto id, quo nec in deo quicquam maius intelligi poteſt: non enim ambroſia deos, aut nectare, aut Iuuentate pocula miniſtrante lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganimedem à dijs raptum ait propter formam, ut Ioui pocula miniſtraret. non iuſta cauſa, cur Laomedonti tanta fieret iniuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat: diuina mallem ad nos: quæ autem diuina?

uigere, ſapere, inuenire, meminiſſe. ergo animus, qui, ut ego dico, diuinus, ut Euripides audet dicere, deus eſt. & quidem ſi deus aut anima aut ignis eſt, idem eſt animus hominis. nam ut illa natura cœleſtis & terra uacat, & humore: ſic utriuſq; harum rerum humanus animus eſt expers. ſin autem eſt quinta quædam natura ab Ariſtotele inducta, primum hæc & deorum eſt, & animorum. hanc nos ſententiam ſecuti, his ipſis uerbis in conſolatione hæc expreſſimus. Animorum nulla in terris origo inueniri poteſt: nihil enim eſt in animis mixtum, atq; concretum, aut quod ex terra natum, atq; fictum eſſe uideatur; nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum: his enim in naturis nihil ineſt, quod uim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti poſſit præſentia: quæ ſola diuina ſunt. nec inuenietur unquã, unde ad hominem uenire poſſint, niſi à deo. ſingularis eſt igitur quædam natura, atq; uis animi, ſeiuncta ab his uſitatis, notiſq; naturis. Ita quicquid eſt illud, quod ſentit, quod ſapit, quod uult, quod uiget, cœleſte & diuinum eſt, ob eamq; rem æternum ſit neceſſe eſt. nec uero deus ipſe, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam, & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens, & mouens, ipſaq; prædita motu ſempiterno. hoc è genere atq; eadem è natura eſt humana mens. ubi igitur, aut qualis eſt iſta mens? ubi tua, aut qualis? potes ne dicere? an, ſi omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere uellem, ne ijs quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? non ualet tantum animus, ut

ſeſe ipſe uideat: at, ut oculus, ſic animus ſeſe non uidens alia cernit. non uidet autem, quod minimum eſt, formam ſuam. fortaſſe: quanquam id quoq;: ſed relinquamus: uim certe, ſagacitatem, memoriam, motum, celeritatem uidet. hæc magna, hæc diuina, hæc ſempiterna ſunt. qua facie quidem ſit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem eſt. ut, cum uidemus ſpeciem primum, candoremq; cœli, deinde conuerſionis celeritatem tantam, quantam cogitare non poſſumus; tum uiciſſitudines dierum, atq; noctium, commutationesq; temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, et ad temperationem corporum aptas, eorumq; omnium moderatorem & ducem ſolem, lunamq; accretione, & diminutione luminis quaſi faſtorum notantem & ſignificantem dies; tum in eodem orbe in XII partes diſtributo, quinq; ſtellas ferri, eoſdem curſus conſtantiſſime ſeruantes, diſparibus inter ſe motibus; nocturnamq; cœli formam undiq; ſideribus ornatam; tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi uniuerſi loco, duabus oris diſtantibus habitabilem & cultum; quarum altera, quã nos incolimus, ſub axe poſita ad ſtellas ſeptem, unde

» Horrifer Aquilonis ſtridor gelidas molitur niues;

altera auſtralis, ignota nobis, quam uocant Græci ἀντάξονα; cæteras partes incultas, quòd aut frigore rigeant, aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non intermittit ſuo tempore

» Cœlum niteſcere, arbores frondeſcere,
» Vites lætificæ pampinis pubeſcere,
» Rami baccarum ubertate incurueſcere,
» Segetes largiri fruges, florere omnia,

» Fontes ſcatere, herbis prata conueſtirier;
tum multitudinem pecudum partim ad ueſcendum, partim ad cultus agrorum, partim ad uehendum, partim ad corpora ueſtienda; hominem'q; ipſum quaſi contemplatorem cœli ac deorum, ipſorum'q; cultorem, atq; hominis utilitati agros omnes & maria parentia: hæc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, poſſumus ne dubitare, quin his præſit aliquis uel effector, ſi hæc nata ſunt, ut Platoni uidetur; uel, ſi ſemper fuerint, ut Ariſtoteli placet, moderator tanti operis & muneris? ſic mentem hominis, quamuis eam non uideas, ut deum non uidet, tamen, ut deum agnoſcis ex operibus eius, ſic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omni'q; pulchritudine uirtutis uim diuinam mentis agnoſcito. in quo igitur loco eſt? credo equidem in capite: &, cur credam, afferre poſſum: ſed de hoc aliàs: nunc ubi ubi ſit animus, certe quidem in te eſt. quæ eſt ei natura? propria puto, & ſua. ſed fac igneã, fac ſpirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modo uideto, ut deum noris, etſi eius ignores & locum, & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiam ſi eius ignores & locum, & formam. in animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi planè in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cum ita ſit, certe nec ſecerni, nec diuidi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt: nec interire igitur: eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. his, & talibus adductus So-

crates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis; nec iudicibus supplex fuit; adhibuitq; liberam contumaciam à magnitudine animi ductam, non à superbia; & supremo uitæ die de hoc ipso multa disseruit; & paucis ante diebus, cum facile posset educi è custodia, noluit; & cum penè in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, uerum in cœlum uideretur ascendere. ita enim censebat, itaq; disseruit: duas esse uias, duplicesq; cursus animorum è corpore excedentium: nam qui se humanis uitijs contaminassent, et se totos libidinibus dedidissent, quibus cæcati uelut domesticis uitijs, atq; flagitijs se inquinassent, uel in Rep. uiolanda fraudes inexpiabiles concepissent, ijs deuium quoddam iter esse, seclusum à concilio deorum: qui autem se integros, castosq; seruauissent, quibusq; fuisset minima cum corporibus contagio, seseq; ab his semper seuocassent, essentq; in corporibus humanis uitam imitati deorum, his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patere: itaq; commemorat, ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo diuinationem habere uideantur, qua prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu & uoluptate moriantur; sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. nec uero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod ijs sæpe usu uenit, qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent: sic mentis acies se ipsam intuens, non nunquam hebescit: ob eamq; causam contemplandi diligentiam amittimus. itaq; dubitans, circunspectans, hæsitans,

» multa aduersa reuertens, tanquam ratis in mari immenso, nostra uehitur oratio. sed hæc & uetera, & à Græcis. Cato autem sic abijt è uita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. uetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare. cum uero causam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: næ ille mediusfidius uir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa uincula carceris ruperit: leges enim uetant: sed, tanquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à deo euocatus, atq; emissus exierit: tota enim philosophorum uita, ut ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cum à uoluptate, id est à corpore, cum à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cum à Rep. cum à negocio omni seuocamus animum? quid inquam tum agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximeq; à corpore abducimus? secernere autem à corpore animum, nequicquam aliud est, quàm emori discere. quare hoc commentemur, mihi crede; disiungamusq; nos à corporibus, id est consuescamus mori. hoc & dum erimus in terris, erit illi cœlesti uitæ simile: & cum illuc ex his uinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum, nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ij, qui ferro uincti multos annos fuerunt. quò cum uenerimus, tum deniq; uiuemus. nam hæc quidem uita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo,

quàm has res relinquere; his uero modo auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis: uolat enim ætas. tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum uidebatur; ut uerear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud potius; si quidem uel dij ipsi, uel cum dijs futuri sumus. A. Quid refert? adsunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi uideri malum possit. A. Qui potest, cum ista cognouerim? M. Qui possit, rogas? cateruæ ueniũt contradicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisq; contemnit. acerrime autem, deliciæ meæ, Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit: is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci uocantur, quòd Mitylenis sermo habetur; in quibus uult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. num uis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. ut uidetur: sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere: mouemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusq; sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanè quidem: sed, ne accidat, prouidebo. M. num quid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cum excesserint, sed non semper? istos uero: qui, quod tota in hac causa diffi=

cillimum est, suscipiant, posse animum manere corpo=
re uacantem; illud autem, quod nō modo facile ad cre
dendum est, sed eo concesso, quod uolunt, consequens,
id certe non dant, ut, cum diu permanserit, ne inter=
eat. A. Bene reprehendis: & se isto modo res habet.
M. Credamus igitur Panætio, à Platone suo dissentien=
ti: quem enim omnibus locis diuinum, quem sapientissi
mum, quem sanctissimum, quem Homerum philosopho
rum appellat, huius hanc unam sententiam de immor=
talitate animorum non probat: uult enim, quod nemo
negat, quicquid natum sit, interire; nasci autem animos,
quod declarat eorum similitudo, qui procreantur; quæ
etiam in ingenijs, non solum in corporibus appareat.
alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat,
quin id ægrum esse quoque possit; quod autem in mor=
bum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos;
ergo etiam interire. hæc refelli possunt: sunt enim igno
rantis, cum de æternitate animorum dicatur, de men=
te dici, quæ omni turbido motu semper uacet; non de
partibus ijs, in quibus ægritudines, iræ, libidinesq́; uer
sentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas à
mente, & disclusas putat. nam similitudo magis appa=
ret in bestijs: quarum animi sunt rationis expertes. ho=
minum autem similitudo in corporum figura magis ex
tat: & ipsi animi magni refert quali in corpore locati
sint: multa enim è corpore existunt, quæ acuant men=
tem; multa, quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, o=
mnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorem
esse non moleste feram. enumerat multos: idq́; quasi cō
stet, rationem, cur ita fiat, affert. quòd si tanta uis est

ad habitum mentis in ijs, quæ gignuntur in corpore; ea sunt autem, quæcunque sunt quæ similitudinem faciant: nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. omitto similitudines. uellem adesse posset Panætius. uixit cum Africano. quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos, facie uel patris, uita omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, & eloquentis hominis, nepos; multorumq; aliorum uirorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes & filij. sed quid agimus? obliti ne sumus, hoc nunc nobis esse propositum; cum satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quicquam mali esse in morte? A. Ego uero memineram: sed te de æternitate dicentem aberrare proposito facile patiebar. M. Video te alta spectare, & uelle in cœlum migrare. A. Spero fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos non remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe beatioris uitæ. M. Mali uero quid affert ista sententia? fac animum sic interire ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: & si Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidem igitur sensus remanet: ipse enim nusquam est. ubi igitur malum est, quoniam nihil tertium? an quoniam ipse animi discessus à corpore non fit sine dolore? ut credam ita esse, quàm est id exiguum. & falsum esse arbitror: & fit plerunque sine sensu, non nunquam etiam cum uoluptate: totumq; leue est, qualecunque est: fit enim ad punctum temporis. illud angit, uel potius

excruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in uita. uide, ne à malis dici uerius possit. quid ego nunc lugeam uitam hominum? uere & iure possum: sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, uitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos, quantum potuimus, consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, uerum si quærimus. hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is à Rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiæ liber est ἀποκαρτερῶν; quòd à uita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis; quibus respondens, uitæ humanæ enumerat incommoda. possem id facere, & si minus, quàm ille, qui omnino uiuere expedire nemini putat. omitto alios. etiam ne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentisq; priuati, certe, si ante occidissemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset? sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna uulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis: at quinquaginta Priamus; è quibus decem & septem iusta uxore natis: in utroque eandem habui fortuna potestatem, sed usa in altero est: Metellum enim multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. hic si uiuis filiis, in=

columi regno occidiſſet,
Aſtante ope barbarica,
Tectis cœlatis, laqueatis;
utrum tandem à bonis, an à malis diſceſſiſſet? tum profecto uideretur à bonis. at certe ei melius eueniſſet, nec tam flebiliter illa canerentur,
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari,
Iouis aram ſanguine turpari:
quaſi uero iſta, uel quicquam tum potuerit ei melius accidere. quòd ſi ante occidiſſet, tamen euentum omnino amiſiſſet, hoc autem tempore ſenſum malorum amiſit. Pompeio noſtro familiari, cum grauiter ægrotaret Neapoli, melius eſt factum. coronati Neapolitani fuerunt. nimirum etiam Puteolani uulgo ex oppidis publice gratulabantur. ineptum ſanè negocium, & græculum, ſed tamen fortunatum. utrum igitur, ſi tum eſſet extinctus, à bonis rebus, an à malis diſceſſiſſet? certe à miſeris: non enim cum ſocero bellum geſſiſſet, non imparatus arma ſumpſiſſet, non domum reliquiſſet, non ex Italia fugiſſet, non exercitu amiſſo nudus in ſeruorum ferrum, & manus incidiſſet, non liberi defleti, non fortunæ omnes à uictoribus poſſiderentur. qui, ſi mortem tum obiſſet, in ampliſſimis fortunis occidiſſet; is propagatione uitæ quot, quantas, quàm incredibiles hauſit calamitates? hæc morte effugiuntur, etiam ſi nõ euenerint, tamen quia poſſunt euenire. ſed homines ea ſibi accidere poſſe non cogitant: Metelli ſperat ſibi quiſque fortunam: proinde quaſi aut plures fortunati ſint, quàm infelices; aut certi quicquam ſit in rebus humanis; aut ſpe

rare ſit prudentius, quàm timere. ſed hoc ipſum conce=datur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos uitæ commodis, idq; eſſe miſerum, certe ita dicant neceſſe eſt. an poteſt is, qui non eſt, re ulla carere? triſte enim eſt nomen ipſum carendi, quia ſub=ijcitur hæc uis: habuit, non habet; deſiderat, requirit, indiget. opinor hæc incommoda ſunt carentis: caret ocu lis, odioſa cæcitas: liberis, orbitas. ualet hoc in uiuis: mortuorum autem non uitæ modo commodis, ſed ne ui ta quidem ipſa quiſquam caret. de mortuis loquor, qui nulli ſunt. nos, qui ſumus, num aut ſi cornibus care=mus, aut pennis, ſit qui id dixerit? certe nemo: quid ita? quia, cum id non habeas, quod tibi nec uſu, nec natura aptum ſit, non careas, etiam ſi ſentias te non ha bere. hoc premendum etiam atque etiam eſt argumen=tum, confirmato illo, de quo, ſi mortales animi ſunt, dubitare non poſſumus, quin tantus interitus in morte ſit, ut ne minima quidem ſuſpicio ſenſus relinquatur. hoc igitur probe ſtabilito, & fixo, illud excutiendum eſt, ut ſciatur quid ſit carere, ne relinquatur aliquid er roris in uerbo. carere igitur hoc ſignificat, egere eo, quod habere uelis: ineſt enim uelle in carendo, niſi cum ſic tanquam in febri dicitur, alia quadam notione uer=bi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te ſentias, etiam ſi id faci=le patiare: carere enim malo, id non dicitur; non enim eſſet dolendum: dicitur illud, bono carere, quod eſt malum. ſed ne uiuus quidem bono caret, ſi eo non in=diget: ſed in uiuo intelligi tamen poteſt. regno carere, dici hoc in te ſatis ſubtiliter non poteſt: poſſet in Tar=

quinio, cum regno esset expulsus: at in mortuo ne intelligi quidem potest: carere enim sentientis est, nec sensus in mortuo est: ne carere quidem igitur in mortuo est. quanquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere egere philosophia uideamus? quoties nõ modo ductores nostri, sed uniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quẽ ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Hetruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecissent: non uno bello pro patria cadenteis Scipiones Hispania uidisset, Paulum Aemilium Cannæ, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum: nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto. at id ipsum odiosum est, sine sensu esse. odiosum, si id esset carere. cum uero perspicuum sit nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui careat, nec sentiat? quanquam hoc quidem nimis sæpe, sed eo quòd in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis uiderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumpto, totoq; animante deleto, & facto interitu uniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & Regem Agamemnonem nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm illo uiuo ego fecerim Romam captam. cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos & quinquaginta ferè annos euentura putaret; & ego do=

leam, si ad decem milia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? quia tanta charitas patriæ est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaque non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem uitæ nunquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus Reip. suisq; consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. quare licet etiam mortalem esse animum iudicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit; sed uirtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. natura uero sic se habet, ut quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors. quæ ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad uiuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quam qui leuiorem faciunt, somni simillimam uolunt esse. quasi uero quisquam ita nonaginta annos uelit uiuere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id uelint, non modo ipse. Endymion uero, si fabulas audire uolumus, nescio quando in Latmo obdormiuit, qui est mons Cariæ, non dum opinor experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, à qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit? quidem habes somnum imaginem mortis; eamq; quotidie induis; & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro uideas esse nullum sensum? pellantur ergo istæ ineptiæ penè aniles, ante tem=

pus mori miſerum eſſe . quod tandem tempus ? naturæ ne ? at ea quidem dedit uſuram uitæ, tanquam pecuniæ, nulla præſtituta die . quid eſt igitur quod querare, ſi repetit cum uult? ea enim conditione acceperas. iidem, ſi puer paruus occidit, æquo animo ferendum putant: ſi uero in cunis, ne querendum quidem . atqui ab hoc acerbius exigit natura, quod dederat . non dum guſtauerat, inquiunt, uitæ ſuauitatem : hic autem iam ſperabat magna, quibus frui cœperat. at id quidem ipſum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam attingere : cur in uita ſecus? quanquam non male ait Callimachus multo ſæpius lacrymaſſe Priamum, quàm Troilum . eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur : cur ? nam, reor, non illis, ſi uita longior daretur, poſſet eſſe iucundior : nihil eſt enim profecto homini prudentia dulcius : quam, ut cætera auferat, affert certe ſenectus . quæ uero ætas longa eſt ? aut quid omnino homini longum ? non'ne modo pueros, modo adoleſcentes in curſu à tergo inſequens nec opinanteis aſſecuta eſt ſenectus ? ſed quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus . omnia iſta, perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur . apud Hypanin fluuium, qui ab Europæ parte in pontum influit, Ariſtoteles ait beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem uiuant . ex his igitur hora octaua quæ mortua eſt, prouecta ætate mortua eſt ; quæ uero occidente ſole, decrepita ; eo magis, ſi etiam ſolſtitiali die . confer noſtram longiſſimam ætatem cum æternitate : in eadem propemodum breuitate, qua illæ beſtiolæ, reperiemur . contemnamus

igitur

igitur omnes ineptias: quod enim leuius huic leuitati nomen imponam? totamq; uim bene uiuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni uirtute ponamus. nam nunc quidem cogitationibus mollissimis effœminamur, ut, si ante mors aduentet, quàm Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutiq; uideamur. quòd si expectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: proh dij immortales, quàm optabiliter iter illud ineundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla solicitudo futura sit? quàm me delectat Theramenes, quamq; elato animo est? etsi enim flemus, cum legimus; tamen nõ miserabiliter uir clarus emoritur. qui cum coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum uenenum ut sitiens obbibisset, reliquum sic è poculo eiecit, ut id resonaret. quo sonitu reddito, ridens, propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eum fuerat teterrimus: Græci enim in conuiuijs solent nominare, cui poculum tradituri sint. lusit uir egregius extremo spiritu, cum iam præcordijs conceptam mortem contineret: uereq; ei, qui uenenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui consecuta est. quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum iudicaret? uadit in eundem carcerẽ, atq; in eundem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrannorum Theramenes. quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato usum apud iudices iam morte mulctatum? Magna me, inquit, spes tenet iudices bene mihi euenire, quòd mittar ad mortem. necesse est enim,

» ſit alterum de duobus, ut aut ſenſus omnino mors omnes
» auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte
» migretur. quamobrem, ſiue ſenſus extinguitur, morsq́;
» ei ſomno ſimilis eſt, qui non nunquam, etiam ſine uiſis
» ſomniorum, placatiſſimam quietem affert: dij boni, quid
» lucri eſt emori? aut quàm multi dies reperiri poſſunt,
» qui tali nocti anteponantur, cui ſimilis futura eſt per=
» petuitas omnis conſequentis temporis? quis me beatior?
» ſin uera ſunt quæ dicuntur, migrationem eſſe mortem
» in eas oras, quas, qui è uita exceſſerunt, incolunt: id
» multo iam beatius eſt, te, cum ab iјs, qui ſe iudicum nu
» mero haberi uolunt, euaſeris, ad eos uenire, qui uere iu
» dices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Aeacum,
» Triptolemum, conuenireq; eos, qui iuſte & cum fide ui=
» xerint. hæc peregrinatio mediocris uobis uideri poteſt?
» ut uero colloqui cum Orpheo, Muſæo, Homero, Heſiodo
» liceat, quanti tandem æſtimatis? equidem ſæpe mori, ſi
» fieri poſſet, uellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret inueni=
» re. quanta delectatione autem afficerer, cum Palame=
» dem, cum Aiacem, cum alios iudicio iniquorum cir=
» cunuentos conuenirem? tentarem etiam ſummi Regis,
» qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyxis, Siſy=
» phiq́; prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc exqui=
» rerem, ſicut hic faciebam, capite damnarer. ne uos
» quidem iudices, iј, qui me abſoluiſtis, mortem timueri=
» tis: nec enim cuiquam bono mali quicquam euenire po
» teſt nec uiuo, nec mortuo: nec unquam eius res à dijs im
» mortalibus negligentur. nec mihi ipſi hoc accidit for=
» tuito. nec uero iјs, à quibus accuſatus ſum, aut à qui=
» bus condemnatus, habeo quod ſucceſeam, niſi quòd mi=

» hi nocere se crediderunt. & hoc quidem hoc modo: ni-
» hil autem melius æstimo. sed tempus est, inquit, iam hinc
» abire me, ut moriar; uos, ut uitam agatis. utrum au-
» tem sit melius, dij immortales sciunt: hominem quidem
» scire arbitror neminem. Næ ego haud paulo hunc ani-
mum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. etsi, quod præter deos negat scire quenquam, id scit ipse, utrum melius sit: nam dixit ante. sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, ut nihil cẽseamus esse malum, quod sit à natura datum omnibus; intelligamusq́;, si mors malum sit, esse sempiternum malum: nam uitæ miseræ mors finis esse uidetur: mors si est misera, finis esse nullus potest. sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præstanteis uiros uirtutis, & sapientiæ gloria, commemoro, cum Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris, & esset uultu hilari, atq; læto, dixissetq́; ei quidam inimicus, contemnis ne leges Lycurgi? responderit, ego uero illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna mulctauerit, quam sine mutuatione, & sine uersura possem dissoluere. ò uirum Sparta dignum: ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse uideatur. tales innumerabiles nostra ciuitas tulit. sed quid duces & principes nominem, cum legiones scribat Cato sæpe alacreis in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt. in quos Symonides,

» Dic hospes Spartæ, nos te hic uidisse iacentes,

» Dum ſanctis patriæ legibus obſequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lacedæmonij: hodie apud inferos fortaſſe cœnabimus. fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges uigebant. è quibus unus, cum Perſes hoſtis in colloquio dixiſſet glorians, ſolem præ iaculorum multitudine & ſagittarum non uidebitis: in umbra igitur, inquit, pugnabimus. uiros commemoro. qualis tandem Lacæna? quæ cum filium in prælium miſiſſet, & interfectum audiſſet, iccirco, inquit, genueram, ut eſſet qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. eſto: fortes, & duri Spartiatæ: magnam habet uim Reip. diſciplina. quid? Cyrenæum Theodorum, philoſophum non ignobilem, non'ne miramur? cui cum Lyſimachus Rex crucem minaretur, iſtis quæſo, inquit, iſta horribilia minitare purpuratis tuis, Theodori quidem nihil intereſt, humi'ne, an ſublime putreſcat. cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & ſepultura dicendum exiſtimem: rem non difficilem, ijs præſertim cognitis, quæ de nihil ſentiendo paulo ante dicta ſunt. de qua Socrates quidem quid ſenſerit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam multa diximus: cum enim de immortalitate animorum diſputauiſſet, & iam moriendi tempus urgeret, rogatus à Critone quemadmodum ſepe-
» liri uellet, Multam uero, inquit, operam amici fruſtra
» conſumpſi: Critoni enim noſtro non perſuaſi, me hinc
» auolaturum, neque quicquam mei relicturum. ue-
» runtamen Crito, ſi me aſſequi potueris, aut ſicubi na-
» ctus eris; ut tibi uidebitur, ſepelito. ſed, mihi crede,
» nemo me ueſtrum, cum hinc exceſſero, conſequetur. præ-

clare id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, proijci se iussit inhumatum. tum amici, uolucribus ne & feris? minime uero, inquit: sed bacillum propè me, quo abigam, ponitote. qui poteris, illi? non enim senties. quid igitur mihi ferarũ laniatus oberit nihil sentienti? praeclare Anaxagoras: qui cum Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis uellet ne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri, nihil necesse est, inquit: undiq; enim ad inferos tantundem uiae est. totáq; de ratione humationis unum tenendum est; ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue uigeat. in corpore autem perspicuũ est, uel extincto animo, uel elapso, nullum residere sensum. sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari eum, & sentire credo putat. ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi uidetur. at illa sicut acerbissimam rem mœret.

» Vidi, uidere quod me passa aegerrime,
» Curru Hectorem quadriiugo raptarier.

quem Hectorem? aut quandiu ille erit Hector? melius Actius, & aliquando sapiens Achilles.

» Immo.n.uero corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli.

non igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat Hectoris. ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non sinat.

» Mater, te appello, quae curam somno suspenso leuas,
» Neq; te mei miseret: surge, & sepeli natum.

haec cum praessis & flebilibus modis, qui totis theatris mœstitiam inferant, concinuntur, difficile est non eos

qui inhumati sunt, miseros iudicare:
» =prius quàm feræ,
» uolucresq;:-
metuit, ne laceratis membris minus bene utatur: ne com bustis, non extimescit.
» Heu reliquias semiassi Regis denudatis ossibus
» Per terram sanie delibutam fœde diuexarier.
non intelligo, quid metuat, cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem, cum multi inimicos etiam mortuos puniantur. execratur luculentis sanè uersibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. durum hoc sanè: talis enim interitus non est sine graui sensu: illa inania,
» Ipse summis saxis fixus asperis,
» Euisceratus latere pendens, saxa spargens tabo,
» Sanie, & sanguine atro.
non ipsa saxa magis sensu omni uacabunt, quàm ille latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. quàm essent dura, si sentiret? nulla sine sensu sunt. illud uero perquam inane.
» Neq; sepulcrum quo recipiat habeat portum corporis,
» Vbi remissa humana uita corpus requiescat à malis.
Vides, quanto hæc in errore uersentur. portum esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit quatenus esset quidq; curandum. sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum uarios errores perspicere cum liceat? condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant: Persæ etiam cæra circunlitos condiunt,

ut quammaxime permaneant diuturna corpora. mago=rum mos est non humare corpora suorum, nisi à feris sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisq; facultate parat, à quibus lanietur: eamq; optimam illi esse censent sepulturam. permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus. sed ita tetra sunt quædam, ut ea fugiat, & re=formidet oratio. totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris, ita tamen, ut mortuo rum corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem consuetudini, famæq; dandum sit, id curent uiui, sed ita, ut intelligant nihil ad mortuos pertinere. sed profecto mors tum æquissimo animo oppetitur, cum suis se laudi=bus uita occidens consolari potest. nemo parum diu ui=xit, qui uirtutis perfectæ perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerũt: quæ uti=nam potuissem obire: nihil enim iam acquirebatur: cu mulata erant officia uitæ: cum fortuna bella restabant. quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at uita acta perficiat, ut satis superq; uixisse uideamur. quãquam enim sensus abierit, tamen summis, & proprijs bonis & laudis, & gloriæ, quamuis non sen tiant, mortui non carent. etsi enim nihil in se habeat glo=ria, cur expetatur: tamen uirtutem tanquam umbra sequitur. uerum multitudinis iudicium de bonis, siquan do est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rem beati. non possum autem dicere, quoquo modo hoc ac=cipiatur, Lycurgum, Solonem legum & publicæ di=sciplinæ carere gloria, Themistoclem, Epaminondam

bellicæ uirtutis: ante enim Salaminam ipsam Neptunus obruet, quàm Salaminij trophæi memoriam: priusq; Bœotia Leuctra tollentur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria. multo etiam tardius fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed uera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis uero suis rebus uolet etiam mori: non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quàm molesta decessio. hanc sententiam significare uidetur Laconis illa uox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios uictores Olympiæ uidisset, accessit ad senem, & gratulatus, morere Dyagora, inquit: non enim in cœlum ascensurus es. magna hæc, & nimium fortasse Græci putant, uel tum potius putabant, isq;, qui hoc Dyagoræ dixit, permagnum existimans treis Olympionicas una ex domo prodire, cunctari illum diutius in uita fortunæ obiectum, inutile putabat ipsi. ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis uerbis, ut mihi uidebar, responderam: concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, ut plura dicerem, quòd in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima: nostrum enim & nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne & nosmet ipsos amare uideamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in ijs ma=

lis, quibus uulgo opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitus uolui, eóq; fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem: prior enim pars orationis tuæ faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem: omni autem ratione illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. M. num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus, an iam hanc artem planè relinquimus? A. Tu uero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure: illa enim te, si uere loqui uolumus, ornauerat. sed quinam est iste epilogus? aueo enim audire, quicquid est. M. Deorum immortalium iudicia solét in scholis proferre de morte, nec uero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, alijsq; pluribus. Primum Argiæ sacerdotis Cleobis & Biton filij prædicantur. nota fabula est. cum enim illam ad solenne, & statum sacrificium curru uehi ius esset satis longe ab oppido ad fanum, morarenturq; iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui, ueste posita corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cum currus esset ductus à filijs, precata à dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à deo: post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius & Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificassent, uenerantes deum petierunt mercedem non paruam quidem operis, & laboris sui, nil certi, sed quod esset optimum homini. quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertiũ: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. indicauisse de=

um dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, ut præter cæteros diuinaret, mortem esse optimum homini. fertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cum à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse Regem, non nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori. qua est usus sententia in Cresphonte Euripides.

" Nam nos decebat cœtus celebrantes domum,
" Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
" Humanæ uitæ uaria reputantes mala:
" At, qui labores morte finisset graueis,
" Omnes amicos laude, & lætitia exequi.

simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elisium, cum grauiter filij mortem mœreret, uenisse in Psycomantium, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis tris huiusmodi uersiculos datos:

" Ignaris homines in uita mentibus errant:
" Euthynous potitur fatorum munere læto.
" Sic fuit utilius finiri ipsiq;, tibiq;.

His & talibus auctoribus usi, confirmant causam, rebus à dijs immortalibus iudicatam. Alcidamus quidam rhetor antiquus in primis nobilis scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eæ, quæ exquisitius à philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. claræ uero mortes pro patria oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ uideri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupide mortem ex=

petiuerunt pro uita ciuium: Codrum, qui ſe in medios immiſit hoſteis famulari ueſte, ne poſſet agnoſci, ſi eſſet ornatu regio: quòd oraculum erat datum, ſi Rex interfectus eſſet, uictrices Athenas fore. Menecheus uero nõ prætermittitur: qui oraculo edito largitus eſt patriæ ſuũ ſanguinem. Iphigenia Aulide duci ſe immolandam iubet, ut hoſtium ſanguis eliciatur ſuo. ueniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Ariſtogiton: Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas uigent. noſtros non norunt: quos enumerare magnum eſt: ita ſunt multi: quibus uidemus optabiles fuiſſe mortes cum gloria. quæ cum ita ſint, magna tamen eloquentia eſt utendum, atque ita uelut ſuperiore è loco concionandum, ut homines mortem uel optare incipiant, uel certe timere deſiſtant. nam ſi ſupremus ille dies non extinctionem, ſed commutationem affert loci, quid optabilius? ſin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quàm in medijs uitæ laboribus obdormiſcere, & ita conniuentem ſomno conſopiri ſempiterno? quod ſi fiat, melior Ennij, quàm Solonis oratio: hic enim noſter,

» Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera fletu
» Faxit. at uero ſapiens ille,
» Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
» Mœrorem, ut celebrent funera cum gemitu.

nos uero, ſi quid tale acciderit, ut à deo denunciatum uideatur ut exeamus è uita, læti & agentes gratias pareamus, emittiq; nos è cuſtodia, & leuari uinculis arbitremur, ut aut in æternam, & planè in noſtram domum remigremus, aut omni ſenſu, moleſtiaq; careamus: ſin autem nihil denunciabitur, eo tamen ſi-

mus animo, ut horribilem eum diem alijs, nobis faustum putemus; nihilq; in malis ducamus, quod sit uel à dijs immortalibus, uel à natura parente omnium constitutum: non enim temere, nec fortuito sati, & creati sumus; sed profecto fuit quædam uis, quæ generi consuleret humano; nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exanclauisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum: portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. quò utinam uelis passis peruehi liceat. sin reflantibus uentis reijciemur, tamen eodem paulo tardius referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? habes epilogum, ne quid prætermissum, aut relictum putes. A. Ego uero. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optime, inquam. sed nunc quidem ualetudini tribuamus aliquid: cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimum, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatũ: qui omni è philosophia est fructus uberrimus.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER SECVNDVS, DE TOLERANDO DOLORE.

N Eoptolemus quidem apud Enniũ philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nã omnino haud placere. ego auté Brute necesse quidem mihi esse arbitror philosophari: nam quid possum, praesertim nihil agés, agere melius? sed non paucis, ut ille: difficile enim est, in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia: nam nec pauca nisi è multis eligi possunt; nec qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur. sed in uita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari pauca ipsa multum saepe prosunt, & ferunt fructus, si non tantos, quanti ex uniuersa philosophia percipi possunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut aegritudine, aut metu liberemur: uelut ex ea disputatione, quae mihi nuper habita est in Tusculano, magna uidebatur mortis effecta contéptio: quae non minimum ualet ad animum metu liberãdum: nam qui id, quod uitari nõ potest, metuit, is uiuere animo quieto nullo modo potest: sed qui, non modo quia necesse est mori, uerum etiam quia nihil habet mors quod sit horrẽ

dum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad
beatam uitam comparat. quanquam non ſumus igna=
ri, multos ſtudioſe contra eſſe dicturos. quod uitare nul=
lo modo potuimus: niſi nihil omnino ſcriberemus. et=
enim ſi orationes, quas nos multitudinis iudicio probari
uolebamus (popularis eſt enim illa facultas, & effectus
eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperieban
tur non nulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari
poſſe confiderent; quemq; ſperandi ſibi, eundem bene di
cendi finem proponerent; & cum obruerentur copia ſen
tentiarum atque uerborum, ieiunitatem & famem ſe
malle, quàm ubertatem, & copiam dicerent, unde erat
exortum genus Atticorum, ijs ipſis, qui id ſequi ſe pro=
fitebantur, ignotum, qui iam conticuere penè ab ipſo
foro irriſi: quid futurum putamus, cum adiutore po=
pulo, quo utebamur antea, nũc minime nos uti poſſe ui
deamus? eſt enim philoſophia paucis contenta iudicibus,
multitudinem conſulto ipſa fugiens, eiq; ipſi & ſuſpe=
cta, & inuiſa: ut uel, ſi quis uniuerſam uelit uitupe=
rare, ſecundo id populo facere poſſit; uel, ſi eam, quã
nos maxime ſequimur, conetur inuadere, magna habe
re poſſit auxilia reliquorum philoſophorum diſciplinis.
nos autem uniuerſæ philoſophiæ uituperatoribus reſpon=
dimus in Hortenſio. pro Academia autem quæ dicenda
erant, ſatis accurate in Academicis quatuor libris expli
cata arbitramur. ſed tamen tãtum abeſt ut ſcribi con=
tra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus: in ipſa
enim Græcia philoſophia tanto in honore nunquam fuiſ
ſet, niſi doctiſſimorum contentionibus diſſenſionibuſq; ui
guiſſet. quamobrem hortor omnes, qui facere id poſ=

ſunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti
Græciæ eripiant, & perferant in hanc urbem, ſicut re
liquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, ſtudio at=
que induſtria ſua maiores noſtri tranſtulerunt. atque
oratorum quidem laus ita ducta ab humili uenit ad ſum
mum, ut iam, quod natura fert in omnibus ferè re=
bus, ſeneſcat, breuíq; tempore ad nihilum uentura ui=
deatur. philoſophia naſcatur latinis quidem literis ex his
temporibus; eamq́; nos adiuuemus; noſq́; ipſos redar=
gui, refelliq́; patiamur. quod ij ferunt animo iniquo,
qui certis quibuſdam, deſtinatiſq́; ſententijs quaſi addi=
cti, & conſecrati ſunt, eáq; neceſſitate conſtricti, ut,
etiam quæ non probare ſoleant, ea cogantur conſtan=
tiæ cauſa defendere. nos, qui ſequimur probabilia, nec,
ultra quàm id, quod ueriſimile occurrerit, progredi poſ
ſumus, & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine ira=
cundia parati ſumus. quòd ſi hæc ſtudia traducta erũt
ad noſtros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in
quibus multitudo infinita librorum propter eorum eſt
multitudinem, qui ſcripſerunt: eadem enim dicuntur
à multis: ex quo libris omnia referſerunt. quod acci=
det etiam noſtris, ſi ad hæc ſtudia plures confluxerint.
ſed eos, ſi poſſumus, excitemus, qui liberaliter erudi=
ti, adhibita etiam diſſerendi elegantia, ratione & uia
philoſophantur: eſt enim quoddam genus eorum, qui
ſe philoſophos appellari uolunt, quorum dicuntur eſſe
latini ſanè multi libri: quos non contemno equidem,
quippe quos nunquam legerim: ſed quia profitentur ip=
ſi illi, qui eos ſcribunt, ſe neque diſtincte, neque di=
ſtribute, neque eleganter, neque ornate ſcribere, lectio=

nem ſine ulla delectatione negligo: quid enim dicant, & quid ſentiant ij, qui ſunt ab ea diſciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipſi non laborant; cur legendi ſint, niſi ipſi inter ſe, qui idem ſentiunt, non intelligo. nam ut Platonem, reliquosq́; Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti ſunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non ſtudioſiſſime conſectantur; Epicurum autem, & Metrodorum non ferè præter ſuos quiſquam in manus ſumit: ſic hos Latinos ij ſoli legunt, qui illa recte dici putant. nobis autem uidetur, quicquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectione decere. nec, ſi ipſi minus conſequi poſſumus, idcirco minus id ita faciendum eſſe ſentimus. itaque mihi ſemper Peripateticorum, Academiæq́; conſuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes diſſerendi, non ob eam cauſam ſolum placuit, quòd aliter non poſſet, quid in unaquaque re ueriſimile eſſet, inueniri, ſed etiam quòd eſſet ea maxima dicendi exercitatio. qua princeps uſus eſt Ariſtoteles, deinde eum qui ſecuti ſunt. noſtra memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus, inſtituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philoſophorum. ad quam nos conſuetudinem à familiaribus noſtris adducti, in Tuſculano, quod datum eſt temporis nobis, in eo conſumpſimus. itaque cum ante meridiem dictioni operam dediſſemus, ſicut pridie feceramus; poſt meridiem in Academiam deſcendimus. in qua diſputationem habitam non quaſi narrantes exponimus, ſed eiſdem ferè uerbis, ut actum, diſputatumq́; eſt. eſt igitur ambulantibus ad hunc modum

dum

dum sermo ille nobis institutus, & à tali quodam inductus exordio. A. Dici non potest, quàm sim hesterna disputatione tua delectatus, uel potius adiutus: etsi enim mihi conscius sum, nunquam me nimis cupidum fuisse uitæ; tamen obijciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem huius lucis, & amissionem omnium uitæ commodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem. M. Minime mirum id quidem: nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inanes solicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hæc eius uis non idem potest apud omnes: tum ualet multum, cum est idoneam complexa naturã: fortes enim non modo fortuna adiuuat, ut est in uetere prouerbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat uim fortitudinis. te natura excelsum quendam uidelicet, & altum, & humana despicientem genuit: itaq; facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio. sed hæc eadem num censes apud eos ipsos ualere, nisi admodum paucos, à quibus inuenta, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisq; philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac uita constitutus, ut ratio postulat; qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ, sed legem uitæ putet; qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? uidere licet alios tanta leuitate, & iactatione, ijs ut fuerit non didicisse melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ non nullos; multos libidinum seruos: ut cum eorum uita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi uidetur esse turpissimum. ut enim, si grammaticum se professus

quiſpiam, barbare loquatur; aut ſi abſurde canat is, qui ſe haberi uelit muſicum, hoc turpior ſit, quòd in eo ipſo peccet, cuius profitetur ſcientiam: ſic philoſophus in ratione uitæ peccans, hoc turpior eſt, quòd in officio, cuius magiſter eſſe uult, labitur; artemq́; uitæ profeſſus, delinquit in uita. A. Non'ne uerendum igitur, ſi eſt ita, ut dicis, ne philoſophiam falſa gloria exornes? quod eſt enim maius argumentum, nihil eam prodeſſe, quàm quoſdam perfectos philoſophos turpiter uiuere? M. Nullum uero id quidem argumentum eſt. nam ut agri non omnes frugiferi ſunt, qui coluntur; falſumq́; illud, ac improbe,

" Etſi in ſegetem ſunt deteriorem datæ
" Fruges, tamen ipſe ſuapte natura enitent:

ſic animi non omnes culti fructum ferunt. atq; ut in eodem ſimili uerſer, ut ager, quamuis fertilis, ſine cultura fructuoſus eſſe non poteſt, ſic ſine doctrina animus. ita eſt utraq; res una ſine altera debilis. cultura autem animi philoſophia eſt: quæ extrahit uitia radicitus, & præparat animos ad ſatus accipiendos; eaq; mandat his, &, ut ita dicam, ſerit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. agamus igitur, ut cœpimus. dic, ſi uis, de quo diſputari uelis. A. Dolorem exiſtimo maximum malorum omnium. M. Etiam ne maius, quàm dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de ſententia eſſe deiectum. M. Magis eſſet pudendum, ſi in ſententia permaneres: quid enim minus eſt dignum, quàm tibi quicquam peius uideri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ ut effugias, quis eſt non modo non recuſandus, ſed ultro appetendus, ſubeundus, excipiendus do

lor? A. Ita prorſus exiſtimo. quare ne ſit ſanè ſummum malum dolor: malum eſt certe. M. Vides ne igitur, quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. Video planè: ſed plus deſidero. M. Experiar equidem: ſed magna res eſt, animoq; mihi opus eſt non repugnante. A. Habebis id quidem: ut enim heri feci, ſic nunc rationem, quò ea me cunq; ducet, ſequar. M. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de uarijs diſciplinis philoſophorum loquar. quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Ariſtippus non dubitauit ſummum malum dolorem dicere. dehinc ad hanc eneruatam, muliebremq; ſententiam ſatis docilem ſe Epicurus præbuit. hunc poſt Rhodius Hieronymus dolore uacare ſummum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. cæteri, præter Zenonem, Ariſtonem, Pyrrhonem, idem ferè, quod modo tu: malum illud quidem, ſed alia peiora. ergo id, quod natura ipſa, & quædam generoſa uirtus ſtatim reſpuit, ne dolorem ſummum malum diceres, oppoſitoq; dedecore ſententia depellerere, in eo magiſtra uitæ tot ſecula permanet philoſophia. quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipiſci cum dolore corporis uelit, qui dolorem ſummum malum ſibi eſſe perſuaſerit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, ſi id ſummum malum eſſe decreuerit? quis autem non miſer non modo tunc, cum premetur ſummis doloribus, ſi in his eſt ſummum malum; ſed etiam cum ſciet id ſibi poſſe euenire? & quis eſt, cui non poſſit? ita fit, ut omnino nemo poſſit eſſe beatus. Metrodorus quidem eum perfecte pu-

tat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus uero ea dicit, ut mihi quidem risus captare uideatur. affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat, patietur, perferet, non succumbet: magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero & duro non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, quàm suaue est hoc, quàm hoc non curo. suaue etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suaue esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suaue dicturum. ego à te non postulo, ut dolorem eisdem uerbis afficias, quibus Epicurus uoluptatem, homo, ut scis, uoluptarius. ille dixerit sanè idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. ego tantam uim non tribuo sapientiæ contra dolorem: si forte in perferendo, officio satis est: ut lætetur etiam, non postulo: tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumq; difficilis. aspice Philoctetam: cui concedendum est gementi: ipsum enim Herculem uiderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem. nihil igitur hunc uirum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur: Cum è uipe rino morsu uenæ uiscerũ Veneno imbutæ tetros cruciatus cierẽt. itaq; exclamat auxiliũ expetens, mori cupiẽs.

» Heu quis salsis fluctibus mandet
» Me ex sublimi uertice saxi.

» Iam iam absumor: conficit animam
» Vis uulneris, ulceris æstus.

Difficile dictu uidetur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus Herculem ipsum; qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic uoces apud Sophoclem in Trachinijs edit? cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetq; ea uisceribus, ait ille,

» O` multa dictu grauia, perpessu aspera,
» Quæ corpore exanclato, atq; animo pertuli.
» Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
» Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
» Quantum una uecors Oenei partu edita.
» Hæc me irretiuit ueste furiali inscium,
» Quæ lateri inhærens morsu lacerat uiscera,
» Vrgensq; grauiter pulmonum haurit spiritus:
» Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit:
» Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
» Ipse illigatus peste interimor textili.
» Hos non hostilis dextra, non terra edita
» Moles gigantum, non biformato impetu
» Centaurus ictus corpori infixit meo,
» Non Graia uis, non barbara ulla immanitas,
» Non sæua terris gens relegata ultimis;
» Quas peragrans, undiq; omnem hinc feritatem expuli:
» Sed fœminea uir, fœminea interimor manu.
» O` nate, uere hoc nomen usurpa patri,
» Ne me occidentem matris superet charitas.
» Huc arripe ad me manibus abstractam pijs.

» Iam cernam, me ne, an illam potiorem putes.
» Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:
» Miserere. gentes nostras flebunt miserias.
» Heu uirginalem me ore ploratum edere,
» Quem uidit nemo ulli ingemiscentem malo.
» Sic fœminata uirtus afflicta occidit.
» Accede nate, assiste, miserandum aspice
» Euisceratum corpus lacerati patris.
» Videte cuncti: tuq; cœlestum sator
» Iace obsecro in me uim coruscam fulminis.
» Nunc nunc dolorem anxiferi torquent uertices:
» Nunc serpit ardor. ò ante uictrices manus,
» O` pectora, ò terga, ò lacertorum thori,
» Vestro ne pressu quondam Nemeæus leo
» Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
» Hæc dextra Lernam terram mactata excetra
» Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
» Erimanthiam hæc uastificam abiecit beluàm:
» Hæc à Tartarea tenebrica abstractum plaga
» Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
» Hæc interemit tortu multiplicabili
» Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborem.
» Multa alia uictrix nostra lustrauit manus,
» Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

possumus ne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere uideamus? Veniat Aeschilus non poeta tantum, sed etiam Pythagoreus: sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, Vnde ignis lucet mortalibus, clàm diuisus? eum Prometheus doctus

clepsisse dolo pœnasq; Ioui fato expendisse supremo. has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit.

» Titanum soboles socia nostri sanguinis
» Generata cœlo, aspicite religatum asperis
» Vinctumq; saxis, nauem ut horrisono freto
» Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
» Saturnius me sic infixit Iupiter,
» Iouisq; numen Mulcibri adsciuit manus.
» Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
» Perrupit artus: qua miser solertia
» Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
» Iam tertio me quoq; funesto die,
» Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus
» Iouis satelles pastu dilaniat fero.
» Tum iecore opimo farta, & satiata affatim
» Clangorem fundit uastum, & sublime aduolans
» Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
» Cum uero adesum inflatu renouatum est iecur,
» Tum rursus tetros auida se ad pastus refert.
» Sic hunc custodem mœsti cruciatus alo:
» Qui me perenni uiuum fœdat miseria.
» Nanq;, ut uidetis, uinclis constrictus Iouis,
» Arcere nequeo diram uolucrem à pectore.
» Sic me ipse uiduus pestes excipio anxias,
» Amore mortis terminum inquirens mali.
» Sed longe à leto numine aspellor Iouis.
» Atq; hæc uetusta seclis glomerata horridis,
» Luctifica clades nostro infixa est corpori:
» Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
» Guttæ, quæ saxa assidue instillant Caucasi.

uix igitur posse uidemur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certe dolorem malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis. sed hoc mox uidero. interea unde isti uersus? non enim agnosco. M. Dicam hercule: etenim recte requiris. uides ne abundare me ocio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum. A. Vero, ac libenter quidem. M. Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, ueruntamen uersus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem à Dionysio Stoico. M. Probe dicis. sed is quasi dictata nullo delectu, nulla elegantia. Philo & proprium numerum, & electa poemata, & loco adiungebat. itaq; postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poetis. sed sicubi illi defecerũt, uerti ipse multa de græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret latina oratio. sed uides ne, poetæ quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos uiros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut nõ legantur modo, sed etiam ediscãtur. sic ad malam domesticam disciplinam, uitamq; umbratilem, & delicatam cum accesserunt etiam poetæ, neruos omneis uirtutis elidunt. recte igitur à Platone educũtur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum Reip. statum exquireret. at uero nos, docti scilicet à Græcia, hæc et à pueritia legimus, & didicimus, hãc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus. sed quid poetis irascimur? uirtutis magistri philosophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cum id tibi paulo ante dixisses uideri, rogatus à me, etiam ne maius quàm

dedecus, uerbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit summum malum esse dolorem, quo dedecus maius à philosopho nullum expecto? quare satis mihi dedisti, cum respondisti, maius tibi uideri malum dedecus, quàm dolorem: hoc ipsum enim si tenebis, intelliges quàm sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est, dolor malum ne sit; quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de uerbo, nõ de re laboretur. quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile uidetur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. nihil est, inquit, nisi quod turpe, & uitiosum est. A. ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, nec ne doleam, nihil interesse. M. nunquam quicquam, inquit, ad beate quidem uiuendum, quod est in una uirtute positum, sed tamen est reijciendum. cur? asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. hæc copia uerborum est; quod omnes uno uerbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, uix quod ferri, tolerariq; possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, uerbis gloriantem, dum nihil bonum nisi quod honestum, nihil malum nisi quod turpe. optare hoc quidem

est, non docere. illud & melius, & uerius; omnia, quæ natura aspernatur, in malis esse; quæ asciscit, in bonis. hoc posito, & uerborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum uirtutis nomine amplectimur; ut omnia præterea, quæ bona corporis, & fortunæ putantur, perexigua, & minuta uideantur, nec malum quidem ullum, nec, si unum in locum collata omnia sint, cum turpitudinis malo comparanda. quare, si, ut initio concessisti, turpitudo peius est, quàm dolor: nihil est planè dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum uiro uidebitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum dignitas, tum decus aderit, tuq; in ea intueberis, te continebis: cedet profecto uirtuti dolor, & animi inductione languescet: aut enim nulla uirtus est, aut contemnendus est omnis dolor. prudentiam ne uis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla uirtus potest? quid ergo? ea patietur ne te quicquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sinet te immoderate facere quicquam? an coli iustitia poterit ab homine propter uim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? quid, fortitudini, comitibusq; eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ quo modo respondebis? afflictus ne, & iacens, & lamentabili uoce deplorans, audies, ò uirum fortem? te uero ita affectum ne uirum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. ecquid scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse ha=

bere te reliquam supellectilem saluam; uirtutem autem si unam amiseris, & si amitti non potest uirtus, sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? num igitur fortem uirum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere aut Philotectam illum, quàm te enim malo dicere. sed ille certe non fortis, qui iacet in lectulo humido, qui

›› Eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
›› Resonando, multum flebiles uoces refert.

non ego dolorem, dolorem esse nego: cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia: si nulla est, quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? pungit dolor, uel fodiat sanè. si nudus es, da iugulum: sin tectus Vulcaniis armis, id est fortitudine, resiste: hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iuppiter, siue Minos sanxit de Iouis quidem sententia, ut poetæ ferunt; itemq; Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, uenando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuãdo. Spartæ uero pueri ad aram sic uerberibus accipiuntur, ut multus è uisceribus sanguis exeat, non nunquam etiã, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamauit unquam, sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri possunt, uiri nõ poterunt? & quod mos ualet, ratio non ualebit? interest aliquid inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differũt aliquid. labor est functio quædã uel animi uel corporis grauioris operis, et muneris: dolor autẽ motus asper

in corpore à sensibus alienus. hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, uno nomine appellant. itaque industrios homines, illi studiosos, uel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos: aliud est enim laborare, aliud dolere. ò uerborum inops interdũ, quibus abundare te semper putas, Græcia. aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum uarices secabantur C. Mario, dolebat: cum æstu magno ducebat agmen, laborabat. est inter hæc quædam tamen similitudo: consuetudo enim laborum perpessionem dolorum efficiet faciliorem. itaque illi, qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, corpora iuuenum firmari labore uoluerunt. quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt: quæ cæteris in urbibus mollissimo cultu parietum umbris occuluntur. illi autem uoluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas uirgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labor, militia in studio est, quàm fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit non nunquam. impelluntur, feriuntur, abijciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. militiam uero nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio. nostri exercitus primum unde nomen habeant, uides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum uelint: ferre uallum. nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus: arma enim membra militis esse dicunt. quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abiectis oneri=

bus, expeditis armis, ut membris pugnare possint. quid exercitatio legionum? quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in prælijs paratus ad uulnera. adduc pari animo inexercitatum militem: mulier uidebitur. cur? tantum interest inter nouum & ueterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tyronum plerunque melior: sed ferre laborem, contemnere uulnus, consuetudo docet. quin etiam uidemus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatū, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. at uero ille exercitatus, & uetus, ob eamq; rem fortior, medicum modo requirens à quo obligetur,

» O` Patrocles (inquit) ad uos aduenien auxilium & uestras manus peto,
» Priusquam oppeto malā pestem mandatā hostili manu:
» Neq; sanguis ullo potis est pacto profluens consistere,
» Si quà sapientia magis uestra deuitari mors potest.
» Nanq; Aesclapij liberorum saucij opplent porticus:
» Non potest accedi.=

Certe Euripylus hic quidem est. hominem exercitatum. ubi tantum luctus continuatus? uide, quàm non flebiliter respondeat; rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

» =Qui alteri exitium parat,
» Eum scire oportet sibi paratam pestem ut participet parem.

abducet Patrocles credo, ut collocet in cubili, ut uulnus obliget, si quidem homo esset. sed nihil uidi minus: quærit enim, quid actum sit.

» Eloquere, res Argiuum prælio ut se sustinet.

non poteſt effari tantum dictis, quantum factis ſuppetit laboris. Quieſce igitur, & uulnus alliga, etiam ſi Euripylus poſſet, non poſſet Aeſopus.

=Vbi fortuna Hectoris
Noſtram acrem aciem inclinatam:=

& cætera explicat in dolore: ſic eſt enim intemperans militaris in forti uiro gloria. ergo hæc ueteranus miles facere poterit, doctus uir, ſapienſq; non poterit? ille uero melius, ac non paulo quidem. ſed de conſuetudine adhuc exercitationis loquor, non dum de ratione, & ſapientia. aniculæ ſæpe inediam biduum, aut triduum ferunt. ſubduc cibum unum diem athletæ: Iouem Olympium eum ipſum, cui ſe exercebit, implorabit: ferre non poſſe clamabit. conſuetudinis magna uis eſt. pernoctant uenatores in niue: in montibus uri ſe patiuntur. inde pugiles ceſtibus contuſi, ne ingemiſcunt quidem. ſed quid hos, quibus Olympiorum uictoria Conſulatus ille antiquus uidetur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene inſtituti ſunt, accipere plagam malunt, quàm turpiter uitare? quàm ſæpe apparet nihil eos malle, quàm uel domino ſatisfacere, uel populo? mittunt etiam uulneribus confecti ad dominos, qui quærant quid uelint; ſi ſatisfactum ijs ſit, ſe uelle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis uultum mutauit unquam? quis non modo ſtetit, uerum etiam decubuit turpiter? quis cum decubuiſſet, ferrum recipere iuſſus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, conſuetudo ualet. ergo hoc poterit

» Samnis ſpurcus homo, uita illa dignus, locoq;:

uir natus ad gloriam ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum non nullis uideri solet: & haud scio an ita sit, ut nunc fit. cum uero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. de excrcitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. agesis, nunc de ratione uideamus: nisi quid uis ad hæc. A. Ego ne ut te interpellem? ne hoc quidem uellem: ita me ad creden dum tua ducit oratio. M. Sit ne igitur malum dolor, nec ne, Stoici uiderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici uolunt non esse malum dolorem. ego illud, quicquid sit, tantum esse, quantum uideatur, non puto: falsáq; eius uisione, & specie moueri homines dico uehementius, doloremq; eius omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos; uirorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana uincentium, toleranter dolorem pati. nec uero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cum fit; id aut extimescere ueniens, aut non ferre præsens, non ne turpe est? atqui uide, ne, cum omnes rectæ animi affectiones uirtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea una, quæ cæteris excellat, omnes nominatæ sint: appellata est

enim à uiro uirtus: uiri autem propria maxime est fortitudo: cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorisq; contemptio. utendum est igitur his, si uirtutis compotes, uel potius si uiri uolumus esse, quoniam à uiris uirtus nomen est mutuata. quæres fortasse, quo modo: & recte: talem enim medicinam philosophia profitetur. uenit Epicurus, homo minime malus, uel potius uir optimus: tantum monet, quantum intelligit: neglige, inquit, dolorem. quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum malum. uix satis constanter. audiamus. si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. A. Iteradum eadem ista mihi: non enim intelligo, quid summũ dicas esse, quid breue. M. Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis uindicabit ante penè, quàm uenerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ; bene planè magnus mihi quidem uidetur, sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes: possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. longe igitur abest à summo dolore. ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm molestiæ. nunc ego non possum tantum hominem nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior alius) non continuo dico esse breuem: multosq; possum bonos uiros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciam quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore. omittamus igitur hunc nihil prorsus dicentem;

tem;

tem; cogamusq́; confiteri non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat. aliunde igitur est quærenda medicina, & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quærimus, ab ijs, quibus, quod honestum sit, summum bonum; quod turpe, summum uidetur malum. his tu præsentibus gemere, & te iactare non audebis profecto: loquetur enim eorum uoce uirtus ipsa tecum. tu ne, cum pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena uideris excipientes grauissimas plagas, & ferentes silentio; si te forte dolor aliquis peruellerit, exclamabis ut mulier? non constanter, & sedate feres? ferri non potest: natura non patitur. audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore alij, multi metu: & tamen ueremur, ut hoc, quod à tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? illa uero non modo patitur, uerum etiam postulat: nihil enim habet præstantius; nihil, quod magis expetat, quàm honestatem, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus. hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari uolo, sed utor, ut quammaxime significem, pluribus. uolo autem dicere illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, à uirtute profectum, uel in ipsa uirtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quàm summum bonum. atque ut hæc de honesto, sic de turpi contraria. nihil tam tetrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius. quod si tibi persuasum est; principio enim dixisti plus in dedecore mali tibi ui=

deri, quam in dolore: reliquum est, ut tute tibi imperes. quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur: est enim animus in partes distributus duas, quarum altera rationis est particeps, altera expers. cum igitur præcipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. est in animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, eneruatum quodam modo, & languidum. si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius: sed præsto est domina omnium, & regina ratio, quæ connixa per se, & progressa longius, fit perfecta uirtus. hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id uidendum est uiro. quonam modo, inquies? uelut seruo dominus, uelut imperator militi, uelut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem; si se lamentis muliebriter, lacrymisq; dedet, uinciatur, & constringatur amicorum, propinquorumq; custodijs: sæpe enim uidemus fractos pudore, qui ratione nulla uincerentur. ergo hos quidem, ut famulos, uinclis, ac custodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos admonitu simili oportebit, ut bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur, uel modice potius:

Pedetentim (inquit) ite, & sedato nisu, ne succussu arripiat maior dolor.

» Pacuuius hoc melius, quàm Sophocles. apud illum enim perquam flebiliter Vlyxes lamentatur in uulnere: tamen huic leuiter gementi illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ grauitatem intuentes non dubitarunt dicere.

» Tu quoq; Vlyxes, quanquam grauiter cernimus ictum,
» Nimis es penè animo molli, qui consuetus in armis æuum
agere.

intelligit poeta prudens ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. atq; ille non immoderate magno in dolore,

» =Retinete, tenete, opprimite,
» Vlcus nudate. heu miserum me, excrucior.

incipit labi: deinde illico desinit.

» Operite, abscedite, iam iam dimittite:
» Nam attrectatu et quassu sæuum amplificatis dolorem.

Vides ne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaq; in extremis Niptris alios quoq; obiurgat, idq́; moriens,

» Conqueri fortunam aduersam, non lamentari decet.
» Id uiri est officium. fletus muliebri ingenio additus.

huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut seuero imperatori miles prudens. in quo uiro erit perfecta sapientia (quem adhuc nos quidem uidemus neminem: sed philosophorum sententijs, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, siue ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut iustus parens probis filijs: nutu, quod uolet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit, ut, tanquam hosti, sic obsistat dolori. quæ sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoq́; intimus, cum ipse secum, caue turpe quicquam, languidum, non uirile. obuersentur species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates; qui perpessus est omnia potius, quàm conscios delendæ tyran=

nidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur; qui cum in manus Cyprij Nicocreontis Regis incidisset, nullum genus supplicij deprecatus est, neque recusauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua uoluntate uiuus combustus est. nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus: opinio est enim quædam effœminata, ac leuis, nec in dolore magis, quàm eadem in uoluptate; qua cum liquescimus, fluimusq; mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. at uero C. Marius rusticanus uir, sed planè uir, cum secaretur, ut supra dixi, principio uetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alij? ualuit auctoritas. uides ne igitur opinionis esse, non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit: crus enim alterum nó præbuit. ita & tulit dolorem ut uir, et, ut homo, maiorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus. atq; hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. ut enim fit in prælio, ut ignauus miles, ac timidus, simul ac uiderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamq; causam pereat non nunquam, etiam integro corpore; cum ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic qui doloris speciem ferre non possunt, abijciunt se, atq; ita afflicti, & exanimati iacent; qui autem restiterunt, discedunt sæpissime superiores: sunt enim quædam animi

ſimilitudines cum corpore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remiſſis opprimunt: ſimillime animus intentione ſua depellit preſſum omnem ponderum; remiſſione autem ſic urgetur, ut ſe nequeat extollere. &, ſi uerum quærimus, in omnibus officijs perſequendis animi eſt adhibenda contentio. ea eſt ſola officij tanquam cuſtodia. ſed hoc quidem in dolore maxime eſt prouidendum, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid ſeruiliter, muliebriter'ue faciamus, in primiſq; refutetur, ac reijciatur Philocteteus ille clamor. ingemiſcere non nunquam uiro conceſſum eſt, idq; raro: eiulatus ne mulieri quidem. & hic nimirum eſt fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi uetuerunt. nec uero unquam ne ingemiſcit quidem uir fortis, ac ſapiens, niſi forte ut ſe intendat ad firmitatem, ut in ſtadio curſores exclamant quàm maxime poſſunt. faciunt idem, cum exercentur, athletæ. pugiles uero, etiam cum feriunt aduerſarium, in iactandis ceſtibus ingemiſcunt: non quòd doleant, animo'ue ſuccumbant; ſed quia in profundenda uoce omne corpus intenditur, uenitq; plaga uehementior. quid? qui uolunt exclamare maius, num ſatis habent latera, fauces, linguam intendere, è quibus elici uocem, & fundi uidemus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni uocis aſſeruiunt. genu mehercule M. Antonium uidi, cum contente ipſe pro ſe lege Varia diceret, terram tangere. ut enim baliſtæ lapidum, & reliqua tormenta telorum eo grauiores emiſſiones habent, quo ſunt contenta, atq; adducta uehementius: ſic uox, ſic curſus, ſic plaga hoc gra

uior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta uis sit; si gemitus in dolore ad confirmandum animum ualebit, utemur: sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis; ei qui se dederit, uix eum uirum dixerim. qui quidem gemitus si leuationis aliquid afferret, tamen uideremus quid esset fortis, & animosi uiri. cum uero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse uolumus? quid est enim fletu muliebri uiro turpius? atq; hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius: omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quàm id honestum sit. sumus enim natura, ut ante dixi (dicendum est enim sæpius) studiosissimi, appetentissimiq; honestatis. cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atq; impetu animorum ad ueram laudem, atq; honestatem illa pericula adeuntur in prælijs. non sentiunt uiri fortes in acie uulnera, uel sentiunt, sed mori malunt, quàm tantillum modo de dignitatis gradu dimoueri. fulgentes gladios hostium uidebant Decij, cum in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem uulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum unà cum sanguine uitã effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmonijs relinquebat, quam acceperat ser

uientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum. dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad philosophos me reuocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. è quibus homo sanè leuis Heracleotes Dionysius, cum à Zenone fortis esse didicisset, à dolore deductus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset; respondit, quia, cum tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, uersum ex Epigonis ferunt dixisse,

" Audis ne hæc Amphiarae sub terram abdite?

Zenonem significabat: à quo illum degenerare dolebat. at non noster Possidonius: quem & sæpe ipse uidi, & id dicam quod solebat narrare Pompeius: se, cum Rhodum uenisset decedens ex Syria, audire uoluisse Possidonium: sed cum audiuisset eum grauiter esse ægrum, quòd uehementer eius artus laborarent, uoluisse tamen nobilissimum philosophum uisere: quem ut uidisset, & salutauisset, honorificisq; uerbis prosecutus esset, molesteq; se dixisset ferre, quòd eum non posset audire; at ille, tu uero, inquit, potes; nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus uir ad me uenerit. itaq; narrabat eum grauiter, & copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestũ esset, cubãtem disputasse: cumq;

quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe dixisse, nihil agis dolor, quamuis sis molestus; nunquam te esse confitebor malum. omninoq; omnes clari, & nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. uidemus ne, apud quos eorum ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab ijs, qui in id certamen descendant, deuitari dolorem? apud quos autem uenandi, & equitandi laus uiget, qui hanc petessunt nullum fugiunt dolorem. quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat. cuius in primis laudabat illud quod diceret, eosdem labores non esse æque graueis imperatori, & militi, quòd ipse honos laborem leuiorem faceret imperatorum. sed tamen hoc euenit, ut in uulgus insipientium opinio ualeat honestatis, cum ipsam uidere non possint. itaque fama & multitudinis iudicio mouentur, ut id honestum putent, quod à plerisque laudetur. te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est utendum. tibi si recte probanti placebis, tum non modo tu te uiceris, quod paulo ante præcipiebam; sed omnes, & omnia. hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quamaltissimam animi, quæ maxima eminet contemnendis, & despiciendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam, eoq; pulchriorem, si uacet populo, neq; plausum captans

ſe tantum ipſa delectet. quin etiam mihi quidem lauda= biliora uidentur omnia, quæ ſine uenditatione, & ſine populo teſte fiunt: non quo fugiendus ſit (omnia enim benefacta in luce ſe collocari uolunt) ſed tamen nullum theatrum uirtuti conſcientia maius eſt. atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam ſæ= pe iam animi intentione dixi eſſe firmandam, in omni ge nere ſe æquabilem præbeat: ſæpe enim multi, qui aut propter uictoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut ius ſuum, & libertatem tenerent, uulnera ex= ceperunt fortiter, & tulerunt, iidem omiſſa contentio= ne dolorem morbi ferre non poſſunt: neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut ſapientia tulerãt, ſed ſtudio potius, & gloria. itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime poſſunt, ægrotare uiriliter non queunt. Græci autem homines non ſatis a= nimoſi, prudentes, ut eſt captus hominum, ſatis, ho= ſtem aſpicere non poſſunt, ſed iidem morbos toleranter, atque humane ferunt. at Cimbri, & Celtiberi in præ= lio exultant, lamentantur in morbo: nihil enim poteſt eſſe æquabile, quod non à certa ratione proficiſcatur. ſed cum uideas, eos, qui aut ſtudio, aut opinione ducantur, in eo perſequendo, atque adipiſcendo, dolore non fran gi: debes exiſtimare aut non eſſe malum dolorem, aut, etiam ſi, quicquid aſperum, alienumq; à natura ſit, id appellari placeat malum, tantulum tamen eſſe, ut à uir tute ita obruatur, ut nuſquam appareat. quæ medita= re quæſo dies, & noctes: latius enim manabit hæc ra= tio, & aliquanto maiorem locum, quàm de uno dolo= re, occupabit: nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis, adi=

piscendæq; honestatis causa faciemus, non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium: ut enim si cui nauiganti, quem prædones insequantur, deus quis dixerit, eijce te de naui, præsto est qui excipiat, uel delphinus, ut Arionem Methymnæum; uel equi Pelopis illi Neptunij, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, &, quò uelis, perferent, omnem omittat timorem: sic urgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, ut ferendi sint; quò sit confugiendum, uides. Hæc ferè hoc tempore putaui esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minime uero: méq; biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram: sic enim duximus. sed tibi hoc uideo non posse deberi. A. ita prorsus. & illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. M. sic faciemus, tuisq; optimis studijs obsequemur.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER TERTIVS, DE AEGRITVDINE LENIENDA.

Q

Vidnam esse Brute causæ putem, cur, cum constemus ex animo, & corpore, corporis curandi tuendiq; causa quæsita sit ars eius, atque utilitas, deorum immortalium inuentioni consecrata; animi autem medicina nec tam desiderata sit antequam inuenta, nec tam culta postea quam cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & inuisa? an quòd corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo iudicat, ægrotet. quòd si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri, & perspicere, eademq; optima duce cursum uitæ conficere possemus: haud erat sanè, quod quisquam rationem ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusq; deprauatis sic restinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat: sunt enim ingenijs nostris semina innata uirtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam uitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuo prauitate, & in sum-

ma opinionum peruersitate uersamur: ut penè cum lacte nutricis errorem suxisse uideamur. cum uero parentibus redditi, idest magistris traditi sumus, tum ita uarijs imbuimur erroribus, ut uanitati ueritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. accedunt etiam poetæ: qui cum magnam speciem doctrinæ, sapientiæq; præsetulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitus in mentibus. cum uero accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad uitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum prauitate, à naturáq; ipsa desciscimus: ut nobis optimam naturam inuidisse uideantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperijs, populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quisque; ueramq; illam honestatem expetens, quam unam natura maxime inquirit, in summa inanitate uersatur; consectaturq; nullam eminentem effigiem uirtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ: est enim gloria, solida quædam res, & expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute. ea uirtuti resonat tanquam imago gloriæ. quæ quia recte factorum plerunque comes est, non est à bonis uiris repudianda. illa autem, quæ se eius imitatricem esse uult, temeraria, atque inconsiderata, & plerunque peccatorum uitiorumq; laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritudinemq; corrumpit. qua cæcitate homines, cum quædam præclara etiam cuperent, eaque nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alij euerterunt suas ciuitates, alij

ipsi occiderunt. atque hi quidem optima petentes, non tam uoluntate, quàm cursus errore falluntur. quid, qui pecuniæ cupiditate, qui uoluptatum libidine feruntur, quorumq́; ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod insipientibus contingit: omnibus his nulla ne est adhibenda curatio? utrum quòd minus noceant animi ægrotationes, quàm corporis; an quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? at & morbi perniciosiores, pluresq́; sunt animi, quàm corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum pertinent, eumq́; solicitant, animusq́; æger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest, cupere nunquam desinit. quibus duobus morbis (ut omittam alios) ægritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse grauiores? qui uero probari potest, ut sibi mederi animus non possit, cum ipse medicinam corporis animus inuenerit, cumq́; ad corporum sanationem multum ipsa corpora, & natura ualeat, nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam conualescant, animi autem, qui se sanari uoluerint, præceptisq́; sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? est profecto animi medicina philosophia: cuius auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris; omnibusq́; opibus, uiribusq́;, ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandū est. quanquam de uniuersa philosophia, quantopere & expetenda, & colenda esset, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermisimus postea nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed

quoniam duobus superioribus de morte, et de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium uolumen efficiet. ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, causam disserendi. tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoq; perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim ferè sunt eiusmodi: quæ Græci πάθη appellant, ego poteram morbos, & id uerbum esset è uerbo, sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non satis usitate: nisi quid aliud tibi uidetur. A. Mihi uero isto modo. M. Hæccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia non magno æstimanda est, siquidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnis ne animi commotio uidetur insania? M. Non mihi quidem soli: sed id, quod admirari sæpe soleo, maioribus quoq; nostris hoc ita uisum intelligo multis seculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de uita, & moribus, philosophia manauit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ significat mentis ægrotationē, et morbum, idest insanitatem, & ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant; negantq; stultum quēquā his morbis uacare. q autē in morbo sunt, sani nō sunt:

& omnium insipientium animi in morbo sunt, omnes
insipientes igitur insaniunt: sanitatem enim animorum,
positam in tranquillitate quadam, constantiaq; censebāt.
his rebus mentem uacuam appellarunt insaniam, pro=
pterea ꝙ in perturbato animo, sicut in corpore, sani=
tas esse non possit. nec minus illud acute, quòd animi
affectionem lumine mentis carentē nominauerunt amen
tiam, eandemq́; dementiam. ex quo intelligendum est,
eos, qui hæc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idē,
quod à Socrate acceptum diligēter Stoici retinuerunt,
omnes insipientes esse non sanos. qui enim animus est in
aliquo morbo (morbos autem hos perturbatos motus, ut
modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus,
q̃ id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia sa=
nitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quæ=
dam, quæ est insania, eademq́; dementia. multoq́; me
lius hæc notata sunt uerbis latinis, q̃ græcis: quod alijs
quoq; multis locis reperietur. sed id aliàs. nunc, quod
instat. Totum igitur id, quod quærimus, quid et qua
le sit, uerbi uis ipsa declarat: eos enim sanos intelligi ne
cesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturba
ta nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appel=
lari necesse est. itaq; nihil melius, q̃ quod est in consue=
tudine sermonis latini, cum exisse ex potestate dicimus
eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia:
quāquam ipsa iracundia libidinis est pars: sic enim dif=
finitur iracundia, ulciscendi libido. qui igitur exisse
ex potestate dicuntur, iccirco dicuntur, quia non sunt
in potestate mentis, cui regnum totius animi à natura
tributum est. Græci autem μανίαν unde appellent,

non facile dixerim . eam tamen ipſam diſtinguimus nos
melius, quàm illi . hanc enim inſaniam, quæ iuncta ſtul
titiæ patet latius, à furore diſiungimus . Græci uolunt
illi quidem, ſed parum ualent uerbo : quem nos furorẽ,
μελαγχολίαν illi uocant: quaſi uero atra bili ſolum mens,
ac non ſæpe uel iracundia grauiore, uel timore, uel do
lore moueatur . quo genere Athamantem, Alcmæonem,
Aiacem, Oreſtem furere dicimus . qui ita ſit affectus,
eum dominum eſſe rerum ſuarum uetant duodecim ta=
bulæ . itaque non eſt ſcriptum, ſi inſanus, ſed ſi furio=
ſus eſſe incipit : ſtultitiam enim cenſuerunt, ideſt incon=
ſtantiam ſanitate uacantem, poſſe tamen tueri mediocri
tatem officiorum, & uitæ communem cultum, atque uſi
tatum : furorem autem eſſe rati ſunt mentis ad omnia
cæcitatem . quod cum maius eſſe uideatur, quàm inſa=
nia; tamen eiuſmodi eſt, ut furor in ſapientem cadere
poſſit, non poſſit inſania . ſed hæc alia quæſtio eſt . nos
ad propoſitum reuertamur. Cadere opinor in ſapientem
ægritudinem tibi dixiſti uideri. A. Ego uero ita exiſtimo.
M. Humanum id quidem, quòd ita exiſtimas : non enim
ſilice nati ſumus : ſed eſt naturale in animis tenerũ quid=
dam, atque molle, quod ægritudine, quaſi tempeſtate,
quatiatur . nec abſurde Crantor ille, qui in noſtra Aca
» demia uel in primis fuit nobilis . Minime, inquit, aſſen
» tior iis, qui iſtam neſcio quam indolentiam magno=
» pere laudant : quæ nec poteſt ulla eſſe, nec debet . ne
» ægrotus ſim, inquit : ſed ſi fuerim, ſenſus adſit, ſiue
» ſecetur quid, ſiue auellatur à corpore . nam iſtuc nihil
» dolere, non ſine magna mercede contingit, immani=
» tatis in animo, ſtuporis in corpore . Sed uideamus, ne
hæc

hæc oratio ſit hominum aſſentantium noſtræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non ſolum ramos amputare miſeriarum, ſed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortaſſe: ita ſunt ſtirpes altæ ſtultitiæ. ſed relinquetur id ſolum, quod eſt neceſſarium. illud quidem ſic habeto, niſi ſanatus animus ſit, quod ſine philoſophia fieri non poteſt, finem miſeriarum nullum fore. quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos. ſanabimur, ſi uolemus. & progrediar quidem longius: non enim de ægritudine ſolum, quanquam id quidem primum; ſed de omni animi, ut ego poſui, perturbatione, morbo, ut Græci uolunt, explicabo. & primo, ſi placet, Stoicorum more agamus; qui breuiter aſtringere ſolent argumenta: deinde noſtro inſtituto uagabimur. Qui fortis eſt, idem eſt fidens: quoniam confidens mala conſuetudine loquendi in uitio ponitur, ductum uerbum à confidendo, quod laudis eſt. qui autem eſt fidens, is profecto non extimeſcit: diſcrepat enim à timendo, confidere. atq; in quem cadit ægritudo, in eundem timor: quarum enim rerum præſentia ſumus in ægritudine, eaſdem impendentes, & uenientes timemus. ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. ueriſimile eſt igitur, in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demiſſionem. in quemq; ea cadunt, in eundem cadit ut ſeruiat, ut uictum ſe quandoq; eſſe fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem neceſſe eſt timiditatem, & ignauiam. non cadunt autem hæc in uirum fortem: igitur ne ægritudo quidem. at nemo ſapiens, niſi fortis: nõ cadet ergo in

ſapientem ægritudo. præterea neceſſe eſt, qui fortis ſit, eundem eſſe magni animi; qui magni animi, inuictum; qui inuictus, eum humanas res deſpicere, atq; infra ſe poſitas arbitrari. deſpicere autem nemo poteſt eas res, propter quas ægritudine affici poteſt. ex quo efficitur, fortem uirum ægritudine nunquam affici. omnes autem ſapientes fortes: non cadit igitur in ſapientem ægritudo. & quemadmodum oculus conturbatus non eſt probe affectus ad ſuum munus fungendum; & reliquæ partes, totum'ue corpus, à ſtatu cum eſt motum, deeſt officio ſuo, & muneri: ſic conturbatus animus non eſt aptus ad exequendum munus ſuum. munus autem animi eſt, ratione bene uti; & ſapientis animus ita ſemper affectus eſt, ut ratione optime utatur: nunquam eſt igitur perturbatus. at ægritudo perturbatio eſt animi: ſemper igitur ea ſapiens uacabit. ueriſimile etiam illud eſt, qui ſit temperans, quem Græci σώφρονα appellant, eamq; uirtutem σωφροσύνην uocant, quam ſoleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, non nunquam etiam modeſtiam. ſed haud ſcio, an recte ea uirtus frugalitas appellari poſſit. quod anguſtius apud Græcos ualet: qui frugi homines χρησίμους appellant, id eſt tantummodo utiles. at illud eſt latius: omnis enim abſtinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos uſitatum nomen nullum habet, ſed habere poteſt ἀβλάβειαν: nam eſt innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiam uirtutes frugalitas continet. quæ niſi tanta eſſet, & ſi ijs anguſtijs, quibus pleriq; putant, teneretur, nunquam eſſet L. Piſonis cognomen tantopere laudatum. ſed quia nec

qui propter metum præsidium reliquit, quod est ignauiæ; nec qui propter auaritiã clam depositum non reddidit, quod est iniustitiæ; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiæ; frugi appellari solet; eo tres uirtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas complexa est. etsi hoc quidem commune est uirtutum: omnes enim inter se nexæ, & coniugatæ sunt. reliqua igitur, et quarta uirtus ut sit ipsa frugalitas, necesse est: eius enim uidetur esse proprium motus animi appetentis regere, & sedare; semperq; aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. cui contrarium uitium nequitia dicitur. frugalitas, ut opinor, à fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & lusisse putemur, si nil sit) ab eo, quod nequicquam est in tali homine: ex quo idem nihili dicitur. qui sit frugi igitur, uel, si mauis, moderatus, et temperans, eum necesse est esse cõstantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni uacuum; ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiẽte ægritudo. itaq; non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

" Corq; meum penitus turgescit tristibus iris,
" Cum decore, atq; omni me orbatum laude recordor.

num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum non uitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in uitio est. sapientis autem animus semper uacat uitio, nunquam turgescit, nunquam tumet. at iratus animus eiusmodi est: nunquam igitur sapiens

irascitur: nam si irascitur, etiam concupiscit: proprium est enim irati, cupere, à quo læsus uideatur, ei quammaximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam uacat, ægritudine etiam uacabit. etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiam: nō dixi in inuidiam, quæ tum est, cum inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod uerbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

" Florem quisnam liberum inuidit meum?

male latine uidetur. sed præclare Actius: ut enim uidere, sic inuidere florem rectius, quàm flori dicitur. nos consuetudine prohibemur: poeta ius suum tenuit, & dixit audacius. Cadit igitur in eundem, & misereri & inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet: ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaq; dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaq; fortuna, sed ignarum quemadmodum rebus secundis uti conueniret. atqui quemadmodum misericordia ægritudo est ex alterius rebus aduersis, sic inuidentia ægritudo est ex alterius rebus secundis. in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam inuidere. non cadit autem inuidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. quòd si

ægre ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. abest ergo à sapiente ægritudo. hæc sic dicuntur à Stoicis, concluduntur'q; contortius. sed latius aliquanto dicenda sunt, & diffusius. sententijs tamen utendum est eorum potissimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, uirili utuntur ratione, atque sententia. nam Peripatetici familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritatem uel perturbationum, uel morborum animi mihi non sanè probant: omne enim malum, etiam mediocre, magnum est: nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est: sic, si in animo est ista mediocritas, caret sanitate. itaq; præclare nostri, ut alia multa, molestiam, solicitudinem, angorem propter similitudinem corporum ægrorum ægritudinem nominauerunt. hoc propemodum uerbo Græci omnem animi perturbationem appellant: uocant enim πάθος, id est morbum, quicunq; est motus in animo turbidus. nos melius: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. at non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est uoluptas animi elata, & gestiens. ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quanquam ægritudini est finitimus: sed proprie, ut ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo nomen habet non seiunctum à dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est causa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. nam ut medici, causa morbi inuenta, curationem esse inuentam putant: sic nos, causa ægritudinis reperta, medendi fecultatem reperiemus.

est igitur causa omnis in opinione, nec uero ægritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ sunt genere quatuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus uel rationis expers, uel rationem aspernans, uel rationi non obediens; isq; motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nam duæ sunt ex opinione boni: quarum altera, uoluptas gestiens, id est præter modum elata lætitia opinione præsentis magni alicuius boni; altera uel cupiditas recte, uel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio opinati magni boni rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera, uoluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur: ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. nam & metus opinio magni mali impendentis: & ægritudo est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum uideatur esse angi: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, quas in uita hominum stultitia quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus uiribus, atque opibus repugnandum est, si uolumus hoc, quod datum est uitæ, tranquille, placideq; traducere. sed cæteras aliàs. nunc ægritudinem, si possumus, depellamus: id enim sit propositum: quando quidem eam tu uideri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo: tetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione uelis, ut ita dicam, remisq; fugienda. qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à socero Oenomao Rege Hippodamiam raptis nactus

nuptijs. Iouis iste quidem pronepos. tam ne ergo abie=ctus, tamq; fractus?

» Nolite (inquit) hospites adire ad me ilico istic,
» Ne contagio mea bonis, umbra ue obsit:
» Tanta uis sceleris in corpore haeret.

Tu te Thyesta damnabis, orbabisq; luce propter uim sceleris alieni? quid? illum filium solis non'ne patris ipsius luce indignum putas?

» Refugere oculi: corpus macie extabuit:
» Lacrymae peredere humore exangueis genas:
» Situ nidoris barba pedore horrida,
» Atq; intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

haec mala ò stultissime Aeeta ipse tibi addidisti. non erat in ijs, quae tibi casus inuexerat, et quidem inueterato malo, cum tumor animo resedisset. est autem aegritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. sed moeres uidelicet regni desiderio, non filiae: illam enim oderas, et iure fortasse; regno non aequo animo carebas. est autem impudens luctus moerore se conficientis, quòd imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat, usq; eò imperio carere non poterat. Tarquinio uero quid impudentius, qui bellum gereret cum ijs, qui eius non tulerant superbiam? is cum restitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inq; ea urbe senio, & aegritudine esse confectus. hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut aegritudine opprimatur, id est miseria? nam cum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est aegritudo. habet ardorem libido, leuitatem laetitia gestiens, humilitatem metus: sed aegritu=

do maiora quædam, tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem: lacerat, exest animum, planeq; conficit. hanc nisi exuimus sic, ut abijciamus; miseria carere non possumus. at hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem existere, cum quid ita uisum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere uideatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinem esse natura, ut quicũq; intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato, nec opinato malo. est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam: uidentur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur:

» Ego, cum genui, tum moriturum sciui, & ei rei sustuli.
» Præterea ad Troiam cum misi ad defendẽdam Græciã,
» Scibam me in mortiferũ bellum, non in epulas mittere.

hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentum, quæ uenientia longe ante uideris. itaq; apud Euripidem à Theseo dicta laudantur: licet enim, ut sæpe facimus, in latinum illa conuertere.

» Nam, qui hæc audita à docto meminissem uiro,
» Futuras mecum commentabar miserias:
» Aut mortem acerbam, aut exilij mœstam fugam,
» Aut semper aliquam molem meditabar mali:
» Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
» Ne me imparatum cura laceraret repens.

quod autem Theseus à docto uiro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt nunciata morte filij dixisse, sciebam me genuisse mortalem. quæ uox declarat ij

esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improuisa grauiora. itaque quanquam nõ hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. & nimirum hæc est illa præstans, & diuina sapientia; perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit; nihil, antequam euenerit, non euenire posse arbitrari.

» Quamobrem omnes, cum secundæ res sunt maxime,
» Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant:
» Pericla, damna, exilia peregre rediens semper cogitet,
» Aut filij peccatum, aut uxoris mortẽ, aut morbũ filiæ:
» Communia esse hæc, fieri posse: ut ne quid animo sit nouum:
» Quicquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

ergo hoc Terentius à philosophia sumptum cum tam commode dixerit, nos, è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? hic est enim ille uultus semper idem, quem dicitur Xantippe prædicare solita in uiro suo fuisse Socrate; eodem uultu semper se uidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. nec uero ea frons erat, quæ M. Crassi illius ueteris, quem semel ait in omni uita risisse Lucilius; sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus. iure autem erat semper idem uultus, cum mentis, à qua is fingitur, nulla

fieret mutatio. quare accipio equidem à Cyrenaicis hæc arma contra casus, & euentus, quibus eorum aduenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur: simulq; iudico, malum illud opinionis esse, non naturæ: si enim in re essent, cur fierent prouisa leuiora? sed est, iisdem de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam uiderimus; qui censet necesse esse omneis in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, siue illa ante prouisa, & expectata sint, siue inueterauerint: nam neque uetustate minui mala, nec fieri præmeditata leuiora; stultamq; etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cum uenisset: qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum: si uero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam uoluntariam: ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione à cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas uoluptates: parere enim censet animum rationi posse, &, quò illa ducat, sequi. uetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas: à quibus cum cecinit receptui, impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totaq; mente contrectandas uarias uoluptates. quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium sapientis uitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus. Epicurei dicunt suo. sed, quæ dicant, uideamus quo modo negligamus. Principio male reprehendunt præmeditationem rerum fu=

turarum: nihil est enim, quod tam obtundat, eleuetq; ægritudinem, quàm perpetua in omni uita cogitatio, nihil esse quod accidere non possit; quàm meditatio conditionis humanæ, quàm uitæ lex, commentatioq; parendi: quæ non hoc affert, ut semper mœreamus, sed ut nunquam: neque enim qui rerum naturam, qui uitæ uarietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret cum hæc cogitat, sed tum uel maxime sapientiæ fungitur munere: utrunq; enim consequitur, ut & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ fruatur officio, & aduersis casibus triplici consolatione sanetur: primum, quòd posse accidere diu cogitauerit; quæ cogitatio una maxime molestias omnes extenuat, & diluit: deinde, quòd humana ferenda intelligit: postremo, quòd uidet nullum malum esse nisi culpam; culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit præstari, euenerit. nam reuocatio illa quam affert, cum à contuendis nos malis auocat, nulla est: non est enim in nostra potestate, fodicantibus ijs rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, uel obliuio. lacerant, uexant, stimulos admouent, ignes adhibent, respirare non sinunt: & tu obliuisci iubes; quod contra naturam est: quod à natura datum est; auxilium extorques inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies. iubes me bona cogitare, obliuisci malorum. diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quæ essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato: quid iaces? aut quid mœres?

aut cur succumbis, cedisq; fortunæ? quæ peruellere te forsitan potuerit, & pungere, non potuerit certe uires frangere. magna uis est in uirtutibus. eas excita, si forte dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo; quæ te animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit temperantia; quæ est eadem moderatio, à me quidem paulo ante appellata frugalitas, quæ te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. quid est autem nequius, aut turpius effœminato uiro? ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse uidetur in hac causa loci. quæ tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum; cum & alienum appetas, &, qui mortalis natus, conditionem postules immortalium; & grauiter feras te, quod utendum acceperis, reddidisse. prudentiæ uero quid respondebis dicenti uirtute se esse contentam, quo modo ad bene uiuendum, sic & ad beate? quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, & omnia sua complexa nihil quærat aliunde; non intelligo, cur aut uerbis tam uehementer ornanda, aut re tantopere expetenda uideatur. ad hæc bona me si reuocas Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce, obliuiscor etiam malorum, ut iubes; eoq; facilius, quòd ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad uoluptates: quas? corporis credo, aut quæ propter corpus uel recordatione, uel spe cogitentur. nunquid est aliud? recte ne interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, & hoc ille Græculus me audiēte Athenis senex Zeno, istorum acutissimus,

contendere, & magna uoce dicere solebat: eum esse beatum, qui præsentibus uoluptatibus frueretur, confideretq́; se fruiturum aut in omni, aut in magna parte uitæ, dolore non interueniente; aut, si interueniret, si summus foret, futurum breuem; si productior, plus habiturum iucundi, quàm mali: hæc cogitantem fore beatum, præsertim si & ante perceptis bonis contentus esset, nec deos extimesceret. Habes formam Epicuri uitæ beatæ, uerbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. quid ergo? huius ne uitæ propositio, & cogitatio aut Thyestem leuare poterit, aut Aeetam, de quo paulo ante dixi, aut Thelamonem pulsum patria exulantem atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

» Hiccine est Thelamon ille, modo quem gloria ad cœlum extulit,
» Quem spectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua.

quòd si cui, ut ait idem, simul animus cum re concidit, à grauibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his uoluptarijs: quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sanè summum bonum esse non dolere. quanquam id non uocatur uoluptas. sed non necesse est nunc omnia. id ne est, quò traducti luctum leuemus? sit sanè summum malum dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, continuo ne fruitur summo bono? quid tergiuersamur Epicure, nec fatemur eam nos dicere uoluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua uerba, necne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne

» quis me putet fingere) dicis hæc . Nec equidem habeo
» quod intelligam bonum illud detrahens eas uoluptates ,
» quæ sapore percipiuntur ; detrahens eas etiam , quæ au
» ditu , & cantibus ; detrahens eas etiam , quæ ex for=
» mis percipiuntur oculis , suaues motiones , siue quæ aliæ
» uoluptates in toto homine gignuntur quolibet è sensu .
» Nec uero ita dici potest , mentis lætitiam solam esse in
bonis : lætantem enim mentem ita noui spe eorum om=
nium , quæ supra dixi , fore ut natura ijs potiens dolore
careat . atque hæc quidem his uerbis , quiuis ut intelligat
quam uoluptatem norit Epicurus . deinde paulo infra .
» Sæpe quæsiui (inquit) ex ijs, qui appellantur sapientes ,
» quid haberent , quod in bonis relinquerent , si illa detra=
» xissent , nisi uellent uoces inanes fundere : nihil ab his
» potui cognoscere : qui si uirtutes ebullire uolent , &
» sapientias , nihil aliud dicent , nisi eam uiam , qua effi=
» ciantur eæ uoluptates , quas supra dixi . Quæ sequun=
tur , in eadem sententia sunt : totusq; liber , qui est de
summo bono , refertus & sententijs , & uerbis tali=
bus est . ad hanccine igitur uitam Telamonem illum re=
uocabis , ut leues ægritudinem ? & si quem tuorum af=
flictum mœrore uideris , huic acipenserem potius , quàm
aliquem Socraticum libellum dabis ? αὐλῶν hortabere
ut audiat uoces potius , quàm Platonis ? expones ,
quæ spectet florida , & uaria ? fasciculum ad nares
admouebis ? incendes odores ? & sertis redimiri iu=
bebis , & rosa ? si uero aliquid etiam , tum planè lu=
ctum omnem absterseris ? hæc Epicuro confitenda
sunt , aut ea , quæ modo expressa ad uerbum dixi ,
tollenda de libro , uel totus liber potius abijciendus : est

enim confertus uoluptatibus. quærendum igitur, quemadmodum ægritudine priuemus eum, qui ita dicat:

» =Pol mihi fortuna magis nunc defit, quàm genus:
» Nanq; regnũ suppetebat mihi: ut scias quanto è loco,
» Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat.

quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

» Ex opibus summis opis egens Hector tuæ.

huic subuenire debemus: quærit enim auxilium.

» Quid petam præsidi, aut exequar? quo ue nunc auxilio, aut fuga
» Freta sim? arce, et urbe orba sũ: quò accedã? quò applicẽ?
» Cui nec aræ patriæ domi stant; fractæ, & disiectæ iacent:
» Fana flamma deflagrata: tosti alti stant parietes
» Deformati, atq; abiete crispa.

scis, quæ sequantur: & illud in primis.

» O` pater, ò patria, ò Priami domus,
» Septum altisono cardine templum:
» Vidi ego te, astante ope barbarica,
» Tectis cælatis, laqueatis,
» Auro, ebore instructam regifice.

ò poetam egregium: quanquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina, & inopinata esse grauiora. exaggeratis igitur Regis opibus, quæ uidebantur sempiternæ fore, quid adiungit?

» Hæc omnia uidi inflammari,
» Priamo ui uitam euitari,
» Iouis aram sanguine turpari.

præclarum carmen: est enim & rebus, & uerbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem: quo modo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: aliquid prouideamus & cibi. hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia bona dicebas. reuocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret. dicet aliquis: quid? ergo tu Epicurum existimas ista uoluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? ego uero minime: uideo enim ab eo dici multa seuere, multa præclare. itaq;, ut sæpe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat uoluptates eas, quas modo laudauit: ego tamen meminero, quod uideatur ei summum bonum: non enim uerbo solum posuit uoluptatem, sed explanauit quid diceret: saporem inquit, & corporum complexum, & ludos, atq; cantus, & formas eas, quibus oculi iucunde moueantur. num fingo? num mentior? cupio refelli: quid enim laboro, nisi ut ueritas in omni quæstione explicetur? at idem ait non crescere uoluptatem dolore detracto, summamq; uoluptatem nihil dolere. paucis uerbis tria magna peccata: unum, quòd secum ipse pugnat: modo enim, ne suspicari quidẽ se quicquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur uoluptate: nunc autem, summam uoluptatem esse dolore carere. potest ne magis secum ipse pugnare? alterum est peccatum, quòd, cum in natura tria sint; unũ gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere, hic putat

primum,

primum, & tertium idem esse, nec distinguit à non dolendo uoluptatem. tertium peccatum cōmune cum quibusdam, quòd, cum uirtus maxime expetatur, eiusq; adipiscendæ causa philosophia quæsita sit, ille à uirtute summum bonum separauit. at laudat, & sæpe, uirtutem. & quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, uerbis tamen defendebat ærarium. quid uerba audiam, cum facta uideam? Piso ille Frugi semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata consularis ad frumentum accipiendum uenerat. animaduertit Gracchus in concione Pisonem stantem. quærit audiente populo R. qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quàm dissuaserat? nolim, inquit, mea bona Gracche tibi uiritim diuidere liceat: sed si facias, partem petam. parum ne declarauit uir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? lege orationes Gracchi: patronum ærarij esse dices. negat Epicurus iocunde posse uiui, nisi cum uirtute uiuatur: negat ullam in sapientem uim esse fortunæ: tenuem uictum antefert copioso: negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum uoluptate pugnantia. non istam dicit uoluptatem. dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua uirtutis nulla pars insit. age, si uoluptatem nō intelligimus, ne dolorem quidem? nego igitur eius esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere uirtutis. & conquerun tur quidam Epicurei uiri optimi (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurum. ita credo, de honore, aut de dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum uidetur, illi autem in corpo-

re: mihi in uirtute, illi in uoluptate. & illi pugnant: et quidem uicinorum fidem implorant. multi autem sunt, qui statim conuolent. ego sum is, qui dicam me non laborare, actum habiturum quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo uideretur, nulla inter eos concertatio unquam fuit. hi nimis iracunde agunt, praesertim cum ab his non sanè animose defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, neq; apud Censores dicere audeant. sed cum istis aliàs, et eo quidem animo, nullum ut certamen instituam, uerum dicentibus facile cedam. tantum admonebo: si maxime uerum sit, ad corpus omnia referre sapientem; siue, ut honestius dicã, nihil facere, nisi quod expediat; siue omnia referre ad utilitatem suam; quoniam haec plausibilia nõ sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinãt. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum aegritudinem censent existere, si nec opinato quid euenerit. est id quidem magnum, ut supra dixi: etiam Chrysippo ita uideri scio, quod prouisum ante nõ sit, id fieri uehemẽtius. sed nõ sunt in hoc omnia: quãquam hostium repens aduentus magis aliquanto conturbat, q̃ expectatus: & maris subita tempestas, q̃ ante prouisa, terret nauigantes uehementius: et eiusmodi sunt pleraq;. sed cum diligenter nec opinatorum naturã consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita uideri maiora, & quidem ob duas causas: primum, quòd, quanta sint quae accidũt, considerandi spatium non datur: deinde cum uidetur praecaueri potuisse, si prouisum esset; quasi culpa contractum malum aegritudinem acriorem facit. quod ita esset dies declarat: quae procedens ita mi=

tigat, ut iisdem malis manētibus nō modo leniatur ægri tudo, sed in plerisq; tollatur. Carthaginenses multi Romæ seruierunt, Macedones rege Perse capto. uidi etiā in Pelopōneso, cum essem adolescēs, quosdā Corinthios. hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare.

" Hæc omnia uidi.-

sed & iam decantauerant fortasse: eo enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu, & statu, ut eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magisq; me mouerant Corinthi subito aspectæ parietum ruinæ, q̄ ipsos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum uetustatis obduxerat. legimus librum Clitomachi, quem ille euersa Carthagine misit consolandi causa ad captiuos ciues suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in cōmentarium retulisse. cum ita positum esset, uideri fore in ægritudine sapientem patria capta: quæ Carneades contra dixerit, scripta sunt. tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur à philosopho medicina, quanta inueteratæ ne desideratur quidem. nec si aliquot annis post idem ille liber captiuis missus esset, uulneribus mederetur, sed cicatricibus: sensim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quæ sint uisa maiora. quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione ulla, qua solemus uti, cum leuare dolorem mœrentium uolumus? hæc enim ferè tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum uideri. atqui tolerabilius feret incommodum, qui cognouerit, necesse esse homini tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil de-

trahit: tantum modo affert, nihil euenisse, quod non opinandum fuisset. neq; tamen genus id orationis in consolando non ualet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam uim, ut ægritudo ex his omnis oriatur: feriunt enim fortasse grauius, non id efficiunt, ut ea, quæ accidant, maiora uideantur. quia recentia sunt, uidentur, non quia repentina. duplex est igitur ratio ueri reperiendi, non in ijs solum, quæ mala, sed in ijs etiam, quæ bona uidentur. nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quanta sit, quærimus, ut de paupertate non nunquam; cuius onus disputando leuamus, docentes, quàm parua, & quàm pauca sint, quæ natura desideret: aut à disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

» Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

cum enim paupertatis una eademq; sit uis, quidnam dici potest quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse? huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. non enim solum id continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani; sed significat tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant cæteri. de paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. de contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorumq;, qui priuatum ocium negocijs publicis antetulerunt, nominatim uita laudatur: nec siletur illud potentissimi Regis Anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quòd inglorius sit, atq; ignobilis ad supremum diem peruen=

turus. similiter cõmemorandis exemplis, orbitates quoq; liberorum prædicantur; eorumq́;, qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio cæterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quàm quanta sint existimata, uideantur. ita fit sensim cogitantibus, ut, quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat,

» = ego cum genui :-

& Theseus,

» Futuras mecum commentabar miserias:

& Anaxagoras, sciebam me genuisse mortalem: hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione uulgi esse extimescendas. & mihi quidem uidetur idem ferè accidere ijs, qui ante meditantur, quod ijs, quibus medetur dies: nisi quòd ratio quædam sanat illos, hoc ipsa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut uitam beatam possit euertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato plaga maior sit, nõ, ut illi putant, ut, cum duobus pares casus euenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec opinatus casus euenerit. itaq; dicuntur non nulli in mœrore, cum de hac cõmuni omnium conditione audissent, ea lege nos esse natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali, grauius etiam tulisse. quocirca Carneades, ut uideo nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat laudantem Euripideum carmen illud,

» Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,
» Morbusq́;. multi sunt humandi liberi,

» Rursum creandi : morsq́; est finis omnibus,
» Quæ generi humano angorem nequicquam afferunt.
» Reddenda est terræ terra : tum uita omnibus
» Metenda, ut fruges . sic iubet necessitas.

negabat genus hoc orationis quicquam omnino ad leuandam ægritudinem pertinere : id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidissemus. nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad maliuolos cõsolandos esse accommodatam. mihi uero longe uidetur secus. nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ quasi cum deo pugnare cohibet, admonetq́; esse hominem; quæ cogitatio magnopere luctum leuat : & enumeratio exemplorum non, ut animum maleuolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod uideat multos moderate, et tranquille tulisse : omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruũt, nec cohærere possunt propter magnitudinem ægritudinis . ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύσιν, id est solutionem totius hominis, appellatã putat. quæ tota poterat euelli explicata, ut principio dixi, causa ægritudinis : est enim nulla alia, nisi opinio, & iudiciũ magni præsentis, atq; urgentis mali. itaq; & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni : et acta ætas honeste, ac splendide tantam affert cõsolationem, ut eos, qui ita uixerint, aut non attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. sed ad hanc opinionem mali cum illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse, ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit; tum deniq; efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa uaria,

& detestabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœminum, capitis percussiones. hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus,

» Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum Regem in luctu capillum sibi euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. sed hæc omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. itaq; & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quod is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. at quàm rhetorice? quàm copiose? quas sententias colligit? quæ uerba contorquet? ut licere quiduis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omneis bonos interitu suorum quamgrauissime mœrere oportere. ex hoc euenit, ut in animi doloribus alij solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

» Qui miser in campis mœrens errabat Aleis

» Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternum credo in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, et rabiem fingi in canem esse conuersam. sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix.

» Cupido cepit miseram nunc me, proloqui

» Cœlo atq; terræ Medeæ miserias.

hæc omnia recta, uera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeq; declaratur hoc quasi officij iudicio fieri, quòd si qui forte, cum in luctu esse uellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, reuocant se rursus ad mœstitiam, peccatiq; se insimulant, quòd

dolere intermiserint. pueros uero matres, & magistri castigare etiam solent, nec uerbis solum, sed etiam uerberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab ijs factum est, aut dictum: plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cum est cõsecuta, intellectumq; est nihil profici mœrendo, non'ne declarat fuisse totum illud uoluntarium? quid ille Terentianus ipse se puniens, id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

» Decreui tantisper me minus iniuriæ
» Chremes meo gnato facere, dum fiam miser.

hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quicquam decernit inuitus?

» Malo quidem me quouis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. uides ergo opinionis esse, nõ naturæ malũ. quid, quod res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerũ quotidianæ neces, interitusq; multorũ sedationẽ mœrendi afferunt: apud quẽ ita dicitur;

» Nanq; nimis multos, atq; omni luce, cadentes
» Cernimus: ut nemo possit mœrore uacare.
» Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos
» Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

ergo in potestate est abijcere dolorem, cum uelis, tempori seruiẽtem. an est ullum tempus, quoniã quidem res in nostra potestate est, cui nõ ponendæ curæ ægritudinis causa seruiamus? cõstabat, eos, qui cõcidentem uulneribus Cn. Pompeium uidissent, cum in illo ipso acerbissimo, miserrimoq; spectaculo sibi timerent, quod se classe hostiũ circunfusos uiderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga; posteaquam Tyrum uenissent, tum afflictari, lamentariq; cœpisse.

timor igitur ab ijs ægritudinem potuit repellere, ratio ac ſapientia uera non poterit? quid eſt autem, quod plus ualeat ad ponendũ dolorem, quàm cum eſt intelle- ctum nihil profici, & fruſtra eſſe ſuſceptum? ſi igitur deponi poteſt, etiam non ſuſcipi poteſt. uoluntate igitur, & iudicio ſuſcipi ægritudinem confitendum eſt. idq; in- dicatur eorũ patientia, qui cum multa ſint ſæpe perpeſſi, facilius ferunt quicquid accidit, obduruiſſeq; ſeſe contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem;

» Si mihi nunc triſtis primum illuxiſſet dies,
» Nec tam erumnoſo nauigauiſſem ſalo,
» Eſſet dolendi cauſa, ut iniecto equulei
» Freno repente tactu exagitantur nouo.
» Sed iam ſubiectus miſerijs obtorpui.

defatigatio igitur miſeriarum ægritudines cum faciat leuiores; intelligi neceſſe eſt, non rem ipſam cauſam atq; fontem eſſe mœroris. philoſophi ſummi, nec dum tamen ſapientiam conſecuti, non ne intelligunt in ſummo ſe ma lo eſſe? ſunt enim inſipientes; neq; inſipientia ullum ma ius malum eſt: neq; tamen lugent. quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum eſſe, & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre, quòd ſapiens non ſis. quod idem affingimus huic ægritudini: in qua luctus ineſt: quæ omnium maxima eſt. itaq; Ariſtoteles ueteres philoſophos accuſans, qui exiſtimauiſ- ſent philoſophiam ſuis ingenijs eſſe perfectam; ait eos aut ſtultiſſimos, aut glorioſiſſimos fuiſſe; ſed ſe uidere, quòd paucis annis magna acceſſio facta eſſet, breui tem pore philoſophiã planè abſolutam fore. Theophraſtus autem moriens accuſaſſe naturã dicitur, quòd ceruis, &

cornicibus uitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam uitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum uita erudiretur. querebatur igitur se tum, cum illa uidere cœpisset, extingui. quid? ex cæteris philosophis non ne optimus, & grauissimus quisq; confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atq; etiam esse discenda? neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur: nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. quid, qui non putant lugendum uiris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem, qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filijs; qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio; quales reliqui, quos in consolatione collegimus. quid hos aliud placauit, nisi quòd luctum, & mœrorem esse non putabant uiri? ergo id, quod alij rectum opinantes ægritudini se solent dedere, ij turpe putantes ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contra dicuntur hæc. quis tam demens, ut sua uoluntate mœreat? natura affert dolorem. cui quidem Crantor, inquiunt, uester cedendum putat: premit enim, atq; instat, nec resisti potest. itaq; Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo, fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur,

" Nec uero tanta præditus sapientia
" Quisquam est, qui aliorum erumnam dictis alleuans,
" Non idem, cum fortuna mutata impetum

" Conuertat, clade ut subita frangatur sua,
" Vt illa ad alios dicta & præcepta excidant.

hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia, ut nos quoque idem ab alijs requiramus? sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primum illa opinio mali, quo uiso atque persuaso ægritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam: existimant enim dijs immortalibus se facilius satisfacturos, si eorum plaga perculsi, afflictos se & stratos esse fateantur. sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non uident: laudant enim eos, qui æquo animo moriatur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant uituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat, quàm se. præclarum illud est, &, si quæris, rectum quoq;, & uerum, ut eos, qui nobis charissimi esse debeant, æque ac nosmet ipsos amemus: ut uero plus, fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quàm se amet, ego illum plus, quàm me. perturbatio uitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur. sed de hoc aliàs. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram, ne illos plus, quàm ipsi uelint, si sentiant, plus certe quàm nosmet ipsos diligamus. nam quod aiunt plerosque consolationibus nihil leuari, adiunguntq; consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna converte-

rit, utrunque dissoluitur: sunt enim ista non naturæ uitia, sed culpæ. stultitiam autem accusare quamuis copiose licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut alijs auctores ipsi fuerunt, non sunt uitiosiores, quàm ferè plerique, qni auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt: est enim proprium stultitiæ aliorum uitia cernere, obliuisci suorum. sed nimirum hoc maximum est experimentum, cum constet ægritudiuem uetustate tolli, hanc uim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam si eadem res est, & idem est homo: qui potest quicquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quicquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. hic mihi afferunt mediocritates. quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum. sin opinabiles, opinio tota tollatur. satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem mali præsentis; in qua opinione illud insit, ut ægritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc diffinitionem à Zenone recte, ut illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem uerbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse uelit, quod paulo ante acciderit; sed quàm diu in illo opinato malo uis quædam insit, & uigeat, & habeat quandam uiriditatem, tam diu appelletur recens: ut Arthemisia illa Mausoli Cariæ Regis uxor: quæ nobile illud Halicarnasi fecit sepulcrum, quàm diu uixit, uixit in luctu, eodemq; etiam confecta centabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ

tum denique non appellabatur recens, cum uetustate exaruit. hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quamplurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt, qui unum officium consolantis putent, malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, ut Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illã opinionem mœrenti, si se officio fungi putet iusto, atq; debito. sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt: alius enim alio modo mouetur; ut fere nos omnia in consolationem unam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quàm in corporum: ut Prometheus ille Aeschyli: cui cum dictum esset,

" Atqui Prometheu te hoc tenere existimo,
" Mederi posse rationem iracundiæ;

respondet,

" Si quidem qui tempestiuam medicinam admouens,
" Non adgrauescens uulnus illidat manus.

erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum paruum: altera & de communi conditione uitæ, & propriæ, si quid sit de ipsius, qui mœreat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustra confici mœrore, cum intelligas nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget. nihil

enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi uidetur uidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quòd esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quicquam inter Alcibiadem summo loco natum, & quemuis baiulum interesse; cum se Alcibiades afflictaret, lacrymansq; Socrati supplex esset, ut sibi uirtutem traderet, turpitudinemq; depelleret: quid dicemus Cleanthe? num in illa re, quae aegritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? quid illa Lyconis, qualia sunt? qui aegritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunae, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis uitijsq; constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est; quanquam & usitata est, & saepe prodest: Non tibi hoc soli. prodest haec quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus: sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisq; eorum, qui sapienter tulerunt; non quo quisq; incommodo affectus sit, praedicandum est. Chrysippi ratio ad ueritatem firmissima est, ad tempus aegritudinis difficilis. magnum opus est probare moerenti, illum suo iudicio, & quòd se ita putet oportere facere, moerere. nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiae natu=

ram, ad personam accommodamus: sic in ægritudine lenienda: nam quam quisq; curationem recipere possit, uidendum est. sed nescio quo pacto ab eo, quod erat à te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum uideri nullum potest, quod uacet turpitudine; aut ita paruum malum, ut id obruatur sapientia, uixq; appareat; qui nihil opinione affingat, assumatq; ad ægritudinem; nec id putet esse rectum, se q̃ maxime excruciari, luctuq; confici; quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihĩ quidem uidetur, cum hoc ipsum proprie non quæreretur hoc tempore, ne quidem ullum esse malum, nisi quod idem dici turpe posset; tamen ut uideremus, quicquid in ægritudine mali, id non naturale esse, sed uoluntario iudicio, & opinionis errore contractum. tractatum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum, ut eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitraremur. sunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de uita inhonorata, & ingloria dici soleant. separatim autem certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt: opus enim quærunt, quanquam planè disputationis sunt, delectationis. & tamen ut medici toto corpore curando minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum uniuersam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid

extitit: & si singularum rerum sunt propriæ consolationes: de quibus audies tu quidem, cum uoles. sed ad eundem fontem reuertendum est, ægritudinem omnem procul abesse à sapiente, ꝙ inanis sit, ꝙ frustra suscipiatur, ꝙ nō natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadā inuitatione ad dolendum, cum id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est uoluntarium, ægritudo erit sublata illa mœrens, morsus tamen, et contractiunculæ quædam animi relinquentur. hanc dicant sanè naturalem, dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum, quod cū sapientia esse, atq;, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. atqui stirpes sunt ægritudinis, q̃ multæ, q̃ amaræ, quæ ipso trunco euerso, omnes elidendæ sunt, &, si necesse erit, singulis disputationibus: superest enim nobis hoc, cuicuimodi est, ocium. sed ratio una omnium est ægritudinum, plura nomina: nā & inuidere ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, & misereri, angi, lugere, mœrere, erumna affici, lamentari, solicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. hæc omnia diffiniunt Stoici: eaq; uerba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, ut uidentur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi, persequendæ, & omnes elidendæ, ne ulla unquam possit existere. magnum opus, & difficile. quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos modo curationem eius recipiamus. Verum quidem hæc hactenus. cætera, quotiescunque uoletis, & hoc loco, & alijs parata uobis erunt.

M.T.C.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER QVARTVS, DE RELIQVIS ANIMI PERTVRBATIONIBVS.

C Vm multis locis nostrorum hominum ingenia, uirtutesq; Brute soleo mirari, tum maxime ijs in studijs, quæ sero admodum expetita, in hãc ciuitatem è Græcia transtulerunt. nam cum à primo urbis ortu, regijs institutis, partim etiam legibus auspicia, cerimoniæ, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditumq; descriptio, tota res militaris diuinitus esset cõstituta, tum progressio admirabilis, incredibilisq; cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio Rep. liberata. nec uero hic locus est, ut de moribus institutisq; maiorum, et disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur. alijs hæc locis satis accurate à nobis dicta sunt, maximeq; in ijs sex libris, quos de Rep. conscripsimus: hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrunt, cur ea quoq; accersita aliunde, neq; solum expetita, sed etiam conseruata, & culta uideantur. erat enim illis penè in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus ijsdem, quibus L. Brutus patriam liberauit præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe, lateq; flueret,

permanauisse mihi uidetur in hanc ciuitatem: idq; cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiam uestigijs indicatur: quis est enim, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentissimis, & maximis urbibus ea, quæ magna dicta est, in hisq; primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas uoces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem Numam quoq; Regem Pythagoreum à posterioribus existimatum. nam cum Pythagoræ disciplinam, & instituta cognoscerent, Regisq; eius æquitatem, & sapientiam à maioribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent propter uetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. & de coniectura quidem hactenus. uestigia autem Pythagoreorum, quanquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quædam occultius tradere, & mentes suas à cogitationum intentione cantu, fidibusq; ad tranquillitatem traducere; grauissimus auctor in originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum uirorum laudes, atq; uirtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos uocum sonis, & carmina. quanquam id quidem etiam XII tabulæ declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. nec uero illud non eruditorum temporum argumentum est, quòd deorum pul=

uinaribus, & epulis magistratuum fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinæ. mihi quidem etiam Appij Cæci carmen, quod ualde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum uidetur. multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse uideamur. sed ut ad propositum redeat oratio: quàm breui tempore quot, & quanti poetæ, qui autem oratores extiterunt? facile ut appareat nostros omnia consequi potuisse, simul ut uelle cœpissent. sed de cæteris studijs alio loco & dicemus, si usus fuerit, & sæpe diximus. sapientiæ studium uetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio quos appellare possim nominatim. quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem uideo ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos. qui cum Reip. nullam unquam partem attigissent, essentq; eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius; nunquam profecto scholis essent excitati, neq; ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia doctrinæ. qui cum cætera literis mandarent, alij ius ciuile, alij orationes suas, alij monumenta maiorum; hanc amplissimam omnium artium bene uiuendi disciplinam uita magis, quàm literis persecuti sunt. itaq; illius ueræ, elegantisq; philosophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controuersias disceptarent; nulla ferè sunt, aut pauca admodum latina monumenta, siue propter magnitudinem re=

rum, occupationemq; omnium, siue etiam, quòd imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim illis silentibus C. Amafanius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, siue quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd inuitabatur illecebris blandis uoluptatis, siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. post Amafanium autem multi eiusdem æmuli rationis multa cum scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodq; maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facile ediscantur, & ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinæ putant. sed defendat quidem quod quisq; sentit: sunt enim iudicia libera. nos institutum tenebimus: nullisq; unius disciplinæ legibus astricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaq; re maxime probabile, semper requiremus. quod cum sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiose egimus: itaq; expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur: ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus, sic acta res est. M. Dicat, si quis uult, de qua re disputare uelit. A. Non mihi uidetur omni animi perturbatione posse sapiens uacare. M. Aegritudine quidem hesterna disputatione uidebatur: nisi forte temporis causa assentiebare. A. Minime uero: nam mihi egregie probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus nó arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. quid enim? metus ne conturbet? at earum rerum est absen-

tium metus, quarum præsentium est ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Vtrum igitur mauis? statim ne nos uela facere, an quasi è portu egredientes paululum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo. M. Quia Chrysippus et Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, & diffiniendi prætermittunt. quærebam igitur, utrum panderem uela orationis statim, an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo uero: erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroq; perfectius. M. Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem. tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quàm dicuntur à Græcis. M. Enitar quidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam, quæ Græci πάθη uocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos; in his explicandis ueterem illam equidem Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes diuidunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam, quietamq; constantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq; rationi.

ſit igitur hic fons. utamur tamen in his perturbationibus deſcribendis Stoicorum diffinitionibus, & partitionibus: qui mihi uidentur in hac quæſtione uerſari acutiſſime. Eſt igitur Zenonis hæc diffinitio, ut perturbatio ſit, quod πάθος ille dicit, auerſa à recta ratione contra naturam animi commotio. quidam breuius, perturbationem eſſe appetitum uehementiorem dicunt: ſed uehementiorem eum uolunt eſſe, qui longius diſceſſerit à naturæ conſtantia. partes autem perturbationum uolunt ex duobus opinatis bonis naſci, & ex duobus opinatis malis: ita eſſe quattuor. ex bonis libidinem, & lætitiam; ut ſit lætitia præſentium bonorum, libido futurorum: ex malis metum & ægritudinem naſci cenſent, metum futuris, ægritudinem præſentibus: quæ enim uenientia metuuntur, eadem efficiunt ægritudinem inſtantia. lætitia autem, & libido in bonorum opinione uerſantur, cum libido ad id, quod uidetur bonum, illecta, & inflammata rapiatur, lætitia, ut adepta iam aliquid concupitum, efferatur, & geſtiat: natura enim omnes ea, quæ bona uidentur, ſequuntur, fugiuntq; contraria. quamobrem ſimul obiecta ſpecies cuiuſpiam eſt, quod bonum uideatur; ad id adipiſcendum impellit ipſa natura. id cum conſtanter prudenterq; fit, eiuſmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus uoluntatem. eam illi putant in ſolo eſſe ſapiente: quam ſic diffiniunt. uoluntas eſt, quæ quid cum ratione deſiderat: quæ autem aduerſa ratione incitata eſt uehementius, ea libido eſt, uel cupiditas effrenata, quæ in omnibus ſtultis inuenitur. itemq;, cum ita mouemur, ut in bono ſimus aliquo, duplici-

ter id contingit. nam cum ratione animus mouetur placide, atq; constanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter, & effuse animus exultat, tum illa lætitia gestiens, uel nimia dici potest: quam ita diffiniunt, sine ratione animi elationem. quomodoq; bona natura appetimus, sic à malis natura declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet, cautio appelletur, eaq; intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atq; fracta, nominetur metus. est igitur metus rationi aduersa cautio. præsentis autem mali sapientis affectio nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosq; demittunt, & contrahunt rationi non obtemperantes. itaq; hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi aduersante ratione contractio. sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ: quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. itaq; eas diffiniunt pressius, ut intelligatur non modo quàm uitiosæ, sed etiam quàm in nostra sint potestate. est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis: in quo demitti contrahiq; animo rectum esse uideatur. Lætitia opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse uideatur. Metus opinio impendentis mali, quod intolerabile esse uideatur. Libido opinio uenturi boni, quod sit ex usu iam præsens esse, atq; adesse. sed quæ iudicia, quasq; opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, uerum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi, et

fugam, lætitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. opinionem autem, quam in omnes diffinitiones superiores inclusimus, uolunt esse imbecillam assensionem. sed in singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subijciuntur. ut ægritudini inuidentia (utendum est enim docendi causa uerbo minus usitato, quoniam inuidia non in eo, qui inuidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, erumna, dolor, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. sub Metum autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuolentia lætans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cætera eiusmodi. hæc autem diffiniunt hoc modo. Inuidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. nam si quis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, non recte dicitur inuidere: ut si Hectori Agamemnon. qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in uitio nomen hoc sit. nam & imitatio uirtutis æmulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis: et est æmulatio ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam uolo, ægritudo ex eo, quod alter quoq; potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. Misericordia est

ægritudo ex miseria alterius iniuria laborantis: nemo enim parricidæ aut proditoris supplicio misericordia commouetur. Angor est ægritudo premens. Luctus ægritudo ex eius, qui charus fuerit, interitu acerbo. Mœror ægritudo flebilis. Erumna ægritudo laboriosa. Dolor ægritudo crucians. Lamentatio ægritudo cum eiulatu. Solicitudo ægritudo cum cogitatione. Molestia ægritudo permanens. Afflictatio ægritudo cum uexatione corporis. Desperatio ægritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub metu, ea sic diffiniunt: Pigritiam metum consequentis laboris: Terrorem metum concutientem; ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem metum mali appropinquantis: Pauorem metum mentem loco mouentem; ex quo illud Ennij,

" Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Exanimationem metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: Conturbationem metum excutientem cogitata: Formidinem metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describũt, ut Maleuolentia sit uoluptas ex malo alterius sine emolumento suo, Delectatio uoluptas suauitate auditus animum deliniens. et qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, et odorationum, & saporum: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ uoluptates. Iactatio est uoluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, ut Ira sit libido puniendi eius, qui uideatur læsisse

Excandeſcentia autem ſit ira naſcens, & modo exiſtens: quæ θύμωσις græce dicitur: Odium ira inueterata: Inimicitia ira ulciſcendi tempus obſeruans: Diſcordia ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia libido inexplebilis: Deſiderium libido eius, qui non dum adſit, uidendi. diſtinguunt illud etiam, ut ſit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibuſdam; quæ κατηγορήματα dialectici appellant: ut habere diuitias, capere honores. Indigentia rerum ipſarum eſt, ut honorum, ut pecuniæ. omnium autem pertubationum fontem eſſe dicunt intemperantiam: quæ eſt à tota mente, & à recta ratione defectio, ſic auerſa à præſcriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia ſedat appetitiones, & efficit, ut hæ rectæ rationi pareant; conſeruatq; conſiderata iudicia mentis: ſic huic inimica intemperantia omnem animi ſtatum inflammat, conturbat, incitat. itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. quemadmodum cum ſanguis corruptus eſt, aut pituita redundat, aut bilis in corpore, morbi, ægrotationesq; naſcuntur: ſic prauarum opinionum conturbatio, & ipſarum inter ſe repugnantia ſanitate animum ſpoliat, morbisq; perturbat. ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur; quæ uocant illi νοσήματα; eaq;, quæ ſunt eis morbis contraria; quæ habent ad res certas uitioſam offenſionem, atque faſtidium; deinde ægrotationes, quæ appellantur à Stoicis ἀῤῥωστήματα; hisq; item oppoſitæ contrariæ offenſiones. hoc loco nimium operæ conſumitur à Stoicis, ma-

ximè à Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minime necessaria prætermissa, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter & turbide, in motu esse semper. cum autem hic feruor, concitatioq; animi inueterauit, & tanquam in uenis, medullisq; insederit; tum existit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusq; contrariæ. hæc, quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re uero copulata sunt, eaq; oriuntur ex libidine, & lætitia. nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem; permanat in uenas, & inhæret in uisceribus illud malum, existitq; morbus, & ægrotatio: quæ auelli inueterata non possunt: eiq; morbo nomen est auaritia. similiterq; cæteri morbi: ut gloriæ cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam, quæ græce φιλογυνεία dicitur, cæteriq; similiter morbi ægrotationesq; nascuntur. quæ autem his sunt contraria, ea nasci putantur à metu, ut odium mulierum, quale in μισογυνεία est, ut in hominum uniuersum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur; ut inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. definiunt autem animi ægrotationem, opinionem uehementem de re non expetenda, tanquam ualde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem uehementem de re non fugienda, inhæren=

tem, & penitus insitam, tanquam fugienda. hæc autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, liguritio, uinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. est autem auaritia opinatio uehemens de pecunia, quasi ualde expetenda sit, inhærens & penitus insita. similisq; est eiusdem generis diffinitio reliquarum. Offensionum autem diffinitiones sunt eiusmodi, ut inhospitalitas sit opinio uehemens ualde fugiendum esse hospitem, eaq; inhærens & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, & ut Timonis generis humani. Atq; ut ad ualetudinis similitudinem ueniam, eáq; collatione utamur aliquando, sed parcius quàm solent Stoici: ut sunt alij ad alios morbos procliuiores: itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, non quia iam sint, sed quia sæpe sint: alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas, unde anxij, in alijs iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estq; aliud iracundum esse, aliud iratum, ut differt anxietas ab angore: neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando; neque anxij, semper anguntur: ut inter ebrietatem & ebriositatem interest: aliudq; est esse amatorem, aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nam pertinent ad omnes perturbationes. in multis etiam uitijs apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes sunt, non quia semper feruntur. hæc igitur procliuitas ad suum quodq; genus à similitudi-

ne corporis ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. ſed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona ſunt aptiores, facilitas nominetur; in malis procliuitas, ut ſignificet lapſionem; in neutris habeat ſuperius nomen. quo modo autem in corpore morbus, ægrotatio, & uitium, ſic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Aegrotationem morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter ſe diſſident. ex quo prauitas membrorum, diſtortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius ualetudinis corporis conquaſſatione, & perturbatione gignuntur, uitium autem integra ualetudine ipſum ex ſe cernitur. ſed in animo tantum modo cogitatione poſſumus morbum ab ægrotatione ſeiungere. uitioſitas autem eſt habitus, aut affectio in tota uita inconſtans, & à ſe ipſa diſſentiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio, in altera inconſtantia, & repugnantia: non enim omne uitium partes habet diſſentientes; ut eorum, qui non longe à ſapientia abſunt, affectio eſt illa quidem diſcrepans à ſe ipſa, dum eſt inſipiens, ſed non diſtorta, nec praua. morbi autem & ægrotationes partes ſunt uitioſitatis: ſed perturbationes ſint ne eiuſdem partes, quæſtio eſt: uitia enim affectiones ſunt manentes, perturbationes autem mouentes, ut non poſſint affectionum manentium partes eſſe. atque ut in malis attingit animi naturam corporis ſimilitudo, ſic & in bonis: ſunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, uires, ualetudo, firmitas, uelocitas: ſunt item in animo. corporis temperatio, cum ea congru-

unt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, cum eius iudicia, opinionesq; concordant. eaq; est animi uirtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam, sed, siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum perturbatio mentis aufertur. & ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate; eaque dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumq; æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. itemq; uiribus corporis, & neruis, & efficacitati similes, similibusq; uerbis, animi uires nominantur. uelocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tempore percursionem. illud animorum corporumq; dissimile est, quod animi ualentes morbo tentari non possunt, corpora possunt. sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt: itaq; in hominibus solum existunt: nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. inter acutos autem, & hebetes interest, quod ingeniosi, ut æs Corinthium in eruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocius, hebetes non item. nec uero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit: non enim mul=

ta efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoq; habent primam speciem, ut misericordia, ægritudo, metus. ægrotationes autem & morbi animorum difficilius euelli posse putantur, quàm summa illa uitia, quæ uirtutibus sunt contraria: morbis enim manentibus, uitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm illa tolluntur. habes ea, quæ de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quæ logica appellant, quia disseruntur subtilius. è quibus quoniam tanquam è scrupulosis cotibus enauigauit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus aliàs: nunc uela, quæ modo dicebas, expectamus, & cursum. M. Quando & alijs locis de uirtute diximus, & sæpe dicendum erit (pleræq; enim quæstiones, quæ ad uitam, moresq; pertinens, à uirtutis fonte ducuntur) quando igitur uirtus est affectio animi, constans, conueniensq;, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiscuntur honestæ uoluntates, sententiæ, actiones, omnisq; recta ratio: quanquam ipsa uirtus breuissime recta ratio dici potest. huius igitur uirtutis contraria est uitiositas: sic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam Græci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiusdam uitij nomen est, uitiositas omnium. ex qua cogitantur perturbationes: quæ sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum, concitatiq; motus, auersi à ratione, & inimicissimi mentis, uitæq; tranquillæ: important enim ægritudines anxias, atque

acerbas, animosq; affligunt, & debilitant metu. ijdem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi à temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. quæ si quando adepta est id, quod ei fuerit concupitum, tum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod agat; ut ille, qui uoluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitratur. eorum igitur malorum in una uirtute posita sanatio est. quid autem est non miserius solum, sed fœdius etiam, & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, debilitatusq; iacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusq; pendet animi. quam uim significantes mali, poetæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animiq; impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est: omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione, semper aliquis alijs dolor, alijs terror impendet. atq; ut hæ tabificæ mentis perturbationes sunt; ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est lætitia gestiens, non multum differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, aliàs modestum, & temperantem, aliàs constantem, continentemq; dicimus. non nunquam hæc eadem uocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre uolumus. quòd nisi eo nomine uirtutes continerentur, nunquam illud ita peruulgatum esset, ut iam prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter,

biliter, nimisq́; magnifice dicere uidentur. ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibiq́; ipse placatus, ut neq; tabescat molestijs, neq; frangatur timore, nec sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat; is est sapiens, quem quærimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animũ, aut nimis lætabile ad efferendum uideri potest: quid enim uideatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusq́; mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua uitæ breuitate magnum sapienti uideri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atq; idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper uideat sedem sibi, ac locum sine molestia, atq; angore uiuendi, ut quemcunq; casum fortuna inuexerit, hunc apte & quiete ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum uacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem uacuus animus perfecte atq; absolute beatos efficit: idemq́; concitatus, & abstractus ab integra, certaq́; ratione, non constantiam solum amittit, uerum etiam sanitatem. quocirca mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. modum tu adhibes uitio? an uitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porrò malum, quo aut op=

pressus iaceas, aut, ne opprimare, mente uix constes? eaq; omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur. ægre tulisse P. Rutilium fratris repulsam Consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse modum uidetur, quippe qui ob eam causam à uita recesserit. moderatius igitur ferre debuit. quid, si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo noua, sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, quæ non sustineretur. qui modum igitur uitio quærit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se è Leucade præcipitauerit, sustinere se, cum uelit: ut enim id non potest, sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco uult, insistere omnino: quæq; crescentia perniciosa sunt, eadem sunt uitiosa nascentia. ægritudo autem cæteræq; perturbationes amplificatæ certe pestiferæ sunt: igitur etiam susceptæ continuo in magna pestis parte uersantur: etenim ipsæ se impellunt, ubi semel à ratione discessum est; ipsaq; sibi imbecillitas indulget, in altumq; prouehitur imprudens, nec reperit locum consistendi. quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim uitijs mo

dum apponit, is partem suscipit uitiorum. quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataq; semel in procliue labuntur, sustineriq; nullo modo possunt. Quid, quòd iidem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter à natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis uerbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis esse dicunt, multoq; & in hostem, & in improbum ciuem uehementiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: prælium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc nullam habent uim, nisi ira excanduit fortitudo. nec uero de bellatoribus solum disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ. oratorem deniq; non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ. quæ etiam si non adsit, tamen uerbis atq; motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. uirum deniq; uideri negant, qui irasci nesciat. eamq;, quam lenitatem nos dicimus, uitioso lentitudinis nomine appellant. nec uero solum hanc libidinem laudant (est enim ira, ut modo diffiniui, ulciscendi libido) sed illud ipsum genus uel libidinis, uel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt à natura datum: nihil enim quenquam, nisi quod libeat, præclare facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quòd somnum capere non posset; quærentibusq; respondebat, Milciadis trophæis se è somno suscitari. cui non sunt auditæ Demosthenis uigi=

liæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum anteluca=na uictus esset industria. philosophiæ deniq; ipsius principes nunquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus: ubi enim quid esset, quod disci posset, eò ueniendum iudicauerunt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ipsam ægritudinem, quam nos ut tetram, & immanem beluam fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate à natura dicunt constitutam, ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominijs affici se in delicto dolerent: impunitas enim peccatorum data uidetur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quo est illud è uita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius, heu me miserum, dixisset; tum seuerus pater,

" Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile; cum aut se non idem uideat consecutum, quod alium; aut alium idem, quod se: metum uero si quis sustulisset, omnem uitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, ut resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment. quæ cum expo=

nunt, nihil ne tibi uidentur, an aliquid dicere? A. Mihi uero dicere aliquid: itaq; expecto, quid ad ista. M. Reperiam fortasse: sed illud ante. uides ne, quanta fuerit apud Academicos uerecundia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur à Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod uerisimillimum uideatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, è qua possit attingi aliquid uerisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit auersa ratione contra naturam animi commotio; uel breuius, ut perturbatio sit appetitus uehementior: uehementior autem intelligatur is, qui procul absit à naturæ constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atqui hæc pleraq; sunt prudenter, acutéq; disserentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesq; uirtutum. an uero uir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? gladiatorum id quidem. quanquam in eis ipsis uidemus sæpe constantiam. colloquuntur, congrediuntur, aliquid postulant, ut magis placati, quàm irati esse uideantur. sed in illo genere sit sanè Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius.

» Occidam illum equidem, et uincam, si id quæritis, inquit.
» Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
» Quàm gladium in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.
» Odi hominem: iratus pugno: nec longius quicquam
» Vobis, quàm dextræ gladium dum accommodet alter:
» Vsq; adeo studio, atq; odio illius, efferor ira.

at sine hæc gladiatoria iracundia uidemus progredien tem apud Homerũ Aiacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore. cuius, ut arma sumpsit, ingressio lætitiam attulit socijs, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem prouocasse ad pugnam pœniteret. atq; hi collocuti inter se, priusquam manum consererent, leniter & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde, rabiosé'ue fecerunt. ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, uel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Alienum Pelignum scuto protexit, gladiumq; hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem inuaserit: uideo enim utrunq; comminus ictu cecidisse contrario. quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in cœlum ista ipsa, quam uos iracundiam esse uultis, sustulit fortitudo, iratum ne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? an etiam Theseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? uide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitq; iracundia tota leuitatis. neq; enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est. contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. hæc cum

constituta sint iudicio, atq; sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte quæ uehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. mihi uero ne Scipio quidem ille Pontifex maximus, qui hoc Stoicorum uerum esse declarauit, nunquam iratum esse sapientem; iratus uidetur fuisse Ti. Graccho, tum, cum Consulem languentem reliquit, atq; ipse priuatus, ut si Consul esset, qui Remp. saluam esse uellet, se sequi iussit. nescio, ecquid ipsi nos fortiter in Rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati non fecimus. an est quicquam similius insaniæ, quàm ira? quàm bene Ennius initium dixit insaniæ. color, uox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atq; factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemq́; perduxit. non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. satis est instructa, armata, parata per sese. nam isto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quòd & insani, & ebrij multa faciunt sæpe uehementius.

» Semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:
» Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinātibus,
» Sūmam rem perfecit manus, prœliū cū restituit insaniēs.

dicamus igitur utilem insaniam. tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere. fortitudo est igitur animi affectio legi summæ in perpetendis rebus obtemperans; uel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ uidentur, subeundis, & repellendis; uel scientia rerum formidolosarum, con=

trariarumq; , aut omnino negligendarum, conser=
uans earum rerum stabile iudicium. uel breuius, ut
Chrysippus. nam superiores definitiones erant Sphæri,
hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici:
sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant
communeis notiones alia magis alia. quo modo igitur
Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferen=
darum rerum, uel affectio animi in patiendo, ac per=
ferendo, summæ legi parens sine timore. licet enim in=
sectemur istos, ut Carneades solebat: metuo, ne soli
philosophi sint. quæ enim istarum definitionum non
aperit notionem nostram, quam habemus omnes de
fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta,
quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut ora=
tori quærat aliquid, neq; eos existimet sine rabie quic=
quam fortiter facere posse? quid? Stoici, qui omnes
insipientes insanos esse dicunt, non'ne ista colligunt?
remoue perturbationes, maximeq; iracundiam: iam
uidebuntur monstra dicere. nunc autem ita disserunt,
sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere o=
mne cœnum. at non semper. commoue: senties. sic
iracundus non semper iratus est. lacesse: iam uidebis
furentem. quid? ista bellatrix iracundia, cum do=
mum redijt, qualis est cum uxore? cum liberis? cum
familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid,
quod conturbata mens melius possit facere, quàm
constans? an quisquam potest sine perturbatione men
tis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in
morbis uitia, quòd nullum erat iracundia fœdius,
iracundos solos morbosos nominauerunt. oratorem

uero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tum uidemur, cum quid in causis acrius, & uehementius dicimus? quid? cum iam rebus transactis, & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

" Ecquis hoc animaduertit? Vincite,

num aut egisse unquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? aguntur ista præclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quàm ab ullo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem uero laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? uos studia libidinem uocatis? quæ uel optimarum rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam ægritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? at commode dixit Afranius.

" Dum modo doleat aliquid, doleat quod lubet:

dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto: nos autem de constanti uiro, ac sapienti quærimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, uel cæteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria: utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare potius, quàm feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, leuare ægritudine. Obtrectare uero alteri,

aut illa uitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis, cum sit æmulantis angi alieno bono, quòd ipse non habeat; obtrectantis autem alieno bono, quòd id etiam alius habeat? quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere uelis? nam solum habere uelle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ue sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamuis fuse, lateq; possint, sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiam, cognitionemq;, quæ causa cuiusq; rei sit. ex quo efficitur, ut diuina imitetur, humana omnia inferiora uirtute ducat. in hunc tu igitur, tanquam in mare, quod est uentis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti uideri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq; perturbet? an improuisum aliquid, atq; repentinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nam quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quid idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. quæ euellenda, & extrahenda penitus, non circuncidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quàm de te ipso quærere (illum enim putas omni perturbatione esse liberū, te uis) uideamus, quā-

ta sint, quæ à philosophia remedia morbis animorum adhibeantur: est enim quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atq; inimica natura, ut corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. de quibus est hoc etiam merita melius, ꝙ corporum ad iumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclu sa in his ipsis est. sed quo maior est in eis præstantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaq; bene adhi bita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est: simulas enim quærere te de sapiente; quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, uariæ sunt curationes: nam neq; omnis ægritudo una ratione sedatur: alia est enim lugenti, alia miseranti, aut inuidenti adhibenda medicina: est enim in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad uniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus uehementior, an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasq; melius adhibeatur oratio; & utrum illud ne uideatur ægre ferendum, ex quo susceptasit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut si quis ægre ferat, se pauperem esse, id ne disputes, paupertatem malum non esse, an hominem ægre ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne, si forte de paupertate non persua seris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata proprijs rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. sed omnis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluatur, illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse,

ex quo lætitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. ueruntamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse uitiosas, nec habere quicquam aut naturale, aut necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri uidemus, cum obijcimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati, cumq; eorum grauitatem, constantiamq; laudamus, qui non turbulente humana patiantur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis uoluptatem esse bonum, alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari potest. illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, neq; est ad uulgus adhibenda. quædam autem sunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægre ferat, nihil in se esse uirtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis, propter mala is quidem angatur, sed alia quædam ad eum sit admouenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de cæteris rebus discrepantium philosophorum: inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum à recta ratione auersas esse uitiosas, ut, etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinem'ue, nec bona, quæ cupiditatem, lætitiam'ue moueant, tamen sit uitiosa ipsa commotio: constantem enim uolumus quendam, sedatum, grauem, humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem uirum dicimus: talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec ge=

ſtiens eſſe quiſquam poteſt: eorum enim hæc ſunt, qui euentus humanos ſuperiores, q̃ ſuos animos eſſe ducunt. quare omnium philoſophorum, ut ante dixi, una ratio eſt medendi, ut nihil, quale ſit illud quod perturbet animum, ſed de ipſa ſit perturbatione dicendum. itaq; primum in ipſa cupiditate, cum id ſolum agitur, ut ea tollatur, non eſt quærendum, bonum illud nec ne ſit, quod libidinem moueat: ſed libido ipſa tollenda eſt: ut ſiue, quod honeſtum eſt, id ſit ſummum bonum, ſiue uoluptas, ſiue horum utrunq; coniunctum, ſiue illa tria genera bonorum, tamen, etiam ſi uirtutis ipſius uehementior appetitus ſit, eadem ſit omnibus ad deterrendũ adhibenda oratio. continet autem ſedationem animi humana in conſpectu poſita natura: quæ quo facilius expreſſa cernatur, explicanda eſt oratione communis conditio, lexq́; uitæ. itaq; non ſine cauſa cum Oreſtem fabulam doceret Euripides, primos tres uerſus reuocaſſe dicitur Socrates:

» Neq; tam terribilis ulla fando oratio eſt,
» Neq; ſors, neq; ira cœlitum inuectum malum,
» Quod non natura humana patiendo ferat.

eſt autem utilis ad perſuadendum ea, quæ acciderunt, ferri & poſſe, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etſi ægritudinis ſedatio & heſterna diſputatione explicata eſt, & in conſolationis libro, quem in medio (non enim ſapiẽtes eramus) mœrore, & dolore conſcripſimus: quodq́; uetat Chryſippus ad recentes quaſi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturæq; uim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo cõcederet. Sed ægritudini, de qua ſatis eſt diſputatum,

finitimus est metus. de quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut ægritudo præsentis, sic ille futuri mali. itaq; non nulli ægritudinis partem quandam metum esse dicebant. alij autem metum præmolestiam appellabant, quòd est quasi dux consequentis molestiæ. quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam uidendum est in utrisq;, ne quid humile, summissum, molle, effœminatum, fractum, abiectumq; faciamus. sed quanquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, leuitate dicendum est, tamen multum prodest ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere. itaq;, siue casu accidit, siue consilio, percommode factum est, q eis de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est. quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus. uideamus nunc de bonorum, id est de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, una res uidetur causam continere, omneis eas esse in nostra potestate, omneis iudicio susceptas, omneis uoluntarias. hic igitur error est eripiendus, hæc detrahenda opinio: atq; ut in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna, & lætabilia dicuntur. atq; hoc quidem commune malorum, & bonorum: ut si iam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliáq; ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. atque erat facile sequentem eam rationem, quæ

maxime probatur de bonis, & malis, negare unquam lætitia affici posse insipientem, quòd nihil unquam haberet boni. sed loquimur nunc more communi. sint sanè ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, uoluptates, cæteraq;: tamen in eis ipsis potiundis exultans, gestiensq; lætitia turpis est: ut, si ridere concessum sit, uituperetur tamen cachinnatio: eodem enim uitio est effusio animi in lætitia, quo in dolore contractio; eademq; leuitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia in fruendo: & ut nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia iuxe iudicantur leues. & cum inuidere, ægritudinis sit; malis autem alienis uoluptatem capere, lætitiæ: utrunque immanitate, & feritate quadam proponenda castigari solet. atq; ut confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari non decet, quoniam docendi causa à gaudio lætitiam distinguimus. illud iam supra diximus, fieri contractionem animi recte nunquam posse, elationem posse: aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

» Lætus sum
» Laudari me abs te pater laudato uiro;

aliter ille apud Trabeam Cherea,

» Læna delinita argento nutum obseruabit meum,
» Quid uelim, quid studeam. adueniens digito impellam ianuam:
» Fores patebunt. de improuiso Chrysis ubi me aspexerit,
» Alacris obuiã mihi ueniet complexum exoptans meum,
» Mihi se dedet:

quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet.

» Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

hæc lætitia quàm turpis ſit, ſatis eſt diligenter attendentem penitus uidere. & ut turpes ſunt, qui efferunt ſe lætitia tum, cum fruuntur uenereis uoluptatibus: ſic flagitioſi, qui eas inflammato animo concupiſcunt. totus uero iſte, qui uulgo appellatur amor (nec hercule inuenio, quo nomine alio poſſit appellari) tantæ leuitatis eſt, ut nihil uideam, quod putem conferendum. quem Cæcilius,

» Deum qui non ſummum putet,
» Aut ſtultum, aut rerum eſſe imperitum exiſtimet;
» Cui in manu ſit, quem eſſe dementem uelit,
» Quem ſapere, quem inſanire, quem in morbum inijci,
» Quem contra amari, quem accerſiri, quem expeti.

ò præclaram emẽdatricem uitæ poeticam, quæ amorem, flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocãdum putet. de comœdia loquor: quæ, ſi hæc flagitia non probaremus, nulla eſſet omnino. quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

» Tu me amoris magis, quàm honoris ſeruauiſti gratia.

quid ergo? hic amor Medeæ quanta miſeriarum incendia excitauit? atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, ſe coniugem habuiſſe

» Illũ, amor quẽ dederat, qui plus pollet, potiorq́; eſt patre.

ſed poetas ludere ſinamus, quorum fabulis in hoc flagitio uerſari ipſum uidemus Iouem. ad magiſtros uirtutis, philoſophos ueniamus: qui amorem negant ſtupri eſſe, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente: quis eſt enim amor iſte amicitiæ? cur neque deformem adoleſcentem quiſquam amat, neque formoſum ſenem? mihi quidem hæc

in Græcorum

in Græcorum gymnasiis nata consuetudo uidetur: in quibus isti liberi, & concessi sunt amores. bene igitur Ennius,

» Flagitii principium est nudare inter ciues corpora.

qui ut sint, sicut fieri posse uideo, pudici, soliciti tamen & anxii sunt, eóq; magis, quòd se ipsi continent, & coercent. atque ut muliebreis amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ uelint; aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi poetæ de se ipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis uir in sua Rep. cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis est amatoria. maxime uero omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. atq; horum omnium libidinosos esse amores uidemus. philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat; qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici uero & sapientem amaturum esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulchritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine solicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sanè: uacat enim omni libidine: hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est:

» Si quidem sit quisquam deus, cui ego sum curæ.

at id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur uoluptate amatoria.

» Heu me infelicem.

nihil uerius. probe & ille,

» Sanus ne es, qui temere lamentare?

sic insanus suis etiam uidetur. at quas tragœdias effecit?

» Te Apollo sancte fer opem, teque omnipotens Neptune inuoco,

» Vosq; adeo uenti.-

mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurum putat: Venerem unam excludit, ut iniquam.

» Nam quid ego te appellem Venus?

eam præ libidine negat curare quicquam. quasi uero ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat. sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, ut et illud, quod cupiat, ostendat quàm leue, quàm contemnendum, quàm nihil sit omnino, quàm facile uel aliunde, uel alio modo perfici, uel omnino negligi possit. adducendus est etiam non nunquam ad alia studia, solicitudines, curas, negocia. loci deniq; mutatione, tanquam ægroti non conualescentes, sæpe curandus est. etiam nouo quodam amore ueterem amorem tanquam clauo clauum eijciendum putant. maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris: omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla uehementior: ut, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta deniq;, quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed ut hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est. nam ut illa prætereani, quæ sunt furoris: hæc ipsa per sese quam habent leuitatem, quæ uidentur esse mediocria?

» -iniuriæ,

» Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
» Bellum, pax rursum. incerta hæc si tu postules
» Ratione certa facere, nihilo plus agas,
» Quàm si des operam ut cum ratione insanias.

hæc inconstantia, mutabilitasq; mentis quem non ipsa prauitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi uoluntariam. etenim si naturalis amor esset, & amarent omnes, & amarentur, & semper amarent, & idem amarent, neq; alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. Ira uero quanquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet: cuius impulsu existit etiam inter fratres tale iurgium:

» Quis homo te exuperauit unquã gentium impudentia?
» Quis autem malitia te?

nosti, quæ sequuntur: alternis enim uersibus intorquentur inter fratres grauissimæ contumeliæ: ut facile appareat Atrei filios esse, eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam.

» Maior mihi moles, maius miscendum malum,
» Qui illius acerbum cor contundam, & cõprimam. quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem ipsum:
» Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
» Manderem natos.=

eorum uiscera apponit: quid est enim, quò non progrediatur eodem ira, quò furor? itaq; iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est de consilio, de ratione, de mente: horum enim potestas in totum animum esse debet. his autem sunt subtrahendi, in quos impetum

conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere?) aut rogandi sunt, orandiq;, ut, si quam habent ulciscendi uim, differant in tempus aliud, dum deferuescat ira. deferuescere autem certe significat ardorem animi inuita ratione excitatum. ex quo illud laudatur Archytæ: qui cum uillico factus esset iratior, quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem? ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? potest utilis esse insania? at naturalis est. an quicquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset; aut finem haberet prius, quàm esset ulta, ulciscendi libido; aut quenquam pœniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum Regem uidemus: qui cum interemisset Clytum familiarem suum, uix à se manus abstinuit: tanta uis fuit pœnitendi. quibus cognitis, quis est qui dubitet, quin hic quoq; motus animi sit totus opinabilis, ac uoluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est auaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quòd magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur? unde intelligi debet, perturbationem quoq; omnem esse in opinione. & si fidentia, id est firma animi confisio, scientia quædam est, & opinio grauis, non temere assentiens: metus quoq; est diffidentia expectati, & impendentis mali. & si spes est expectatio boni, mali expectationem esse necesse est metum. ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. ergo ut constantia scientiæ, sic perturbatio erroris est. qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericor=

des, aut inuidi, aut tale quid, ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala ualetudine animi, sanabiles tamen, ut Socrates dicitur, cum multa in conuentu uitia collegisset in eũ Zopyrus, qui se naturam cuiusq; ex forma perspicere profitebatur, derisus est à cæteris, qui illa in Socrate uitia non agnoscerent; ab ipso autem Socrate subleuatus est, cum illa sibi signa inesse, sed ratione à se deiecta diceret. ergo ut optima quisq; ualetudine affectus, potest uideri alius, ut natura, ad aliquem morbum procliuior: sic animus alius ad alia uitia propensior. qui autem non natura, sed culpa uitiosi esse dicuntur, eorum uitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesq; procliuior. inueteratio autem ut in corporibus ægrius depellitur, sic in animis quoq; perturbatio: citiusq; repentinus oculorum tumor sanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur. sed cognita iam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & uoluntatibus, sit iam huius disputationis modus. scire autem nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil à philosophia posse aut maius, aut utilius optari, quàm hæc, quæ à nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini maius malum est. etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita cæteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo, & perturbatos dicere solemus; at eos, qui se ægritudini dediderũt, miseros, afflictos, erum=

nosos, calamitosos. itaq; non fortuito factum uidetur, sed à te ratione propositum, ut separatim de ægritudine, & de cæteris perturbationibus disputaremus: in ea est enim fons miseriarum, & caput. sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est, omnes opinabiles esse, & uoluntarios, eáq; re suscipi, quòd ita rectum esse uideatur. hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. demus ergo nos huic excolendos, patiamurq; nos sanari: his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quicquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati uolumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beateq; uiuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER QVINTVS, VIRTVTEM AD BEATE VIVENDVM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

Q Vintus hic dies Brute finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum: placere enim tibi admodum sensi ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, uirtutem ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. quod etsi difficile est probatu, propter tam uaria & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur: nihil est enim omnium, quæ in philosophia tractantur, quod grauius, magnificentiusq; dicatur. nam cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ studium cótulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo uitæ statu exquirendo collocarent: profecto spe beate uiuendi tantam in eo studio curam, operamq; posuerunt. quòd si ab ijs inuenta, et perfecta uirtus est, & si præsidij ad beate uiuendum in uirtute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis positam, & à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem uirtus subiecta sub uarios, incertosq; casus famula fortunæ est, nec tantarum uirium est, ut

se ipsa tueatur: uereor, ne non tam uirtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate uiuendi, quàm uota facienda uideantur. equidem eos casus, in quibus me fortuna uehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere, interdum etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatemq́; extimescere: uereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, ijsq́; & morbos insanabiles, & dolores intolerabiles adiunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes, & separatim suis angoribus & molestijs implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa uirtute de uirtutis robore existimo: illa enim, si modo est ulla uirtus, quam dubitationem auunculus tuus Brute sustulit; omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet; eaq; despiciens, casus contemnit humanos; culpáq; omni carens, præter se ipsam nihil censet ad se pertinere. nos autem omnia aduersa tum uenientia metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, quàm errorem nostrum damnare malumus. sed & huius culpæ, & cæterorum uitiorum, peccatorumq́; nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. cuius in sinum cum à primis temporibus ætatis nostra uoluntas, studiumq́; nos contulisset, his grauissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. ò uitæ philosophia dux, ò uirtutis indagatrix, expultrixq́; uitiorum, quid non modo nos, sed omnino uita hominum sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem uitæ conuocasti: tu eos

inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum literarum, & uocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti. ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosq; tradimus. est autem unus dies bene, & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus utamur, quàm tuis? quæ & uitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. at philosophia quidem, tantum abest, ut perinde, ac de hominum est uita merita, laudetur, ut à multis etiam uituperetur. uituperare quisquam uitæ parentem, & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam uereri deberet, etiam si minus percipere potuisset. sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quòd tam longe retro respicere non possunt, nec eos, à quibus uita hominum instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur. quam rem antiquissimam cum uideamus, nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modo re esse antiquam, uerum etiam nomine? quæ diuinarum, humanarumq; rerum, tum initiorum, causarumq;, tum cuiusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοί, sapientes à nostris & habebantur, & nominabantur, & multis ante seculis Licurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyxem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. nec uero

Atlas sustinere cœlum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, nisi cœlestium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. à quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur: idq; eorum nomen usque ad Pythagoræ manauit ætatem. quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, uir doctus in primis, Phliuntem ferunt uenisse, eumq; cum Leonte principe Phliasiorum docte, et copiose disseruisse quædam: cuius ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsiuisse ex eo qua maxime arte confideret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum: admiratum Leontem nouitatem nominis, quæsisse, quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset: Pythagoram autem respondisse, similem sibi uideri uitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate: nam ut illic alij corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronæ peterent, alij emendi, aut uendendi quæstu, & lucro ducerentur, esset autem quoddam genus eorum, idq; uel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed uisendi causa uenirent, studioseq; perspicerent, quid ageretur, & quo modo; item nos quasi in mercatus quadam celebritate ex urbe aliqua, sic in hanc uitam ex alia uita, & natura profectos, alios gloriæ seruire, alios pecuniæ, raros esse quosdam, qui, cæteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim

philoſophos: & ut illic liberaliſſimum eſſet ſpectare, nihil ſibi acquirentem; ſic in uita longe omnibus ſtudijs contemplationem rerum, cognitionemq́; præſtare. nec uero Pythagoras nominis ſolum inuentor, ſed rerum etiam ipſarum amplificator fuit. qui cum poſt hunc Phliaſium ſermonem in Italiam ueniſſet, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta eſt, & priuatim, & publice præſtantiſſimis & inſtitutis, & artibus. cuius de diſciplina aliud tempus fuerit fortaſſe dicendi. ſed ab antiqua philoſophia uſque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ diſcipulum audierat, numeri motusq́; tractabantur, & unde omnia orirentur, quo'ue recederent: ſtudioſéq; ab his ſiderum magnitudines, interualla, curſus inquirebantur, & cuncta cœleſtia. Socrates autem primus philoſophiam deuocauit è cœlo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de uita, & moribus, rebusq́; bonis, & malis quærere. cuius multiplex ratio diſputandi, rerumq́; uarietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria, & literis conſecrata, plura genera effecit diſſentientium philoſophorum. è quibus nos id potiſſimum conſectati ſumus, quo Socratem uſum arbitramur; ut noſtram ipſi ſententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni diſputatione, quid eſſet ſimillimum ueri, quæreremus. quem morem cum Carneades acutiſſime, copioſiſſimeq́; tenuiſſet, fecimus & aliàs ſæpe, & nuper in Tuſculano, ut ad eam conſuetudinem diſputaremus. & quatridui quidem ſermonem ſuperioribus ad te perſcriptum libris miſimus: quinto autem die, cum eodem in loco conſediſſemus, ſic eſt

propoſitum, de quo diſputaremus. A. Non mihi uidetur ad beate uiuendum ſatis poſſe uirtutem. M. At hercule Bruto meo uidetur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. A. Non dubito. nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: ſed hoc, quod mihi dixi uideri, quale ſit, de quo à te diſputari uolo. M. Nempe negas ad beate uiuẽdum ſatis poſſe uirtutem? A. Prorſus nego. M. Quid? ad recte, honeſte, laudabiliter, poſtremo ad bene uiuendum ſatis ne eſt præſidij in uirtute? A. Certe ſatis. M. Potes igitur, aut qui male uiuat, non eum miſerum dicere; aut, quem bene fateare, eum negare beate uiuere? A. Quidni poſſim? nam etiam in tormentis recte, honeſte, laudabiliter, & ob eam rem bene uiui poteſt, dum modo intelligas quid nunc dicam bene: dico enim, conſtanter, grauiter, ſapienter, fortiter. hæc etiam in equuleum conijciuntur, quò uita non aſpirat beata. M. Quid igitur? ſola ne beata uita quæſo relinquitur extra hoſtium, limenq; carceris, cum conſtantia, grauitas, fortitudo, ſapientia, reliquæq; uirtutes rapiantur ad tortorem, nullumq; recuſent nec ſupplicium, nec dolorem? A. Tu, ſi quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet. iſta me minime mouent, non ſolum quia peruulgata ſunt, ſed multo magis, quia, tanquam leuia quædam uina nihil ualent in aqua, ſic Stoicorum iſta magis guſtata quàm potata delectant. uelut iſte chorus uirtutum in equuleum impoſitus, imagines conſtituit ante oculos cum ampliſſima dignitate, ut ad eas curſim perrectura, nec eas beata uita à ſe deſertas paſſura uideatur: cum autem animum ab iſta pictura, imaginibuſq; uirtutum

ad rem, ueritatemq́; traduxeris, hoc nudum relinqui=tur, possit ne quis beatus esse quãdiu torqueatur. quam obrem hoc nunc quæramus. uirtutes autem noli uereri ne expostulent & querantur se à beata uita esse relictas. si enim nulla uirtus prudentia uacat, prudentia ipsa hoc uidet, non omnes bonos esse etiam beatos: multaq; de M. Attilio, Q. Cæpione, M. Aquilio recordatur: beatamq́; uitam, si imaginibus potius uti, quàm rebus ip=sis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa pru=dentia, negatq́; ei cum dolore, & cruciatu quicquam esse commune. M. Facile patior te isto modo agere: et=si iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum à me disputari uelis. sed quæro, utrum aliquid actum supe=rioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum ue=ro, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, pro=fligata iam hæc, & penè ad exitum adducta quæstio est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulen ti, iactationesq́; animorum incitatæ, & impetu incon=siderato elatæ, rationem omnem repellentes, uitæ bea=tæ nullam partem relinquunt: quis enim potest mor=tem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe a=dest, alterum semper impendet, esse non miser? quid, si idem (quod plerunque fit) paupertatem, ignomi=niam, infamiam timet, si debilitatem, cæcitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contingit, seruitutem: potest ea timens esse quisquam beatus? quid, qui non modo ea futura timet, uerum etiam fert, sustinetq; præsentia? adde eodem exilia, luctus, orbitates. qui rebus his fractus ægritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus?

quid uero illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem uidemus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoq́; affluentius uoluptates undique hauriat, eo grauius, ardentiusq́; sitientem, non ne recte miserrimum dixeris? quid? elatus ille leuitate, inaniq́; lætitia & exultans, & temere gestiens, non'ne tanto miserior, quanto sibi uidetur beatior? ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exultantes languidis liquefaciunt uoluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. quòd si est, qui uim fortunæ, qui omnia humana, quæcunque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat, idemq́;, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani uoluptate: quid est, cur is non beatus sit? & si hæc uirtute efficiuntur, quid est, cur uirtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo. alterum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, uacare omni animi perturbatione sapientem. M. Nimirum igitur confecta res est: uidetur enim ad exitum uenisse quæstio. A. Propemodum id quidem. M. Veruntamē mathematicorum iste mos est, non philosophorum. nam geometræ cum aliquid docere uolunt; si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id

ſumunt pro conceſſo, & probato; illud modo explicant, de quo ante nihil ſcriptum eſt. philoſophi quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt omnia: & ſi alio loco diſputata ſunt. quod ni ita eſſet, cur Stoicus, ſi eſſet quæſitum ſatis ne ad beate uiuendum uirtus poſſet, multa diceret? cui ſatis eſſet reſpondere, ſe ante docuiſſe nihil bonum eſſe, niſi quod honeſtum eſſet: hoc probato, conſequens eſſe, beatam uitam uirtute eſſe contentam: & quo modo hoc ſit conſequens illi, ſic illud huic: ut, ſi beata uita uirtute contenta ſit, niſi honeſtum quod ſit, nihil aliud ſit bonum. ſed tamen non agunt ſic. nam & de honeſto, & de ſummo bono ſeparatim libri ſunt: & cum ex eo efficiatur, ſatis magnam in uirtute ad beate uiuendum eſſe uim; nihilo minus hoc agunt ſeparatim: proprijs enim, & ſuis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res eſt, tanta præſertim: caue enim putes ullam in philoſophia uocem emiſſam clariorem, ullum ue eſſe philoſophiæ promiſſum uberius, aut maius. nam quid profitetur ò dij boni? perfecturam ſe, qui legibus ſuis paruiſſet, ut eſſet contra fortunam ſemper armatus, ut omnia præſidia haberet in ſe bene beateq; uiuendi, ut eſſet ſemper denique beatus. ſed uidero, quid efficiat. tantiſper hoc ipſum magni æſtimo, quod pollicetur. nam Xerxes quidem refertus omnibus præmijs, doniſq; fortunæ, non equitatu, non pedeſtribus copijs, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium propoſuit, qui inueniſſet nouam uoluptatem. qua ipſe inuenta, non fuit contentus: neque enim unquam finem inue-

niet libido. nos uellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem: sed habeo paululum, quod requiram: ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam uitam uirtute confici; sic, si uita beata in uirtute sit, nihil esse nisi uirtutem bonum. sed Brutus tuus auctore Aristone, & Antiocho non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter uirtutem. M. Quid igitur? contra Brutum ne me dicturum putas? A. Tu uero, ut uidetur: nam præfinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum diuersarer, dissensio fuit: mihi enim non uidebatur quisquam esse beatus posse, cũ in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus, uirtutem ipsam per se beatam uitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset; ut uires, ut ualetudinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam; quæ genere, non numero cernerentur: item beatam uitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. hæc nunc enucleare non ita necesse est: quanquam non constantissime dici mihi uidentur. nam & qui beatus est, non intelligo quid requirat, ut sit beatior (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) & quod ex maiori parte

unamquanq;

unamquanq; rem appellari spectariq; dicunt, est ubi id isto modo ualeat: cum uero tria genera malorum esse dicant; qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus & confectum doloribus, huic paululum ne ad beatam uitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam? hoc illud est, quod Theophrastus sustinere nõ potuit. nam cum statuisset uerbera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones, exilia, orbitates magnam uim habere ad male, misereq; uiuendum; non est ausus elate, & ample loqui, cum humiliter, demisseq; sentiret. quàm bene, non quæritur: constanter quidem certe. itaq; mihi placere non solet consequentia reprehendere, cum prima concesseris. hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum: uexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de uita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere in rotam beatam uitam non ascendere. nusquam id quidem dicit omnino, sed, quæ dicit, idem ualent. possum igitur, cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis fortunæ naufragia, huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? uexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

" Vitam regit fortuna, non sapientia.

negant ab ullo philosopho quicquam dictum esse langui-

dius. recte id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantius. si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu, atq; fortuna: non ne consentaneum est, plus fortunam, quae domina rerum sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium ualere? an malumus Epicurum imitari? qui multa praeclare saepe dicit: quàm enim sibi constanter, cõuenienterq; dicat, non laborat. laudat tenuem uictum. philosophi id quidem, sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum uoluptatem esse dixerit. negat quenquam iucunde posse uiuere, nisi idem honeste, sapienter, iusteq; uiuat. nihil grauius, nihil philosophia dignius, nisi idem hoc ipsum, honeste, sapienter, iuste, ad uoluptatem referret. quid melius, quàm fortunam exiguam interuenire sapienti? sed hoc is ne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cum maxime contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam uerbis Metrodorus.
" Occupaui, inquit, te fortuna, atque cepi, omnesq; adi-
" tus tuos interclusi, ut ad me aspirare non posses. praeclare, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu uero Metrodore, qui omne bonum in uisceribus, medullisq; condideris, & definieris, summum bonum firma corporis affectione, exploratâq; spe contineri; fortunae aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam expoliari potes. atqui his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias istorum hominum est multitudo. acute disputantis illud est, non quid quisq; dicat, sed

quid cuiq; dicendum ſit, uidere. uelut in ea ipſa ſen=tentia, quam in hac diſputatione ſuſcepimus, omneis bonos ſemper beatos uolumus eſſe. quos dicam bonos, perſpicuum eſt: omnibus enim uirtutibus inſtructos, et ornatos, tum ſapientes, tum uiros bonos dicimus. ui=deamus, qui dicendi ſint beati. equidem hos exiſtimo, qui ſint in bonis, nullo adiuncto malo. nec ulla alia huic uerbo, cum beatum dicimus, ſubiecta notio eſt, niſi, ſe=cretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. hanc aſſequi uirtus, ſi quicquam præter ipſam boni eſt, non poteſt: aderit enim malorum, ſi mala illa dici=mus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humili=tas, ſolitudo, amiſſio ſuorum, graues dolores corpo=ris, perdita ualetudo, debilitas, cæcitas, interitus pa=triæ, exilium, ſeruitus. deniq; in his tot, & tantis, atq; etiam quæ plura poſſunt accidere, poteſt eſſe ſapiens; nam hæc caſus importat, qui in ſapientem poteſt incur=rere: at ſi ea mala ſunt, quis poteſt præſtare ſapien=tem ſemper beatum fore, cum uel in omnibus his uno tempore eſſe poſſit? non igitur facile concedo neq; Bru=to meo, neq; communibus magiſtris, neq; ueteribus illis, Ariſtoteli, Speuſippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cum ea, quæ ſupra enumeraui, in malis numerent, ijdem dicant ſemper beatum eſſe ſapientem. quos ſi titulus hic dele=ctat inſignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, & Pla tone digniſſimus, inducant animum, illa, quorum ſplen dore capiuntur, uires, ualetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria ſint, pro nihilo ducere. tum poterunt clariſ=ſima uoce profiteri, ſe neq; fortunæ impetu, nec mul=

titudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaq; ſibi in ſeſe eſſe poſita, neque eſſe quicquam extra ſuam poteſtatem, quod ducant in bonis. neque hunc & hæc loqui, quæ ſunt magni cuiuſdam, & alti uiri, & eadem, quæ uulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo poteſt. qua gloria commotus Epicurus exoritur. cui etiam, ſi dijs placet, uidetur ſemper ſapiens beatus. hic dignitate huius ſententiæ capitur: ſed nunquam id diceret, ſi ipſe ſe audiret: quid eſt enim, quod minus conueniat, quàm ut is, qui uel ſummum, uel ſolum malum dolorem eſſe dicat, idem cenſeat, quàm hoc ſuaue eſt, tum, cum dolore crucietur, dicturum eſſe ſapientem? non igitur ex ſingulis uocibus philoſophi ſpectandi ſunt, ſed ex perpetuitate, atque conſtantia. A. Adducis me, ut tibi aſſentiar. ſed tua quoq; uide ne deſideretur conſtantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. in eo mihi uidebare, contra Catonem diſſerens, hoc uelle oſtendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter uerborum nouitatem intereſſe. quod ſi ita eſt, quid eſt cauſæ, quin, ſi Zenonis rationi conſentaneum ſit ſatis magnam uim in uirtute eſſe ad beate uiuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor ſpectari oportere, non uerba. M. Tu quidem tabellis obſignatis agis mecum, & teſtificaris quid dixerim aliquando, aut ſcripſerim. cum alijs iſto modo, qui legibus impoſitis diſputant. nos in diem uiuimus: quodcunq; noſtros animos probabilitate percuſſit, id dicimus: itaque ſoli ſumus liberi. ueruntamen, quoniam

de constantia paulo ante diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, uerum ne sit quod Zenoni placuerit, quodq; eius auditori Aristoni, bonum esse solum quod honestum esset, sed, si ita esset, tum ut hoc totum beate uiuere in una uirtute poneret. quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quàm sibi conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiæ quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus: etsi Zeno Citiæus, aduena quidam, & ignobilis, uerborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam uidetur. huius sententiæ grauitas à Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio usurpata est, ut nihil præter uirtutem diceretur bonum. uelut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdicæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, non ne beatum putaret? Haud scio, inquit: nunquam enim cum eo locutus sum. an tu aliter id scire non potes? nullo modo. tu igitur ne de Persarum quidem Rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, quàm sit doctus, quàm uir bonus? quid? tu in eo sitam uitam beatam putas? ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. miser ergo Archelaus? certe, si iniustus. Videtur ne omnẽ hic beatam uitam in una uirtute ponere? quid uero in epitaphio? quo modo idem? Nam cui uiro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beate uiuendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic optime uiuendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus

» *cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, &*
» *obediet præcepto illi ueteri:*
» *Neque enim lætabitur unquam, neq; mœrebit nimis,*
» *Quòd semper in se ipso omnem spem reponet sui.*

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoq; fonte nostra omnis manabit oratio. unde igitur rectius ordiri possumus, quàm à communi parente natura? quæ, quicquid genuit non modo animal, sed etiam quod ita esset ortum è terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quodq; genere perfectum esse uoluit. itaq; & arbores, & uites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altius possunt, alia semper uirent, alia hieme nudata uerno tempore tepefacta frondescunt: neque est ullum, quod non ita uigeat interiore quodam motu, & suis quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniaq; in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla ui impediente perfecta sint. facilius uero etiam in bestijs, quòd his sensus à natura est datus, uis ipsius naturæ perspici potest. nanq; alias bestias nantes aquarum incolas esse uoluit, alias uolucres cœlo frui libero, serpentes quasdam, quasdam esse gradientes; earum ipsarum partim soliuagas, partim congregatas; immanes alias, quasdam autem cicures, non nullas abditas, terráq; tectas. atq; earum quæq; suum tenens munus, cum in disparis animantis uitam transire non possit, manet in lege naturæ. & ut bestijs aliud alij præcipui à natura datum est, quod suum quæq; retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius. etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem. humanus autem animus decerptus ex

mente diuina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. hic igitur, si est excultus, & si eius acies ita curata est, ut ne cæcetur erroribus; fit perfecta mens, id est absoluta ratio; quæ est idem, quod uirtus. & si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum, atq; cumulatum est, id'q; uirtutis est proprium: certe omnes uirtutis compotes beati sunt. & hoc quidem mihi cum Bruto conuenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. sed mihi uidentur etiam beatissimi: quid enim deest ad beate uiuendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? at diffidat necesse est, qui bona diuidit tripartito. qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, & fixo permanente bono, beatus esse nemo potest. quid igitur eiusmodi istorum est? ut mihi illud Laconis dictum in hos cadere uideatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naues in omnem oram maritimam dimisisset, non sanè optabilis ista quidem est, inquit, rudentibus apta fortuna. an dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quod uita beata complectitur, si id possit amitti? nihil enim inueterascere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus uita beata consistit: nam qui timebit ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit: uolumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum, atq; munitum, non ut paruo metu præditus sit, sed ut nullo. ut enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, non qui parua metuit, sed qui omnino metu uacat: quæ est enim alia fortitudo, nisi

animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atq; hæc certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. qui autem illam maxime optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello uacuitatem ægritudinis, in qua uita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualem sapientem esse uolumus, nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedæmonij Philippo minitanti per literas se omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæsiuerunt num se esset etiam mori prohibiturus? uir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur, quàm ciuitas uniuersa? quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate uiuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu uindicet, temperantia tum à libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? hæc efficere uirtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. atqui cum perturbationes animi miseram, sedationes autem uitam efficiant beatam; duplexq; ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore lætitia gestiens, libidoq; uersentur; cum hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, tamq; ipsis inter se dissentientibus, atq; distractis, quem uacuum, solutum, liberum uideris, huc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est:

ſemper igitur ſapiens beatus eſt. atque etiam omne bonum lætabile eſt: quod autem lætabile, id prædicandum, & præ ſe ferendum: quod tale autem, id etiam glorioſum: ſi uero glorioſum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honeſtum: quod bonum igitur, id honeſtum. at quæ iſti bona numerant, ne ipſi quidem honeſta dicunt. ſolum igitur bonum, quod honeſtum. ex quo efficitur, honeſtate una uitam contineri beatã. non ſunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet eſſe miſerrimum. an dubitas, quin præſtans ualetudine, uiribus, forma, acerrimis, integerrimiſq́; ſenſibus, adde etiam ſi libet pernicitatem, & uelocitatem, da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: ſi fuerit is, qui hæc habet, iniuſtus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo; dubitabis ne eum miſerum dicere? qualia igitur iſta bona ſunt, quæ qui habeat, miſerrimus eſſe poſſit? uideamus, ne, ut aceruus ex ſui generis granis, ſic beata uita ex ſui ſimilibus partibus effici debeat. quod ſi ita eſt, ex bonis, quæ ſola honeſta ſunt, efficiendum eſt beatum. ea mixta ex diſſimilibus ſi erunt, honeſtum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quicquid eſt quod bonum ſit, id expetendum eſt: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod uero approbaris, id gratum acceptumq́; habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda eſt. quod ſi ita eſt, laudabile ſit neceſſe eſt. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut, quod ſit honeſtum, id ſit ſolum bonum. quod ni ita tenebimus, multa erunt, quæ nobis bona dicenda ſint. omitto diuitias: quas, cum qui=

uis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero: quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. omitto nobilitatem, famamq; popularem, stultorum, improborumq; consensu excitatam. hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, uenusti oculi, color suauis, & ea, quæ Euryclia laudat Vlyxi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona dicemus, quid erit in philosophi grauitate, quàm in uulgi opinione, stultorumq; turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius? at enim eadem Stoici præcipua, uel producta dicunt, quæ bona isti. dicut illi quidem: sed his uitam beatam compleri negant: hi autem sine ijs esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem uolumus beatissimam: idq; nobis Socratica illa conclusione confirmatur: sic enim princeps ille philosophiæ disserebat; qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem ipse homo esset, talem esse orationem; orationi autem facta similia, factis uitam. affectus autem animi in bono uiro laudabilis: & uita igitur laudabilis boni uiri: honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus, bonorum beatam uitam esse, concluditur. etenim, proh deorum atque hominum fidem, parum ne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & ocij consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem uoco, semper uacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? uir igitur temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, non ne beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus.

iam uero qui potest uir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæq; sentit? refert autem omnia ad beate uiuendum: beata igitur uita laudabilis. nec quicquam sine uirtute laudabile: beata igitur uita uirtute conficitur. atque hoc sic etiam concluditur. nec in misera uita quicquam est prædicabile, aut gloriandum, nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. & est in aliqua uita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ se ferendum: ut Epaminondas,

" Consilijs nostris laus est attonsa Laconum:

ut Africanus,

" A sole exoriente, supra Meoti paludes,

" Nemo est, qui factis me æquiperare queat.

quòd si beata uita glorianda, & prædicanda, & præ se ferenda est: nihil est enim aliud, quod prædicandum, & præ se ferendum sit. quibus positis, intelligis quid sequatur. & quidem nisi ea uita beata est, quæ est eadem honesta: sit aliud necesse est melius uita beata: quod enim erit honestum, certe fatebuntur esse melius: ita erit beata uita melius aliquid: quo quid potest dici peruersius? quid? cum fatentur satis magnam uim esse in uitijs ad miseram uitam, non'ne fatendum est, eandem uim in uirtute esse ad beatam uitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. quo loco quæro, quam uim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram & maria deprimat. quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum grauissimum philosophorum, exaggerantem tantopere uirtutem, & extenuantem

cætera, & abijcientem, in uirtute non beatam modo uitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi sit, uirtutum interitus consequetur: nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est: est enim metus futuræ ægritudinis solicita expectatio. in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo ut idem uincatur interdum necesse est, nec putet ad se præceptum illud Atrei pertinere,

" Proinde ita parent se in uita, ut uinci nesciant.

hic autem uincetur, ut dixi; nec modo uincetur, sed etiam seruiet. at nos uirtutem semper liberam uolumus, semper inuictam. quæ nisi sunt, sublata uirtus est. atqui si in uirtute satis est præsidij ad bene uiuendum, satis est etiam ad beate: satis est enim certe in uirtute, ut fortiter uiuamus: si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, semperq; simus inuicti. sequitur, ut nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet. ergo omnia profluenter, absolute, prospere: igitur beate. satis autem ad fortiter uiuendum uirtus potest: satis ergo etiam ad beate. etenim ut stultitia, etsi adepta est quod concupiuit, nunquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam unquam sui pœnitet. similem ne putas C. Lælij unum Consulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa (sed cum sapiens, & bonus uir, qualis ille fuit, suffragijs præteritur, non populus à bono Cósule potius, quàm ille à uano populo repulsam fert?) sed tamen, utrum malles te, si potestas esset, semel, ut Lælium, Consulem, an, ut Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis: itaque uideo, cui commit=

tam. non quemuis hoc idem interrogarem: responderet enim alius fortasse, se non modo quatuor Consulatus uni anteponere, sed unum diem Cynnæ multorum, & clarorum uirorum totis ætatibus. Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset: at Cinna collegæ sui Consulis Cn. Octauij præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris nobilissimorum hominum, quorum uirtus fuerat domi, militiæq; cognita; M. Antonij omnium eloquentissimi, quos ego audierim; C. Cæsaris, in quo mihi uidetur fuisse specimen humanitatis, salis, suauitatis, leporis. beatus ne igitur, qui hos interfecit? mihi contra non solum eo uidetur miser, quòd ea fecit; sed etiam quòd ita se gessit, ut ea facere ei liceret. etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. utrum tandem beatior C. Marius, tum, cum Cimbricæ uictoriæ gloriam cum collega Catulo cómunicauit, penè altero Lælio, (nam hunc illi duco simillimum) an cum ciuili bello uictor iratus necessarijs Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe, moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ uoci paruit; quam is, qui tam scelerate imperauit: nam cum accipere, quàm facere præstat iniuriam; tum morti iam ipsi aduentáti paululum procedere obuiam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis uiri interitu sex suos obruere Consulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum V. & XX. natus annos dominatum occupasset. qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatem? atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptú accepimus,

ſummam fuiſſe eius in uictu temperantiam, in rebusq; gerendis uirum acrem, & induſtrium, eundem tamen maleficum natura, & iniuſtum. ex quo omnibus bene ueritatem intuentibus uideri neceſſe eſt miſerrimum: ea enim ipſa, quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia ſe poſſe cenſebat, conſequebatur. qui cum eſſet bonis parentibus, atque honeſto loco natus (& ſi id quidem alius alio modo tradit) abundaretq; & æqualium familiaritatibus, & conſuetudine propinquorum, haberet etiam more Græciæ quoſdam adoleſcentes amore coniunctos; credebat eorum nemini; ſed ijs, quos ex familijs locupletum ſeruos delegerat, quibus nomen ſeruitutis ipſe detraxerat, & quibuſdam conuenis, & feris barbaris corporis cuſtodiam committebat. ita propter iniuſtam dominatus cupiditatem in carcerem quodam modo ipſe ſe incluſerat. quin etiam, ne tonſori collum committeret, tondere filias ſuas docuit. ita ſordido, ancillariq; artificio regiæ uirgines, ut tonſtriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. & tamen ab ijs ipſis, cum iam eſſent adultæ, ferrum remouit; inſtituitq;, ut candentibus iuglandium putaminibus barbam ſibi, & capillum adurerent. cumq; duas uxores haberet, Ariſtomachen ciuem ſuam, Doridem autem Locrenſem; ſic noctu ad eas uentitabat, ut omnia ſpecularetur, & perſcrutaretur ante. & cum foſſam latam cubiculari lecto circundediſſet, eiusq; foſſæ tranſitum ponticulo ligneo coniunxiſſet; eum ipſum, cum fores cubiculi clauſerat, detorquebat. idemq;, cum in communibus ſuggeſtis conſiſtere non auderet, concionari ex turri alta ſolebat. atque is cum pila ludere uellet (ſtudioſe enim id

factitabat) tunicamq; poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. hic cum quidam familiaris iocans dixisset, huic quidem certe uitam tuam committis, arrisissetq; adolescens; utrunque iussit interfici; alterum, quia uiam demonstrauisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbauisset. atque eo facto sic doluit, ut nihil grauius tulerit in uita: quem enim uehementer amaret, occiderat. sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. quanquam hic quidem tyrannus ipse indicauit, quàm esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, negaretq; unquam beatiorem quenquam fuisse: uis ne igitur, inquit, ò Damocle, quoniam hæc te uita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosq; complures ornauit argento, auroq; celato. tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq; ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus sibi Damocles uidebatur. in hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari seta equina appensum demitti iussit, ut impenderet illius beati ceruicibus. itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum por=

rigebat in mensam: iam ipsæ defluebant coronæ: denique exorauit tyrannum, ut abire liceret, quòd iam beatus nollet esse. satis ne uidetur declarasse Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, ciuibusq; libertatem & iura redderet: ijs enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eaque commiserat, ut saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset. quantopere uero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum uadem mortis accepisset, alter, ut uadem suum liberaret, præsto fuisset ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit, tertius uobis amicus ascriberer. quàm huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate uictus, sermone omnino familiari? homini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. musicorum uero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in alijs, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poetam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus uideretur. sic se res habet. te tua, me delectant mea. sed ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & uictu humano carebat: uiuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut uellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. non ergo iam cum huius uita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Archytæ uitam comparabo, doctorum hominũ, & planè sapientium. ex eadem urbe humilẽ homunculum

munculum à puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. cuius ego Quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undiq;, & uestitum uepribus, & dumetis indagaui sepulcrum: tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabant in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columellam non multum è dumis eminentem: in qua inerat sphæræ figura, & cylindri. atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. quò cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus uersiculorum, dimidiatis ferè. ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam uero etiam doctissima, sui ciuis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. sed redeat unde aberrauit oratio. quis est enim omnium, qui modo cum musis, id est cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? si uitæ modum, actionemq; quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendisq; alebatur, cum oblectatione solertiæ; qui est unus suauissimus pastus animorum: alterius cæde, & iniurijs, cum & diurno & nocturno metu. age confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quæ regna, quas opes studijs eorum, &

delectationibus antepones? etenim quæ pars optima eſt
in homine, in ea ſitum eſſe neceſſe eſt illud quod quæris
omnium optimum. quid eſt autem in homine, ſagaci,
ac bona mente melius? eius bono fruendum eſt igitur,
ſi beati eſſe uolumus: bonum autem mentis eſt uirtus:
ergo hac beatam uitam contineri neceſſe eſt. hinc o=
mnia, quæ pulchra, honeſta, præclara ſunt, ut ſupra di
xi, ſed dicendum illud idem paulo uberius uidetur, ple=
na gaudiorum ſunt. ex perpetuis autem pleniſq; gau
dijs cum perſpicuum ſit uitam beatam exiſtere, ſequitur
ut ea exiſtat ex honeſtate. ſed, ne uerbis ſolum attinga=
mus ea, quæ uolumus oſtendere, proponenda quædam
quaſi mouentia ſunt, quæ nos magis ad cognitionem, in=
telligentiamq; conuertant. ſumatur enim nobis quidam
præſtans uir optimis artibus, iſq; animo parumper, &
cogitatione fingatur. primum ingenio eximio ſit, ne=
ceſſe eſt: tardis enim mentibus uirtus non facile cōmit=
titur. deinde ad inueſtigandum ueritatem ſtudio inci=
tato. ex quo triplex ille animi fœtus exiſtit; unus in co
gnitione rerum poſitus, & in explicatione naturæ; al=
ter in deſcriptione expetendarum, fugiendarum'ue re=
rum; tertius in iudicando, quid cuiq; rei ſit conſequens,
quid repugnans: in quo ineſt omnis tum ſubtilitas diſſe
rendi, tum ueritas iudicandi. quo tandem igitur gau=
dio affici neceſſe eſt ſapientis animum cum his habitan=
tem, pernoctantemq; curis? & cum totius mundi mo=
tus conuerſioneſq; perſpexerit, ſideraq; uiderit innume=
rabilia cœlo inhærentia cum eius ipſius motu congruere
certis infixa ſedibus? ſeptem alia ſuos quæq; tenere cur
ſus, multum inter ſe aut altitudine, aut humilitate di=

ſtantia, quorum uagi motus rata tamen, & certa ſui curſus ſpatia definiant? horum nimirum aſpectus impulit illos ueteres, & admonuit, ut plura quærerent. inde eſt indagatio nata initiorum, & tanquam ſeminum, unde eſſent omnia orta, generata, concreta, quæq; cuiuſq; generis uel inanimi, uel animati, uel muti, uel loquentis origo, quæ uita, quis interitus, quæq; ex alio in aliud uiciſſitudo, atque mutatio, unde terra, & quibus librata ponderibus; quibus cauernis maria ſuſtineantur; in qua omnia delata grauitate medium mundi locum ſemper expetant; qui eſt idem infimus in rotundo. hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitanti, exiſtit illa à deo Delphis præcepta cognitio, ut ipſa ſe mens uitijs exutam, cognoſcat, coniunctamq; cum diuina mente ſe ſentiat, ex quo inſatiabili gaudio compleatur: ipſa enim cogitatio de ui, & natura deorum, ſtudium incendit illius æternitatis imitandæ: neque ſe in breuitate uitæ collocatam putat, cum rerum cauſas alias ex alijs aptas, & neceſſitate nexas uidet. quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, menſq; moderatur. hæc ille intuens, atq; ſuſpiciens, uel potius omnes partes, oraſq; circunſpiciens, quanta rurſus animi tranquillitate humana, & citeriora conſiderat? hinc illa cognitio uirtutis exiſtit: efflo reſcunt genera, parteſq; uirtutum: inuenitur, quid ſit quod natura ſpectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quò referenda ſint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. quibus & talibus rebus exquiſitis, hoc uel maxime efficitur, quod hac diſputatione agitamus, ut uirtus ad beate uiuendum ſit ſe ipſa con-

tenta. sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat, & funditur, quæ rem diffinit, genera dispartit, sequentia adiungit, perfecta concludit, uera & falsa diiudicat, disserendi ratio, & scientia. ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. sed hæc ocij. transeat idem iste sapiens ad Remp. tuendam: quid eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia utilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis utatur tot tamq; uarijs uirtutibus? adiunge fructum amicitiarum: in quo à doctis positum est cum consilium omnis uitæ, consentiens, & penè conspirans, tum summa iucunditas è quotidiano cultu, atq; uictu. quid hæc tandem uita desiderat, quo sit beatior? cui rei refertæ tot, tantisq; gaudijs, fortuna ipsa cedat necesse est. quòd si gaudere talibus bonis animi, id est uirtutibus, beatum est, omnesq; sapientes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos confiteri beatos esse necesse est. A. Etiam ne in cruciatu, atq; tormentis? M. An tu me in uiola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, quàm pro nihilo puto? cum præsertim omne malum dolore definiat, bonum uoluptate, hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicatq; nos in uocibus occupatos inanes sonos fundere, neq; quicquam ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in corpore sentiatur. huic ergo, ut dixi,

non multum differenti à iudicio ferarum, obliuisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cum sit omne & bonum eius, & malum in potestate fortunæ? tum dicere se beatum in summo cruciatu, atq; tormentis, cum constituerit non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum? nec uero illa sibi remedia comparauit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis uerecundiam, exercitationem, consuetudinemq́; patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam uirilem: sed una se dicit recordatione acquiescere præteritarum uoluptatum: ut si quis æstuans, cum uim caloris non facile patiatur, recordari uelit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circunfusum fuisse: non enim uideo, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ uoluptates. sed cum is dicat semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare uellet, non liceret: quidnam faciendum est ijs, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore etiam Peripatetici, ueteresq; Academici balbutire desinant aliquando, aperteq́;, & clara uoce audeant dicere, beatam uitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum, ut iam à laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quàm soleo, intelligo, recedamus: sint sanè illa genera bonorum, dum corporis, & externa iaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina illa, longe, lateq́; se pandant, cœlumq́; contingant, ut ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem uero sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat.

nam contra mortem nostram, atq; nostrorum, contráq; ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse uidemur superiorum dierum disputationibus armati, & parati. dolor esse uidetur acerrimus uirtuti aduersarius. is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. huic igitur succumbet uirtus? huic beata sapientis, & constantis uiri uita cedet? quàm turpe, ò dij boni. pueri Spartiatæ non ingemiscunt uerberum dolore laniati. adolescentium greges Lacedæmone uidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu, deniq; ut exanimarentur, priusquam se uictos faterentur. quæ barbaria India uastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ij, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi niues, hiemalemq; uim perferunt sine dolore; cumq; ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. mulieres uero in India, cum est cuiusq; earum uir mortuus, in certamen, iudiciumq; ueniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptæ. quæ est uictrix, ea læta prosequentibus suis, unà cum uiro in rogum imponitur: illa uicta, mœsta discedit. nunquam naturam mos uinceret: est enim ea semper inuicta. sed nos umbris, delicijs, ocio, langore, desidia animum infecimus, opinionibus, maloq; more delinitum molliuimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam prius subierint, quàm ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum uiolent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nul=

lam recusent. de hominibus loquor. quid bestiæ? non ne frigus, non famem, non montiuagos, atq; siluestres cursus, lustrationesq; patiuntur? non'ne pro suo partu ita propugnant, ut uulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferant, quæq; patiantur ambitiosi honoris causa; laudis studiosi, gloriæ causa; amore incensi, cupiditatis. plena uita exemplorum est. sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit. dabit, dabit, inquam, se in tormenta uita beata: nec, iustitiam, temperantiam, inprimisq; fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os uiderit, consistet: uirtutibusq; omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores (ut ante dixi) limenq; carceris: quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest: nec enim uirtutes sine beata uita cohærere possunt, nec illa sine uirtutibus. itaq; eam tergiuersari non sinent, secumq; rapient ad quemcunq; ipsæ dolorem, cruciatumq; ducentur: sapientis est enim proprium, nihil, quod pœnitere possit, facere, nihil inuitum; splendide, constanter, grauiter, honeste omnia; nihil ita expectare, quasi certo futurum; nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac nouum accidisse uideatur; omnia ad suum arbitrium referre; suis stare iudicijs. quo quid sit beatius, mihi certe in mentem uenire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. qui cum finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumq; ea conuenienter uiuere: cum id sit in sapiente situm non officio solum, uerum etiam potestate, sequatur necesse

eſt, ut cuius in poteſtate ſummum bonum, in eiuſdem uita beata ſit. ita fit ſemper uita beata ſapientis. Habes, quæ fortiſſime de beata uita dici putem, &, quo modo nunc eſt, niſi quid tu melius attuleris, etiam ueriſſime. A. Melius quidem afferre nihil poſſum: ſed à te impetrare libenter uelim, niſi moleſtum ſit, quoniam te nulla uincula impediũt ullius certæ diſciplinæ, libaſq; ex omnibus quodcunq; te maxime ſpecie ueritatis mouet; quod paulo ante Peripateticos, ueteremq; Academiam hortari uidebare, ut ſine retractatione libere dicere auderent, ſapientes eſſe ſemper beatiſſimos, id uelim audire, quemadmodum his putes conſentaneum eſſe id dicere: multa enim à te contra iſtam ſententiam dicta ſunt, & Stoicorum ratione concluſa. M. Vtamur igitur libertate: qua nobis ſolis in philoſophia licet uti, quorum oratio nihil ipſa iudicat, ſed habetur in omnes partes, ut ab alijs poſſit ipſa per ſeſe nullius auctoritate adiuncta iudicari. & quoniam uideris hoc uelle, ut, quæcunq; diſſentientium philoſophorum ſententia de finibus ſit, tamen uirtus ſatis habeat ad uitam beatam præſidij; quod quidem Carneadem diſputare ſolitum accepimus; ſed is, ut contra Stoicos, quos ſtudioſiſſime ſemper refellebat, & contra quorum diſciplinam ingenium eius exarſerat: nos illud quidem cum pace agemus. ſi enim Stoici fines bonorum recte poſuerunt, confecta res eſt, neceſſe eſt ſemper beatum eſſe ſapientem. ſed quæramus unamquanq; reliquorum ſententiam, ſi fieri poteſt, ut hoc præclarum quaſi decretum beatæ uitæ poſſit omnium ſententijs, & diſciplinis conuenire. ſunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ,

defensæq; sententiæ: primum simplices quatuor; nihil bonum, nisi honestum, ut Stoici; nihil bonum, nisi uoluptatem, ut Epicurus; nihil bonum, nisi uacuitatem doloris, ut Hieronymus; nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat. hæc igitur simplicia: illa mixta; tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo ueteres Academici secus. uoluptatem cum honestate Clitomachus, & Callipho copulauit. indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. hæ sunt sententiæ, quæ subtilitatis aliquid habeant. nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, non nullorumq; aliorum euanuerunt. hi quid possint obtinere, uideamus, omissis Stoicis: quorum satis uideor defendisse sententiam. & Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidem licet facere, quod ferè faciunt, ut grauitatem, dignitatemq; uirtutis exaggerent. quam cum ad cœlum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent; reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere: nec enim licet ijs, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quanquam enim sint in in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe, & late patet. nam ut quæstuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper uacet, sed si multo maiori ex parte extet in utraque felicitas: sic uita, non solum si undiq; referta bonis est, sed si multo maiore, &

grauiore ex parte bona propendent, beata recte dici po test. sequetur igitur horum ratione uel ad supplicium beata uita uirtutem, cumq; ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphontis erit, Diodoriq; sententia. quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quæ sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat. reliqui habere se uidentur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere: nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumq; condocefaciat, ut ea, quæ bona, mala'ue uideantur, possit contemnere. nam quæ tibi Epicuri uidetur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & Hercle omnium reliquorum: quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem uoluptarium dicimus. quid? is tibi mortem ne uidetur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisq; doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat, nec hoc sic agit, ut ex tempore quasi effutire uideatur: de morte enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet; quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. item de dolore certa habet quæ sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate. quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius se habent, quàm Epicurus? an ad cætera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi sa=

tis parati uidentur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. hic uero ipse quàm paruo est contentus? nemo de tenui uictu plura dixit: etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiæ suppetant; cum procul ab ijs omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, uel potius curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi facere non potuerunt? illius epistola fertur his uerbis. Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictus est Scythicum tegmen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames: lacte, caseo, carne uescor. quare ut ad quietum me licet uenias. munera autem ista, quibus es delectatus, uel ciuibus tuis, uel dijs immortalibus dona. Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à recta ratione natura uitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna uis auri argentiq; ferretur, quàm multa non desidero, inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima; adduxit legatos ad cœnam in Academiam; ijs apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet, quid? uos hesterna, inquit, cœnula non intellexistis, me pecunia non egere? quos cum tristiores uidisset, XXX minas accepit, ne aspernari Regis liberalitatem uideretur. at uero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret si quid sibi opus esset, nunc

quidem paululum, inquit, à sole absis. offecerat uidelicet apricanti. & hic quidem disputare solebat, quanto Regem Persarum uita, fortunáq; superaret: sibi nihil deesse, illi nihil satis unquam fore: se eius uoluptates nō desiderare, quibus nunquam satiari ille posset, suas eum consequi nullo modo posse. uides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diuiserit, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen; partim esse naturales, & necessarias; partim naturales, & non necessarias; partim neutrum: necessarias satiari posse penè nihilo: diuitias enim naturæ parabiles esse. secundum autem genus cupiditatum nec ad potiendum difficile censet, nec uero ad carendum. tertias, quòd essent planè inanes, neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciēdas putauit. hoc loco multa ab Epicureis disputantur, hæq; uoluptates sigillatim extenuantur: quarum genera non contemnunt, quærunt tamen copiam: nam & obscœnas uoluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt; easq; si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant; ab ijsq; abstinere minime esse difficile, si aut ualetudo, aut officium, aut fama postulet; omninoq; genus hoc uoluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse nunquam. totumq; hoc de uoluptate sic ille præcepit, ut uoluptatem ipsam per se, quia uoluptas sit, semper optandam, expetendamq; putet; eademq; ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: itaque hac usurum compensatione sapientem, ut uoluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit; & dolorem

ſuſcipiat maiorem efficientem uoluptatem, omniaq; iucunda, quanquam ſenſu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. quocirca corpus gaudere tam diu, dum præſentem ſentiret uoluptatem; animum & præſentem percipere pariter cum corpore, & proſpicere uenientem, nec præteritam præterfluere ſinere: ita perpetuas, & contextas uoluptates in ſapiente fore ſemper, cum expectationi ſperatarum, perceptarum memoria iungeretur. atque ijs ſimilia ad uictum etiam transferuntur, extenuanturq; magnificentia, & ſumptus epularum, quòd paruo cultu natura contenta ſit. etenim quis hoc non uidet, deſiderijs iſta condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibiſſet, negauit unquam ſe bibiſſe iucundius. nunquam uidelicet ſitiens biberat. nec eſuriens Ptolemæus ederat. cui cum peragranti Aegyptum, comitibus non conſecutis, cibarius in caſa panis datus eſſet, nihil uiſum eſt illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum uſque ad ueſperum contentius ambularet, quæſitumq; eſſet ex eo, quare id faceret; reſpondiſſe, ſe, quo melius cœnaret, obſonare ambulando famem. quid? uictum Lacedæmoniorum in Phiditijs non ne uidemus? ubi cum tyrannus cœnauiſſet Dionyſius, negauit ſe iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, minime mirum, inquit: condimenta enim defuerunt. quæ tandem, inquit ille? labor in uenatu, ſudor, curſus ab Eurota, fames, ſitis: his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. atque hoc non ex hominum more ſolum, ſed etiam ex beſtijs intelligi poteſt, quæ, ut quicquid obiectum eſt, quod modo à

natura non ſit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. ciuitates quædam uniuerſæ, more doctæ, parſimonia delectantur, ut de Lacedæmonijs paulo ante diximus. Perſarum à Xenophonte uictus exponitur: quos negat ad panem adhibere quicquam, præter naſturtium. quanquam, ſi quædam etiam ſuauiora natura deſideret, quàm multa ex terra, arboribusq; gignuntur cum copia facili, tum ſuauitate præſtantia? adde ſiccitatem: quæ conſequitur hanc continentiam in uictu. adde integritatem ualetudinis. confer ſudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boues: tum intelliges, qui uoluptatem maxime ſequantur, eos minime conſequi, iucunditatemq; uictus eſſe in deſiderio, non in ſatietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cum cœnauiſſet apud Platonem, eoq; conuiuio admodum delectatus eſſet, uidiſſetq; eum poſtridie, dixiſſe, ueſtræ quidem cœnæ non ſolum in præſentia, ſed etiam poſtero die iucundæ ſunt. quid, quòd ne mente quidem recte uti poſſumus multo cibo, & potione completi? eſt præclara epiſtola Platonis ad Dionis propinquos: in qua ſcriptum eſt his ferè
» uerbis. Quò cum ueniſſem, uita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Siracuſanarumq; menſarum,
» nullo modo mihi placuit, bis in die ſaturum fieri, nec
» unquam pernoctare ſolum, cæteraq;, quæ comitantur
» huic uitæ, in qua ſapiens nemo efficitur unquam, mo-
» deratus uero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari poteſt? quo modo igitur iucunda uita poteſt eſſe, à qua abſit prudentia? abſit moderatio? ex quo Sardanapali opulentiſſimi Syriæ Regis er-

ror agnoscitur, qui incidi iussit in busto,

" Hæc habeo, quæ edi, quæq; exsaturata libido

" Hausit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

quid aliud, inquit Aristoteles, in bouis, non in Regis se=pulcro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne uiuus quidem diutius habebat, quàm fruebatur. cur igi tur diuitiæ desiderentur? aut ub paupertas beatos esse non sinit? signis credo, tabulis, ludis. si quis est, qui his delectetur, nō ne melius tenues homines fruuntur, quàm illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. quæ qui priua=ti habent, nec tam multa, & raro uident, cum in sua rura uenerint. quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. dies deficiet, si uelim pau pertatis causam defendere: aperta enim res est, & quo tidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quã par=uis rebus egeat, quàm uilibus. num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? uide, ne plus commendatio in uulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestiæ habe=at, quàm uoluptatis. leuiculus sanè noster Demosthe=nes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia est, insusurrantisq; alte=ri, hic est ille Demosthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? sed apud alios loqui uidelicet didicerat, non multum ipse secum. intelligendum est igitur nec gloriam popularem ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. ueni inquit Athenas Democritus, ne=que me quisquam ibi agnouit. constantem hominem, & grauem, qui glorietur, à gloria se abfuisse. an tibici=

nes, ijq́;, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio cantus numerosq́; moderantur: uir sapiens, multo arte maiore præditus, non quid uerissimum sit, sed quid uelit uulgus, exquiret? an quicquam stultius, q̃, quos singulos sicut operarios, barbarosq́; contemnas, eos aliquid putare esse uniuersos? ille uero nostras ambitiones, leuitatesq́; contemnet, honoresq́; populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequam pœnitere cœpit, contemnere. est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorũ Hermodoro: uniuersos ait Ephesios esse morte mulctandos, quòd, cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt, nemo de nobis unus excellat, sed, si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. an hoc non ita fit omni in populo? non ne omnem exuperantiam uirtutis oderunt? quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) non ne ob eam causam expulsus est patria, quòd præter modum iustus esset? quantis igitur molestijs uacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius ocio literato? ijs dico literis, quibus infinitatem rerum, atque naturæ, & in hoc ipso mundo cœlum, terras, maria cognoscimus. contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? exilium, credo: quod in maximis malis ducitur. id si propter alienam, & offensam populi uoluntatem malum est: quàm sit ea contemnenda, paulo ante dictum est. sin abesse à patria miserum est: plenæ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. at mulctantur bonis exules. quid tum? parum ne multa de to-

terandà paupertate dicuntur? iam uero exilium, si rerum naturam, nō ignominiam nominis quærimus, quantum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleāthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alij: qui semel egressi, nunquam domum reuertere. at enim non sine ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente enim est hæc omnis oratio, cui iure id accidere non possit: nam iure exulantem consolari non oportet. postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad uoluptatem ea referunt, quæ sequuntur in uita, ut, quocunq; hæc loco suppeditent, ibi beate queāt uiuere. itaq; ad omnem rationem Teucri uox accommodari potest,

" Patria est, ubicunq; est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, mundanum inquit: totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. quid T. Albutius? non ne animo æquissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in Rep. quiescens, Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, quòd in patria uiuebat, quàm Metrodorus, quòd Athenis? aut Plato Xenocratem uincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? quanti uero ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni sapientesq; pelluntur. Demaratus quidem Tarquini Regis nostri pater, tyrannum Cypsellum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos pro-

creauit. num stulte anteposuit exilij libertatem domesticæ seruituti? Iam uero motus animi, solicitudines, ægritudinesq; obliuione leniuntur, traductus animis ad uoluptatem. non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in uoluptatibus. ex quo effici putat illud, quod quærimus, ut sapiens semper beatus sit. etiam ne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? etiam: nam ista ipsa contemnit. primum enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret uoluptatibus? cum quidam etiam disputent cæteras uoluptates in ipsis habitare sensibus; quæ autem aspectu percipiantur, ea non uersari in oculorum ulla iocunditate; ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte uersentur: in oculis tale nihil fit. animus accipit quæ uidemus. animo autem multis modis, uarijsq; delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. loquor autem de docto homine, & erudito, cui uiuere est cogitare: sapientis enim cogitatio non ferme ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos: etenim si nox non adimit uitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paulo obscœnius, sed non absurda sententia est: cuius cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur, quid agitis, inquit? an uobis nulla uidetur uoluptas esse nocturna? Appium quidem ueterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum cõpleri consultoribus solitam accepimus: cum,

quorum res esset, sua ipsi non uidebant, cæcum adhibebant ducem. pueris nobis Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & uidebat in literis. Diodorus Stoicus cæcus multos annos nostræ domi uixit. is uero, quod credibile uix esset, cum in philosophia multo etiam magis assidue, quàm antea, uersaretur, & cum fidibus Pythagoreorum more uteretur, cumq; ei libri noctes, & dies legerentur, quibus in studijs oculis non egebat: tamen, quod sine oculis fieri posse uix uidetur, geometriæ munus tuebatur, uerbis præcipiens discentibus, unde, quò, quamq; lineam scriberent. Asclepiadem ferunt non ignobilem Eretricum philosophum, cum quidam quæreret quid ei cæcitas attulisset, respondisse, ut puero uno esset comitatior. ut enim uel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdam Græcis, quotidie: sic cæcitas ferri facile possit, si non desint subsidia ualetudinum. Democritus luminibus amissis alba scilicet, & atra discernere non poterat: at uero bona, mala; æqua, iniqua; honesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parua poterat; & sine uarietate colorum licebat uiuere beate, sine notione rerum non licebat. atq; hic uir impediri animi etiam aciem aspectu oculorum arbitrabatur: & cum alij sæpe, quod esset ante pedes, non uiderent, ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. at eius picturam, non poesim uidemus. quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus

hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quæ ipse non uiderit, nos ut uideremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac uoluptatem, aut cuiquam docto defuisse unquam arbitramur: aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus agros, & patrimonia sua reliquissent, huic discendi, quærendiq́; diuinæ delectationi toto se animo dedidissent? itaq; augurem Tyresiam, quem sapientem fingunt poetæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at uero Polyphemum Homerus cum immanem, ferumq́; finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, eiusq́; laudare fortunas, quòd, quà uellet, ingredi posset, &, quæ uellet, attingere. recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille, prudentior.
In surditate uero quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quòd male audiebat, etiam si, ut mihi uidebatur, iniuria. Epicurei nostri Græce fari nesciunt, nec Græci Latine: ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesq́; id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. at uocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ tum, cum acuitur; aut grunitum, cum iugulatur sus; nec, cum quiescere uolunt, fremitum murmurantis maris. & si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inuenti, multos beate uixisse sapientes: deinde multò maiorem percipi posse legendis his, quàm audiendis uoluptatem. tum, ut paulo ante cæcos ad aurium traducebamus uoluptatem, sic licet surdos ad oculorum: etenim qui secum loqui poterit, sermonem al-

terius non requiret. congerantur in unum omnia, ut idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primum per se ipsi plerunque conficiunt hominem: sin forte longinquitate producti, uehementius tamen torquent, quàm ut causa sit cur ferantur; quid est tandem dij boni, quod laboremus? portus enim præsto est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti, magnum uero, inquit, effecisti, si Cãtharidis uim consecutus es. Paulus Persæ deprecanti ne in triumpho duceretur, in tua id, inquit, potestate est. multa primo die, cum de ipsa morte quæreremus; non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet. mihi quidem in uita, seruanda uidetur illa lex, quæ in Græcorum conuiuijs obtinetur. aut bibat, inquit, aut abeat. & recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs uoluptate potandi, aut, ne sobrius in uiolentiam uinolentorum incidat, ante discedat: sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. hæc eadem, quæ Epicurus, totidem uerbis dicit & Hieronymus. quòd si ijs philosophis, quorum ea sententia est, ut uirtus per se ipsa nihil ualeat, omne, quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis uocis sono decoratum esse dicant, et tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem à Socrate, & Platone, perfectisq; philosophis faciendum putes? quorum alij tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis, & externa ob=

ſcurentur. alij autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. quorum controuerſiam ſolebat tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades: nam cum, quæcunque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda uiderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonæ ualetudini, cæteriſq; rebus generis eiuſdem, quàm Stoici, cum ea re, non uerbis ponderarentur: cauſam eſſe diſſidendi negabat. quare hunc locum cæterarum diſciplinarum philoſophi quemadmodum obtinere poſſint, ipſi uiderint. mihi tamen gratum eſt, quòd de ſapientium perpetua bene uiuendi facultate dignum quiddam philoſophorum uoce profitentur. ſed quoniam mane eſt eundum, has quinq; dierum diſputationes memoria cõprehendamus. equidem me etiam cõſcripturum arbitror: ubi enim melius uti poſſumus hoc, cuiuſmodi eſt, ocio? ad Brutumq; noſtrum hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modo impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, uerum etiam laceſſiti. in quo quantum cæteris profuturi ſumus, non facile dixerimus: noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, uarijſq;, & undique circunfuſis moleſtijs alia nulla potuit inueniri leuatio.

* a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z
A B C D E F G H I.

Omnes quaterniones præter * & I duerniones.

VENETIIS, APVD ALDI FILIOS,

M. D. XLI. MENSE AVGVSTO.

AL DVS

